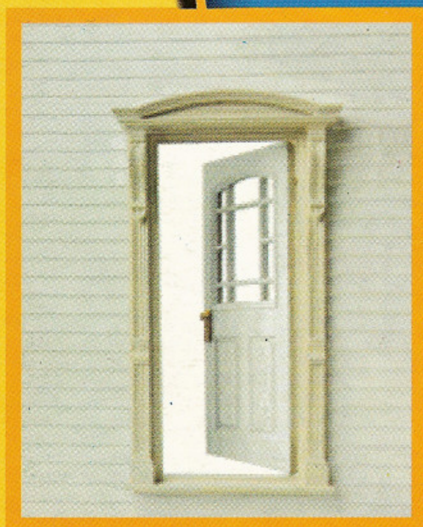
Ministerul Educației și Cercetării

Elena Lupșa

Victor Bratu

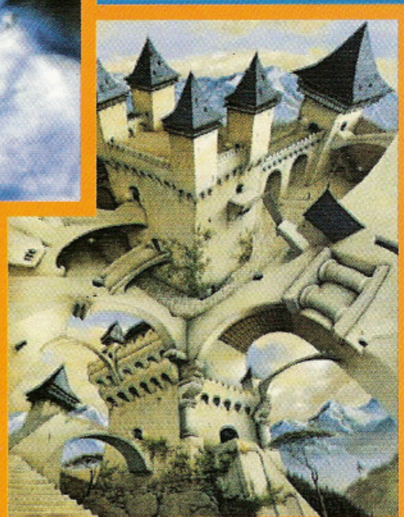
PSIHOLOGIE

Manual pentru clasa a X-a

EDITURA CORVIN
DEVA

Psihologie

Manual pentru clasa a X-a

Referenți:
Prof. dr. Aliss Andreescu,
inspector de științe socio-umane la Inspectoratul Școlar al Județului Constanța
Prof. dr. Gheorghe Tarara,
Colegiul Național „B. P. Hașdeu” Buzău
Prof. gr. I. Laurența Hacman,
inspector de științe socio-umane la Inspectoratul Școlar al Județului Suceava

Editura CORVIN
330065 Deva, Str. Gh. Barițiu, Nr. 9.
Tel.: 0254-234500, Fax: 0254-234588
www.corvin.ro
E-mail: corvin@mail.recep.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LUPȘA, ELENA
Psihologie: manual pentru clasa a X-a
Elena Lupșa, Victor Bratu
Deva, Editura Corvin 2005
104 p; 30 cm.
ISBN 973-622-187-3
I. Bratu, Victor
159.9(075.35)

Acest manual este proprietatea Ministerului Educației și Cercetării.

Manualul este aprobat prin Ordinul nr. 3787 din 05.04.2005, în urma licitației organizate de către Ministerul Educației și Cercetării și este realizat în conformitate cu programa școlară aprobată de Ministerul Educației și Cercetării prin Ordinul nr. 4598/31.08.2004 și este distribuit **gratuit** elevilor.

ACEST MANUAL A FOST FOLOSIT DE:						
Anul	Numele elevului care a primit manualul	Clasa	Școala	Anul școlar	Starea manualului*	
					la primire	la returnare
1.						
2.						
3.						
4.						

* Starea manualului se va înscrie folosind termenii: nou, bun, îngrijit, nesatisfăcător, deteriorat.

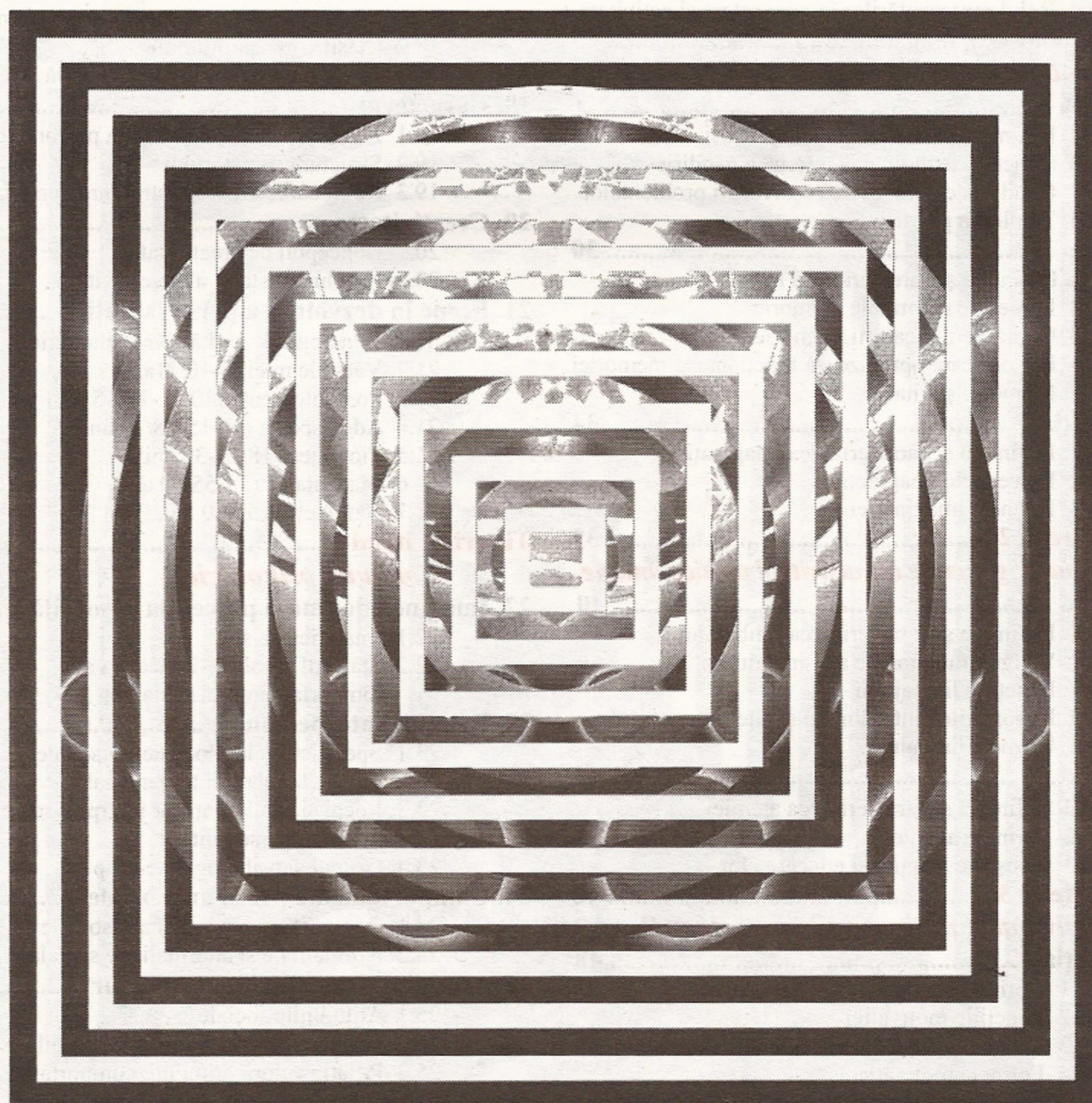
Profesorii vor controla dacă numele elevului este scris corect.
Elevii nu trebuie să facă nici un fel de însemnări pe manual.

Tipărit la GRAPHO-TIPEX Deva
2005

„Omul care se cunoaşte ştie ce îi este folositor, deosebeşte ceea ce poate face de ceea ce nu poate, lucrează ce-i stă în putinţă, face rost de cele de trebuinţă şi trăieşte fericit, ferindu-se de ce e peste puterile lui, înlăturând greşelile şi nenorocirea.

Dimpotrivă, cel care nu se cunoaşte, ci se înşeală asupra valorii sale, zace în aceeaşi necunoştinţă de oameni şi de lucruri omeneşti, nu ştie nici ce-i trebuie, nici ce face, nici de ce oameni se slujeşte, ci se înşeală asupra tuturor lucrurilor, lasă să-i scape binele şi dă de nenorociri."

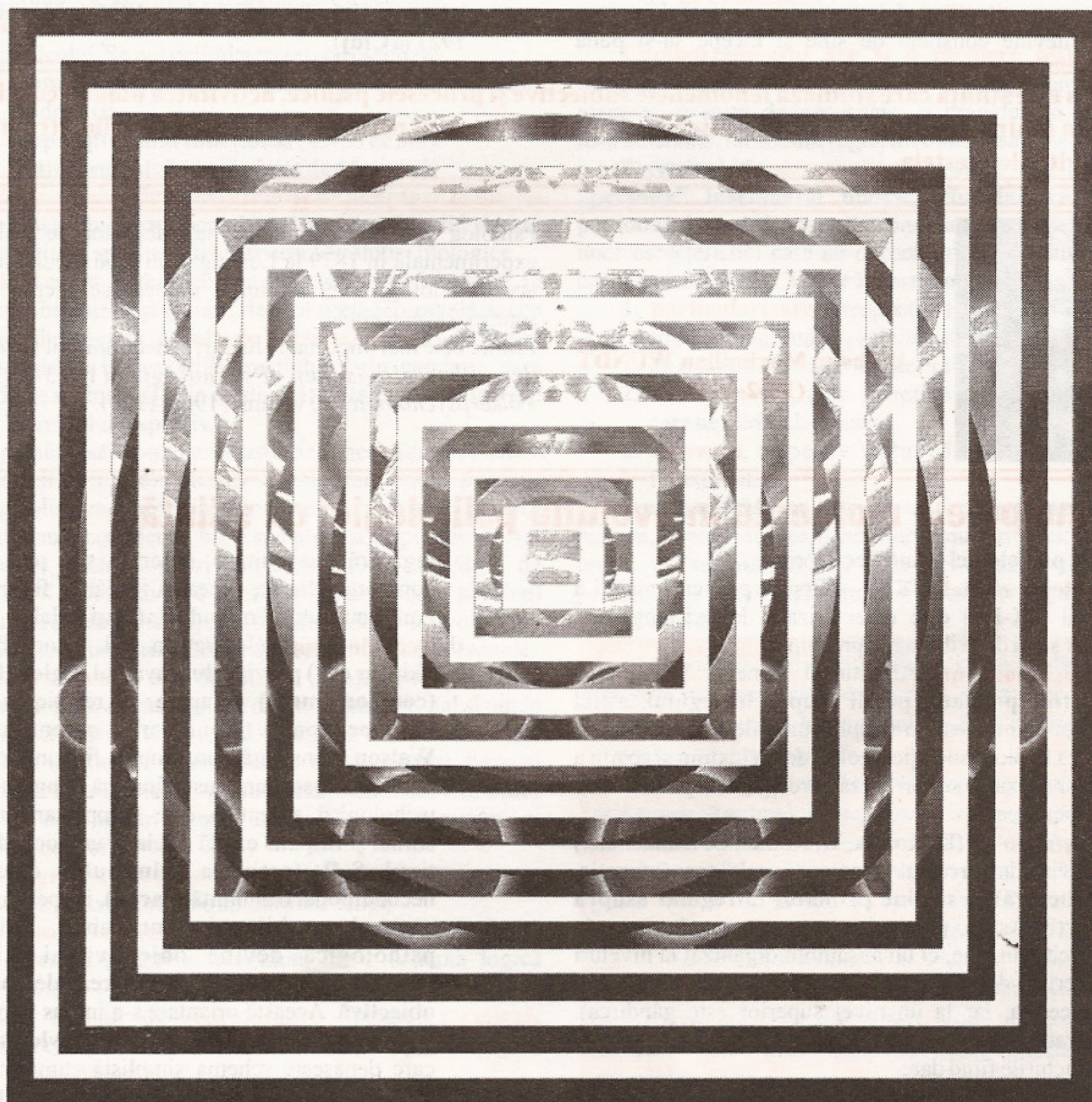
Xenofon

CUPRINS

Introducere în psihologie

1. Psihicul şi caracteristicile acestuia. Ipostazele psihicului şi relaţiile dintre ele. Baze metodologice

1

1. PSIHICUL ȘI CARACTERISTICILE SALE. IPOSTAZELE PSIHICULUI ȘI RELAȚIILE DINTRE ELE. BAZE METODOLOGICE

1.1 Definirea psihologiei

Deși preocupările cu caracter psihologic sunt străvechi, termenul de **psihologie** are o istorie relativ recentă, el fiind utilizat pentru prima dată de reformatorul german, **Philipp Schwarzerd**, cunoscut sub numele de ***Melanchton*** (1497-1560). Termenul devine uzual începând cu secolul al XVIII-lea, odată cu scrierile psihologului **Cristian Wolff**.

Termenul de *psihologie* provine din cuvintele grecești **„psyche"** care înseamnă suflet și **„logos"** care înseamnă știință, teorie, studiu, deci, **etimologic, psihologia înseamnă „știința despre suflet"**. **Constantin Rădulescu-Motru** (elev al lui W. Wundt) își începea *Cursul de psihologie* cu definiția etimologică a psihologiei pe care o numea ***știința despre viața sufletească*** care „urmărește să descrie în mod complet și exact diferite forme ale vieții sufletești; în același timp, ea ne dă și explicarea faptelor sufletești sub raportul succesiunii și al coexistenței lor."

Psihologia este „știință a vieții mentale, a fenomenelor și a condițiilor sale". (W. James)

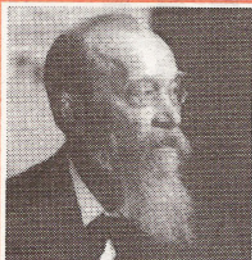
Psihologia este știința care studiază faptele și procesele psihice și comportamentale, precum și personalitatea.

Psihologia reprezintă „știința conduitei". (P. Janet)

Din punct de vedere istoric, cunoașterea psihologică poate fi împărțită în trei mari etape sau perioade:

1. **Etapa preștiințifică** debutează în momentul în care omul devine conștient de sine și începe să-și pună întrebări legate de natura înconjurătoare și despre sine, răspunsurile fiind de natură naiv-mistică. O astfel de concepție este **animismul** care admite existența mai multor suflete: **sufletul viață** (care părăsește corpul în timpul somnului și care după moartea omului caută alt corp), **sufletul umbră** (însoțește corpul în starea de veghe), **sufletul reflex al corpului** (apare când ne privim în oglindă sau în alte obiecte) și **sufletul nucleu** (comun omului și animalelor).
2. **Etapa filosofică** debutează odată cu formarea primelor sisteme filosofice în antichitatea târzie (sec. VI-V î.e.n.) și se încheie cu desprinderea psihologiei de filosofie (1879). Cu toate că cunoașterea psihologică dobândește un caracter riguros sistematizat și argumentat, ea se menține la un nivel speculativ, formal, fiind lipsită de un suport faptic. Urmând exemplul filosofiei și psihologia devine **materialistă** (gândirea este o simplă secreție a creierului pentru reprezentanții materialismului vulgar – Büchner, Vogt și Molechott) sau **idealistă** (psihicul este un fenomen de natură spirituală).
3. **Etapa științifică** debutează în 1879 când **Wilhelm Wundt**, la Leipzig, înființează primul laborator de psihologie experimentală (în **1893** se înființează primul laborator psihologic la **Iași**, în **1906** la **București** și în **1921** la **Cluj**).

Psihologia este știința care studiază fenomenele subiective și procesele psihice, activitatea umană considerată în unitatea dintre latura internă și cea externă și totodată sistemul personalității cu trăsăturile, structurile și particularitățile acesteia.

Wilhelm Maximilian WUNDT (1832-1920)

Psiholog german, a creat primul laborator de psihologie experimentală în 1879 la Leipzig. Mai întâi medic, iar după aceea fiziolog, este autorul a numeroase lucrări asupra senzației și percepției.

Printre cele mai importante lucrări sunt de amintit *Grundzüge der Physiologischen Psychologie* (1873-1874) și *Völkerpsychologie* (10 volume, 1904-1920).

1.2 Principalele momente în evoluția psihologiei ca știință

Evoluția psihologiei științifice cuprinde:

1. **Psihologia clasică** (1879 – sfârșitul primei jumătăți a sec. al XX-lea) este caracterizată de existența mai multor școli de psihologie, precum:
   - **a. Asociaționismul** (Al. Bain, H. Taine, W. Wundt etc.) **susține primatul părții asupra întregului**, astfel viața psihică este o simplă sumă de senzații, iar pe baza legilor asociației (coincidența în timp și spațiu a unor senzații) se formează percepțiile, reprezentările și gândirea.
   - **b. Gestaltismul** (K. Koffka, W. Köhler, O. Dunker etc.) provine din cuvântul german „Gestalt" (**configurație, structură**) și **susține primatul întregului asupra părții**. Astfel, psihicul nu este un conglomerat de procese în sine, ci un ansamblu organizat la niveluri diferite de complexitate (la primul nivel este percepția, iar la un nivel superior este gândirea). Caracterul organizat al psihicului este înnăscut, structurile fiind date.
   - **c. Introspecționismul** (W. James, N. Ach, Th. Lipps etc.) consideră că **obiectul psihologiei este conștiința**, înțeleasă ca o lume internă, închisă, fără legătură cu lumea externă sau cu reacțiile comportamentale, aceasta putând fi investigată numai cu ajutorul **metodei introspecției**.
   - **d. Behaviorismul** (J. Watson, Ed. Thornidke, B. F. Skinner etc.) provine din cuvântul englez „behavior" (**comportament**) și apare ca reacție la curentul introspecționist. Fondatorul curentului, **John Watson**, consideră conștiința o ficțiune, o invenție pură a filosofilor, susținând că singura realitate psihologică autentică este comportamentul. Între stimul și răspuns există o relație univocă, directă, de tipul **S-R** (acțiunea **stimulului** determinând necondiționat o anumită **reacție**), iar pentru că S și R sunt observabile și controlabile, cunoașterea psihologică devine obiectivă și științifică, behaviorismul luând denumirea de **psihologie obiectivă**. Această orientare s-a impus în psihologia americană sub numele de **neobehaviorism**, teorie care depășește schema simplistă stimul-răspuns și care valorifică noile fapte ale experienței și ale cunoașterii științifice.
   - **e. Psihanaliza** (S. Freud, C. Jung, A. Adler etc.) apare

ca reacție la psihologia introspecționistă. Fondatorul psihanalizei, **Sigmund Freud**, formulează ideea **caracterului dual antagonic al structurilor psihice: conștient-inconștient**. În centrul structurii inconștientului se află **instinctul erotico-sexual. Obiectul de studiu** al psihanalizei este **inconștientul**. Varianta revizuită este numită **neopsihanaliză**.

f. **Psihologia acțiunii și a conduitei** (P. Janet, H. Wallon, A. N. Leontiev etc.) reprezintă două variante ale principiului dependenței conținuturilor proceselor psihice interne de acțiunile externe, directe, ale omului cu realitatea concretă. **Obiectul psihologiei** este extins de la studiul funcțiilor și proceselor psihice izolate la acțiunile complexe orientate spre scop (conduita).

2. **Psihologia contemporană** este determinată de revoluția produsă, în plan metodologic, de teoria generală a sistemelor și de cibernetică (pe baza **principiului complementarității,** adică al întregirii reciproce a diferitelor unghiuri de abordare a vieții psihice) în 1947-1948. Realitatea este abordată dintr-un punct de vedere **integrativ-sistematic și informațional. Psihologia contemporană** este știința despre realitatea psihocomportamentală, ca unitate contradictorie și dinamică a laturii, subiective, interne (percepții, reprezentări, gândire etc.) și a laturii externe (reacții, acțiuni, activități).

1.3 Psihicul și caracteristicile sale

În **definirea psihicului**, psihologia contemporană utilizează **raportarea la:**

– **lumea externă - Psihicul** poate fi definit ca **reflectare subiectivă**, de natură ideală a obiectelor și fenomenelor externe, a relațiilor dintre acestea și semnificațiile lor pentru noi. El reprezintă o **modalitate particulară de realizare și manifestare a informației** la nivelul organismelor animale care posedă sistem nervos.

– **substratul material - Psihicul** este o **funcție a sistemului nervos**, a creierului și va depinde nemijlocit de gradul de dezvoltare și organizare a acestuia.

– **factorul timp** pune în evidență natura dinamic-evolutivă a psihicului. Se pot delimita trei etape esențiale:

1. **etapa ascendentă** (de la naștere până la vârsta de 20-25 de ani);
2. **etapa optimului funcțional** (25-65 de ani);
3. **etapa regresivă** (după vârsta de 65 de ani).

– **stările de necesitate și sarcinile de adaptare la mediu** ne arată rolul instrumental, reglator al psihicului și baza obiectivă a apariției lui în procesul evoluției biologice.

Psihicul este o modalitate prin care omul există ca ființă, în același timp, biologică și socială, deci ca ființă biosocială, iar ca ființă bio-psiho-socială, **omul este personalitate**. El îi asigură omului adaptarea la condițiile mediului, prin conduite care depind atât de schimbările din mediu, cât și de condițiile interne specifice individului respectiv.

Prin psihicul său, omul cunoaște, acționează și se conduce după valori și norme morale. El **se manifestă prin procese psihice** (gândire, memorie, imaginație etc.), prin **stări psihice** (conștientă sau inconștientă, bună sau proastă dispoziție etc.) și prin **însușiri psihice** (stări temperamentale, trăsături de caracter, nivel de creativitate etc.). La omul concret, **psihicul este chiar personalitatea sa**, care se formează, se dezvoltă și se manifestă în societate prin intermediul relațiilor interpersonale.

Comportamentul este definit, de școala behavioristă, ca mulțimea reacțiilor de răspuns ale organismului animal și uman la stimulii exteriori. Mecanismul reacțiilor comportamentale este **reflex**, implicând interacțiunea dintre centrii nervoși senzitivi (recepționează și prelucrează acțiunea stimulilor externi) și cei motori (emit semnalele de comandă și declanșarea reacției).

1. După **gradul de complexitate**, există **comportamente**:
   a. **simple** care includ o singură secvență;
   b. **complexe, multifazice**, care includ o serie de reacții, operații și acțiuni articulate într-o schemă logică unitară.
2. După **nivelul de reprezentare** (integrare) **reflexă**, există **comportamente cu mecanism de tip reflex**:
   a. **necondiționat**;
   b. **condiționat**.
3. După **prezența sau absența intenției și a controlului voluntar**, există **comportamente**:
   a. **neintenționate-involuntare**, care se declanșează și se desfășoară automat;
   b. **intenționate-voluntare**, care se declanșează pe baza unei deliberări.
4. După **stările de necesitate cărora li se subordonează**, există **comportamente**:
   a. **de igienă corporală**;
   b. **de descărcare-eliminare**;
   c. **erotico-sexuale**;
   d. **de orientare-investigare**;
   e. **de cunoaștere**;
   f. **instrumental-rezolutive**.

Comportamentul are și o mediere psihică internă: imaginea senzorială a stimulului, o componentă emoțional-afectivă, o stare de necesitate, o pregătire și o planificare instrumentală, un anumit reglaj involuntar sau voluntar.

Termenul de *personalitate* provine din limba latină, „persona" însemnând masca actorului, rolul acestuia, personajul unei drame. Personalitatea este definită pe baza unor caracteristici care ne deosebesc de celelalte persoane și care persistă în timp. **Trei trăsături contribuie la definirea ei:**

1. **particularizarea**, respectiv fiecare om este unic, are trăsături, aptitudini, sentimente, un mod anume de a fi, de a gândi, de a acționa, de a simți;
2. **durabilitatea**, care se referă la constanța trăsăturilor care ne particularizează;
3. **coerența**, respectiv faptul că ele constituie un sistem funcțional.

Personalitatea nu este ceva cu care ne naștem, căci, la naștere, copiii mici seamănă foarte mult între ei. Pe măsură ce cresc, ei se diferențiază prin dezvoltarea unor trăsături personale ca urmare a interacțiunii dintre ereditate și mediul în care se dezvoltă.

Dezvoltarea psihicului poate fi considerată și în ordine filogenetică, cea mai cunoscută delimitare a etapelor evoluției de ansamblu a psihicului fiind datorată lui A. N. Leontiev, care distinge 4 faze:

1. Stadiul psihicului senzorial elementar, caracterizat prin aceea că animalul reacționează în raport cu o proprietate din mediul ambiant, predominând reacțiile înnăscute;

2. Stadiul psihicului perceptiv, la nivelul căruia se poate vorbi de sesizarea caracteristicilor obiectelor în integritatea lor și nu doar a unor aspecte senzoriale izolate;

3. Stadiul intelectului, al gândirii senzorio-motorii, care se poate pune în evidență la maimuțele antropoide, caracterizat prin numărul relativ redus de încercări pentru rezolvarea unei probleme, urmate de apariția soluției pe neașteptate, dintr-o dată;

4. Stadiul psihicului conștient, ultima treaptă a evoluției, specifică omului.

1

1.4 Ipostazele psihicului și relațiile dintre ele*

Organismul uman poate fi considerat un sistem în cadrul căruia rolul central îl deține **sistemul nervos central**. Sistemele vii au capacitatea de autoprogramare prin intermediul activităților desfășurate, achiziționând informații, operații și funcțiuni specifice prin intermediul învățării.

Se observă că **între psihic și comportamental există o strânsă interdependență**, ele fiind reciproc convertibile. Astfel, **comportamentele sunt interiorizate și transformate în acte subiective, iar actele subiective sunt exteriorizate prin intermediul conduitei**.

Psihologul **Paul Popescu-Neveanu** considera că **sistemul psihic uman (SPU)** este un ansamblu de funcții și procese psihice aflate în interacțiune, organizate ierarhic și care contribuie la apariția fenomenului de conștiință.

SPU mijlocește interacțiunile dintre individ și lume, și cu propriul organism, căci fiecare dintre noi ne simțim corpul, îl explorăm pentru a-l cunoaște, înțelegem cine suntem și cine putem deveni, interacționăm cu ceilalți, răspundem într-un anumit mod situațiilor concrete de viață. Între cunoașterea propriului eu și cunoașterea lumii trebuie să existe un echilibru, căci, în caz contrar, ne-am prăbuși în propria ființă sau lumea ni s-ar părea iluzorie. Pe parcursul vieții, omul este asaltat de o multitudine de informații și de aceea, mecanismele antiredundante, rațiunea și voința îl ajută să se adapteze realității.

Fenomenul de conștiință rezultă din interacțiunea proceselor cognitive senzoriale, a proceselor cognitive și a proceselor reglatorii. **Wundt** considera că aceasta este o **sinteză creatoare, o integrare de procese psihice care prin ele însele nu sunt conștiente, dar contribuie la conștiință**. **Memoria**, care stochează informațiile, nu este și nu poate fi în ansamblul ei conștientă, deoarece numai unele cunoștințe ale memoriei potențiale sunt reactualizate (conștientizate) în funcție de cerințele activității. **H. Bergson** consideră că memoria stă la baza **conștiinței**.

După cum arată și etimologia termenului de **conștiință** (latină cum „cu" și scientia „știință"), actul conștient este mijlocit de informațiile de care individul dispune cu ajutorul înțelegerii. **Gândirea** are un rol esențial în producerea conștiinței, dar aceasta nu se reduce la gândire, deoarece la fel de important este și **limbajul**. Totodată, conștiința nu este posibilă fără **starea de veghe și de atenție**, ea fiind susținută de **motive, de trăiri afective, de voință, de imaginație**. Conștiința ar putea fi interpretată ca un act de înțelegere și de conceptualizare (Rubinstein), o coordonare de semnificații (Piaget) sau încheierea unui proces de cunoaștere.

Conștiința are o organizare de tip logic și rațional, ea îndeplinind un rol conducător, concretizat prin funcțiile de cunoaștere, de orientare spre scop, de autoreglaj voluntar, creatoare și anticipativă.

Psihologul **Andrei Cosmovici** considera că există **două feluri de conștiință**: una **implicită, primitivă** (caracteristică animalelor superioare și care **este doar o conștiință de ceva**) și alta **reflexivă, conștiința de sine** (specifică numai omului și care **constă în conștiința clară a unui eu responsabil de actele sale).**

În cadrul SPU se delimitează și **subconștientul** sau **preconștientul** care cuprinde **memoria potențială** și **ansamblul automatismelor** (deprinderilor) și **operațiilor** de care individul uman dispune (care nu sunt conștiente, dar care pot fi ușor trecute în sfera conștiinței). În cazul memoriei potențiale este vorba despre cunoștințe acumulate ca urmare a procesului de memorare, cunoștințe care constituie sursa activității conștiente. Actele automatizate sunt **deprinderi** (scrierea, desenatul, mersul, mâncatul etc.) care se desfășoară fără control conștient detaliat, în momentul respectiv, dar înainte de a fi automatizate s-au desfășurat sub controlul conștient. Deprinderile rămân integrate modelului conștient al activității și de fiecare dată când pe traiectoria obișnuită a desfășurării acțiunii apar obstacole neprevăzute, intervine imediat analiza conștientă. Preconștientul acționează ca un fel de ***„filtru"*** care permite trecerea în sfera conștiinței a informațiilor, tendințelor, operațiilor și a deprinderilor necesare și acceptabile pentru aceasta.

La polul opus conștiinței se află **inconștientul** sau **psihismul bazal**, orientat asupra propriei ființe pe care o exprimă în tot ceea ce are ea caracteristic: tendințe instinctuale, pulsiuni sexuale, trebuințe, stări afective, vise, gânduri și dorințe ascunse etc. Psihologii consideră că toate procesele psihice au o parte care se desfășoară în sfera inconștientului.

La sfârșitul secolului al XIX-lea **Sigmund Freud** (1856-1939) a descoperit metoda de investigare a proceselor inconștiente pe care a numit-o **„psihanaliză"**, descoperirea lui Freud fiind comparată cu cele ale lui Columb, Copernic etc. El consideră că viața noastră psihică rezidă în mișcarea conștient-inconștient și tot ceea ce era atribuit întâmplării (lapsusul, uitarea de nume etc.), are o puternică motivație inconștientă. Ele sunt, de fapt, compromisuri prin care inconștientul se manifestă în planul conștiinței.

Freud a demonstrat că visele din timpul somnului reprezintă manifestări caracteristice și autonome, specifice inconștientului.

Cercetările privind problematica inconștientului au fost continuate de către elevul lui Freud, **Alfred Adler**, care admite noțiunea de inconștient dinamic, dar minimalizează rolul sexualității și al complexului lui Oedip în geneza personalității.

Trebuie subliniat faptul că **între conștient și inconștient nu există o ruptură, ci o strânsă interacțiune**, chiar dacă nu toate informațiile din inconștient trec în sfera conștiinței. **R. Mucchielli** consideră inconștientul o structură a personalității ce influențează conștiința, astfel încât nu putem separa inconștientul de conștient, ele aflându-se într-o permanentă interacțiune. Dacă Freud considera că inconștientul conține doar impulsurile negative, **Paul Ricoeur** subliniază rolul pozitiv al inconștientului în domeniul creației.

Chiar dacă nici astăzi nu sunt pe deplin cunoscute structura și mecanismele inconștientului, este sigur că între conștient și inconștient există o interacțiune aflată în evoluție permanentă.

Alfred ADLER (1870-1937)

Medic și psiholog austriac, elev dizident al lui S. Freud, admite pe urmele acestuia noțiunea de inconștient dinamic, dar nu recunoaște rolul sexualității și al complexului lui Oedip în geneza personalității. Factorii determinanți trebuie căutați mai curând în propria individualitate și în societate. Își impune teoriile sub numele de *psihologie individuală*.
Autor a numeroase lucrări, cele mai importante sunt: *Teoria și practica psihologiei individuale* (1920), *Cunoașterea omului* (1927), *Psihologia școlarului greu educabil* (1930), *Sensul vieții* (1933) etc.

1.5 Metodele psihologiei*

Norbert Sillamy defineşte **metoda drept mod de a acţiona, deoarece cunoaşterea psihologică nu poate progresa în absenţa utilizării unor metode de cercetare adecvate**. Metodele au un caracter instrumental, de intervenţie, de informare, interpretare şi de acţiune. Trebuie subliniat faptul că fiecare şcoală sau orientare psihologică îşi are propria sa metodologie. În continuare vor fi prezentate, foarte sintetic, principalele metode ce pot fi utilizate în investigarea fenomenelor şi proceselor psihice.

Metoda observaţiei urmăreşte latura stabilă a personalităţii (caracteristici precum: înălţimea, lungimea membrelor, forma şi mărimea capului etc.) şi **latura dinamică a personalităţii** (reacţiile comportamentale actuale ale individului în situaţii concrete).

Condiţii de realizare a activităţii observative sunt:

- **să se desfăşoare în conformitate cu un scop şi pe baza unui plan dinainte stabilit;**
- **să fie aleasă situaţia în care individul îşi dezvăluie cel mai bine caracteristica studiată;**
- **să aibă caracter focalizat** (să nu fie avute în vedere alte aspecte care nu constituie obiectul observaţiei);
- **să fie sistematică, structurată pe baza unor criterii logice;**
- **să reţină şi să înregistreze fidel şi complet datele obţinute.**

Clasificarea diferitelor modalităţi de realizare a observaţiei se poate realiza potrivit următoarelor criterii:

1. După **modul de desfăşurare**, observaţia poate fi: **directă** (observatorul este prezent în spaţiul de acţiune al subiectului, acesta conştientizează prezenţa observatorului), **indirectă** (observatorul nu se află în spaţiul de acţiune al subiectului) şi **cu observator uitat** (observatorul se află în perimetrul de acţiune al subiectului, dar el este familiar subiectului încât este ignorat).
2. După **gradul de implicare a observatorului în desfăşurarea evenimentelor**, există: **observaţie pasivă** (observatorul nu intervine în desfăşurarea evenimentelor) şi **observaţie activă**.
3. După **încadrarea în timp**, există: **observaţie continuă** (perioadă mare de timp) şi **observaţie secvenţială**.
4. După **obiectivul urmărit**, există: **observaţie globală** (tabloul comportamental general) şi **observaţie parţială** (selectivă).

Când este orientată spre noi înşine, observaţia devine **autoobservaţie**.

Metoda experimentului urmăreşte provocarea deliberată a fenomenelor. Este introdusă în 1879 de W. Wundt şi ea operează cu variabile: 1. independente - I - (se află sub controlul direct al cercetătorului fiind utilizate pentru „provocarea fenomenului"); **2. dependente - R -** (reacţiile şi răspunsurile date de subiect la acţiunea variabilei independente); **3. subiect - S -** (pot fi identificate şi controlate obiectiv şi riguros de cercetător: vârstă, sex, nivel de instruire etc.) şi **4. intermediare - E -** (ţin de organizarea internă a individului şi se interpun între acţiunea variabilei independente şi dependente, neputând fi identificate şi controlate de către cercetător).

Metoda convorbirii – este o discuţie cu subiectul condusă de cercetător.

Avantaje faţă de observaţie: favorizează capacitatea subiectului de introspecţie, de autoanaliză şi diminuează sau înlătură tendinţa subiectului de a contraface răspunsurile.

Există diferite tehnici de convorbire (de exemplu, se pun întrebări şi se lasă persoana chestionată să răspundă fără a se interveni), dar întotdeauna conversaţia are loc într-un climat adecvat, în care subiectul să se poată exprima liber.

Metoda anchetei, care cunoaşte două forme:

a. **Ancheta pe bază de chestionare** – conţine întrebări factuale sau de identificare, de cunoştinţe, de atitudini şi opinii, de motivaţie. Chestionarele pot fi cu: **răspunsuri dihotomice, închise** (Da – Nu); **răspunsuri libere şi răspunsuri la alegere în evantai** (5-7 răspunsuri la o întrebare).

b. **Ancheta pe bază de interviu** – presupune relaţia de comunicare psiholog-subiect. Acesta, după **obiectivul urmărit** poate fi: **interviu clinic** (centrat pe persoană) şi **focalizat** (centrat pe o temă-problemă).

Metoda biografică urmăreşte dobândirea de date şi informaţii despre trecutul persoanei, pentru a reconstitui istoria ei. Evenimentele urmărite sunt **evenimente „cauză, efect, mijloc şi scop"**, iar **informaţiile pot fi obţinute direct** (discuţii cu persoana) **şi indirect** (discuţii cu alte persoane).

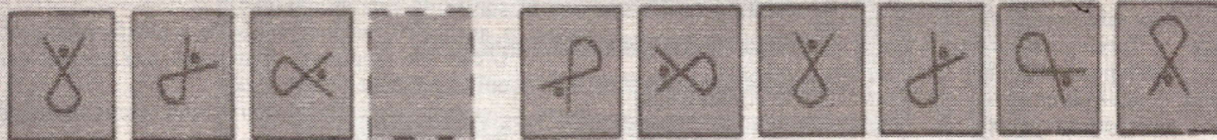
Metoda analizei produselor activităţii, care utilizează criteriile: numărul sau cantitatea totală de produse, distribuţia şi frecvenţa în unitatea de timp considerată; originalitatea şi complexitatea, noutatea, valoarea şi utilitatea etc., ea permiţând dezvăluirea structurii interne a aptitudinilor şi formularea de idei şi legităţi cu caracter ştiinţific general pentru psihicul uman.

Testul psihologic este o probă etalonată şi standardizată printr-o aplicare experimentală anterioară, pe un eşantion reprezentativ, care se aplică în aceleaşi condiţii la toţi subiecţii luaţi în studiu, iar rezultatele se interpretează în funcţie de aceleaşi bareme. El **trebuie să respecte cerinţe**, precum: **fidelitatea** (să măsoare ceea ce îşi propune) şi **validitatea** (concordanţa dintre rezultatele obţinute de un subiect la un test şi rezultatele pe care el le are sau le va avea în activitatea specifică).

Criteriile de clasificare, în cazul testelor psihologice, sunt numeroase, printre acestea:

1. După **modul de concretizare a răspunsurilor**, există: **teste de performanţă** şi **teste de personalitate**.
2. După **modul de aplicare**, există: **teste individuale** şi **teste colective**.
3. După **durata de parcurgere a testului**, există: **teste cu timp impus** şi **teste în timp liber (la alegere)**.

Metoda modelării şi simulării computerizate este utilizată din deceniul 7 al sec. al XX-lea şi presupune conceperea de programe ca modele ale unor funcţii psihice şi punerea lor pe calculator. Astfel, devine posibilă evidenţierea diferitelor caracteristici şi relaţii în interiorul sistemului psihic.

Posibili itemi pentru un test de inteligenţă

1

PRINCIPIILE INVESTIGAȚIEI PSIHOLOGICE

La fel cu toate celelalte științe și psihologia, potrivit obiectului său de studiu, încearcă elaborarea unor **metode de cercetare specifice**. Conceperea acestora se subordonează însă anumitor **principii** care guvernează întregul demers de tip psihologic.

1. Principiul determinismului, care are la bază postulatul că toate procesele și fenomenele au o determinare obiectivă, necesară, supunându-se astfel unor legi obiective care pot fi puse în evidență. Acceptarea acestui principiu nu înseamnă negarea libertății, a libertății de opțiune, ci se referă la faptul că întotdeauna există cauze specifice care determină o anumită reacție. Diferența psihologiei în raport cu alte discipline se leagă în primul rând de **natura cauzalității de tip psihic**, întotdeauna **cauzele psihice** fiind **multiple și complexe**, chiar dacă la nivel conștient sunt evidente în număr mic. De asemenea, cauzalitatea psihică se caracterizează prin **finalitate**, adică ceea ce se întâmplă, se întâmplă, cel mai adesea, pentru realizarea unei nevoi, scop, ideal, dorințe etc. Afirmarea existenței cauzalității psihice nu respinge însă posibilitatea întâmplării, legile psihologiei având un caracter statistic (probabilistic). Chiar dacă există filosofi care neagă existența unor legi în psihologie (J. P. Sartre), în general se admite existența unor regularități în viața psihică, astfel încât s-au oferit diferite clasificări ale acestor legi, una dintre cele mai cunoscute fiind cea a lui **M. Pradines**, potrivit căruia există: **legi de funcționare**, **legi de compoziție** (organizare, structură) și **legi de dezvoltare**.

2. Principiul dezvoltării, care subliniază **diferența între lumea anorganică și cea organică**, a vieții, aceasta din urmă presupunând o transformare permanentă, o succesiune de procese prin care se realizează schimburi materiale, informaționale și energetice între organism și mediu. Funcționarea unui astfel de principiu este de afirmat cu atât mai mult în viața psihică, mai pregnantă în primii ani de viață, după care apare încetinirea, iar la final regresul. Adesea, cunoașterea structurilor proprii psihicului nu este posibilă decât în măsura în care se cunoaște **geneza** lor. Potrivit lui **J. Piaget**, evoluția psihică este ghidată de două procese fundamentale: **procesul de asimilare** (condițiile mediului sunt asimilate structurilor posedate) și **procesul de acomodare** (modificarea structurilor posedate potrivit situațiilor noi). Funcționarea acestor principii se realizează corelat.

3. Principiul organizării sistemice, care subliniază caracterul deosebit de **complex** al psihicului uman. Tipul de sistem pe care îl reprezintă psihicul este unul **deschis**, în cadrul său schimburile informaționale fiind decisive. Totodată este un sistem **dinamic**, modificările intervenite determinând reorganizarea întregului. Mai mult, sistemul psihic este un **sistem autoreglabil**, în sensul unei evoluții spre o complexitate tot mai accentuată. Funcționarea acestui principiu arată, de fapt, **dependența oricărei reacții de ansamblul personalității**, ignorarea acestui lucru, respectiv excesul de analiză conducând la apariția unor erori. Nu există într-un fel reacții izolate (acestea țin mai curând de patologia psihicului), psihicul reacționând întotdeauna unitar.

Aplicație: Organizându-vă pe echipe de 4 elevi încercați să subliniați diferența dintre specificul psihologiei ca știință și alte științe. Prezentați rezultatele obținute colegilor voștri și încercați să realizați o sinteză a diferențelor constatate.

APLICAȚII

1. Timp de o săptămână, observați comportamentul colegului vostru de bancă în diferite situații. Notați observațiile în caietele voastre și, apoi, analizați-le împreună cu acesta.

2. Concepeți un chestionar prin care să aflați părerea celor care nu au studiat psihologia despre această știință, importanța pe care putea să o aibă pentru existența umană etc. Analizați răspunsurile primite împreună cu colegii voștri încercând să puneți în evidență eventualele prejudecăți descoperite. Întocmiți, la nivelul clasei, o listă cu aceste prejudecăți și păstrați toate materialele realizate, propunându-vă să le reluați după ce veți fi studiat, efectiv, psihologia de-a lungul unui an școlar.

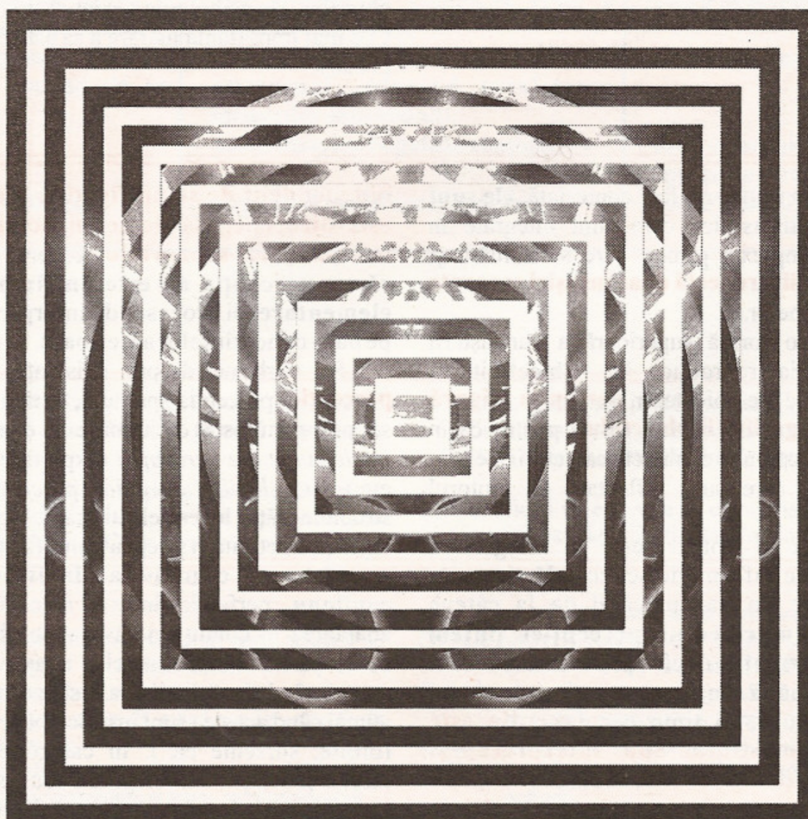
3. În definirea psihicului, psihologia contemporană utilizează raportarea la diferite criterii.
   a. Identificați criteriile de raportare utilizate.
   b. Caracterizați psihicul în funcție de fiecare modalitate de raportare a psihicului identificată.

4. Identificați principalele momente ale evoluției psihologiei ca știință.

Dicționar

Complexul lui Oedip = presupune sentimente care decurg din atașamentul erotic al copilului față de părintele de sex opus.
Expresie = manifestare exterioară a gândirii sau a stărilor psihice.
Insight = înțelegerea bruscă de către un animal a unei situații determinate (stadiul intelectului în ordinea filogenetică a evoluției psihicului).
Instinct = comportament spontan, înnăscut și variabil, comun tuturor indivizilor unei specii și care este adaptat unui scop care nu este conștient subiectului.
Intuiție = înțelegere imediată și irațională a realului (corespondentul uman al *insight*-ului animal).
Învățare = dobândirea unui comportament nou ca urmare a unui antrenament special.
Percepție = proces psihic prin care sunt organizate informațiile obținute prin intermediul organelor de simț astfel încât intervine cunoștința realului.
Pregnanță = calitate prin care o structură ni se impune spontan și cu putere, cu evidență.
Reacție = răspuns la un stimul.
Reflex = fenomen nervos care constă într-un răspuns determinat, nemijlocit și involuntar al organismului la o excitație particulară.
Sensibilitate = facultate de receptare a impresiilor venite de la corp sau din lumea exterioară.
Sistem = orice ansamblu de elemente aflate într-o interacțiune ordonată (non-întâmplătoare) care duce la apriția unor proprietăți specifice, pe care nu le posedă părțile constitutive ale ansamblului.
Sondaj = anchetă vizând un eșantion de populație reprezentativ și care are drept scop conturarea unei imagini despre opinia persoanelor investigate.
Stimul = fenomen susceptibil de a provoca o reacție specifică din partea unui organism.
Timp = durată marcată de succesiunea evenimentelor; este o construcție specifică omului, care îi permite să se adapteze la modificările mediului său.

Procese psihice cognitive senzoriale

2. PROCESE PSIHICE COGNITIVE SENZORIALE

2

Psihologia ne oferă cunoştinţe fundamentale despre sistemul psihic uman care se manifestă şi prin intermediul proceselor psihice. **Fiecare proces psihic constituie un subsistem de activitate informaţională specializată, dotat cu mecanisme de autoreglaj**. Acest fapt nu trebuie să ne conducă la concluzia că procesele psihice există şi acţionează izolat, separat unul de celălalt, adică întâi intră pe scenă senzaţiile, apoi percepţiile, gândirea ş.a.m.d., urmând ordinea în care ele sunt expuse în manual. Tratarea separată a proceselor psihice este condiţionată doar de motive didactice, pentru a uşura înţelegerea acestora, însă, **în realitate, ele se află în interacţiune, funcţionând simultan, contribuind la apariţia fenomenului de conştiinţă.**

Caracterizarea generală a proceselor psihice ar trebui să includă: **conţinutul informaţional**, **funcţiile şi structurile operaţionale specifice** prin intermediul cărora procesul se realizează şi **modalităţile subiective şi comportamentale** caracteristice, aşa cum este imaginea primară pentru percepţie sau imaginea mentală pentru reprezentare etc.

Prin psihicul său omul reuşeşte, de fapt, să se dovedească o fiinţă superioară celorlalte fiinţe. Psihicul uman **se manifestă prin procese şi fenomene psihice** (reprezentare, gândire, memorie, imaginaţie, motivaţie etc.), prin **stări psihice** (conştientă sau inconştientă, bună sau proastă dispoziţie etc.) şi prin **însuşiri psihice** (stări temperamentale, trăsături de caracter, nivel de creativitate etc.).

Procesele psihice pot fi grupate în trei mari categorii: **procese cognitive senzoriale** (senzaţia, percepţia şi reprezentarea), **procese cognitive superioare** (gândirea, memoria şi imaginaţia) şi **procese şi activităţi reglatorii** (motivaţia, voinţa, afectivitatea). **Fenomenele psihice** (limbajul şi atenţia), spre deosebire de procesele psihice, nu furnizează informaţii specifice, ci le facilitează sau le comunică.

Nevoia de adaptare a organismului uman, la solicitările externe şi interne, a dus la **apariţia unor forme de captare şi prelucrare a informaţiilor care s-au perfecţionat în decursul filogenezei**. În această categorie se înscriu şi senzaţiile, percepţiile şi reprezentările, adică procesele cognitive senzoriale.

În diferite lucrări de specialitate, se recunoaşte că termenul de **„senzaţie"**, aparent simplu, este ambiguu, datorită multitudinilor de dispute în care a fost implicat. Astăzi, mai utilizată este **definiţia operaţională a senzaţiilor** care defineşte termenul drept **evenimente psihice elementare rezultând din tratarea informaţiilor în sistemul nervos central în urma stimulării unui organ de simţ** (Bonnet). Senzaţiile reprezintă **imagini primare** pentru că reprezintă rezultatul imediat al acţiunii stimulilor asupra organelor de simţ. **Imaginea primară dispune de proprietăţi** precum: intensitatea senzaţiei, modalitatea sau calitatea (vorbim de senzaţii vizuale, auditive, chinestezice, olfactive etc.), durata şi tonalitatea afectivă.

Senzaţiile au fost considerate **„poarta"** sau **„izvorul" cunoaşterii**, subliniindu-se rolul lor pentru existenţa şi pentru activitatea umană, deoarece ele asigură adaptarea organismului la variaţiile mediului înconjurător, orientează şi controlează benefic conduitele actuale ale individului, sunt componente ale câmpului de conştiinţă etc. **Există o mare diversitate de senzaţii** clasificate după diferite criterii, însă cel mai utilizat criteriu este **organul de simţ** (senzaţii vizuale, auditive, gustative, olfactive şi cutanate). Această clasificare lasă, în afara clasificării o gamă variată de senzaţii (organice, chinestezice etc.). În realizarea sensibilităţii sunt implicate simultan o serie de **legi** (legea intensităţii, legea adaptării, legea contrastului senzorial, legea semnificaţiei şi legea interacţiunii analizatorilor), psihologii Weber şi Fechner având o contribuţie importantă în stabilirea relaţiei dintre intensitatea stimulului şi intensitatea senzaţiei.

Gustave Theodore FECHNER (1801-1887)

Filosof şi psiholog german, are un domeniu vast de preocupări (medic, matematician, profesor de fizică şi de filosofie), este printre primii psihologi care introduc măsurarea în psihologie. Se interesează de psihofizică şi are contribuţii în psihologia senzaţiei şi a percepţiei.
Cea mai importantă lucrare a sa este *Elemente de psihofizică* (1860).

Chiar dacă existenţa senzaţiilor a fost contestată, **ele sunt fenomene reale ale vieţii psihice** care sunt integrate în procesele psihice mai complexe, printre care se numără şi **percepţia**, deoarece **senzaţiile reflectă doar însuşiri separate** ale obiectelor şi ale fenomenelor.

Percepţia constituie o formă superioară a cunoaşterii senzoriale. Dacă senzaţia reproduce în subiectivitatea individului însuşirile simple ale obiectelor, **percepţia asigură conştiinţa unităţii şi integralităţii obiectului**, pentru că în realitate nu există însuşiri separate, ci obiecte caracterizate prin anumite însuşiri, obiecte care sunt reflectate cu ajutorul percepţiei.

Percepţia integrează şi construieşte o imagine a realităţii din fragmente de informaţie senzorială, aşa cum un arheolog reconstituie un vas plecând de la câteva fragmente, deci **prin intermediul percepţiei putem obţine mai multe informaţii decât prin intermediul actului senzorial**. S-a spus că senzaţia este un prim contact al organismului cu stimulii, în timp ce **percepţia este procesul prin care aceşti stimuli sunt interpretaţi şi integraţi cu alte informaţii senzoriale**, deoarece **senzaţia realizează tratarea senzorială a informaţiilor, independent de semnificaţiile lor**, în timp ce **percepţia este direct legată de semnificaţia şi de interpretarea informaţiilor senzoriale**. Recent, s-a emis opinia potrivit căreia **percepţia nu este un simplu mozaic de senzaţii elementare**, ci procesul de interpretare a senzaţiilor brute, pe baza cunoştinţelor anterioare.

Se vorbeşte despre existenţa mai multor **forme de percepţie** (percepţia spaţiului, a timpului, a mişcării etc.) care se pot manifesta ca urmare a existenţei unor *mecanisme intelectuale ale percepţiei* (explorarea perceptivă, anticiparea etc.) şi a *legilor specifice percepţiei* (legea integralităţii-structuralităţii, legea selectivităţii, legea constanţei perceptive, legea proiectivităţii şi legea semnificaţiei).

Sistemul cognitiv al individului uman a evoluat continuu, perfecţionându-şi mecanismele care pot asigura adaptarea în condiţii nefavorabile, deoarece omul trebuie să perceapă nu numai ziua, ci şi noaptea, în întuneric, nu numai atunci când capacităţile sale senzoriale sunt dezvoltate, ci şi atunci când acestea sunt insuficient dezvoltate sau chiar lipsesc (orbire, surzenie etc.). În categoria acestor mecanisme se înscrie şi **reprezentarea** care trebuie să contribuie la realizarea sarcinilor sau la adaptarea organismului în condiţiile în care

informaţia nu este prezentă. Prin reprezentare, **omul se desprinde de „aici şi acum", el putând să opereze în plan mintal cu obiecte în absenţa acestora.**

Pentru că sunt prezente atât în starea de veghe, cât şi în starea de somn, reprezentărilor li s-a acordat un **rol central în viaţa noastră psihică, rol** care a fost **contestat** şi de **William James**, deoarece viaţa psihică nu înseamnă numai reprezentările noastre, ci ea implică stări mai complexe în care intervin şi influenţe ale inconştientului. Pe aceeaşi poziţie se situa şi filosoful **Jean-Paul Sartre** care sublinia că **reprezentările nu ne aduc nimic nou în minte**, în timp ce dacă privim un obiect putem să descoperim detalii, însuşiri care nu au fost observate anterior.

Dacă **sistemul senzorial şi perceptiv** operează cu **imagini primare**, formate în prezenţa obiectului, atunci când există o interacţiune directă cu stimulul, **sistemul reprezentativ** operează cu **imagini secundare** care se formează în absenţa interacţiunii directe cu obiectul. Prin natura lor, **reprezentările nu sunt simple copii ale ale percepţiilor din trecut**, ci sunt rezultatul unor prelucrări şi sistematizări ale însuşirilor senzoriale, fapt ce permite amplificarea unor însuşiri sau eliminarea, sau estomparea altora. Dacă **imaginea obţinută prin reprezentare depinde de voinţa noastră** (le putem evoca sau alunga cu uşurinţă sau cu mare greutate), percepţia nu poate fi modificată oricât de mult ne-am dori acest lucru.

Reprezentările au fost denumite **„staţii intermediare"** care permit **saltul de la senzorial la logic**, deoarece în structura lor întâlnim **caracteristici ale proceselor cognitive senzoriale**, iar, pe de altă parte, întâlnim **caracteristici ale proceselor cognitive superioare.** Astfel, faptul că **reprezentarea** reproduce însuşiri concrete ale obiectelor şi că imaginea are un caracter intuitiv, ne arată că ea **face parte din categoria proceselor cognitive senzoriale**, iar faptul că ea reproduce însuşirile esenţiale ale obiectelor şi că imaginea are un caracter generalizat, **apropie reprezentarea de procesele cognitive superioare fără ca prin aceasta ea să devină un proces cognitiv superior.**

Jean-Paul SARTRE (1905-1980)

Filosof francez în opera căruia se îmbină preocupările fenomenologice cu cele ale existenţialismului, abordează subiecte care interesează şi psihologia în măsura în care problema fundamentală adusă în discuţie este aceea a modurilor de a fi proprii naturii umane, în primul rând ca fiinţă conştientă, ca fiinţă căreia îi este proprie devenirea. Printre lucrările sale importante, cu interes şi pentru psihologie, se pot aminti *Imaginaţia* (1936), *Schiţa unei teorii a emoţiilor* (1939), *Fiinţa şi neantul* (1943) etc.

Procesele cognitive senzoriale

Senzaţia	Percepţia	Reprezentarea
- procese cognitive de nivel senzorial;		
- este primul proces cognitiv care apare în ontogeneză;	- se constituie în baza senzaţiilor;	- se realizează în urma perceperii repetate a obiectelor;
- este o imagine primară (presupune acţiunea directă a stimulilor asupra analizatorilor);	- este o imagine primară;	- este o imagine secundară (nu presupune acţiunea directă a stimulilor asupra analizatorilor);
- este o imagine simplă (este o modificare a stării organului de simţ);	- este o imagine complexă (este o sinteză senzorială);	- este o imagine complexă;
- este o imagine separată (fiecare analizator ne oferă senzaţii de un anumit gen);	- este o imagine unitară (are un caracter obiectual, oferind totalitatea însuşirilor unui obiect);	- este o imagine unitară;
	- este o imagine bogată în conţinut;	- este o imagine schematică (reflectă însuşirile caracteristice);
- nu poate fi modificată voluntar.	- nu poate fi modificată voluntar.	- poate fi modificată voluntar.

APLICAŢII

1. Construiţi un text de 10 rânduri (±1) în care să corelaţi semnificaţia psihologică a următorilor termeni: *percepţie, reprezentare şi psihic*.
2. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Definirea identităţii înseamnă cunoaştere de sine, aceasta fiind un proces permanent specific şi adolescenţei. Consideraţi că modul în care simţiţi, reacţionaţi în diferite situaţii, capacitatea de reprezentare influenţează în sens pozitiv sau dimpotrivă negativ personalitatea voastră? Argumentaţi răspunsul vostru.
3. Identificaţi un exemplu de comportament în care reprezentările v-au ajutat să identificaţi soluţia optimă.

Dicţionar

Existenţialism = curent filosofic contemporan al cărui discurs se opreşte predilect asupra existenţei umane. Astfel, omul însuşi este acela care trebuie să dea vieţii sale un sens şi să devină în viaţa sa o fiinţă raţională, adică omul nu este decât ceea ce face el din sine etc.

Fenomenologie = curent filosofic contemporan care investighează cu precădere relaţia dintre conştiinţă şi lume, subliniind rolul constitutiv al conştiinţei pentru ceea ce semnifică lumea.

Procese cognitive superioare = numite şi procese cognitive de nivel intelectual, este vorba de gândire, memorie şi imaginaţie.

Psihofizică = disciplină care studiază şi încearcă să cuantifice senzaţiile provocate de stimuli determinaţi.

Voinţa = aptitudine de a-şi actualiza şi realiza intenţiile, ceea ce presupune reflecţie, deliberare, decizie şi executare a acţiunii.

3

3. SENZAȚIA*

3.1 Definirea și caracterizarea senzațiilor

Cea mai simplă și prima formă de comunicare informațională a omului cu lumea exterioară și cu sine se realizează prin intermediul senzațiilor. Senzațiile, la un nivel general, apar ca evenimente psihice elementare ce rezultă din tratarea informațiilor în sistemul nervos central în urma stimulării organelor de simț de diferite surse fizice de energie.

C. Rădulescu-Motru definea **senzațiile** sau *simțirile elementare* „ca fiind ultimele diferențieri pe care le obținem în înfățișările intuitive ale conștiinței, prin izolarea și modificarea condițiilor lor de producere", deoarece conștiința recepționează imagini despre obiecte și nu trăiri elementare pentru că gusturile, culorile, impresiile noastre despre temperatură etc. sunt proprietățile unor obiecte, ele neavând existență de sine stătătoare, iar denumirile lor sunt rezultatul procesului de abstractizare. Senzațiile sunt fenomene reale ale vieții psihice, dar **rareori omul le realizează separat**. Ele **stau** însă **la baza proceselor psihice mai complexe**, integrându-se acestora.

Senzațiile sunt procese psihice cognitive senzoriale elementare de cunoaștere a însușirilor concrete, luate separat, ale obiectelor și fenomenelor, când acestea stimulează receptorul unui singur analizator sau organ de simț.

Așa cum rezultă din definiție, senzațiile exprimă doar însușiri separate ale obiectelor și, de aceea, vor fi integrate în procesele perceptive.

În psihologie, problema senzațiilor a stârnit vii controverse. Astfel **asociaționismul** absolutizează individualitatea senzației și o pune la temelia întregii noastre vieți psihice, iar **gestaltismul** neagă existența individualizată a acesteia. În realitate, însușirile nu există în stare izolată, ci numai într-un context obiectual și nici nu există însușiri în sine, ci numai însușiri ale obiectelor care sunt reflectate prin intermediul percepției.

3.2 Calitățile senzațiilor

Cele mai importante **calități** ale senzațiilor sunt:

1. **Modalitatea** care exprimă dependența fiecărei senzații de acțiunea unei anumite categorii de stimuli (luminoși, sonori, mecanici etc.) și de existența unui aparat specializat de realizare (vizual, gustativ, auditiv etc., vorbindu-se astfel despre senzații vizuale, auditive, gustative etc.).
2. **Intensitatea** care exprimă gradul de pregnanță și încărcătura energetică a senzației. Ea este proporțională cu intensitatea stimulului modal specific și depinde de starea organismului și de nivelul actual al sensibilității analizatorului.
3. **Durata** reflectă perioada de timp pe parcursul căreia acționează stimulul. Totuși senzația nu apare imediat după stimulare, ci cu o anumită întârziere (100-150 miimi de secundă) și nu dispare imediat ce a încetat acțiunea stimulului, ci mai continuă câteva miimi de secundă, fenomenul fiind numit *postefect* sau *imagine consecutivă*.
4. **Tonalitatea afectivă** este caracteristica senzațiilor de a fi însoțite de trăiri afective de plăcere, tensiune, depresie, neplăcere etc. Această caracteristică depinde atât de proprietățile obiective ale stimulilor, cât și de experiența personală în raport cu un stimul sau cu altul.

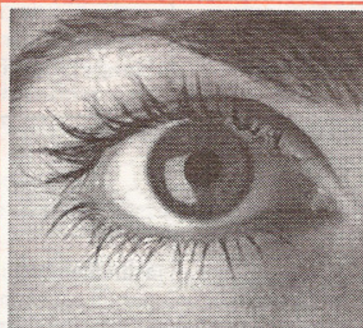
3.3 Principalele modalități senzoriale

După *natura surselor care generează semnalele*, senzațiile se grupează în senzații:

- **exteroceptive**, care își au sursa în mediul extern;
- **proprioceptive**, cu sursa la nivelul articulațiilor osteo-musculare;
- **interoceptive**, cu sursa în mediul intern.

Cele mai importante modalități senzoriale sunt:

1. **Senzațiile vizuale** sunt produse de undele electromagnetice cuprinse între 400 și 700 nm (1 nm = 10^{-9}m). Culorile se caracterizează prin: *luminozitate*, *tonalitate cromatică* (determinată de lungimea de undă care predomină) și *saturație* (cu cât lungimile de undă reflectate sunt mai omogene, cu atât culoarea este mai saturată, mai pură). Sensibilitatea vizuală se manifestă sub forma sensibilității luminoase și cromatice.

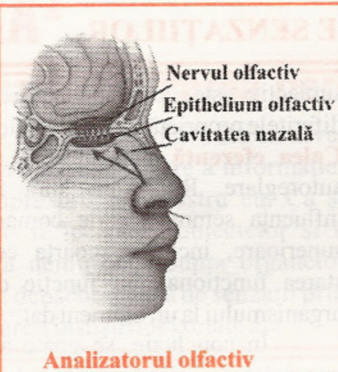

Ochiul reprezintă cel mai important organ de simț uman.

2. **Senzațiile auditive** sunt produse de vibrații ale obiectelor. Undele sonore cu frecvența între 16-20 000 cicli/secundă reprezintă stimulii pentru senzațiile auditive, în care sunt reflectate următoarele *caracteristici ale undelor sonore*:
   - **amplitudinea** care dă ***intensitatea sunetului***;
   - **frecvența** care dă ***înălțimea sunetului***;
   - **forma undei** care dă ***timbrul***. Timbrul este determinat de natura sursei sonore (voce omenească, vioară etc.). *Undele periodice produc* sunete numite *note muzicale*, iar *cele neperiodice produc zgomote*.

   Senzațiile auditive au un rol important în învățarea vorbirii (auzul fonematic). Ele ne permit să apreciem distanța la care sunt situate, față de noi, obiectele, în mișcare, care emit sunete (*efectul Doppler*: când obiectul se apropie de noi, sunetele recepționate cresc în înălțime și invers).
3. **Senzațiile cutanate** (*cutis*, în limba latină, înseamnă „piele") iau naștere ca urmare a stimulării receptorilor din piele și sunt de mai multe feluri:
   - ***senzațiile tactile*** sunt determinate de presiunea obiectelor cu care intrăm în contact. Prin ele obținem informații despre consistența, duritatea, asperitatea obiectelor. *Cea mai ridicată sensibilitate tactilă se află pe suprafața limbii, pe buze și pe vârful degetelor, iar cea mai scăzută sensibilitate se află pe frunte și pe spate*;
   - ***senzațiile termice*** sunt determinate de diferența de temperatură dintre corp și obiectele cu care intrăm în contact.
4. **Senzațiile olfactive** sunt determinate de natura chimică a substanțelor, stimulii lor fiind substanțele volatile. Sunt importante pentru că reglează apetitul și ne

avertizează asupra prezenței substanțelor periculoase, având o tonalitate afectivă accentuată.

Analizatorul olfactiv

5. **Senzațiile gustative** sunt determinate de caracteristicile chimice ale substanțelor solubile care pătrund în cavitatea bucală. Există **patru gusturi fundamentale**: *dulce*, *acru*, *sărat* și *amar*, o mare diversitate de gusturi luând naștere din combinarea acestora. În corelație cu senzațiile olfactive, vizuale și termice, ele contribuie la reglarea apetitului, având tonalitate afectivă.
6. **Senzațiile organice** sau **interne** reflectă modificările care se produc în mediul intern al organismului (foame, greață, sete, slăbiciune etc.).
7. **Senzațiile proprioceptiv-chinestezice** ne informează despre poziția corpului și a membrelor în spațiu și despre mișcările pe care le efectuăm, receptorii analizatorului proprioceptiv-chinestezic se află în mușchi, în tendoane și în ligamente.
8. **Senzațiile de echilibru** ne informează despre poziția corpului în raport cu centrul de greutate, despre mișcările capului pe verticală, despre mișcările de rotație. Receptorii se află în labirintul nonauditiv (vestibul și canale semicirculare).

3.4 Legile sensibilității

Realizarea sensibilității în calitate de proces psihic cognitiv senzorial se subordonează mai multor legi, numite **legi ale sensibilității**, astfel există:

– ***legea proporționalității inverse***, potrivit căreia dacă sensibilitatea este ridicată, atunci intensitatea fizică a stimulului, necesară pentru a determina o senzație, este mai mică și invers;

– ***legea pragurilor absolute***, la nivelul căreia se face diferența între *pragul absolut inferior* (intensitatea minimă dintr-un anumit stimul necesară pentru a determina o senzație specifică) și *pragul absolut superior* (intensitatea maximă a unui stimul care mai determină încă o senzație specifică);

– ***legea pragurilor diferențiale*** a fost formulată de **E. H. Weber** și **G.T. Fechner**, care au arătat că pentru a determina o creștere abia conștientizabilă în intensitatea unei senzații, este necesar să adăugăm o anumită „rație" (cantitate) la intensitatea inițială a stimulului specific corespunzător (1/100 pentru sensibilitatea vizuală, 1/30 pentru cea tactilă de presiune și 1/10 pentru cea auditivă).

– ***legea adaptării*** contribuie la modificarea sensibilității în *sens ascendent* (sensibilitatea crește atunci când acționează frecvent un stimul de intensitate mică) și *descendent* (sensibilitatea scade atunci când acționează frecvent un stimul de intensitate mare).

– ***legea contrastului senzorial*** pune în evidență nivelul sensibilității atunci când acționează doi stimuli specifici în același timp. Există un ***contrast succesiv*** și un ***contrast simultan*** (evident mai ales în cazul culorilor; cel mai bun contrast este galben și negru).

– ***legea semnificației*** exprimă relația existentă între nivelul sensibilității și proprietățile stimulilor în raport cu stările de necesitate și cu scopul activității desfășurate. Astfel, dacă există o *relație de concordanță*, sensibilitatea față de stimul crește, iar *în caz de neconcordanță* (indiferență), sensibilitatea scade.

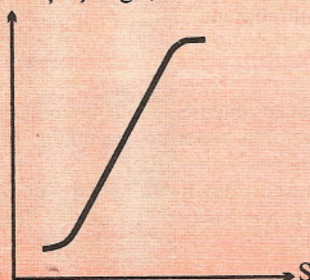
– ***legea sinesteziei*** se bazează pe interacțiunea funcțională a analizatorilor, evidențiind transferul de la un analizator la altul (stimularea unui analizator determină efecte senzoriale ale altui analizator chiar dacă acesta nu a fost direct stimulat).

În realizarea unei senzații sunt implicate toate legile sensibilității.

Nu orice stimul provoacă o senzație. Dacă este foarte slab, el nu e sesizat, deoarece nu excită organul senzorial corespunzător. Aceasta înseamnă că un receptor este cu atât mai sensibil cu cât reacționează la un stimul mai slab. Studiind mărimea minimă cu care trebuie să se modifice intensitatea unui stimul pentru a determina o nouă senzație specifică, fizicianul german **G. Fechner** a formulat o lege care ilustrează relația existentă între excitant și senzație:

$$S = (K x \log E) + C,$$

unde S = senzația, E = excitantul, iar K și C sunt constante.
Potrivit acestei relații, senzația crește mai încet decât excitația, nefiind proporțională cu mărimea stimulului, ci cu logaritmul acestuia. Cercetările experimentale efectuate au arătat însă că această relație nu este valabilă decât pentru intensități medii ale stimulului. Atunci când stimulii sunt slabi sau foarte puternici, nu mai există proporționalitatea dintre senzație și logaritmul stimulului.

Raportul dintre senzație și excitant

„La început, viața oamenilor era dirijată, reglată prin doi factori independenți de voința lor: noaptea și ziua, obscuritatea și lumina. (...) Noaptea aducea pasivitate, calm, o relaxare generală a activității, a metabolismului și a glandelor; ziua îi oferea posibilități de acțiune, creșterea metabolismului și a secreției glandulare care îl stimulau și îi dădeau energie. Culorile asociate celor două cadre sunt albastrul închis al cerului nopții și galbenul viu al luminii zilei. Albastrul este deci culoarea calmului, a pasivității, galbenul a speranței și a activității (...) Roșul reprezintă universal atacul și izbânda, culoarea complementară – verdele – instinctul de conservare." (Testul Lüscher)

MECANISMELE NEUROFIZIOLOGICE ALE SENZAȚIILOR

3

Organul morfofiziologic de realizare a senzațiilor se numește **analizator** (aproximativ echivalent cu termenul de „organ de simț"). Potrivit cercetărilor realizate, acesta este alcătuit din următoarele **verigi funcționale**: receptor, cale aferentă, componentă cerebrală și calea eferentă (conexiunea inversă).

Receptorul reprezintă segmentul periferic al analizatorului, fiind alcătuit din numeroase celule senzoriale a căror destinație este să transforme acțiunea stimulilor (fizici sau chimici) în semnale nervoase. Celulele receptoare (aprox. 400 mil.) sunt specializate pentru anumite forme de energie (stimulii adecvați sau specifici) față de care manifestă o mare sensibilitate. Această specificitate a receptorilor este însă prezentă numai la „intrare" (spre exterior), la „ieșire" (spre fibrele nervoase senzoriale) ei trimițând semnale identice pentru întreaga rețea nervoasă. Din punctul de vedere al particularităților funcționale, receptorii sunt determinați genetic. Sub acțiunea stimulului adecvat, în celula senzitivă ia naștere un potențial electric numit **„potențial receptor"**, proporțional cu intensitatea stimulului, asigurând oglindirea fidelă a parametrilor stimulului. Receptorii transformă practic informația conținută de stimul într-o informație semnificativă pentru organism.

Calea aferentă, care reprezintă sectorul intermediar, alcătuit din celule și fibre nervoase care transportă „influxul nervos" spre centrii superiori. Acest traseu nu este continuu, ci prezintă mai multe întreruperi sinaptice (la diferite etaje ale sistemului nervos central), de la un nivel la altul având loc o prelucrare succesivă tot mai complexă a semnalelor nervoase în așa fel încât ele sunt filtrate tot mai sever. La nivelul cortexului ajung numai semnalele cele mai informative, cele care necesită intervenția celor mai complexe mecanisme cerebrale, celelalte fiind prelucrate pe nivelurile inferioare (se consideră că, de la toți receptorii, pleacă în medie o cantitate de informație de 100 mil. biți/secundă, cortexul fiind capabil să opereze cu 100 biți/secundă).

Zona centrală (componenta cerebrală). Funcțiile de cunoaștere (inclusiv cele senzoriale) sunt îndeplinite de blocul cerebral de „percepere, prelucrare și stocare a informației", care ocupă jumătatea posterioară a scoarței cerebrale. Căile senzitive aparținând analizatorilor exteroceptivi (și parțial celor interoceptivi) se termină în zonele *primare* (de proiecție), în aceste zone constituindu-se așa-numitele **„matrici interpretative"** care decodează informația senzorială sosită pe căile ascendente. Pe plan subiectiv este vorba de „trăirea" senzațiilor care reflectă diferitele proprietăți ale obiectelor și fenomenelor.

Calea eferentă. Analizatorul este un sistem complex cu autoreglare. Receptorii sunt în permanență activi, sub influența semnalelor de comandă sosite de la nivelurile superioare, inclusiv scoarța cerebrală, ei modificându-și starea funcțională în funcție de necesitățile și interesele organismului la un moment dat.

În concluzie, se poate afirma că senzațiile nu sunt imagini care oglindesc în mod pasiv acțiunea stimulilor din lumea reală. Informațiile senzoriale, precum toate celelalte forme ale informației psihice, sunt rezultatul interacțiunii.

(Adaptare după *Introducere în psihologia contemporană*, I. Radu (coord.), Editura Sincron, 1991)

Talamus
Ochi
Corpul geniculat superior
Colicul superior
Hipotalamus
Nucleu suprachiasmatic
Chiasmul optic
Hipofiza
Ventricul
Nucleu suprachiasmatic
Chiasmul optic

APLICAȚII

1. Arătați cum legea pragurilor diferențiale și absolute corelează cu legea semnificației.
2. Descrieți senzațiile ca imagini simple și primare, precizând și principalele însușiri ale acestora.
3. Formați grupe de 4 elevi sau lucrați pe perechi. Pentru activitatea de învățare, identificați modalitățile senzoriale prin care ea se realizează.
4. Arătați în ce măsură însușirile senzațiilor depind de particularitățile subiectului cunoscător.
5. Identificați exemple prin care să ilustrați legea interacțiunii analizatorilor.
6. Timp de o săptămână, verificați legea adaptării senzoriale în cazul senzațiilor vizuale (adaptarea de la lumină la întuneric sau adaptarea de la întuneric la lumină). Notați, în caietele voastre, concluziile obținute. Prelungiți studiul vostru mai mult timp și, apoi, comparați concluziile obținute.

Dicționar

Analizator = organ de simț; termenul este introdus de Pavlov pentru a desemna organele de simț periferice, căile nervoase și terminația lor în scoarța cerebrală.
Intensitate = stare a ceea ce este intens; grad de tărie, de forță.
Intuitiv = referitor la intuiție (pătrundere nemijlocită, directă în esență, în sensul unei probleme, al unui fenomen etc.).
Lege = categorie care exprimă raporturi esențiale, necesare, generale, relativ stabile și repetabile.
Luminozitate = însușire a unui corp de a fi luminos; strălucire.
Sensibilitate = facultate de a percepe impresiile venite de la corp sau din lumea exterioară.

4. PERCEPȚIA*

4.1 Definirea și caracterizarea percepției

Comparativ cu senzațiile, **percepția** constituie un nivel calitativ superior de prelucrare și de integrare a informației despre lumea externă și despre propriul nostru eu. Ca și senzațiile, percepțiile sunt o reflectare a obiectelor și a fenomenelor care acționează nemijlocit asupra organelor noastre de simț. Percepțiile se deosebesc însă de senzații prin faptul că ele nu oferă o reflectare a însușirilor izolate ale obiectelor și fenomenelor cu care venim în contact (miros, temperatură, culoare etc.), ci **reflectă aceste obiecte în totalitatea lor**. Astfel, chiar dacă senzațiile stau la baza percepției, în mod obișnuit nu auzim sunete izolate, nu vedem culori separate de obiecte etc., ci auzim soneria ceasului, vedem obiecte care au diferite culori etc., adică percepem obiecte și fenomene în totalitatea lor.

Percepția este procesul psihic cognitiv senzorial prin care cunoaștem obiectul, în totalitatea însușirilor concrete, când acesta acționează asupra organelor de simț.

Percepția ar putea fi interpretată ca:

– **proces cognitiv** în măsura în care sunt integrate informațiile primite prin intermediul simțurilor despre lumea externă și despre noi înșine. **Imaginea perceptivă este bogată în conținut**, adică include atât însușirile importante, cât și pe cele neimportante, de detaliu ale obiectelor și fenomenelor;

– **produs al procesului psihic** concretizat în imaginea care se formează sub acțiunea nemijlocită a stimulilor asupra simțurilor. Percepția se desfășoară **„aici și acum"**, adică într-un anumit spațiu și timp, atunci când există interacțiune directă între stimuli și organele de simț.

Ca și senzația, percepția a fost subiect de dispută între asociaționism și gestaltism:

– *Asociaționismul* (Al. Baine, H. Ebbinghaus, W. Wundt etc.) afirmă **primatul părții asupra întregului**, iar în explicarea naturii și organizării psihicului uman recurge la principiul descompunerii-recompunerii. Viața psihică este o simplă sumă a unor elemente indivizibile – senzațiile. Pornind de la ele, sub acțiunea legilor asociației (prin asemănare, contrast etc.), se formează percepțiile, reprezentările și gândirea. Prin urmare, între senzații și percepții, între percepție și gândire există doar deosebiri de ordin cantitativ și nu de ordin calitativ.

– *Gestaltismul* (K. Koffka, O. Dunker etc.) afirmă **primatul întregului asupra părții**, întregul fiind ceva mai mult decât suma părților, el posedând calități proprii, ireductibile la părți/elemente. Psihicul nu este un conglomerat de procese în sine, ci un ansamblu organizat la niveluri diferite de complexitate. Primul nivel este cel al percepției, iar un nivel superior fiind cel al gândirii. Caracterul organizat al psihicului este considerat înnăscut, predeterminat, structurile fiind date.

În realitate, percepția nu este posibilă fără senzații și nici nu este o simplă sumă de senzații, deoarece percepția este un nivel superior de reflectare a realității, iar în imaginea perceptivă apar și însușiri care nu aparțin părților (structura). Percepția este influențată de **distanța față de stimul** (dacă distanța este optimă, atunci percepția este clară și precisă), de **experiența anterioară**, de **specificul activităților desfășurate**, de **nivelul de dezvoltare al limbajului** etc. **Durata percepției** este corespunzătoare acțiunii stimulului (dacă se prelungește după încheierea acțiunii stimulului, atunci apar halucinațiile).

Realizarea procesului perceptiv, ca act de sesizare a realității concrete, presupune, precum orice proces, o durată temporală, așa încât pot fi puse în evidență mai multe **faze**:

– ***orientarea spre stimul*** (direcționarea privirii spre stimul);
– ***detecția stimulului*** (reacția „Aha!" ilustrează momentul descoperirii stimulului);
– ***discriminarea stimulului*** (presupune extragerea unei cantități suficiente de informație despre stimul care să permită diferențierea obiectului de alte obiecte de fond, astfel încât el să devină o dominantă în câmpul senzorial al conștiinței);
– ***identificarea obiectului*** presupune parcurgerea a două etape: **identificarea categorială** (informații minime despre însușiri esențiale ale obiectului) și **identificarea individuală** (adăugarea, la datele inițiale, a unor informații despre particularitățile, detaliile obiectului care pot fi surprinse „aici și acum");
– ***interpretarea obiectului*** rezultă din legătura percepției cu activitatea și cu comportamentul, fază în care se stabilesc legături pragmatice între imaginea perceptivă și stările interne de necesitate ale subiectului.

Exemplu: Sunteți în sala de clasă în timpul unei ore. Atenția vă este concentrată asupra lecției în curs de desfășurare. La un moment dat ușa se deschide brusc. Se declanșează în acel moment **reflexul de orientare** determinat de apariția în câmpul perceptiv a unui stimul nou, capul fiind direcționat spre locul de unde a apărut stimulul. **Descoperirea stimulului,** în ambianță, constituie a doua fază a realizării procesului perceptiv, în cadrul său reușindu-se încheierea procesului de localizare a stimulului. Într-o a treia fază, a **discriminării**, obiectul sursă a stimulilor este delimitat în raport cu celelalte obiecte din câmp (persoana care a deschis ușa clasei). Informațiile obținute până în prezent sunt prelucrate, cantitativ și calitativ, cea de a patra fază finalizându-se în momentul **identificării obiectului** (spre exemplu, persoana care a deschis ușa este directorul școlii). Acest moment coincide cu definitivarea imaginii perceptive. Ulterior obiectul este **interpretat**, subiectiv și obiectiv (se actualizează alte informații deținute despre obiectul percepției, legate în exemplul nostru de eventuale contacte directe cu persoana directorului, dar, de asemenea, de semnificația funcției pe care o deține).

Edward L. THORNDIKE (1874-1949)

Psiholog american ale cărui cercetări s-au axat pe inteligența animalelor, dar, de asemenea pe problemele învățării la om (lucrările sale au influențat pregnant pedagogia americană).

Printre cele mai importante lucrări ale sale pot fi amintite: *Animal Inteligence. Experimental stadies* (1911), *Educational Psychology* (1913-1914), *Human Learning* (1931), *Psychology of Wants* (1935), *Interest and Attitudes* (1935) etc.

4.2 Legile generale ale percepției

Precum senzațiile și percepțiile presupun, în realizarea lor, acțiunea mai multor legi:

1. **Legea integralității-structuralității** exprimă caracterul de sistem ierarhic organizat al imaginii perceptive, astfel, noi, percepem obiectul ca întreg sau ca un ansamblu organizat și nu ca o sumă de elemente sau însușiri. Spre exemplu, dacă un obiect cunoscut este văzut numai parțial, subiectul se comportă, față de el, ca și cum l-ar fi văzut în întregime.
2. **Legea selectivității** ne arată că percepția noastră este orientată spre un anumit obiect, selectat dintr-un câmp perceptiv mai vast. Analizatorii sunt supuși acțiunii unei multitudini de stimuli și pentru că posibilitățile de receptare și de prelucrare a informațiilor de către creier sunt limitate, apare necesitatea selectării stimulilor, ceea ce ne interesează devine **obiectul central al percepției**, ceilalți stimuli trecând în plan secundar, devenind **fondul percepției** (formarea imaginilor duble). Spre exemplu, interesul pentru o persoană, determină, ca în gară, într-o mulțime de persoane necunoscute, persoana așteptată să fie distinsă cu claritate.
3. **Legea constanței perceptive** exprimă rezistența imaginii perceptive la modificarea contextului în care este prezentat obiectul (cu ajutorul experienței anterioare se produce o corectare a denaturărilor obiectului, astfel încât acesta, între anumite limite, apare ca invariant), vorbindu-se despre **constanța mărimii, a culorilor, formelor** etc.
4. **Legea proiectivității** sau a **obiectualității** este o lege caracteristică numai percepției, care face ca imaginea internă să fie permanent raportată la obiectul perceput.
5. **Legea semnificației** determină ca tot ceea ce are importanță pentru om să intre în câmpul său perceptiv.

În desfășurarea procesului perceptiv, aceste legi funcționează în interacțiune.

4.3 Formele complexe ale percepției

1. **Percepția spațiului**. Spațiul este infinit și nu poate fi perceput în totalitate. Noi **percepem doar însușirile spațiale ale obiectelor**: formă, mărime, poziție relativă, dimensiuni, distanțe, relief etc. cu ajutorul văzului, chinesteziei, tactului și al auzului. Vederea obiectelor tridimensional este numită **perspectivă** sau **percepție spațială**. Percepția adâncimii se realizează cu ajutorul **indicatorilor monoculari** (informația despre adâncime provine de la un singur ochi) și **binoculari**.

   Cei mai importanți **indicatori monoculari ai adâncimii** sunt: **mărimea relativă** (după 23 m, obiectele par mai mici), **interpoziția** (obiectele mai depărtate sunt „acoperite", în câmpul nostru vizual, de cele mai apropiate) și **perspectiva liniară** (liniile paralele care se depărtează de noi par să se apropie). Cei mai importanți **indicatori binoculari** sunt: **disparitatea retiniană** (datorită distanței dintre cei doi ochi de aproximativ 7 cm, imaginea unui obiect este diferită atunci când îl privim cu ochiul drept și cu ochiul stâng; la nivel cortical se realizează sinteza celor două imagini, unul dintre ochi având rol conducător) și **convergența oculară** (globii oculari se pot orienta în unghiuri diferite atunci când un obiect se apropie sau se depărtează).
2. **Percepția timpului**. Timpul este infinit și nu poate fi perceput ca atare. Noi putem să **percepem numai caracteristicile temporale ale elementelor**: continuitate-discontinuitate, succesiune, simultaneitate și durată. Percepția timpului presupune memoria care face posibilă axa trecut-prezent-viitor. Sistemul de referință pentru timp poate fi: fizic, cosmic, sistemul biologic, sistemul socio-cultural.
3. **Percepția mișcării**. Este posibilă datorită separării obiectului de fondul percepției, constanței mărimii obiectului, datorită persistenței imaginii retiniene și a mișcărilor capului sau ale globilor oculari.
4. **Percepția interpersonală** (intercunoașterea). Are ca obiect însușirile manifeste ale persoanei, trăsăturile situațional-relevante și conduitele relaționale. Se spune că are o percepție interpersonală mai bună cel care identifică trăsăturile neaparente ale persoanei.

4.4 Observația și spiritul de observație

Percepția se integrează în schema de reglare a oricărei activități desfășurate în plan extern, implicând limbajul, gândirea, voința, atenția, motivația etc., percepția ridicându-se de la stadiul unei simple înregistrări și prelucrări a stimulilor aleatori, la stadiul unei activități complexe, orientate spre scop, adică ea devine **observație**.

Observația se derulează în timp, având un scop precis și fiind dirijată din interior prin comenzi verbale. Limbajul dirijează desfășurarea fazică a observației, fixează rezultatele parțiale și globale ale acesteia, permițând generalizarea schemelor logice ale activității perceptive. Observația constituie o metodă de investigare a proceselor și a fenomenelor psihice.

Spiritul de observație este aptitudinea de a sesiza rapid ceea ce este relevant, deși nu apare în mod foarte evident.

4.5 Percepții denaturate

Deși percepțiile se produc în condițiile acțiunii directe a stimulilor asupra organelor de simț, deci reflectă în mod adecvat realitatea, în anumite condiții apar **denaturări**. Acestea pot avea cauze multiple, putându-se face însă diferența între **erori „normale"** de percepție și **erori ce țin de patologia percepției**.

Astfel, în cazul **erorilor numite „normale"** se utilizează, în limbaj psihologic, termenul de **iluzie**, aceasta reprezentând o **reflectare denaturată a obiectelor datorită efectelor de câmp**, legate în special de supraestimarea sau subestimarea unor elemente sau proprietăți. Iluziile perceptive apar în sfera tuturor modalităților perceptive, cele mai cunoscute fiind iluziile optico-geometrice (spre exemplu, faptul că o suprafață strălucitoare pare mai mare decât una întunecată).

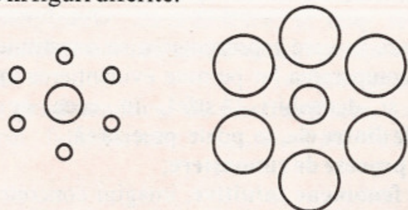
O categorie aparte a percepțiilor denaturate o constituie cele ce se leagă de patologia percepției (s-ar putea vorbi și de o categorie intermediară, anume percepțiile denaturate datorate unor deficiențe senzoriale). Oricare ar fi tulburările care apar, toate se leagă, într-un fel sau altul, de o alterare a sentimentului realității. Spre exemplu, în schizofrenie detașarea de real este deosebit de puternică, ajungându-se fie la un amestec al senzațiilor și al reprezentărilor celui afectat, fie la halucinații, atunci când bolnavul „vede" lucruri pe care nimeni altcineva nu le mai vede.

Toate aceste posibilități de eșec în realizarea procesului perceptiv dovedesc încă o dată caracterul procesual, complexitatea și importanța sa în ansamblul vieții psihice umane.

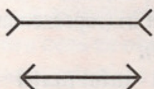
ILUZIILE OPTICO-GEOMETRICE

Unele desene geometrice pot provoca percepţii eronate, care nu corespund realităţii măsurabile. Contribuţiile cele mai importante au fost aduse de şcoala gestaltistă, fiind de amintit, în primul rând, iluzia lui **Titchner**: două cercuri mici, egale, par inegale dacă sunt integrate în figuri diferite.

Cauza pentru care se naşte această iluzie se referă la faptul că întregul influenţează partea. Iluzia lui Titchner este însă doar una dintre multele posibile. De exemplu, în figura din stânga

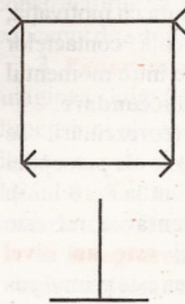
cele două linii orizontale par inegale, deşi sunt egale.

La fel, în figura din dreapta, datorită orientării liniilor terminale, linia de sus pare mai lungă decât cea de jos, această iluzie datorându-se faptului că linia orizontală de sus face parte dintr-un ansamblu care delimitează o suprafaţă mai mare decât linia paralelă de jos, aceasta înglobată fiind într-o suprafaţă mai mică.

Aceste explicaţii sunt însă doar unele dintre cele admise.

O altă posibilă explicaţie, care funcţionează în raport cu anumite iluzii, este cea a lui **J. Piaget**, care se bazează pe ceea ce numeşte „efectul centrării" (ceea ce se află în centrul atenţiei tinde să fie supradimensionat).

De asemenea, în alte cazuri, este vorba de tendinţa de echilibrare a imaginii sau pur şi simplu de experienţă. În cazul figurii alăturate s-a constatat că latura de sus este văzută ca fiind mai lungă decât cea de jos de către copii, în timp ce adulţii, familiarizaţi cu figura pătratului, văd aceste laturi ca egale.

Cert este că interpretările nu sunt consensuale, existând chiar iluzii optico-geometrice în cazul cărora nu s-a putut găsi o explicaţie, aşa cum este cazul dreptelor perpendiculare alăturate, care par inegale. Se poate, astfel, susţine că domeniul iluziilor optico-geometrice este un domeniu încă deschis investigaţiilor.

FIGURILE DUBLE

Figurile duble sunt contextul în care caracterul selectiv al percepţiei poate fi pus în evidenţă cu uşurinţă. Aceste figuri sunt construite astfel încât să se păstreze un grad de ambiguitate accentuat între fondul şi obiectul percepţiei. Acţiunea unuia sau mai multora dintre factorii care determină selectivitatea perceptivă (contrastul cromatic, motivaţia subiectului, variaţia intensităţii stimulilor etc.) se percepe cu claritate unul dintre elemente, celelalte constituind fondul percepţiei. Astfel, în prima dintre figurile alăturate, care este în realitate o figură triplă, se pot observa, rând pe rând, o tânără, o bătrână şi un bărbat. În cealaltă imagine este vorba, pe de o parte de Don Quijote călare cu o moară în fundal, dar pe de altă parte doar de capul lui Don Quijote.

Aplicaţie: Încercaţi să explicaţi figurile duble, de mai sus, utilizând cele învăţate despre percepţie.

APLICAŢII

1. Precizaţi fazele procesului perceptiv, în ordinea firească a desfăşurării lor.
2. Caracterizaţi, dintre fazele percepţiei, discriminarea stimulului şi identificarea obiectului, exemplificându-le corespunzător.
3. În aproximativ jumătate de pagină, comparaţi percepţia cu senzaţia, evidenţiind caracteristicile percepţiei.
4. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi şi, apoi, precizaţi cum sunt valorificate iluziile perceptive în cinematografie şi în artă.
5. Împreună cu colegii voştri urmăriţi în comun o activitate (spre exemplu un fragment dintr-un spectacol sau dintr-un meci de fotbal) de lungime relativ scurtă (10 minute). Încercaţi să descrieţi (în scris, dacă este posibil), după aceea, activitatea urmărită cât mai precis posibil. Comparaţi descrierile obţinute şi puneţi în evidenţă diferenţele existente. Identificaţi cauzele acestor diferenţe utilizând noţiunea de „spirit de observaţie".
6. Descrieţi percepţia ca proces şi imagine primară şi complexă.
7. Comparaţi senzaţiile şi percepţiile în baza unui exemplu concret, precizând patru asemănări şi patru diferenţe.

Dicţionar

Binocular = care se referă la ambii ochi, care se realizează cu ambii ochi.

Denaturare = deformare, alterare, falsificare.

Figură = formă care se detaşează dintr-un ansamblu.

Halucinaţie = tulburare psihică rezidând în perceperea unui obiect sau fenomen fără ca acesta să fie prezent.

Patologie = provine din grecescul *phatos* „boală" şi *logos* „studiu"; parte a medicinii care se ocupă cu studiul simptomelor şi al cauzelor bolilor şi care cuprinde mai multe diviziuni.

Pragmatic = (gr. *pragma*, „acţiune") care priveşte acţiunea, utilitatea; care judecă în funcţie de utilitate nemijlocită, în dauna obiectivităţii.

5. REPREZENTAREA*

5.1 Definirea şi caracterizarea reprezentării

Reprezentarea este procesul psihic cognitiv senzorial de reflectare mijlocită, selectivă şi schematică a proprietăţilor concrete mai mult sau mai puţin semnificative ale obiectelor şi ale fenomenelor date în experienţa perceptivă anterioară a subiectului.

5

Reprezentările obişnuite sunt familiare tuturor: oricine poate evoca imaginea mamei, a învăţătoarei, a casei părinteşti, chiar atunci când se află la sute de km distanţă. Ele apar frecvent în mintea noastră în starea de veghe, dar şi în starea de somn şi, de aceea, multă vreme li s-a atribuit un rol central în viaţa psihică.

Calitatea reprezentărilor este influenţată de calitatea percepţiei (acurateţe, precizie, completitudine), contextul în care a avut loc receptarea obiectului dat (legătura cu motivaţia, cu trăirile afective, cu activitatea), frecvenţa contactelor perceptive cu obiectul şi durata care se scurge între momentul perceperii obiectului şi reactualizarea **imaginii secundare**.

În plan ontogenetic, mecanismele reprezentării se formează şi se consolidează mai târziu decât cele ale percepţiei (prima formă este schema obiectului permanent la 8-10 luni). Dezvoltându-se pe baza percepţiei, **reprezentarea** nu este continuarea, în linie dreaptă, a acesteia, ci **este un nivel superior al activităţii cognitive**. Reprezentarea este primul pas pe drumul desprinderii actului de cunoaştere de concretul imediat şi orientarea lui spre abstract şi general, pregătind cel de-al doilea salt al activităţii de cunoaştere, saltul din planul imagisticului în planul constructivităţii conceptuale, salt pe care îl va realiza gândirea. Datorită acestor caracteristici ale sale se vorbeşte însă şi despre o **natură contradictorie a reprezentărilor** (mai precis este vorba de origine, extensie, funcţionalitate, locul şi rolul lor în succesiunea proceselor cunoaşterii umane). **Imaginile mentale** oferite de reprezentare, dincolo de toate discuţiile pe care cercetarea acestui proces psihic le-a provocat, se dovedesc a avea o relevanţă deosebită pentru existenţa umană.

În măsura în care reprezentarea se constituie pe baza percepţiei, compararea lor permite evidenţierea mai multor asemănări şi deosebiri. Astfel, în ceea ce priveşte **asemănările dintre ele**, se poate preciza că:
- sunt **procese de cunoaştere**;
- sunt **fenomene intuitive**, imagini concrete ale unor obiecte sau fenomene;
- determină **efecte fiziologice** (atât percepţia, cât şi imaginea unei lămâi declanşează salivaţia);
- sunt **legate de mişcare** (perceperea mişcării şi dacă ne imaginăm un obiect perceput anterior în stânga noastră, ochii vor efectua o deplasare spre stânga);
- **au un înţeles, o anumită semnificaţie**, dar există şi deosebiri (reprezentarea acoperă, de regulă, un sens mai bogat);
- **oferă informaţii despre obiecte şi fenomene** (percepţia oferă un volum mai mare de informaţii, imaginea perceptivă fiind mai clară faţă de reprezentare).

De asemenea, există şi următoarele **deosebiri**:
- percepţia se produce în prezenţa obiectului, **iar reprezentarea se produce în absenţa obiectului**;
- percepţia reflectă clar, precis, obiectul, iar **reprezentarea nu este o reproducere fidelă a datelor perceptive**, constituind o prelucrare a lor (în evoluţia ei se produce abstractizarea);
- imaginea perceptivă este bogată în conţinut (cuprinde însuşirile esenţiale şi neesenţiale ale obiectului), iar **reprezentarea este schematică** (cuprinde numai însuşirile considerate importante).

5.2 Clasificarea reprezentărilor

Clasificarea reprezentărilor poate fi realizată potrivit mai multor criterii, printre care se pot aminti:

1. **Jean Piaget** consideră că după **prezenţa elementului de noutate**, există reprezentări:
   a. **reproductive**, bazate pe percepţii anterioare; se realizează cu ajutorul memoriei;
   b. **anticipative**, se referă la mişcări sau schimbări care nu au fost încă percepute; sunt rezultatul operaţiilor gândirii şi procedeelor imaginaţiei.

2. În funcţie de **predominarea unei modalităţi senzoriale**, există reprezentări: **vizuale, auditive, gustative, motorii.** Medicul psihiatru **Jean Marin Charcot** (1825-1893) identifica trei tipuri de subiecţi frecvent întâlnite: **tipul vizual** (care vede pagina cărţii despre care vorbeşte), **tipul auditiv** (care dacă se referă la lecţia predată de profesor, aude expresiile utilizate de către acesta) şi **tipul verbo-motor** (care preferă, pentru a memora sau reţine un text, să citească cu glas tare).

Jean Marin CHARCOT (1825-1893)

Neurolog francez, a descris simptomatologia majorităţii marilor maladii organice ale sistemului nervos, având numeroşi discipoli printre care este de amintit S. Freud. Se ocupă în principal de nevroză şi isterie, în raport cu aceasta din urmă fiind printre primii care utilizează hipnoza şi sugestia în tratarea ei.

M.V. Eysenck şi M.T. Keane, reprezentanţi ai curentului cognitivist din psihologie, fac diferenţa între **reprezentări externe** şi **reprezentări interne**, cele interne putând fi ***picturale*** sau ***lingvistice***.

Numele şi prenumele	Telefon
Andru Vasile	234 485
Dorneanu Daniel	278 776
Malic Ştefana	245 678
Staicu Larisa	265 976

Este vorba de un tabel cu numerele de telefon ale mai multor persoane.
Andru Vasile are nr. de telefon 234 485.
Dorneanu Daniel are nr. de telefon 278 776.
Malic Ştefana are nr. de telefon 245 678.
Staicu Larisa are nr. de telefon 265 976.

Reprezentări picturale — *Reprezentări lingvistice*

„Acesta este un ceas."

3. După **gradul de generalitate**, există reprezentări:
   - **a. individuale**, care reflectă imaginea unor obiecte, ființe etc. deosebit de semnificative pentru o anumită persoană;
   - **b. generale**, care reflectă și caracteristici comune mai multor obiecte cu ajutorul sintezei și operațiilor de clasificare. Conținutul lor este format din *însușiri semnificative, caracteristice*, în timp ce conținutul noțiunilor este format din însușiri esențiale și necesare.
4. După **gradul de abstractizare**, există reprezentări:
   - **a. cu grad moderat de abstractizare**, caracterizate prin familiaritate, figurativitate, discursivitate perceptuală etc.;
   - **b. cu grad înalt de abstractizare**, caracterizate prin nefamiliaritate, grad înalt de abstractizare, discursivitate verbală, detaliere prin mijloace verbale etc.
5. Din perspectiva **evoluției ontogenetice**, există reprezentări:
   - **a. primare**, bazate pe codul perceptiv și întâlnite dominant până la vârsta de 3 ani;
   - **b. conceptuale**, care au la bază un cod conceptual și apar între 3 și 10 ani;
   - **c. formale**, care au la bază codul formal și apar în perioada adolescenței.

5.3 Proprietățile reprezentărilor

Reprezentările au mai multe **proprietăți comune** care, indiferent de tipul lor, le face să constituie o clasă distinctă de produse psihice:

1. Figurativitatea. Potrivit definiției de mai sus, **reprezentările redau ceea ce este tipic** pentru un obiect, caracteristicile care trec dincolo de exemplarele particulare dintr-o anumită clasă de obiecte. Imaginea obținută prin reprezentare este semnificativă pentru ceea ce obiectele au în comun. Schematizarea și generalizarea prin care se ajunge la reprezentare nu trec însă dincolo de configurațiile concrete, de posibilitatea identificării obiectuale.

2. Operativitatea. J. Piaget definește reprezentarea ca o **„reconstrucție operatorie"** care nu se poate realiza decât în prezența operațiilor intelectuale și a limbajului extern. Caracterul operațional decurge din reconstituirea obiectelor la nivelul trăsăturilor definitorii, ceea ce permite îndepărtarea de schema structurală a obiectului. Acest caracter permite, spre exemplu, *redarea simultană a succesivului* (ne putem reprezenta în 2-3 minute derulări care în realizarea lor durează mult mai mult timp) sau *transformarea simultanului într-o succesiune* (un arhitect poate avea în minte proiectul unei clădiri, pe care îl va transpune după aceea, succesiv, pe hârtie, după cum constructorul va încerca realizarea succesivă a proiectului conceput de arhitect).

3. Panoramizarea. Reprezentarea permite îmbinarea în imaginea mintală rezultată în urma procesului a unor dimensiuni ale obiectelor care nu pot fi percepute la propriu decât succesiv (spre exemplu, un cub nu poate fi perceput decât ca având trei fețe, în timp ce la nivelul reprezentării se pot reda toate fațetele sale).

4. Integrarea. La nivelul reprezentării se realizează o **reunire a dimensiunii sensibile cu cea intelectuală**, astfel încât se poate aprecia că „fiecărei figuri îi corespunde un sens și fiecărui sens o figură" (Mielu Zlate).

5. Autonomia. Deja la nivelul reprezentării se poate pune în evidență capacitatea de desprindere de purtătorul lor concret pentru a circula în mediul social al acestuia. În virtutea acestei capacități reprezentările pot deveni constrângătoare pentru comportamentul individului, ele fiind receptate ca venind din lumea exterioară.

6. Caracterul social. Reprezentările exprimă întotdeauna un fond cultural comun, așa încât se pot pune în evidență la nivelul lor componente sociale.

5.4 Rolul reprezentărilor în cunoaștere și activitate

Rolul deținut de reprezentări în cunoaștere este deosebit în măsura în care se poate afirma că **majoritatea mecanismelor psihice au ca punct de plecare, ca punct de sprijin sau chiar ca material concret reprezentările.** Sistematizând, se poate aprecia că reprezentările dețin în cadrul cunoașterii și acțiunii umane următoarele **funcții**:

1. Permit **„progresul" percepției**, realizarea acesteia de o manieră completă și adecvată;
2. Constituie **„materia primă" pentru gândire** și operațiile sale, pentru **imaginație** și procedeele acesteia;
3. Reprezintă un **punct de plecare în evoluția gândirii**, în măsura în care imaginea, schematizând datele percepției, ușurează operațiile gândirii, în special abstractizarea, constituind un intermediar între cunoașterea senzorială și concepte. Astfel, sub acțiunea operațiilor gândirii, imaginea-reprezentare se transformă în concept figural, în care se rețin doar însușirile esențiale ale formei și configurației obiectelor. Prototipul acestui gen de concepte cu baza direct în reprezentare îl constituie figurile geometrice, la care trăsăturile definitorii sunt forma și raporturile dintre elementele componente. În rezolvarea problemelor de fizică, mecanică sau de geometrie, reprezentarea care însoțește raționamentul devine esențială atât pentru decodificarea figurală a formulărilor verbale – construirea figurii –, cât și pentru identificarea soluției corecte;
4. Permit **concretizarea gândirii verbal-abstracte**;
5. Constituie una dintre **sursele de informație importante** pentru subiectul uman concret;
6. Sunt **instrumente de planificare și reglare a conduitei umane**, prin integrarea în diferite tipuri de activități (de joc, de învățare, de rezolvare de probleme, de muncă, de creație);
7. Pot deține o **funcție cathartică**, adică de detensionare nervoasă, chiar și pentru o perioadă scurtă de timp;
8. Reprezentările **definesc ceea ce este realitatea** pentru subiect (omul nu reacționează la realitate așa cum este ea, ci așa cum îi este prezentată, respectiv așa cum o anticipă și o așteaptă, fiind vorba, aici, în primul rând, nu de reprezentările individuale, ci de cele sociale);
9. Permit **orientarea noastră în spațiu**, la nivel mintal putându-se vorbi despre „hărți psihologice" care ne permit orientarea într-un anumit spațiu (în orașul natal, spre exemplu, unde diferitele locații nu au o aceeași încărcătură „simbolică", diferitele zone nu sunt la fel de bine conturate etc.).

Cu titlu general se poate aprecia că reprezentările servesc ca **instrumente de adaptare la realitate**, eficiente pentru existența concretă în măsura în care la nivelul lor se decantează și sedimentează totodată achizițiile de nivel senzorial, pregătind trecerea la cunoașterea logică.

REPREZENTĂRILE SOCIALE

5

„Conceptul de reprezentare socială desemnează o formă de cunoaştere specifică, o „ştiinţă" a simţului comun, ale cărei conţinuturi vizează procese generative şi funcţionale socialmente determinate. În sens mai larg, desemnează o formă de cunoaştere socială. Reprezentările sociale sunt modalităţi de a gândi practic orientate spre comunicare, înţelegere şi stăpânire a mediului social, material şi ideal. (...) Determinarea socială a conţinuturilor sau proceselor reprezentărilor se referă la condiţiile şi contextele în care acestea se formează, la comunicările prin care circulă şi la funcţiile pe care le au în interacţiunile sociale" (Jodelet, D., „Représentation sociales", în S. Moscovici (ed.), *Psychologie sociale*, PUF, Paris, p. 361-362).

Unul dintre cele mai importante procese implicate în constituirea reprezentărilor este **obiectificarea**, respectiv procesul prin care individul sau grupurile transformă conceptele, noţiunile abstracte în imagini familiare.

„A obiectifica înseamnă a descoperi calitatea iconică a unei idei sau fiinţe imprecise, a reproduce un concept printr-o imagine. A compara deja înseamnă a depicta, a umple de substanţă ceea ce este gol în mod natural. Trebuie numai să-l comparăm pe Dumnezeu cu un tată şi ceea ce era invizibil devine vizibil instantaneu în minţile noastre, ca o persoană căreia i se poate răspunde ca atare. Un uriaş stoc de cuvinte referitoare la obiecte specifice se află în circulaţie în fiecare societate, iar noi ne aflăm sub o presiune constantă a nevoii de a oferi echivalentul lor în imagini concrete. Din moment ce ne asumăm faptul că aceste cuvinte nu se referă la „nimic", suntem obligaţi să le legăm de ceva, să le găsim echivalente non-verbale" (Serge Moscovici, „Fenomenul reprezentărilor sociale", în A. Neculau (coord.), *Psihologia socială a câmpului social. Reprezentările sociale*, Polirom, Iaşi, 1997, p. 47).

Aplicaţie: Identificaţi reprezentări rezultate dintr-un astfel de proces de obiectificare şi analizaţi modul formării lor.

Reprezentarea socială nu apare instantaneu, ci în urma unor procese, a unor producţii sociale. Ea are o geneză şi astfel o durată de viaţă. Structura sa nu este una definitivă, ci supusă transformărilor şi cunoscând o evoluţie.

Cum se ajunge la modificarea unei reprezentări sociale? Este vorba de posibilitatea ca o populaţie, un grup să se confrunte cu elemente noi care se leagă de o reprezentare socială deja existentă. Poate fi vorba de idei, norme, convingeri, practici sociale străine de viaţa comunităţii în cauză. Progresiv se ajunge la integrarea acestor elemente noi, ceea ce semnifică simultan o modificare a reprezentării existente.

Procesul modificării reprezentărilor sociale a fost schematizat de **C. Guimelli** astfel:

1. apariţia evenimentului cu impact asupra grupului;
2. apariţia unor modificări ale circumstanţelor exterioare datorită evenimentului;
3. apariţia unor practici noi în comunitate şi creşterea frecvenţei acestor practici;
4. noile practici generează scheme care le prescriu;
5. reorganizarea câmpului reprezentaţional în conformitate cu noile practici;
6. apariţia unui concept nou în urma fuzionării tuturor elementelor şi acceptarea sa.

Modificarea în această manieră a reprezentărilor sociale este un proces normal. Lumea contemporană a pus în practică şi alte modalităţi de modificare a reprezentărilor sociale, respectiv cele care se bazează în mare măsură pe manipularea indivizilor. Astfel, atunci când unei persoane i se repetă întreaga viaţă sau o mare parte din ea, anumite imagini, interpretări, categorii de gândire, ea îşi va însuşi aceste modele şi va respinge cu hotărâre orice contravine acestora. Individul este practic „prizonierul" contextului în care trăieşte, ignorând alte posibilităţi.

Aplicaţie: Identificaţi, în comunitatea voastră, un proces de modificare a unei reprezentări sociale.

APLICAŢII

1. Plecând de la cele trei tipuri de subiecţi, existente în funcţie de predominarea unei modalităţi senzoriale (clasificarea lui Jean Marin Charcot), identificaţi dacă aparţineţi tipului vizual, auditiv sau verbo-motor. Argumentaţi răspunsul vostru.
2. Descrieţi reprezentarea ca proces şi imagine mintală secundară.
3. Stabiliţi şi detaliaţi relaţiile funcţionale dintre procesele cognitive senzoriale: senzaţii, percepţii, reprezentări.
4. Comentaţi din punct de vedere psihologic următorul text: „(...) dacă imaginea [mentală] ar constitui o simplă prelungire a percepţiei, ar trebui să intervină imediat după naştere. În realitate, (...) ea se manifestă de-abia o dată cu apariţia funcţiei semiotice" (J. Piaget, B. Inhelder, *Psihologia copilului*, EDP, 1969, p. 58-59).
5. Argumentaţi, într-un text de aproximativ o jumătate de pagină, faptul că reprezentarea are o dublă natură.
6. Realizaţi o analiză comparativă între reprezentările picturale şi cele lingvistice.
7. Comentaţi din punct de vedere psihologic următorul text: „Reprezentarea socială este un efort de stăpânire şi înţelegere a realului (...). Nici gândire obiectivă ştiinţifică a realităţii, nici reflectarea afectivă a stimulilor înconjurători; o refacere, o reconstrucţie a realităţii, prin prisma modelului mintal al individului" (A. Neculau, „Reprezentările sociale", în *Psihologia nr. 1*, 1993, p. 3).

Dicţionar

Activitate = ansamblu de acte ale unei fiinţe vii ce stă la baza tuturor comportamentelor.

Catharsis = purificare, eliberare de o tensiune emoţională.

Fiziologie = provine din cuvintele greceşti *physis* „natură" şi *logos* „studiu"; ştiinţă care studiază legile de funcţionare ale organismului.

Funcţie = ansamblu de operaţii strict dependente unele de altele ce permit realizarea unui anumit proces sau conduite.

Imaginaţie = proces prin care producem noul în baza combinării experienţei anterioare.

Raţionament = operaţie a gândirii care constă dintr-o înlănţuire logică de raporturi ce conduce la o concluzie.

TIPURI DE ITEMI 1

Evaluarea cunoştinţelor dobândite, a aptitudinilor dezvoltate sau a competenţelor formate, constituie o parte importantă a activităţii şcolare. Obţinerea unor rezultate bune presupune, pe lângă eforturile de învăţare, exersare şi aplicare, **cunoaşterea tipurilor de itemi prin care evaluarea se poate realiza**, cunoaşterea tehnicilor de redactare a răspunsurilor permiţând obţinerea într-adevăr a rezultatelor aşteptate.

În acest sens, credem că este utilă tratarea şi mai ales exemplificarea tipurilor de itemi sub care se poate realiza evaluarea la disciplina psihologie, atât în ceea ce priveşte evaluarea curentă, pe durata parcurgerii acestei discipline, cât şi în cazul examenului de bacalaureat sau al concursurilor şcolare precum olimpiadele. Iată de ce este necesar să cunoaştem diferitele tipuri de itemi.

Item sau subiect reprezintă acea componentă a unei probe (instrument de evaluare proiectat, administrat şi corectat de obicei de profesor) în alcătuirea căreia se poate face diferenţa între o întrebare, pusă într-un anumit format şi la care se aşteaptă un anumit răspuns.

Cel mai uzual **criteriu de clasificare** a itemilor se referă la **gradul de obiectivitate** al acestora. Se face astfel diferenţa între următoarele **categorii de itemi**:

1. **Itemi obiectivi**, care pot fi:
   - **itemi cu alegere duală**: solicită răspunsuri de tip DA/NU, adevărat/fals, acord/dezacord etc.
   - **itemi de tip pereche**: solicită stabilirea de corespondenţe/asociaţii între elemente aşezate pe două coloane. Corespondenţa se face în baza unui anumit criteriu sau cerinţe enunţate anticipat conţinutului propriu-zis al itemului.
   - **itemi cu alegere multiplă**: solicită alegerea unui singur răspuns corect/alternativă care se dovedeşte optimă în raport cu enunţul dintr-o listă de soluţii/alternative (deşi se întâlneşte rar, este posibil ca răspunsul solicitat să fie el însuşi multiplu, în acest caz specificându-se acest lucru).
2. **Itemi semiobiectivi**, care pot fi:
   - **itemi cu răspuns scurt**: întrebări directe care solicită un răspuns predefinit de tipul: expresie, cuvânt, număr, simbol etc.
   - **itemi de completare**: enunţ incomplet care solicită completarea cu anumite cuvinte adecvate contextului dat;
   - **întrebări structurate**: sunt compuse din mai multe subîntrebări legate printr-un element comun. Cuprind un material/stimul în raport cu care se formulează anumite subîntrebări, se oferă date suplimentare, după care urmează altă serie de subîntrebări.
3. **Itemi subiectivi**, care pot fi:
   - **rezolvarea de probleme**: reprezintă activităţi noi, diferite de activităţile de învăţare curente, menite să rezolve o problemă prin utilizarea unor operaţii mentale complexe (analiză, sinteză, evaluare, transfer etc.);
   - **itemi de tip eseu structurat/semistructurat**: reprezintă răspunsuri mai ample care sunt dirijate, orientate şi ordonate cu ajutorul unor cerinţe, indicii, sugestii etc.
   - **itemi de tip eseu liber**: nu impun cerinţe de structură şi abordare, urmărindu-se creativitatea şi originalitatea.

Itemi obiectivi

Itemi cu alegere duală: solicită răspunsuri de tip DA/NU, adevărat/fals, acord/dezacord etc.

Transcrieţi numărul subiectului şi răspundeţi prin *DA* sau *NU*:

1. Reprezentarea redă toate însuşirile unui obiect, în timp ce percepţia semnalizează doar însuşirile caracteristice.	NU	- răspunsul este negativ, deoarece percepţia este cea care redă totalitatea însuşirilor unui obiect, în timp ce reprezentarea ne oferă însuşiri caracteristice, esenţiale;
2. În ontogeneză percepţia apare mai târziu decât reprezentarea.	NU	- în măsura în care ontogeneza se referă la evoluţia proprie unei persoane de-a lungul existenţei sale, răspunsul este negativ, deoarece reprezentarea presupune în constituirea sa percepţia, aşa încât nu o poate preceda;
3. Relaţia pusă în evidenţă de Weber şi Fechner se respectă numai la valorile mari ale excitanţilor.	NU	- relaţia pusă în evidenţă de Weber şi Fechner, care se referă la corelaţia existentă între intensitatea stimulului şi sensibilitate (pragul diferenţial) se respectă la valorile medii ale stimulului;
4. Prin conţinutul lor reprezentările se apropie de gândire, iar prin modul de producere se aseamănă cu percepţiile.	NU	- reprezentările au o dublă natură: intuitiv-figurativă, presupunând în formarea lor percepţiile, respectiv intelectiv-operaţională, constituindu-se prin intermediul unor operaţii mentale care permit punerea în evidenţă a trăsăturilor caracteristice;
5. Senzaţiile gustative au o tonalitate afectivă pozitivă sau negativă.	DA	- tonalitatea afectivă este una dintre caracteristicile senzaţiilor, anume de a fi însoţite de o trăire afectivă, precum plăcut/neplăcut;
6. Durata percepţiei nu corespunde duratei acţiunii stimulului, prezenţei acestuia.	NU	- percepţia se defineşte ca un proces psihic cognitiv de ordin senzorial care se constituie sub acţiunea directă a stimulilor asupra analizatorilor; realizarea percepţiei şi după încetarea acţiunii stimulului determină apariţia halucinaţiilor;
7. Senzaţiile sunt imagini primare deoarece reflectă doar însuşiri separate.	NU	- caracterul de imagini primare sau secundare este dat de acţiunea directă sau indirectă a stimulilor asupra analizatorilor;
8. Obiectul percepţiei este reprezentat de acel aspect al lumii exterioare care este selectat de subiect în conformitate cu specificul activităţii.	DA	- selectarea aduce în prim-plan anumiţi stimuli, în timp ce ceilalţi rămân în fundal, constituind fondul percepţiei, aşa încât denumirea de „obiect al percepţiei" nu poate reveni decât stimulilor selectaţi.

Itemi de tip pereche: solicită stabilirea de corespondenţe/asociaţii între elemente aşezate pe două coloane. Corespondenţa se face în baza unui anumit criteriu sau cerinţe enunţate anticipat conţinutului propriu-zis al itemului.

1. În coloana A de mai jos sunt enumerate legile percepţiei, iar în coloana B enunţuri adevărate referitoare la acestea. Corelaţi de manieră corespunzătoare cele două coloane.

A.
a) legea integralităţii perceptive
b) legea structuralităţii perceptive
c) legea selectivităţii perceptive
d) legea constanţei perceptive
e) legea semnificaţiei

B.
1) tot ceea ce are semnificaţie pentru om se impune în câmpul său perceptiv;
2) explică o serie de fenomene posibile doar în viaţa psihică a omului;
3) fenomenul în cauză este dependent de o serie de factori precum: interesul pentru obiect, conturarea specială a unor elemente, contrastul cromatic etc.;
4) pune în evidenţă caracteristica omului de a fi o fiinţă activă în relaţiile cu lumea;
5) potrivit ei, imaginea perceptivă este organizată ierarhic;
6) se referă la faptul că însuşirile obiectului alcătuiesc o imagine unitară;
7) în cazul său este vorba de constanţa mărimii, constanţa formei şi constanţa culorii obiectelor.

a: 6)
b: 5)
c: 3), 4)
d: 2), 7)
e: 1)

Realizarea corectă a corelaţiilor presupune cunoaşterea conţinutului legilor percepţiei şi derivarea unor anumite concluzii din acestea.

2. În coloana A de mai jos sunt enumerate procesele cognitive senzoriale, iar în coloana B enunţuri adevărate referitoare la acestea. Corelaţi de manieră corespunzătoare cele două coloane.

A.
a) senzaţia
b) percepţia
c) reprezentarea

B.
1) presupune în formarea sa, ca o condiţie cu caracter de lege, funcţia reglatoare a cuvântului;
2) reflectă doar însuşiri separate, concrete ale obiectelor şi fenomenelor;
3) imaginea sa este bogată în conţinut, cuprinzând atât însuşiri semnificative, cât şi de detaliu;
4) una dintre legile sale se referă la modificarea sensibilităţii analizatorilor sub acţiunea repetată a stimulilor;
5) prin dubla sa natură, face trecerea la procesele psihice cognitive superioare;
6) imaginea sa se caracterizează prin intensitate, calitate, durată şi tonalitate afectivă asociată;
7) una din legile sale exprimă faptul că însuşirile obiectului sunt semnalate nu separat, ci în interrelaţii complexe, alcătuind o imagine unitară.

a: 2), 4), 6)
b: 3), 7)
c: 1), 5)

Realizarea corectă a corelaţiilor presupune cunoaşterea specificului proceselor psihice cognitive de nivel senzorial.

Itemi cu alegere multiplă: solicită alegerea unui singur răspuns corect/alternativă care se dovedeşte optimă în raport cu enunţul dintr-o listă de soluţii/alternative (deşi se întâlneşte rar, este posibil ca răspunsul solicitat să fie el însuşi multiplu, în acest caz specificându-se acest lucru).

Transcrieţi numărul subiectului şi precizaţi litera care indică răspunsul corect:

1. Imaginea senzorială este:
a) o imagine primară
b) o imagine obiectuală
c) o imagine secundară
d) contextuală

a

- răspunsul poate fi identificat în baza definiţiei date senzaţiei ca proces psihic; varianta c) se poate îndepărta ca reprezentând răspunsul contradictoriu celui corect; în măsura în care la nivelul senzaţiei avem de-a face cu reflectare separată, imaginea senzorială nu poate fi obiectuală, iar de aici este evident că nu poate fi vorba despre un context;

2. Legea adaptării contrazice legea pragurilor senzoriale, deoarece:
a) semnificaţia unui stimul nu are relevanţă în privinţa sensibilităţii faţă de el
b) semnificaţia unui stimul determină sensibilitatea faţă de el
c) se produce un fenomen de interacţiune a analizatorilor
d) acţiunea repetată a unor stimuli determină modificarea sensibilităţii faţă de ei

d

- potrivit legii adaptării, acţiunea repetată a unui stimul determină creşterea sensibilităţii faţă de acel stimul, ceea ce contrazice într-o anumită măsură formularea legii pragurilor senzoriale potrivit căreia există o dependenţă măsurabilă (constantă pe un anumit interval) între intensitatea fizică a stimulului şi intensitatea senzaţiei;

3. Legea care poate fi pusă în evidenţă atât la senzaţii, cât şi la percepţii este legea:
a) semnificaţiei
b) contrastului perceptiv
c) interacţiunii analizatorilor
d) constanţei perceptive

a

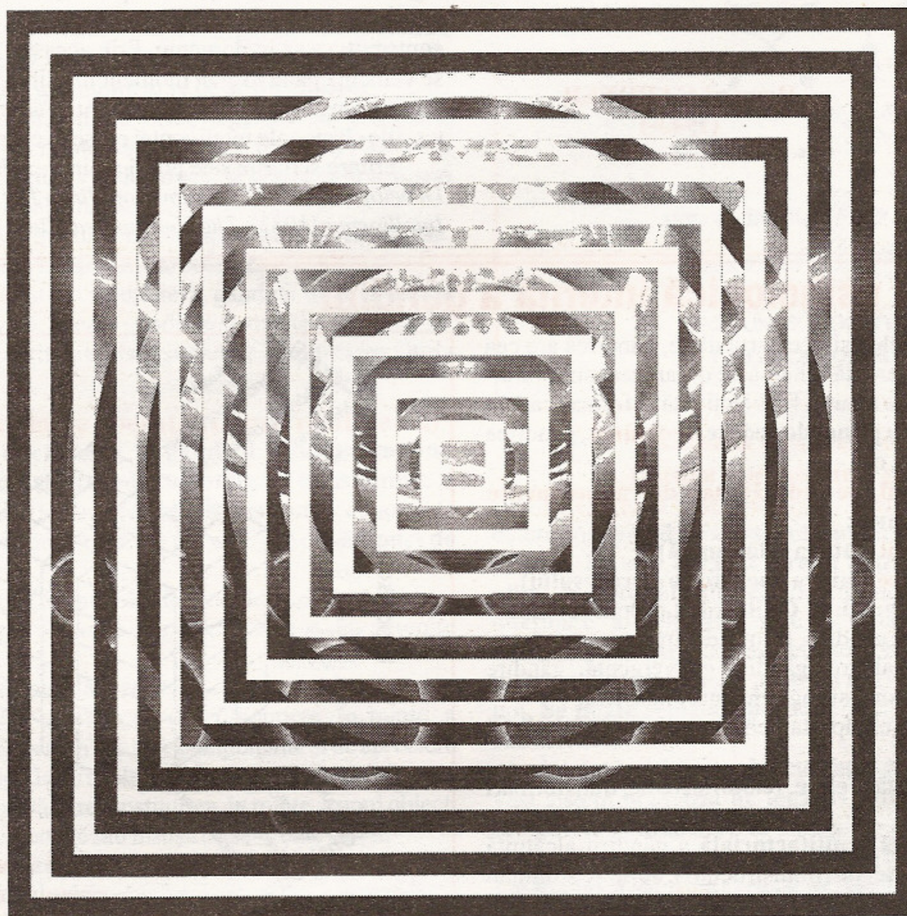
- atît senzaţia, cât şi percepţia sunt sub influenţa legii semnificaţiei care dă seama de caracterul de fiinţă activă al omului; legile precizate la punctele b) şi şi d) acţionează doar la nivelul percepţiei, fiind vorba de caracterul obiectual al imaginii perceptive, în timp ce legea interacţiunii analizatorilor nu poate face referire decât la nivelul strict senzorial al psihicului nostru.

4. Nu reprezintă o însuşire a senzaţiilor:
a) intensitatea
b) expresivitatea
c) durata
d) tonalitatea afectivă

b

- în măsura în care senzaţiile exprimă doar însuşiri separate, ele se oferă conştiinţei noastre sub modul integrării în imagini perceptive, aşa încât nu se poate vorbi despre expresivitatea imaginilor senzoriale.

Procese psihice cognitive superioare

6. GÂNDIREA

6.1 Definirea şi caracterizarea gândirii

Gândirea este **nivelul cel mai înalt de prelucrare şi integrare a informaţiei** despre lumea externă şi despre noi înşine. Prin ea se realizează saltul calitativ al activităţii de cunoaştere de la particular, accidental la general, esenţial, necesar, de la simpla constatare a obiectului la interpretarea şi explicarea lui legic-cauzală.

Gândirea este procesul psihic de reflectare mijlocită şi generalizat-abstractă – sub forma noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor – a însuşirilor comune, esenţiale şi necesare ale obiectelor şi a relaţiilor legice, cauzale dintre ele.

6

Caracterul mijlocit al gândirii constă în aceea că ea nu operează direct asupra realităţii, ci asupra informaţiei furnizate de percepţii şi de reprezentări. Desfăşurarea ei presupune totdeauna fie o informaţie care se extrage, în prezent, în cadrul contactului senzorial cu obiectul, fie o informaţie extrasă din tezaurul memoriei.

Caracterul general-abstract al gândirii rezultă din aceea că ea se desfăşoară permanent în direcţia evidenţierii însuşirilor generale şi esenţiale ale obiectelor şi fenomenelor şi a subordonării unor modele ideale generale (noţiuni, principii, legi).

Gândirea este capacitatea de a rezolva probleme. În această accepţiune, gândirea se apropie de **inteligenţă**.

Analizând inteligenţa, psihologul elveţian, **Jean Piaget**, a încercat să determine caracterul înnăscut sau, dimpotrivă, dobândit, în timp, al acesteia. Piaget a desfăşurat cercetări în domeniul psihologiei copilului, făcând observaţii asupra dezvoltării intelectuale, concluzionând că **inteligenţa se dezvoltă treptat, stadial**, în anumite condiţii de interacţiune cu lumea obiectelor şi a persoanelor apropiate. El a teoretizat **dezvoltarea stadială a inteligenţei**.

În anii `90, psihologul american, **Howard Gardner**, dezvoltă o nouă teorie despre inteligenţă: noi **nu avem o singură inteligenţă, ci mai multe**, diferite între ele, cu dezvoltare proprie, care împreună se îmbină, dând o matrice a inteligenţelor unei persoane. Toate aceste inteligenţe trebuie dezvoltate pentru a îmbogăţi personalitatea. Concepţia sa se numeşte **teoria inteligenţelor multiple**. Gardner consideră că poziţia lui teoretică nu contrazice poziţia lui Piaget, ea reprezentând o diversificare a acesteia şi nu o teorie opusă.

Spre deosebire de percepţie, care este strict legată de prezent, de „aici şi acum", gândirea se organizează ca un **sistem multifazic**, **întinzându-se pe toate cele trei coordonate temporale**: prezent, trecut şi viitor. Ea realizează o permanentă corelare între diversele momente şi stări ale obiectului: **foloseşte informaţii** despre trecutul obiectului pentru a explica prezentul lui; **integrează informaţii** despre trecutul şi prezentul obiectului pentru a prevedea evoluţia lui în viitor.

Gândirea ocupă un rol central în sistemul psihic uman. **Atributul centralităţii** este conferit gândirii nu numai de faptul că **se bazează pe celelalte funcţii şi disponibilităţi** ale subiectului (trecând succesiv de la fenomen la esenţă, de la particular la general, de la intuitiv-concret la formal-abstract şi invers), ci şi de faptul că ea acţionează ca un adevărat **mecanism de comandă**, de control asupra celorlalte procese psihice, modelându-le în concordanţă cu anumite criterii logice obiective, adică le conferă dimensiunea raţionalităţii.

Howard GARDNER (1943-)

Psiholog american, influenţat de **J. Piaget** şi **L. Thurstone**, a creat **teoria inteligenţelor multiple** (inteligenţa lingvistică, logico-matematică, muzicală, spaţială, naturalistă, chinestezică, interpersonală şi intrapersonală), cea mai importantă contribuţie a sa în domeniu. Prin aceasta, în pofida a ceea ce se vehicula până în acel moment în psihologie, va demonstra reuşita umană în contexte şi situaţii radical diferite, de care teoriile clasice ale inteligenţei reuşeau cu greu să dea seama.

Printre scrierile sale pot fi amintite: *The Arts and Human Development* (1973), *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligence* (1983), *The Unschooled Mind: How* etc.

6.2 Structura psihologică internă a gândirii

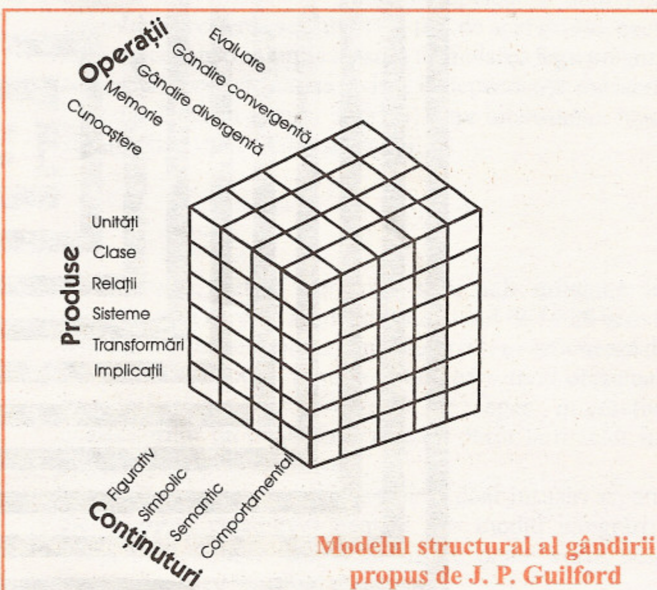
Dintre toate procesele psihice particulare, gândirea are cea mai închegată şi mai coerentă schemă de organizare structural-funcţională, schemă care a putut fi obiectivată şi formalizată în cadrul logicii. Astfel, **din punct de vedere structural**, gândirea poate fi definită, pe rând, ca:

– **sistem de noţiuni, de judecăţi sau de raţionamente (latura de conţinut);**
– **sistem de operaţii (latura relaţională);**
– **sistem de produse (latura operatorie a procesului).**

Psihologul american, J. P. Guilford, a propus un model larg acceptat al structurii gândirii, format din trei componente:

– **operaţii** (5): evaluare, gândire convergentă, gândire divergentă, memorie şi cogniţie sau cunoaştere;
– **conţinuturi** (4): comportamental, semantic, simbolic şi figural;
– **produse** (6): unităţi, clase, relaţii, sisteme, transformări şi implicaţii.

Rezultă o **structură multifactorială** a gândirii alcătuită din 5 x 4 x 6 = **120 de paterne** (ministructuri), definite simultan pe baza a trei criterii: operaţii, conţinuturi şi produse.

Modelul structural al gândirii propus de J. P. Guilford

Pornind de la modelul de mai sus, Guilford a pus în **evidență patru trăsături principale ale procesului global al gândirii**:

1. **flexibilitatea** (modificarea promptă a unghiului de abordare a unei probleme, a unui obiect);
2. **fluiditatea sau cursivitatea** (densitatea ideilor, a opiniilor, soluțiilor în unitatea de timp; este opusă vâscozității gândirii);
3. **originalitatea** (gradul de noutate și ineditul produselor și al strategiilor);
4. **elaborarea** (gradul de completitudine și de elaborare a produselor gândirii).

Gândirea ca sistem de noțiuni, de judecăți și raționamente (latura de conținut)

Unitatea informațională de bază a gândirii este **noțiunea**. Ea este un **construct mintal** care include însușiri și proprietăți comune esențiale și necesare ale obiectelor și ale fenomenelor. Spre deosebire de percepție și de reprezentare, care exprimă o relație de asemănare cu obiectul reflectat, **noțiunea** propriu-zisă, nefiind imagine, **nu se aseamănă cu obiectul**. Fiind un integrator categorial, noțiunea este **totdeauna generală**, situându-se la grade diferite de generalitate (spre exemplu: A = privighetoare, B = pasăre, C = animal, D = ființă). Prin factura ei, noțiunea **se situează la un anumit nivel de abstractizare**. Fiecare concept apare ca un **loc de întâlnire între diverse dimensiuni conceptuale, fiind trăit subiectiv**, ca o semnificație ce se referă la o clasă de fapte ale existenței.

1. **După modul în care satisfac criteriile esențialității și ale necesității, noțiunile** pot fi:
   a. **empirice**, caracterizate prin aceea că sunt limitate, sărăcăcioase în conținut, rigide sau labile, dar puternic individualizate din punct de vedere cognitiv, acțional și afectiv, înscrise într-o logică naturală, inductivă, dar neîmplinită sub aspect deductiv;
   b. **științifice**, care cuprind însușirile esențiale ale obiectelor și ale fenomenelor, reflectând legitățile realității, permițând intrarea în posesia definițiilor.
2. **După natura însușirilor pe care le reflectă, noțiunile** pot fi:
   a. **concrete**, mai apropiate de concret, dar niciodată reductibile la concretul singular, deoarece noțiunile se situează la un anumit grad de abstractizare;
   b. **abstracte**, care pierd orice legătură cu imaginile, rămânând în minte numai ideea, desprinsă de orice conexiune intuitivă, deoarece se situează la niveluri mai înalte de abstractizare.

Judecata este o structură informațională mai complexă, care reflectă obiectul în relație cu alte obiecte.

Raționamentul este o operație a gândirii și o structură discursivă și ierarhizată, în care gândirea pornește de la anumite date (judecăți, propoziții, premise) și ajunge la obținerea altora noi (concluzii).

Gândirea ca sistem de operații (latura relațională)

Componenta operatorie a gândirii constă dintr-un ansamblu de acțiuni și procedee mintale de transformare a informației și a noțiunilor în vederea obținerii unor cunoștințe noi sau a rezolvării de probleme. Se pot distinge două **tipuri de operații**:

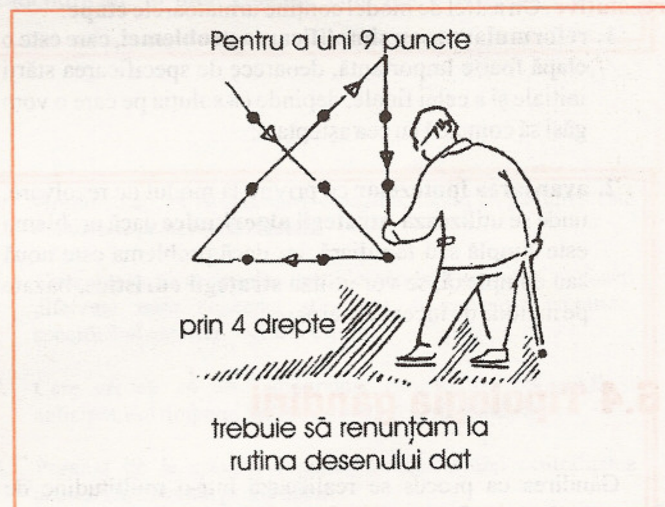
a. **fundamentale** (formează scheletul de bază al gândirii);
b. **instrumentale** (la care gândirea recurge în anumite situații concrete).

Operațiile fundamentale sunt:

1. **analiza**, este o operație de descompunere, în minte, a unui obiect în elementele sale componente și de apreciere a semnificației fiecărui element în cadrul întregului;
2. **sinteza**, ce constă în reconstituirea, în minte, a unui obiect, întreg, din elementele sau însușirile sale, date izolat;
3. **comparația**, care presupune evidențierea pe plan mintal a asemănărilor și a deosebirilor esențiale ale obiectelor și ale fenomenelor pe baza unui criteriu;
4. **abstractizarea**, este o operație de selecție ce constă în relevarea și reținerea unor însușiri sau relații și eliminarea sau lăsarea „în afară" a altora, considerate neesențiale și accidentale;
5. **generalizarea**, este o operație de sinteză superioară care presupune extinderea rezultatului sintezei-noțiune, principiu, lege-asupra tuturor cazurilor particulare care posedă proprietățile date;
6. **concretizarea (individualizarea)**, este o operație de aplicare a noțiunilor, principiilor și a legilor generale în analiză, în interpretarea și explicarea realului, în diversitatea laturilor și formelor sale particulare.

Operațiile instrumentale se realizează în două forme:

1. **algoritmica**, respectiv o succesiune strict determinată a secvențelor a cărei respectare conduce, în mod necesar, la obținerea rezultatului preconizat. Exemplu: operațiile de calcul matematic;
2. **euristica, în cazul căreia se are de-a face cu** desfășurarea „arborescentă", în evantai, a căutărilor și a transformărilor. Din fiecare punct/pas se desprind mai multe căi posibile, subiectul trebuind de fiecare dată să efectueze o analiză comparativă a acestor variante și pe baza unor criterii cu caracter general să aleagă pe cea mai convenabilă. **Euristica** se referă la regulile mentale („scurtături mentale") care pot conduce la o soluție. Se poate vorbi despre o **euristică** a:
   – **reprezentativității**, unde tendința este de a presupune că, dacă ceva se aseamănă cu un element al unei alte categorii, atunci el face parte din categoria respectivă, indiferent de datele statistice existente;
   – **disponibilității**, unde tendința este de a presupune că un eveniment sau lucru este cu atât mai frecvent cu cât îl putem evoca mai ușor din memorie.

Gândirea ca sistem de produse (latura operatorie a procesului)

Înțelegerea este funcția esențială a gândirii care determină gradul de conștientizare de către om a lumii în care trăiește. Ea este **nucleul tare al activității de cunoaștere în plan individual**, de ea depinzând eficiența desfășurării ulterioare a celorlalte faze – interpretarea, explicarea și teoretizarea. Realizarea ei se bazează pe combinarea informațiilor acumulate pentru a dezvălui semnificația datelor noi. **Se poate realiza: spontan**, dintr-o dată și treptat, în timp sau **discursiv**.

Înțelegând diferite obiecte, fapte și fenomene, stabilim acel vast sistem organizat de legături care contribuie la formarea **memoriei semantice**, la formarea de rețele semantice, la **sistemul ierarhizat al noțiunilor** care înlesnesc **înțelegerea** de noi situații **și soluționarea de probleme complexe**.

6.3 Gândirea ca proces de rezolvare a problemelor

A gândi înseamnă a răspunde la întrebările: „ce, cum, pentru ce?", a opera adecvat cu noțiunile, principiile, legile, dar, mai ales, a rezolva probleme. **Problema** este obstacolul de ordin informațional-cognitiv pe care gândirea îl întâlnește pe traiectoria sa, de la o situație inițială (A) către cea finală (B). **O problemă apare** atunci când o persoană își propune să realizeze un scop sau să reacționeze într-o situație, atunci când apare un obstacol și nu există un răspuns deja pregătit.

6

Problema se definește prin trei elemente:
- **starea inițială** sau punctul de plecare;
- **scopul problemei** sau starea finală;
- **acțiunile sau operațiile** care ne conduc de la starea inițială spre cea finală.

1. După **cunoașterea elementelor ce o alcătuiesc, problemele** pot fi:
   a. **bine definite**;
   b. **slab definite**.

2. După **operațiile prin care se pot rezolva problemele**, acestea pot fi:
   a. **probleme de rearanjare a elementelor** (după un anumit criteriu);
   b. **probleme de structurare a elementelor** (trebuie identificată relația dintre elementele problemei și construită o nouă structură sau un element nou);
   c. **probleme de transformare** (prin intervenții succesive asupra stării inițiale se ajunge la starea finală, solicitată).

Din observarea modului în care oamenii rezolvă problemele, psihologii au construit mai multe **modele rezolutive**. Un astfel de model conține următoarele **etape**:

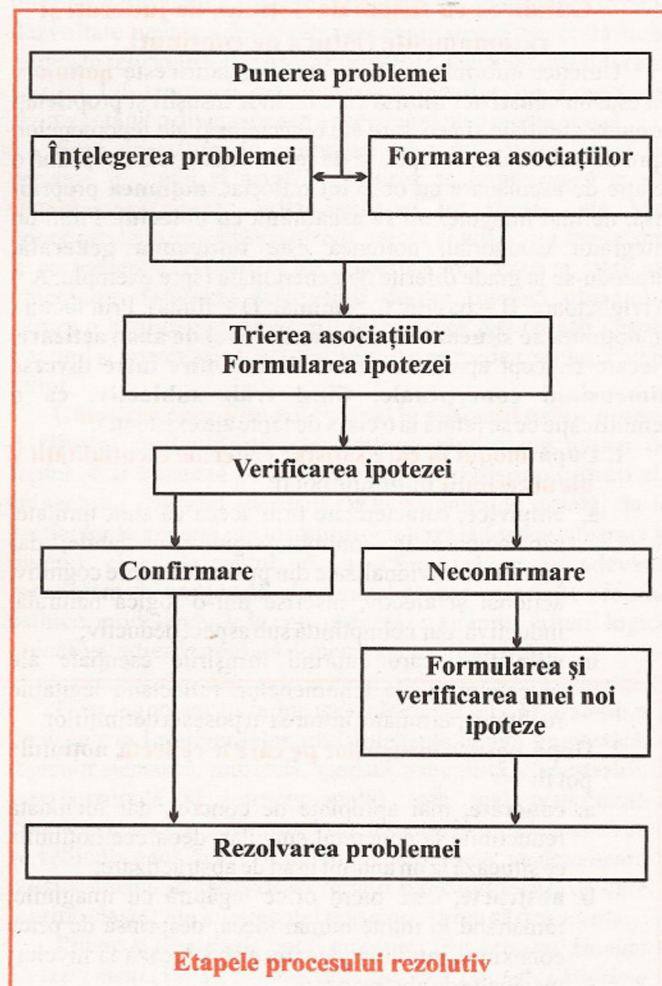
1. **reformularea sau simplificarea problemei**, care este o etapă foarte importantă, deoarece de specificarea stării inițiale și a celei finale, depinde ca soluția pe care o vom găsi să coincidă cu cea așteptată;

2. **avansarea ipotezelor** cu privire la modul de rezolvare, unde se utilizează **strategii algoritmice** dacă problema este simplă sau familiară, iar dacă problema este nouă sau complexă, se vor utiliza **strategii euristice**, bazate pe metoda de încercare-eroare;

3. **testarea ipotezelor**, respectiv executarea efectivă a operațiilor pe care le solicită problema în vederea „reducerii distanței" dintre starea inițială și cea finală;

4. **verificarea**, care presupune compararea rezultatului obținut cu starea finală, solicitată de problemă;

5. **reluarea demersului rezolutiv** dacă rezultatele nu sunt cele așteptate.

Etapele procesului rezolutiv

6.4 Tipologia gândirii

Gândirea ca proces se realizează într-o multitudine de forme, putându-se face următoarele diferențe:

1. Pe baza **raportului analitic-sintetic**, se delimitează tipul de gândire:
   a. **analitic**, caracterizat prin predominarea funcțională a analizei, prin centrarea pe detalii, pe disocieri succesive, operând în profunzimea lucrurilor;
   b. **sintetic**, caracterizat prin predominarea funcțională a sintezei și prin concentrarea pe ansamblu, pe sistem, pe întreg, cu subestimarea detaliilor, surprinzând generalul și universalul din lucruri.

2. Pe baza **raportului dintre concret (intuitiv) și abstract (formal)**, se delimitează tipul de gândire:
   a. **intuitiv-concret**, unde predomină capacitatea de operare în sfera sarcinilor și a situațiilor concrete, intuitive, bazându-se, permanent, pe imagini sau scheme figurale – percepții, reprezentări;
   b. **abstract-formal**, unde predomină capacitatea de a opera în sfera construcțiilor teoretice pure, a structurilor logico-simbolice, desprinse de orice suport intuitiv, imagistic.

3. În funcție de **tipul de gândire dominant**, se delimitează tipul de gândire:
   a. **divergent**, ce lasă liberă imaginația, intuiția să multiplice ipotezele și soluțiile, fiind vorba de creativitate;
   b. **convergent**, ce urmează o linie deja trasată, recurgând la soluții model încărcate de logică.

Apartenența la un tip sau altul este condiționată atât **genetic**, cât și **educațional**, prin specificul sarcinilor cu care subiectul a fost obișnuit încă din copilărie până la maturitate.

TENDINȚE DEZADAPTATIVE ALE GÂNDIRII

Complexitatea gândirii pune numeroase probleme în ceea ce privește realizarea sa efectivă. *Tendințele dezadaptative ale gândirii*, numite și *distorsiuni cognitive*, au ca punct de plecare experiențe negative din copilărie, dar și experiențe ulterioare, precum preluarea modelelor de interpretare a realității ale părinților și altor persoane semnificative (profesori, rude). Judecățile realizate de către părinți, rude, prieteni, profesori etc. asupra celorlalte persoane, asupra situațiilor de viață sau a societății, devenind, astfel, tipare de interpretare a propriei persoane, a realității prezente sau viitoare.

Printre erorile de gândire care apar cu cea mai mare frecvență se pot enumera:

1. Suprageneralizarea - Pe baza unui eveniment izolat (singular) se trece la o evaluare echivalentă în raport cu orice situație asemănătoare. La nivelul limbajului este vorba de utilizarea unor cuvinte precum: „întotdeauna", „niciodată", „de fiecare dată", „totul", simplificând modul de abordare până la a crea premisele unei conservări și perpetuări a unor comportamente negative sau a unor interpretări eronate. Prin utilizarea unor astfel de aprecieri sunt anulate în realitate șansele de schimbare (a spune unei persoane că *niciodată nu face nimic cum trebuie* poate face ca acea persoană să-și piardă încrederea în forțele proprii, apărând predispoziția spre eșec).

2. Gândirea în „alb și negru" - Este vorba de a utiliza, pentru autoevaluare, evaluarea altora sau a unor situații, a unor categorii extreme. Lipsa de nuanțe și extremismul ne împing fie spre a conchide că ceea ce nu a reușit pe măsura așteptărilor noastre este un eșec deplin. Această gândire a lui „ori ..., ori..." distorsionează realitatea în care ne plasăm sau cu care ne confruntăm, cel mai adesea însă într-un sens negativ, dezavantajos pentru persoana în cauză.

3. Saltul la concluzii - Se referă la situațiile în care, deși nu dispunem de suficiente informații pentru a lua o decizie corectă, adecvată situației cu care ne confruntăm, ajungem la o concluzie negativă care reduce, în general, nivelul de aspirație.

4. Deformarea selectivă - Se realizează mai ales în sensul unei supraevaluări a propriilor greșeli, simultan cu subevaluarea aspectelor pozitive ale comportamentului propriu. Această modalitate distorsionată de a evalua propriul comportament și propriile acțiuni conduce la o stimă de sine scăzută, la lipsa încrederii în sine.

5. Utilizarea lui „trebuie" - Unii părinți impun copiilor lor standarde deosebit de ridicate, nerealiste în raport cu posibilitățile lor, ceea ce conduce la descurajare, neîncredere în sine și în ceilalți. „Trebuie să fii cel mai bun", „Trebuie să reușești" și alte formulări de acest gen determină fie încercarea copilului de a face orice pentru a reuși, fie o descurajare totală ce determină un eșec sau un dezinteres generalizat.

6. Personalizarea - Se referă la resimțirea unui sentiment de culpabilitate pentru o situație care nu ține în ansamblul său de propria noastră persoană, chiar dacă doar într-o foarte mică măsură.

Sunt acestea doar câteva dintre **deformările cognitive** ce pot fi puse în evidență, respectiv cele mai des întâlnite. Ce se poate face? În primul rând, a conștientiza că gândurile nu reprezintă decât interpretări ale realității, așa încât este necesar ca de fiecare dată să fie luate în calcul aspectele specifice ale situației, lucrurile să fie gândite nuanțat, evitate generalizările fără temei, gândirea în „alb și negru" și mai ales suprageneralizările etc.

Aplicație: Încercați să puneți în evidență prezența unor astfel de deformări cognitive în comportamentul și atitudinile colegilor voștri. Prezentați-le concluziile la care ați ajuns și încercați să identificați, în mod concret, cum pot fi remediate acele deformări.

APLICAȚII

1. Comparați sinteza cu generalizarea, ca modalități de operare a gândirii.

2. Comentați din punct de vedere psihologic următorul text: „Înțelegerea este un rezultat, parțial sau final, al unui proces de gândire. Ea constă în stabilirea unei relații importante între ceva necunoscut și ceva dinainte cunoscut" (A. Cosmovici, *Psihologie generală*, Polirom, 1996, p. 196).

3. Procesul de rezolvare de probleme reprezintă domeniul performanțial de lucru al gândirii:
   a. Menționați ce anume include domeniul rezolvării de probleme;
   b. Numiți categoriile de probleme după operațiile prin care acestea pot fi rezolvate;
   c. Descrieți succint etapele procesului rezolutiv.

4. Încercați să concepeți posibilitatea și modul de existență a ființei umane în absența gândirii.

5. Argumentați, în aproximativ o pagină, faptul că gândirea este definitorie pentru ființa umană.

6. Conceptul este un produs specific gândirii. Încercați să faceți diferența între concepte științifice și concepte empirice, specificând caracteristicile acestora.

7. Care credeți că este importanța caracterului reversibil și anticipativ al timpului psihic, caracter datorat gândirii?

8. Pornind de la specificul gândirii, argumentați centralitatea acesteia în sistemul psihic uman.

9. Construiți un text de 10 rânduri (±1) în care să corelați semnificația psihologică a următorilor termeni: *algoritm*, *strategie euristică* și *înțelegere*.

10. Utilizând în calitate de criteriu gradul de dificultate a sarcinii de lucru, încercați să analizați două modalități de realizare a înțelegerii.

Dicționar

Convergent = ceea ce se îndreaptă spre același punct, spre același scop.
Discursiv = procedeu de cunoaștere care își realizează scopul printr-o serie de etape sau de operații intermediare.
Divergent = ceea ce se îndepărtează, se răsfiră dintr-un punct comun în direcții diferite.
Empatie = rezonanță, comunicare afectivă cu semenul; în general, formă de intuire a realității prin identificare afectivă;
Ipoteză = presupunere formulată pe baza unor fapte cunoscute cu privire la esența, cauza, legea sau mecanismul intern al acelui fenomen.
Multifazic = realizarea simultană, în paralel, a mai multor etape distincte din derularea unui proces.
Reversibil = care se poate produce într-un sens, dar și în sens invers, respectiv trecându-se prin aceleași stări până în momentul inițial.
Vâscozitate = proprietatea fluidelor de a opune rezistență în curgere datorită frecării interioare, când straturile lor adiacente se mișcă unele față de altele.

7. MEMORIA

7.1 Definirea și caracterizarea memoriei

Memoria este procesul psihic cognitiv superior care asigură întipărirea, stocarea și reactualizarea informațiilor, a experienței sub formă de amintiri.

7

Memoria este funcția generală, grație căreia omul înmagazinează, conservă, apoi actualizează sau utilizează informațiile pe care le-a întâlnit în cursul experienței anterioare.

Memoria este imaginea mintală conservată a faptelor trecute.

Din definițiile de mai sus putem să identificăm trăsăturile memoriei. Astfel, **memoria** este o **capacitate psihică absolut necesară**, fără care viața psihică a omului ar fi, practic, imposibilă. Caracterul necesar al memoriei decurge din faptul că ea este **implicată în comportamentul complex al vieții omului**: cunoaștere și învățare, înțelegere și rezolvare de probleme, creativitate. Memoria **reflectă „trecutul ca trecut"**, readuce trecutul în prezent ținând seama de actualele condiții modificate ale prezentului. Totodată, memoria este implicată în prezent, ea participând la desfășurarea curentă a activității noastre psihice.

Conținutul memoriei este **divers**, cuprinzând imagini, trăiri afective, cuvinte, idei, inferențe, mișcări și deprinderi.

Memoria se află în **interacțiune și interdependență** cu toate celelalte fenomene psihice. Ea permite desfășurarea proceselor psihice, contribuie la constituirea și perfecționarea proceselor cognitive și reglatorii, precum și la formarea și dezvoltarea însușirilor personalității. Este **implicată în toate formele de învățare** și asigură identitatea Eu-lui. Grație memoriei, ființa noastră psihică, Eu-l, dobândește continuitatea identității în timp. Fără dimensiunea mnezică am trăi numai prezentul clipei, am fi puși în permanență în fața unor situații noi, pentru care nu am avea soluții de rezolvare. De fapt, întreaga materie, nu numai cea vie, este dotată cu proprietatea înregistrării, fixării și păstrării urmelor influențelor externe (exemplu: urmele lăsate de o monedă pe o bucată de ceară).

Prin valoarea sa adaptativă, prin rolul ei în realizarea echilibrului dintre organism și mediu, memoria este considerată **„piatra unghiulară a vieții psihice"** (**I. M. Secenov**). Un celebru filosof, **Henri Bergson**, considera, de asemenea, că memoriei îi revine un rol deosebit de important în producerea fenomenului de conștiință.

Memoria se caracterizează prin câteva trăsături esențiale:

1. **este activă**, în sensul că dispune de operatori proprii pentru prelucrări, evaluări și reorganizări logice, astfel încât cele memorate suportă modificări importante;
2. **este selectivă**, respectiv omul reține și reactualizează numai o parte a informațiilor în funcție de motivația avută, de interesele celui care memorează, de vârstă, de gradul de cultură etc.;
3. **este inteligibilă**, deoarece presupune înțelegerea informațiilor memorate, organizarea materialului memorat după criterii de semnificație;
4. **este situațională sau contextuală**, anume înregistrarea și reactualizarea informațiilor se realizează prin raportarea și încadrarea în anumite coordonate de spațiu și timp;
5. **este mijlocită**, respectiv fixarea, păstrarea și reactualizarea informațiilor se realizează prin utilizarea unor procedee mnemotehnice speciale: repetiții, sublinieri, asocierea cu elemente din fondul experienței anterioare etc.;
6. **este organizată logic și sistemic**, între informațiile memorate stabilindu-se legături de semnificație, de asemănare – contrast, de subordonare – incluziune.

Memoria este un **proces psihic activ, selectiv, inteligibil, cu un caracter situațional sau contextual, mijlocit și organizat logic și sistemic**, trăsături esențiale care o integrează în structura proceselor și activităților specifice omului.

Ivan Mihailovici SECENOV
(1829-1905)

Medic rus, fondator al primei școli rusești de fiziologie, după studii în laboratoarele lui Johannes Müller, Emil DuBois-Reymond, Helmholtz (Berlin) etc. Se preocupă de numeroase probleme ce privesc mai ales aspectele fiziologice ale funcționării psihicului.
Dintre lucrările sale se pot aminti: *Materialy dlya budushchey fiziologii alkogolnogo opyanenia* (1860), *O zhivatnom elektrichestve* (1862), *Fiziologia sistemului nervos* (1866), *Komu i kak razrabatyvat psikhologiyu* (1873) etc.

7.2 Procesele și formele memoriei

Memoria, proces psihic complex, **presupune o anumită desfășurare în timp, începând cu întipărirea, continuând cu păstrarea și având ca scop reactualizarea informațiilor**

Procesele memoriei sunt:

Memorarea (fixarea, engramarea) este primul proces al memoriei și constă în întipărirea informațiilor în mod activ, selectiv și inteligibil. Este faza în care informația se traduce într-un cod (imagine, sunet, propoziție), astfel încât să poată pătrunde în sistemul memoriei. De calitatea memorării depind celelalte procese ale memoriei.

Formele memorării:

1. După **prezența intenției, a scopului, a efortului voluntar**, memorarea poate fi:

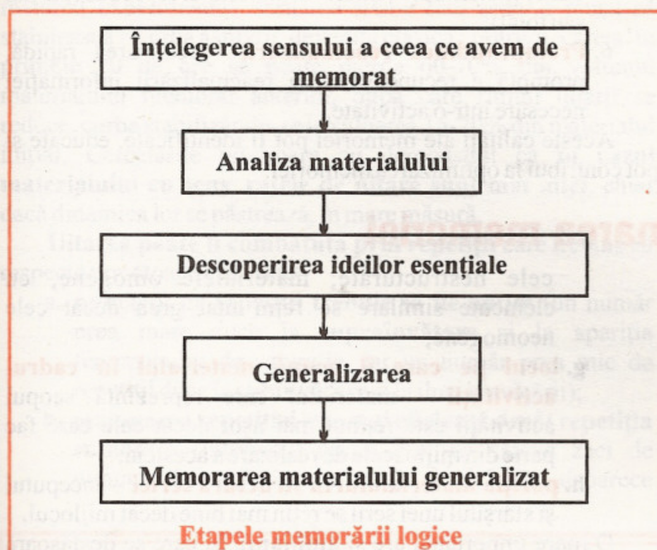
a. **voluntară:** este subordonată intenției, scopului și controlului deliberat, desfășurându-se, în toate fazele, sub egida lui **„trebuie"** (să memorez, păstrez, reactualizez) sau **„vreau"** (să memorez, păstrez, reactualizez). Ea are un caracter multimediat, beneficiind de rolul reglator al limbajului verbal, de utilizarea unor procedee speciale de facilitare, astfel încât devine mai productivă decât cea involuntară.

b. **involuntară:** se caracterizează prin aceea că înregistrarea, păstrarea și reactualizarea informațiilor se realizează fără ca noi să intenționăm și să ne propunem în mod special acest lucru. Chiar dacă, din punct de vedere structural, este mai puțin organizată și sistematizată, ea joacă un rol important în achiziționarea unei bune părți din experiența de viață.

2. După **prezența sau absența gândirii**, memorarea poate fi:

a. **mecanică**, efectuată în lipsa înțelegerii, ducând la o învățare formală; nu este persistentă în timp, dar e necesară în ontogeneza timpurie sau când materialul nu are sens;

b. logică, bazată pe înțelegerea sensurilor și a semnificațiilor materialului de memorat; este preponderent voluntară, economică, mai productivă decât cea mecanică și absolut necesară în procesul învățării cognitive.

Etapele memorării logice

Nu există forme de memorare necesare, utile și altele nenecesare, inutile, fiecare dintre ele fiind la fel de necesare și utile, în funcție de condițiile concrete. Nu există forme de memorare productive și altele neproductive, ci forme de memorare inegal productive. Între formele memoriei nu există o ruptură, ci o strânsă interacțiune (de exemplu, memorarea mecanică constituie punctul de plecare pentru memorarea logică).

Păstrarea informațiilor corespunde activității de stocare a informațiilor memorate. Trăinicia păstrării este dependentă de particularitățile materialului de memorat, de condițiile în care a fost achiziționat, precum și de trăsăturile psihofiziologice ale subiectului.

După **forma în care materialul memorat se stochează**, există păstrare a informațiilor **în formă exactă** și păstrare a informațiilor într-o **formă modificată**.

După **durata păstrării**, memoria este:

1. **senzorială** (vizuală, auditivă, tactilă etc.), care face posibilă percepția. Memoria senzorială este numită și **memorie de foarte scurtă durată** (0-5 secunde), ea fiind, de fapt, **stocajul senzorial**, întrucât excitația provocată în organele senzoriale, până a ajunge în centrii din cortex, parcurge o serie de „stații" intermediare, întâmpinând rezistențe, ceea ce face ca stimularea să aibă o inerție, deci să dureze până la 0,25-0,5 dintr-o secundă (această persistență face posibilă distingerea unor excitanți care apar un timp, foarte scurt, în câmpul perceptiv).
2. **de scurtă durată** care asigură stocarea informației pentru un timp scurt (15-20 secunde). **D. Nornam** considera că ea durează de la 1-2 secunde la 8-10 minute. Memoria de scurtă durată este **limitată și în ceea ce privește volumul**, **G. Miller** demonstrând existența unei limite a memorării de **7±2 elemente** (litere sau figuri simple); dacă elementele sunt grupate, putem reține 7 asemenea grupări, dar fiecare nu poate avea mai mult de 5±1 elemente. Cu tot acest volum redus, **ea are o importanță deosebită**, deoarece din memoria de scurtă durată cunoștințele trec în memoria de lungă durată, dacă se repetă de către subiect, dacă au încărcătură emoțională sau dacă au un înțeles care se asociază noțiunilor dinainte consolidate. Întrucât ne ajută să operăm cu informațiile curente, atât timp cât este necesar, ea se mai numește și **memorie de lucru sau memorie operațională**.
3. **de lungă durată** care păstrează informațiile un timp îndelungat, uneori toată viața, asigurând continuitatea trecut-prezent-viitor. Conținutul ei, bine organizat, poate fi reactivat în funcție de necesitățile subiectului, de situațiile deosebite etc. Se presupune că ea are o capacitate nelimitată și fixează tot ce ni se întâmplă.

În cadrul memoriei de lungă durată, se pot distinge:

a. **memoria episodică**, ce cuprinde evenimente trăite personal de subiect, localizabile în timp și spațiu;

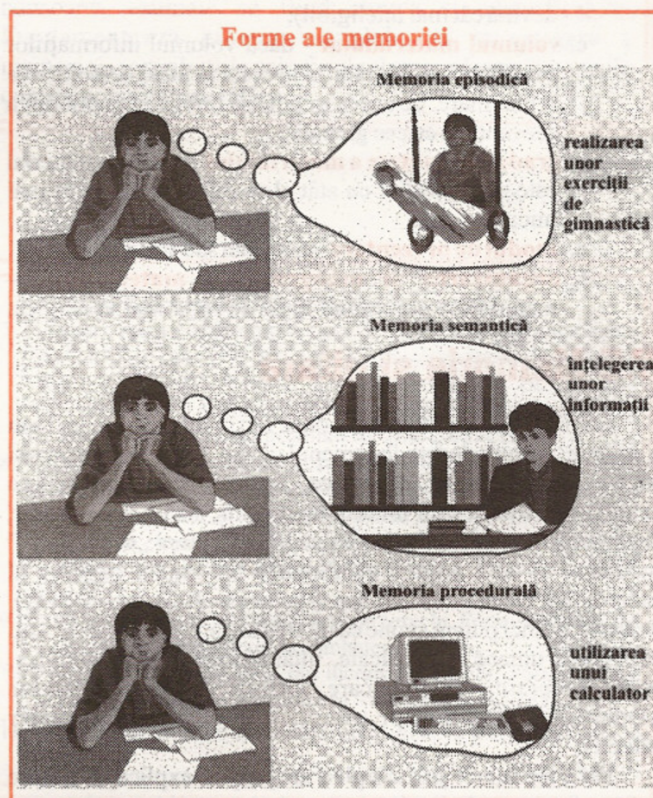
b. **memoria semantică**, alcătuită din idei, concepte, operații, scheme, deprinderi, atitudini, convingeri, asigurând o conservare trainică a cunoștințelor.

Memoria de lungă durată pune în evidență **diferențele individuale în manifestarea memoriei** (sub aspectul întipăririi și reactualizării și sub aspectul organului de simț de care este legată în mod special), acestea fiind determinate de predispoziții înnăscute ale unor organe de simț, de experiența de viață a fiecăruia, dar și de particularitățile de personalitate. Ea constituie premisa esențială a conștiinței continuității existenței noastre în timp.

După **modalitatea informațională preferențială**, distingem:

1. **memoria perceptivă**: material concret furnizat de memoria vizuală, memoria auditivă etc.;
2. **memoria verbală**: material abstract sub formă de concepte, simboluri, inferențe (argumente) etc.;
3. **memoria procedurală**: acțiuni sau reguli de acțiuni;
4. **memoria afectivă**: material furnizat de emoții, sentimente, pasiuni.

Forme ale memoriei

Reactualizarea informațiilor presupune folosirea și valorificarea informațiilor memorate și păstrate. Se realizează prin **recunoaștere** (în prezența obiectului; presupune îndeosebi procese de percepție) și prin **reproducere** (în absența obiectului; presupune confruntarea și compararea mintală a modelelor în vederea extragerii celui optim) cu ajutorul limbajului. **Recunoașterea și reproducerea se realizează, atât voluntar, cât și involuntar, eronat sau fidel, prompt sau lent.**

Toate procesele memoriei – deci și reactualizarea – sunt active, selective și produc modificări ale informațiilor.

7.3 Calitățile/indicatorii memoriei

Calitățile cele mai importante ale memoriei sunt:

1. **Volumul memoriei** - cantitatea de material pe care îl putem memora, păstra și reactualiza;
2. **Mobilitatea memoriei** - capacitatea de a acumula noi cunoștințe, de a le corela cu altele, de a le reorganiza, de a le modifica pe cele existente;
3. **Rapiditatea fixării** - ușurința memorării, realizarea rapidă a întipăririi, cu economie de timp-efort și de repetiții;
4. **Trăinicia păstrării** - informațiile engramate sunt conservate corect o lungă perioadă de timp;
5. **Fidelitatea reactualizării** - corectitudinea și precizia cu care informațiile sunt redate, corespondența calitativă dintre materialul memorat și materialul reprodus (parțial sau total);
6. **Promptitudinea reactualizării** - realizarea rapidă, promptă a recunoașterii și reactualizării informației necesare într-o activitate.

Aceste calități ale memoriei pot fi identificate, educate și pot contribui la optimizarea memoriei.

7

7.4 Factorii care optimizează funcționarea memoriei

Optimizarea memoriei poate fi condiționată de o serie de factori, precum:

1. **Factori subiectivi**, precum: gradul de implicare a subiectului, interesele, trebuințele, aspirațiile, atitudinile, scopul activității viitoare, sănătatea, stresul, oboseala etc.;
2. **Factori obiectivi**, precum:
   a. **natura materialului** (concret-intuitiv sau verbal-simbolic) presupune că memorarea trebuie să înceapă cu materialul cel mai accesibil și treptat să se extindă și asupra materialului mai dificil (verbal-abstract);
   b. **gradul de organizare și de sistematizare a materialului** - cu cât acesta este mai ridicat, cu atât va contribui mai mult la perfecționarea schemelor logice interne ale memoriei (pentru a memora un material trebuie să încercăm să-l reformulăm astfel încât să devină cât mai inteligibil);
   c. **volumul materialului** - dacă volumul informațiilor este mare, cu atât efortul necesar pentru memorare va fi mai mare, de aceea trebuie să îmbinăm memorarea secvențială cu cea globală;
   d. **gradul de noutate a materialului** - cu cât un material este mai familiar cu atât el se reține cu un efort mai mic;
   e. **modul de prezentare** - simultan sau secvențial;
   f. **organizarea și omogenitatea materialului** – materialele organizate logic se rețin mai ușor decât cele nestructurate; materialele omogene, cu elemente similare se rețin mai greu decât cele neomogene;
   g. **locul pe care îl ocupă materialul în cadrul activității** - materialul care reprezintă scopul activității este reținut mai ușor decât cele care fac parte din mijloacele de realizare a acesteia;
   h. **poziția materialului în structura seriei** - începutul și sfârșitul unei serii se rețin mai bine decât mijlocul.

O mare importanță are și **ambianța** în care se desfășoară activitatea și care favorizează sau nu îmbunătățirea performanțelor memoriei: temperatura, lumina, mobilierul, eliminarea factorilor perturbatori etc.

Pentru **a optimiza propria memorie**, pe lângă cunoașterea și valorificarea factorilor subiectivi și obiectivi, este bine să utilizăm și **procedee mnemotehnice speciale**: procedeul asociațiilor între cifre, nume și semnificația unor date personale; construirea unor noi cuvinte cu cele date; înlocuirea unor numere cu cuvinte sau cu propoziții; stabilirea unor puncte de reper; fixarea cu claritate a scopului memorării și crearea unor atitudini durabile etc.; **să organizăm și să sistematizăm corect informația ce urmează să fie memorată** (corelații cu informațiile anterioare, se identifică ideile principale, se grupează informațiile în unități cu sens și se alcătuiește un plan coerent și unitar); **motivația, creșterea interesului pentru informațiile memorate, repetiția și stabilirea înțelesului materialului de memorat** etc.

7.5 Memorie și uitare

Atunci când nu putem reproduce sau recunoaște un text sau o situație, vorbim despre fenomenul uitării. **Între memorare și uitare există relații dinamice**, fiecare acționând asupra celeilalte. **Uitarea** este un fenomen psihic natural și necesar, deoarece are menirea de a evita supraîncărcarea „depozitului" memoriei și de a asigura echilibrarea sistemului cognitiv al individului. Dacă uităm informațiile neesențiale, devalorizate, detaliile, atunci putem spune că uitarea are un **rol pozitiv** pentru activitatea umană. Din păcate, uităm și informații esențiale, utile, necesare, caz în care uitarea devine un **factor perturbator** al activității umane, **uitarea având caracter selectiv**.

Diferite teorii psihologice au propus explicații diferite pentru fenomenul uitării, care trebuie considerat și ca un fenomen pozitiv, atunci când prin uitare se echilibrează psihicul persoanei, dar și negativ atunci când se uită informațiile de care este nevoie.

Teoria uitării motivate își are originea în concepția lui **Sigmund Freud** referitoare la faptul că oamenii uită informațiile asociate cu evenimentele neplăcute, supărătoare, dureroase, penibile. Psihanaliștii susțin că la baza uitării stau mecanismele refulării.

Teoria ștergerii urmelor susține că anumite cunoștințe se deteriorează și dispar din memorie ca urmare a trecerii timpului și a neutilizării informațiilor. Astfel, **asociaționiștii** explică uitarea prin ștergerea urmelor asociative, iar **behavioriștii** susțin că uitarea este urmarea inactivării mecanismelor neurofiziologice puse în joc de învățare datorită lipsei de exercițiu (**Ed. L. Thorndike**).

Teoria interferenței explică uitarea prin efectele negative pe care le au cunoștințele învățate unele asupra altora: **interferență retroactivă** (când informația nou achiziționată are influență negativă asupra celei învățate anterior) și **interferență proactivă** (când informația anterior învățată o influențează negativ pe cea nouă). **G. A. McGeoch** explică uitarea prin concurența reacțiilor asemănătoare, fapt care împiedică procesul reproducerii. Pentru adepții reflexelor condiționate, baza fiziologică a uitării constă în diferitele forme ale inhibiției.

Ca fenomen normal, uitarea se manifestă în mai multe forme:

1. **uitarea totală** când cele memorate anterior sunt trecute complet sub pragul de activare;
2. **uitarea parțială** în care se trec sub pragul de activare anumite date, denumiri etc.;
3. **uitarea situațională** (lapsusuri, blocaje temporare).

Cauzele uitării sunt numeroase: nesolicitarea îndelungată a informațiilor, insuficienta consolidare în etapa memorării, stările emoționale negative, experiențele penibile, impresiile negative care tind să fie uitate mai repede decât cele plăcute, lipsa de interes, de efort voluntar adecvat, starea de oboseală,

consumul de droguri şi de alcool, particularităţile de vârstă etc.

Uitarea se produce instantaneu (se înregistrează în şocurile traumatice şi psihice) **sau treptat** (se desfăşoară pe fondul funcţionării normale a creierului şi are o anumită dinamică). Psihologul german, **H. Ebbinghaus**, utilizând ca material experimental serii de silabe fără sens, a reuşit să stabilească o curbă a uitării, devenită clasică, potrivit căreia în primele 20 de ore se poate pierde 60-70% din volumul materialului memorat anterior, după care ritmul uitării se reduce, curba stabilizându-se la valoarea 15-20% din materialul iniţial. Cercetările ulterioare au demonstrat că **în cazul materialului cu sens, ratele de uitare sunt mai mici**, chiar dacă dinamica lor se păstrează, în mare măsură.

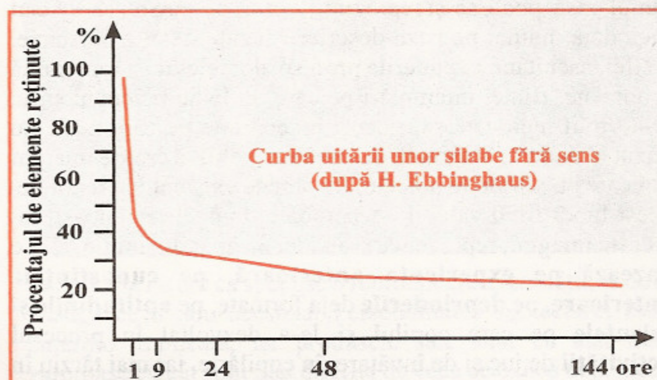
Uitarea poate fi combătută prin repetiţii care trebuie să respecte următoarele **cerinţe**:

a. **numărul de repetiţii trebuie să fie optim** (un număr prea mare duce la **supraînvăţare** şi la apariţia fenomenului de saturaţie, iar un număr prea mic de repetiţii duce la **subînvăţare** şi la iluzia învăţării);

b. **eşalonarea repetiţiei este mai eficientă decât repetiţia comasată** (intervalul optim este de câteva zeci de minute **- între 5-20 minute, fie de 1-2 zile**, deoarece intervine oboseala);

c. **repetiţia este mai eficientă atunci când lectura se combină cu încercări de reproducere;**

d. **repetiţia poate fi organizată diferit prin reluarea materialului în întregime** (metoda repetării globale sau prin fragmentarea materialului în funcţie de volumul de memorat).

Herman EBBINGHAUS (1850-1909)

Psiholog german, cunoscut îndeosebi pentru cercetările sale de psihologie experimentală privind condiţiile învăţării şi ale memorării. În celebra sa lucrare *Über das Gedachtnis* (*Despre memorie*), apărută în 1885, propune şi utilizează consecvent în studiul experimental al memoriei silabele fără sens constituite dintr-o vocală încadrată între două consoane, estimate ca fiind simple şi cuantificabile. Fundamentează practic metodele de investigare a memoriei, contribuţiile sale fiind reluate, adesea, în teoriile contemporane ale învăţării.

APLICAŢII

1. De ce se consideră că în absenţa memoriei viaţa umană şi viaţa în general sunt imposibile?
2. Realizaţi un comentariu din punct de vedere psihologic pentru următorul text: „Astfel, deşi evenimentul a trecut, informaţia despre caracteristicile şi identitatea lui se conservă; faptul că lui i se aplică un număr de cod temporal ne permite ca atunci când îl reactualizăm să ne raportăm la el ca la ceva deja petrecut şi să-l plasăm la locul corespunzător, înapoi pe scara timpului" (Mihai Golu, *Principii de psihologie cibernetică*, 1975, p. 211).
3. Analizaţi influenţa gândirii asupra imaginaţiei şi memoriei.
4. Descrieţi, succint, procesele memoriei din a căror succesiune rezultă continuitatea ei.
5. Argumentaţi, în aproximativ 15 rânduri (±1), ideea conform căreia formele memorării se află în strânsă interacţiune.
6. Pornind de la afirmaţia lui **I. M. Secenov** potrivit căreia: „memoria este o condiţie fundamentală a vieţii psihice", evidenţiaţi, în aproximativ jumătate de pagină, caracteristicile esenţiale ale memoriei, relaţiile memoriei cu alte procese şi capacităţi psihice şi rolul memoriei în viaţa noastră.
7. Timp de 5 minute citiţi dintr-o carte. Închideţi cartea şi notaţi toate cuvintele pe care vi le amintiţi. Verificaţi corectitudinea lor şi, apoi, comparaţi numărul cuvintelor reţinute cu numărul cuvintelor citite. Argumentaţi dacă, în cazul vostru, se confirmă teza potrivit căreia reţinem numai 10% din ceea ce citim.
8. Timp de 5 minute ascultaţi ceea ce un coleg vă citeşte şi, apoi, notaţi toate cuvintele, expresiile pe care vi le amintiţi. Verificaţi corectitudinea lor şi comparaţi numărul de cuvinte citite cu numărul de cuvinte reţinute. Argumentaţi dacă, în cazul vostru, se confirmă teza potrivit căreia reţinem numai 20% din ceea ce auzim.
9. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Formulaţi cel puţin 5 sfaturi care să contribuie la combaterea uitării.
10. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Formulaţi cel puţin 5 sfaturi care să contribuie la o memorare eficientă.
11. Realizaţi un eseu, de aproximativ o pagină, cu titlul „*Memorie şi uitare*".

Dicţionar

Interferenţă = întâlnire, încrucişare a două sau mai multe fenomene, întâmplări etc.; suprapunere a două sau mai multe unde coerente, având drept rezultat întărirea sau slăbirea lor, până la anularea lor.

Mnezic = referitor la memorie.

Pedagogie = ştiinţă care se ocupă cu studiul metodelor de educaţie şi instruire a oamenilor.

Refulare = mecanism psihologic inconştient de apărare a Eului prin care sentimentele, amintirile şi impulsurile neplăcute sau în dezacord cu persoana socială sunt menţinute în afara câmpului conştiinţei.

Sistem = ansamblu de elemente (materiale sau ideale) care sunt în interdependenţă, alcătuind un întreg organizat.

Trecut = care nu mai este actual, ansamblul faptelor, actelor, proceselor etc. din timpul care s-a scurs.

Semantic, -ă = care se referă la sensurile cuvintelor; ramură a lingvisticii care se ocupă cu studierea sensurilor cuvintelor şi a evoluţiei acetor sensuri.

Voluntar = care se face conştient, în urma unei decizii.

7

8. IMAGINAȚIA

8.1 Definirea și caracterizarea imaginației

Imaginația este procesul cognitiv superior de elaborare a unor idei sau proiecte noi pe baza selectării, combinării și recombinării experienței anterioare.

8

Percepțiile și memoria sunt procese de reflectare a obiectelor și a fenomenelor așa cum există ele în realitate. Omul, însă, poate să-și reprezinte lucruri pe care nu le-a văzut niciodată, numai pe baza descrierii făcute de alte persoane. Astfel, ascultând expunerile profesorilor, elevii își reprezintă fenomene, ființe, întâmplări pe care nu le-au perceput și nu le-au trăit niciodată sau locuri îndepărtate pe care nu le-au văzut niciodată. Mai mult, omul este capabil să creeze imagini noi care nu reproduc obiecte, fenomene existente în realitate, acest lucru fiind valabil pentru toate domeniile cunoașterii. Aceste imagini, reprezentări sau idei nu apar din nimic, ele se bazează pe **experiența anterioară**, pe **cunoștințele anterioare**, pe **deprinderile** deja formate, pe **aptitudinile și talentele** pe care copilul și le-a dezvoltat în procesul **activității** de joc și de învățare, în copilărie, iar mai târziu în cadrul activităților productive desfășurate, fapt ce ilustrează legătura imaginației cu **memoria**, cu **activitățile** desfășurate și cu **întreaga personalitate**. Dacă *memoria* are caracter reproductiv și este cu atât mai valoroasă cu cât redă mai fidel informațiile memorate, *imaginația* este cu atât mai valoroasă cu cât rezultatele sale depășesc experiența subiectului sau a societății, însă imaginația nu poate exista în absența memoriei.

În procesul imaginativ, **gândirea** are un rol important. Activitatea imaginativă se realizează prin intermediul analizei și sintezei, a abstractizărilor și a generalizărilor etc., acestea fiind operații fundamentale ale gândirii, imaginația devenind creatoare mai ales atunci când utilizează euristica. Dacă *gândirea* permite surprinderea a ceea ce este esențial, necesar și general în realitate sau ceea ce este logic posibil, *imaginația* explorează necunoscutul, posibilul, viitorul. Gândirea și inteligența coordonează producția imaginativă, iar imaginația, la rândul ei, participă activ, la identificarea modalităților de rezolvare a problemelor. Dacă nu ar exista imaginație, activitatea de cunoaștere sau de rezolvare a problemelor ar înainta pas cu pas, neexistând o orientare precisă.

Imaginația nu ar fi posibilă în absența **limbajului**, deoarece el permite evocarea selectivă a ideilor și a reprezentărilor. Prin intermediul limbajului, gândirea poate stimula evocarea ideilor și a reprezentărilor, precum și punerea lor în relații complexe. **Emoțiile și atitudinile afective**, precum și **motivele** sunt condiții activatoare (sau inhibatoare) ale imaginației.

Imaginația joacă un rol important în activitatea umană, fiind inclusă ca o verigă a creativității. Psihologul **Andrei Cosmovici** consideră **că imaginația și creativitatea presupun trei însușiri**:

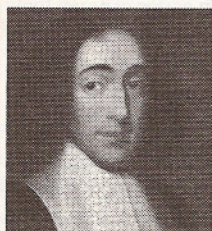
a. fluiditatea (posibilitatea de a ne imagina în timp scurt un număr mare de imagini, de situații etc.);

b. plasticitatea (ușurința de a schimba modul de abordare a unei probleme, atunci când un procedeu nu poate fi aplicat);

c. originalitatea (raritatea statistică a unui răspuns) este expresia noutății.

Imaginația are un rol important în procesul de adaptare, deoarece câmpul cunoașterii umane se lărgește foarte mult, omul detașându-se de „aici și acum" pentru a explora posibilul, **realizându-se unitatea între trecut, prezent și viitor**. Imaginația nu este un proces psihic înnăscut, ci ea apare și se dezvoltă la copil în procesul activității de joc și de învățare și sub influența sistematică a adultului, odată cu dezvoltarea reprezentărilor, a limbajului, a gândirii etc.

Chiar dacă primele discuții, au apărut în antichitate și au continuat până astăzi, imaginația a fost considerată atât **"regina funcțiilor psihice"** (Baudelaire), cât și **"nebuna casei"** (Spinoza) și poate că cel mai bine a surprins statutul imaginației **Meyerson** care o considera **"regina și cenușăreasa psihologiei"**.

BARUCH SPINOZA
(1632-1677)

Filosof olandez, care a susținut rolul gândirii în cunoaștere, minimizând rolul imaginației și al cunoașterii senzoriale. Principala sa opera este *Etica*, terminată în 1675 și publicată postum.

8.2 Procedeele imaginației

Prin **procedeu imaginativ** înțelegem **o modalitate de operare mintală bazată pe o înșiruire de compuneri și recompuneri, de operații de analiză și sinteză care conduc la rezultate diferite din punct de vedere calitativ și cantitativ**.

Sinteza se produce în moduri diferite numite și procedee ale imaginației. Cele mai utilizate **procedee imaginative** sunt:

Aglutinarea se produce atunci când se creează o nouă structură prin combinarea unor elemente sau părți aparținând unor obiecte diferite (exemple: sfinxul, centaurul, radiocasetofonul etc.).

Amplificarea și diminuarea constau în modificarea dimensiunilor unei structuri existente (exemple: personajele Flămânzilă, Setilă etc. din povestirile lui Creangă, liliputanii din povestirile lui Swift etc.).

Multiplicarea și omisiunea constau în modificarea numărului de elemente ale unei structuri (exemple: Coloana Infinitului, balaurul cu șapte capete, ciclopul, automobilul cu două uși etc.).

Adaptarea este utilizată mai ales în artă și tehnică și constă în aplicarea unei idei, element, principiu funcțional în situații noi.

Tipizarea presupune extragerea trăsăturilor tipice, caracteristice unui grup de persoane, trăsături care sunt individualizate într-un personaj: tipul „lașului", „lingușitorului", tipul „omului de prisos" (Oblomov), tipul „avarului" (Hagi-Tudose) etc.

Analogia constă în compararea a două serii de obiecte sau fenomene care au în comun anumite însușiri, iar unul dintre obiecte are, în plus, o însușire și pe baza raționamentului prin analogie, se consideră că și celălalt obiect are acea însușire (exemplu: Ch. Darwin a conceput selecția naturală asemănând-o cu selecția artificială practicată de secole în agricultură).

Empatia este „transpunerea imaginativă a cuiva în gândirea, simțirea și acțiunea altcuiva". (**R. F. Dymond**).

8.3 Formele imaginației

Diversitatea și multitudinea problemelor cu care se confruntă omul în decursul evoluției au dus la specializarea formelor imaginației.

În funcție de **mecanismele interne** prin care se realizează, imaginația se structurează la **nivelul oniric** (se concretizează în vise), la **nivelul reveriei** (visul diurn) și la **nivelul intențional** (se concretizează sub forma imaginației reproductive, imaginației creatoare și a visului de perspectivă).

În funcție de **prezența intenționalității** în actele imaginative, există **imaginație involuntară** (vis și reverie) și **imaginație voluntară** (imaginație reproductivă, creatoare și vis de perspectivă).

În funcție de **gradul de activism al persoanelor**, în actul imaginativ, există **forme imaginative pasive** (vis și reverie) și **forme imaginative active** (imaginație reproductivă, creatoare și vis de perspectivă).

În funcție de **domeniul în care se manifestă**, există imaginație în domeniul istoriei, psihologiei, literaturii etc.

Visul din timpul somnului este definit de **Norbert Sillamy** drept **suită de imagini și de fenomene psihice care survin în timpul somnului**. Visul durează de la 10 la 15 minute, la începutul și la sfârșitul nopții și constituie circa un sfert din timpul somnului nostru. Experimental, s-a demonstrat că visele coincid cu mișcările oculare rapide și că toți oamenii visează, dar uitarea intervine foarte rapid (după 8 minute de la încetarea mișcărilor oculare, numai 5-10% dintre subiecți își amintesc ce au visat).

Întâmplările din vis constituie o aventură la care participăm intens afectiv, aventură pe care o considerăm reală sau ireală, absurdă (romanele lui F. Kafka). În vis ***nu sunt respectate principiile gândirii logice*** (pot să fiu simultan în două locuri, pot visa un câine care se dovedește a fi dușmanul meu, X), visul producându-se în sfera inconștientului. Se consideră că visul are **caracter simbolic**, **semnificația** putând să fie **individuală** (în vis, dușmanul poate să fie simbolizat printr-un câine sau printr-un șarpe) **sau generală** (**C. Jung** a identificat în miturile unor popoare diferite simboluri pe care le-a numit „arhetipuri").

În legătură cu interpretarea viselor s-au conturat trei poziții: unii consideră că ***visul constituie o modalitate de comunicare cu divinitatea***, alții consideră că visul este ***rezultatul unei inhibiții mai profunde a sferei motricității față de cea senzorio-motorie***, iar ultimii susțin că visul poate avea diferite semnificații, el fiind ***rezultatul unei întregi stări de spirit a celui care doarme***. Astfel, **S. Freud** susține că visul este, în esență, realizarea unei dorințe, această idee se regăsește în textele tibetane, budiste și în scrierile Părinților Bisericii. El susține că visul este singura modalitate care ne permite să ne exprimăm, într-o formă deghizată, idei și sentimente inacceptabile. Visul devine *„paznicul somnului"*, deoarece ne protejează de excitațiile și de tensiunile prea puternice. Spre deosebire de Freud, **A. Adler** respinge această funcție a visului, subliniind rolul lui în organizarea conduitei viitoare.

Reveria este definită de **Norbert Sillamy** drept **stare de detașare față de realitate, intermediară între gândirea în starea de veghe și vis**. Popular, ea este numită **visare cu ochii deschiși**, caz în care individul se lasă antrenat într-un flux de imagini și de idei care merg în direcția dorințelor și a așteptărilor, sustrăgându-se gândirii logice. Deși are efecte relaxante, reveria prelungită este dăunătoare personalității, deoarece reprezintă o satisfacere fictivă a trebuințelor și se poate pierde contactul cu realitatea (consumul de alcool și de droguri subminează controlul voluntar al conduitei).

Imaginația nu are ca specific o reproducere a realității, ci de a adăuga ceva nou acesteia. Personalitatea subiectului este puternic implicată, iar produsele sale sunt cu atât mai valoroase cu cât sunt mai diferite de ceea ce există deja, deci cu cât sunt mai originale.

Imaginația reproductivă presupune obținerea unor imagini noi care au corespondent în experiența anterioară (exemple: reconstituirea modului în care oamenii trăiau în comuna primitivă, reconstituirea modului în care se produce ploaia, citirea unui roman și reprezentarea personajelor etc.). Ea nu se confundă cu memoria implicată în cazul amintirilor care sunt rezultatul proceselor perceptive, deoarece imaginația se desprinde de concret.

Imaginația creatoare presupune elaborarea de reprezentări și de idei noi pe baza combinării și recombinării experienței anterioare, idei care nu au corespondent în experiența anterioară. *Între imaginația reproductivă și cea creatoare nu există o graniță rigidă*. De exemplu, traducerea unei poezii dintr-o limbă străină presupune numeroase momente de creație (traducerea depășește, uneori, originalul), după cum în orice act de creație este necesar să reproducem idei, imagini sau reprezentări etc. dinainte cunoscute. Imaginația creatoare este ***cea mai valoroasă formă a imaginației*** care stă la baza creației autentice. La nivel superior, ea este specifică numai unui număr redus de oameni (talent, geniu), însă se consideră că, într-o măsură mai mare sau mai mică ***toți oamenii sunt creativi***. Produsul obținut depășește experiența individului și a societății.

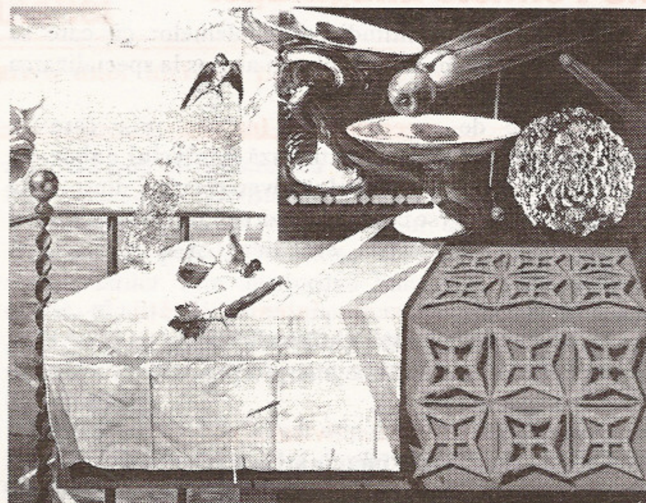
În scrisoarea sa către Fet, Lev Tolstoi își caracterizează astfel munca sa creativă: „Este îngrozitor de greu să-ți închipui ceea ce se poate întâmpla cu toți oamenii care vor apare în această lucrare atât de vastă, să-ți imaginezi milioane de combinări posibile, pentru a alege din ele abia 1/1.000.000. Mă ocup cu acesta...". Se știe că Tolstoi după ce își fixa planul lucrării, își aduna foarte mult material scris care era supus imediat prelucrării. Manuscrisul era plin cu însemnări și adăugiri, fraze întregi erau înlocuite. Transcrisă a doua oară lucrarea avea aceeași soartă, unele capitole fiind transcrise de 10 ori, deoarece Tolstoi spunea că aurul se obține numai printr-o cernere și spălare stăruitoare. Acest exemplu ne determină să spunem că **activitatea creatoare presupune perseverența**, putând fi identificate trei **faze**: **pregătirea, crearea operei și desăvârșirea ei.**

Visul de perspectivă presupune proiectarea mintală a drumului propriu de dezvoltare conform disponibilităților personale și cerințelor societății. O astfel de proiectare poate avea funcții de motivare importante, mai ales în ceea ce privește acțiunile de autoformare și autoeducare.

VISUL DIN TIMPUL SOMNULUI

Visul din timpul somnului trebuie deosebit de ***imaginile hipnagogice*** (care apar în timpul adormirii) sau de ***imaginile hipnopompice*** (care apar la începutul trezirii din somn). Imaginile din timpul visului se succed într-o strânsă legătură, constituind o experiență la care participăm afectiv, intens și pe care o considerăm reală, fie că avem calitatea de spectatori sau de actori (în unele cazuri sunt trăite simultan ambele roluri). Acest caracter de realitate este trăit chiar atunci când lumea unde se desfășoară apare ulterior ca ireală, neverosimilă, absurdă sau halucinatorie. Totul devine într-un fel posibil, ajungându-se până la nerespectarea principiilor gândirii (spre exemplu acela al identității, existând posibilitatea ca uneori să fim în miezul acțiunii, dar simultan spectatori ai acelei acțiuni, sau ca un animal care apare în vis să fie, de fapt, o persoană cunoscută...).

În cadrul viselor predomină imaginile vizuale (aproximativ 90%), dar numai 20% sunt colorate. Imaginile auditive sunt prezente în 60% din cazuri, rar apărând cele tactile, termice sau olfactive. Visele apar în timpul somnului paradoxal și durează aproximativ 20-25% din timpul total al somnului. Deși există persoane care spun că nu visează niciodată, de fapt, nu-și amintesc visele, acestea fiind indispensabile unei existențe normale. Visele pregnante, pe care ni le putem aminti, durează între 3 și 60 minute, în medie 20 minute, derulându-se mai încet sau mai repede decât evenimentele reale.

Conținutul visului poate fi influențat de factori precum: excitanți externi, nu însă foarte puternici (spre exemplu, în cadrul unui experiment s-a apropiat de fruntea unei persoane care dormea un fier încins, la trezire aceasta povestind că o bandă de hoți i-au pătruns în casă, dar au fost prinși de poliție, iar aceasta i-a obligat să restituie banii punându-i pe *cărbuni încinși*), senzații interne (foame, sete, nearisirea camerei etc.), dereglări funcționale interne (acestea, anunțând survenirea unui aspect patologic, pot fi acoperite de stimulii externi din timpul zilei, putându-se însă ajunge la a visa îmbolnăvirea, lucru care devine manifest după câteva zile), impresii din perioada imediat, premergătoare (adesea continuăm a învăța, în somn, ceea ce am studiat în timpul zilei sau reușim identificarea unei soluții la o problemă care ne-a preocupat), informații uitate sau ignorate în timpul zilei (pornind de la intervenția acestora în timpul visului se ajunge la afirmarea unui caracter adesea premonitoriu al acestuia) etc.

Simbolurile prezente în cadrul viselor au primit și alte explicații decât cea freudiană. Potrivit **psihologilor cognitiviști**, simbolismul constituie nu o modalitate de mascare a pulsiunior, ci modalitatea de exprimare a complexității trăirilor afective, care nu pot fi transpuse noțional. Sentimentele se transformă, se încorporează în evenimente și în imagini simbolice, existând astfel posibilitatea ca anumite aspecte ale personalității noastre, inaccesibile în ordinea gândirii, să se poată manifesta.

Analiza viselor servește în oricare situație la o mai bună cunoaștere a personalității în cauză, dar aceasta doar în măsura în care nu se rămâne la simplismul existenței unui cod al imaginilor care trebuie interpretate de fiecare dată identic (în sensul unei cărți precum *Cheia viselor*).

Cele mai evidente manifestări ale stării de vis sunt mișcările oculare rapide. Apar însă și mișcări ale mâinilor, modificări ale ritmului respirator, ale bătăilor inimii, ale expresiei faciale, câteodată se pronunță cuvinte și chiar propoziții sau se produc mișcări ale corpului. În cazul somnambulismului persoana, în cauză, poate ajunge chiar să se ridice, să meargă sau să săvârșească anumite acțiuni, fără să-și amintească ceva după aceea (nu este totuși clar dacă persoana visează sau se află într-o stare de trezie patologică). Visul, ca formă a imaginației, rămâne un domeniu deschis cunoașterii științifice.

Aplicație: Încercați să analizați unul dintre visele recente pe care vi-l reamintiți. În acest scop, în primul rând, notați tot ceea ce vă amintiți. Puneți în evidență eventualele corelații între ceea ce ați visat și evenimentele trăite în starea de veghe, utilizând cele învățate despre imaginație și vis. Discutați cu un coleg interpretarea la care ați ajuns și încercați să soluționați eventualele observații formulate de acesta. Considerați că prin acest demers ați dobândit cunoștințe noi despre propria voastră persoană? De ce?

APLICAȚII

1. Comparați imaginația cu memoria și cu gândirea.
2. Comparați reprezentarea cu noțiunea și cu imaginea tipică (rezultat al tipizării).
3. Plecând de la următoarele cuvinte: „casă", „pădure", „lac", construiți, cu ajutorul lor, cât mai multe propoziții cu condiția ca ele să nu conțină mai mult de 7 cuvinte. Comparați rezultatul cu cel obținut de colegul de bancă.
4. Analizați următoarele produse ale imaginației: *Pantera Roz*, *caricatura*, *miniatura*, *creionul cu gumă*, *Degețica*, identificând procedeul prin care a fost obținut, definind acest procedeu și oferind alte trei exemple pentru fiecare procedeu.

Dicționar

Arhetip = termen preluat de C. G. Jung de la Sfântul Augustin pentru a desemna imaginile arhaice care constituie un fond comun al întregii umanități.

Creativitate = dispoziție de a crea care există în stare potențială la orice individ și la toate vârstele.

Mit = formă a culturii spirituale specifică societății primitive, incluzând o reprezentare generalizată a realității și o încercare de explicare a ei, dar deosebindu-se atât de simbolul religios sau artistic, cât și de teoria științifică sau filosofică.

Fantasmă = produs al imaginației, înrudit cu visul și reveria, prin care subiecții neadaptați lumii în care trăiesc creează o „lume paralelă" în care problemele cu care se confruntă sunt rezolvate.

Inconștient = ansamblu de procese care acționează asupra conduitei, dar care scapă conștiinței.

TIPURI DE ITEMI 2

Itemi semiobiectivi

Itemi cu răspuns scurt: întrebări directe sau enunțuri care solicită un răspuns predefinit de tipul: expresie, cuvânt, număr, simbol etc.

Precizați răspunsul adecvat la următoarele întrebări:

1. Precizați cinci dintre operațiile fundamentale ale gândirii.	**analiza, sinteza, comparația, abstractizarea, generalizarea etc.**	- răspunsul corect poate numi oricare cinci operații;
2. Enumerați formele memoriei constituite în funcție de prezența/implicarea gândirii.	**mecanică, logică**	
3. Precizați două dintre caracteristicile memoriei prin care aceasta se dovedește specific umană.	**inteligibilă, mediată**	- aceste două caracteristici revin memoriei umane, spre diferență de cea animală, în măsura în care presupune înțelegerea celor memorate (decodificare semantică) și nu are un caracter nemijlocit (astfel încât să se limiteze la recunoaștere), ci presupune mijlocirea limbajului – nu sunt singurele caracteristici strict umane;
4. Precizați trei deosebiri existente între percepție și reprezentare.	**imagine primară/imagine secundară, imagine bogată în conținut/imagine schematică, reflectare fidelă a realității/nu este o reflectare fidelă a realității**	- primele două deosebiri se pot pune în evidență pornind chiar de la definiția acestor procese psihice, cea de a treia deosebire decurge din existența operațiilor de prelucrare a informațiilor ce se pot pune în evidență în cazul reprezentării.
5. Enumerați tipurile de reprezentări diferențiate în funcție de evoluția ontogenetică.	**primare, conceptuale, formale**	
6. Care este sursa stimulilor care determină senzațiile interoceptive?	**mediul intern**	

Itemi de completare: enunț incomplet care solicită completarea cu anumite cuvinte adecvate contextului dat.

Transcrieți numărul subiectului și precizați termenul/termenii care lipsesc:

1. Adaptarea analizatorilor se referă la modificarea .... sub acțiunea repetată a unor stimuli.	**sensibilității**	- este vorba de acțiunea legii adaptării analizatorilor sub acțiunea repetată a unor stimuli în sensul unei sensibilități de obicei mai accentuate la acțiunea acestora (capacitatea de discriminare se accentuează);
2. Activitatea perceptivă intenționată, orientată spre un scop, poartă numele de	**observație**	- enunțul reprezintă chiar definiția observației;
3. .... este componenta care transformă energia excitanților exteriori în influx nervos.	**Receptorul**	- enunțul face referire la una dintre verigile funcționale ale analizatorului sensibil, respectiv veriga aflată sub acțiunea directă a stimulilor, ceea ce semnifică receptarea acțiunii acestora;
4. .... se definește drept aptitudine de a sesiza cu ușurință, rapiditate și precizie, ceea ce este slab, ascuns, nerelevant, dar semnificativ pentru scopurile omului.	**Spiritul de observație**	- enunțul face referire chiar la definiția spiritului de observație ca o activitate perceptivă de nivel superior pe de o parte (observație), perfecționată până la a deveni capacitate ce nu mai pretinde un consum energetic și o derulare temporală mari;
5. .... sunt percepții care deformează unele aspecte ale realității.	**Percepțiile denaturate**	- este vorba de acele percepții la nivelul cărora realitatea nu mai este reflectată adecvat, înregistrându-se diferențe care pot fi datorate mai multor cauze: aceasta înseamnă o denaturare a realității;
6. Percepția se dovedește a fi o formă superioară a cunoașterii .... și un proces complex de extragere și prelucrare a	**senzoriale** **informației**	- percepția în calitate de proces psihic se constituie sub acțiunea directă a stimulilor asupra analizatorilor, ceea ce face din ea un proces psihic de nivel senzorial, pe de altă parte fiind un proces cognitiv, altfel spus o modalitate de dobândire și prelucrare a informației;
7. .... are o mai mare libertate față de schema structurală a obiectului perceput.	**Reprezentarea**	- în măsura în care la nivelul reprezentării sunt reflectate trăsături semnificative, caracteristice obiectelor și fenomenelor, aceasta înseamnă existența unor operații de comparare, selectare și organizare a informației deținute pe nivel perceptiv, ceea ce poate conduce la modificări în schema structurală a obiectului.

Întrebări structurate: sunt compuse din mai multe subîntrebări legate printr-un element comun. Cuprind un material/stimul în raport cu care se formulează anumite subîntrebări, se oferă date suplimentare, după care urmează altă serie de subîntrebări.

- tratarea subiectelor nu încearcă epuizarea lor, ci semnalarea doar a elementelor (ideilor) de bază.

1. Imaginația, ca proces de adaptare activă și creativă a omului, joacă un rol deosebit de important și în cadrul activității intelectuale.

a. Explicați importanța imaginației pentru activitatea intelectuală;

b. Precizați formele imaginației voluntare;

c. Descrieți una dintre formele imaginației voluntare;

d. Analizați succint legătura existentă între imaginație și limbaj.

a. Imaginația, definită ca procesul cognitiv superior de elaborare a unor idei sau proiecte noi pe baza selectării, combinării și recombinării experienței anterioare, deține un rol deosebit de important în desfășurarea activității intelectuale. Astfel, dacă *gândirea* permite surprinderea a ceea ce este esențial, necesar și general în realitate sau ceea ce este logic posibil, *imaginația* explorează necunoscutul, posibilul, viitorul. Gândirea și inteligența coordonează producția imaginativă, iar imaginația, la rândul ei, participă activ, la identificarea modalităților de rezolvare a problemelor. Dacă nu ar exista imaginație, activitatea de cunoaștere sau de rezolvare a problemelor ar înainta pas cu pas, neexistând o orientare precisă. În baza imaginației se pot formula ipoteze, se poate vorbi de planificarea activității sau de previziuni asupra a ceea ce urmează să se întâmple.

b. Formele imaginației voluntare sunt: *imaginația reproductivă*, *imaginația creatoare* și *visul de perspectivă*.

c. *Imaginația reproductivă* este forma imaginației voluntare accesibilă cotidian, ea presupunând obținerea unor imagini noi care nu au corespondent direct în experiența anterioară trăită de subiect (spre exemplu, reconstituirea unui peisaj pe care nu l-am perceput în mod direct). Ea nu se confundă cu memoria implicată în cazul amintirilor, acesta fiind rezultatul proceselor perceptive, deoarece imaginația se desprinde de concret.

d. Imaginația nu este posibilă în absența *limbajului*, deoarece el permite evocarea selectivă a ideilor și a reprezentărilor. Mecanismele limbajului, ca instrumente deosebit de relevante pentru actvitatea mintală, sunt implicate de imaginație în toate formele sale de manifestare. Tot limbajul este cel care permite gândirii stimularea evocării ideilor și a reprezentărilor, precum și punerea lor în relații complexe. Mai mult, se poate aprecia că dezvoltarea imaginației este, într-o anumită măsură, dependentă de nivelul limbajului.

2. Psihicul uman dispune de capacitatea de a evoca realități ce nu mai sunt prezente, adică dispune de capacitatea de reprezentare.

a. Definiți reprezentarea ca proces cognitiv senzorial;

b. Menționați elementele definitorii ale imaginii proprii reprezentării;

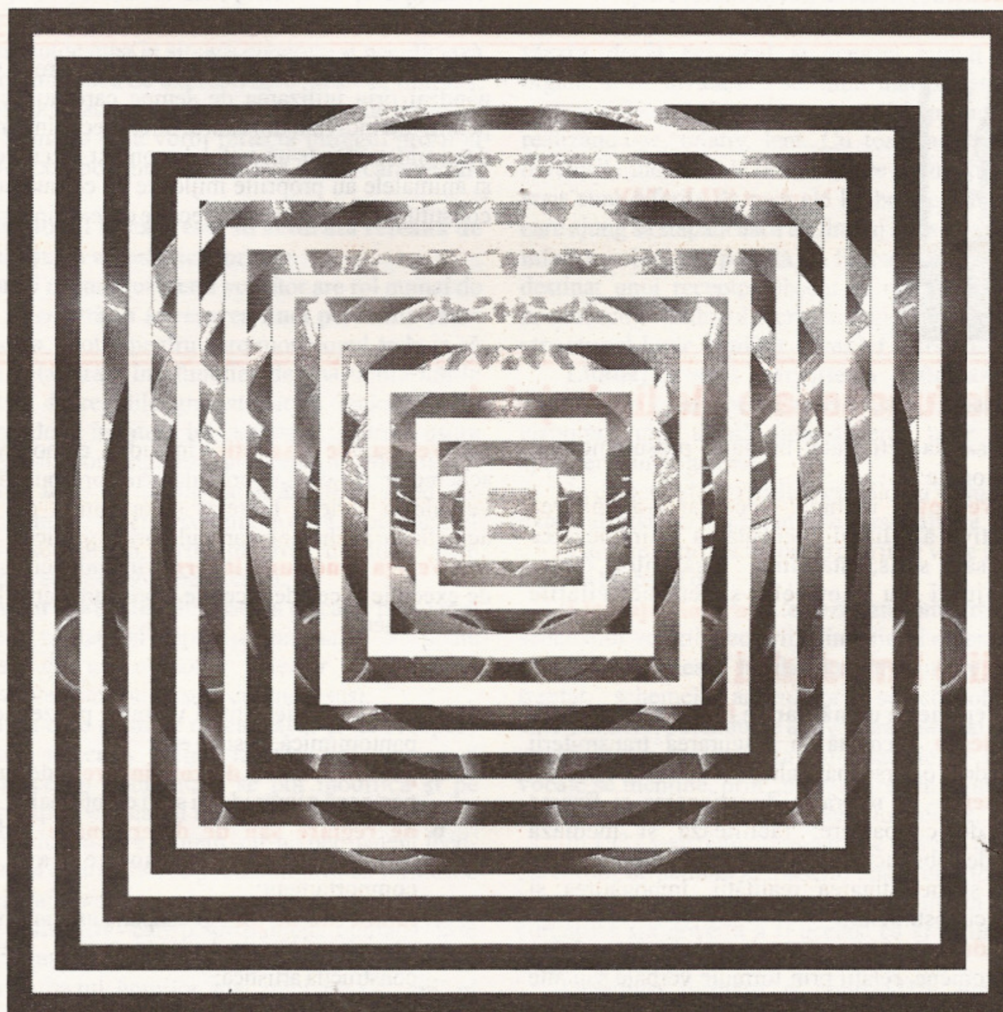
c. Motivați de ce se consideră că reprezentarea face trecerea la procesele cognitive superioare.

a. Reprezentarea este procesul psihic cognitiv senzorial de reflectare mijlocită selectivă și schematică a proprietăților concrete mai mult sau mai puțin semnificative ale obiectelor și ale fenomenelor date în experiența perceptivă anterioară a subiectului.

b. În măsura în care reprezentarea nu se constituie sub acțiunea directă a stimulilor, ci în baza percepțiilor anterioare, imaginea mentală are un caracter secundar. Dezvoltându-se pe baza percepției, reprezentarea nu este continuarea, în linie dreaptă, a acesteia, ci este un nivel superior al activității cognitive, imaginea caracteristică fiind schematică, la nivelul său reținându-se trăsăturile esențiale, caracteristice. Nu se caracterizează atunci prin bogăție precum imaginea perceptivă, simultan fiind vorba și de caracterul său relativ fidel în raport cu realitatea percepută.

c. Reprezentarea este primul pas pe drumul desprinderii actului de cunoaștere de concretul imediat și orientarea lui spre abstract și general, pregătind cel de-al doilea salt al activității de cunoaștere, saltul din planul imagisticului în planul constructivității conceptuale, salt pe care îl va realiza gândirea. Datorită acestor caracteristici ale sale se vorbește despre o dublă natură a reprezentărilor: intuitiv-figurativă (sunt procese psihice de nivel senzorial) și operațional-intelectivă (constituirea reprezentărilor presupune deja operații precum analiza, sinteza, abstractizarea etc.). După cum sublinia J. Piaget, reprezentările sunt deja „reconstrucții operatorii".

Condiții generale ale activității psihice umane

9. LIMBAJUL

9.1 Definirea şi caracterizarea limbajului

În limbajul comun, uneori, termenii de comunicare, limbă şi limbaj nu sunt precis determinaţi.

Comunicarea este procesul de transmitere a informaţiilor. Cea mai simplă **schemă de comunicare**, între două persoane, cuprinde următoarele elemente:

a. **emiţătorul** - cel care produce şi transmite mesajul;
b. **receptorul sau destinatarul** - cel care recepţionează mesajul;
c. **canalul de comunicare** - veriga care mijloceşte ajungerea mesajului de la emiţător la destinatar: aerul, apa etc.;
d. **semnalul** - entitate fizică prin care se obiectivează mesajul: sunete, semne grafice, lumini etc.;
e. **codul** - un sistem de semne prin care se semnifică ceva, adică se recepţionează sau se transmite un mesaj informaţional.

9

Comunicarea poate fi analizată în **funcţie de trei indicatori**:

- **promptitudine** - rapiditatea emiterii sau a transmiterii mesajului;
- **fidelitate** - corectitudinea transmisiei mesajului;
- **completitudine** - raportul dintre volumul informaţiei emise şi volumul informaţiei recepţionate.

Comunicarea poate fi apreciată şi **în funcţie de** modul în care se realizează **cele trei laturi ale informaţiei** şi anume:

a. **latura cantitativă** (statistico-matematică) este condiţionată de numărul evenimentelor şi de frecvenţa lor în apariţie;
b. **latura semantică** (de conţinut) exprimă legătura dintre mesaj şi obiectul despre care se informează;
c. **latura pragmatică** (utilitară) exprimă legătura mesajului cu stările de necesitate ale destinatarului.

Limba este **suportul şi instrumentul comunicării**. Ea este **un sistem de semne şi reguli logico-gramaticale elaborat social-istoric, care serveşte ca instrument de codificare şi transmitere a informaţiei în procesul real al comunicării.** Forma de bază, naturală şi concretă a limbajului este **vorbirea** (limbajul oral).

Mecanismele vorbirii include trei categorii de componente:

- **energetice** - aparatul respirator şi sistemul muscular aferent acestuia;
- **fonatoare** - corzile vocale fixate în laringe;
- **de rezonanţă** - muşchiul limbii, buzele, în general, cavitatea bucală şi nazală.

Acestor elemente li se adaugă şi **auzul fonematic** care asigură însuşirea limbii (prin imitaţie) şi realizează controlul şi coordonarea pronunţării cuvintelor. Toate aceste elemente reprezintă doar **compartimentul executiv şi receptiv, periferic al vorbirii**, mult mai importante (dar mai puţin cunoscute) fiind **neuromecanismele centrale** (centrii cerebrali din jurul scizurii lui Sylvius prin care vorbirea şi scrierea se proiectează, declanşează şi se reglează). Aici se regăsesc şi mecanismele de elaborare a gândirii.

Limbajul este activitatea (sau funcţia) de utilizare a limbii sau a altui sistem de semne-simbol în raporturile cu ceilalţi oameni.

Norbert SILLAMY

Defineşte limbajul ca funcţie de exprimare şi comunicare a gândirii prin utilizarea de semne care au aceeaşi valoare pentru toţi indivizii din cadrul unei specii, în limitele unei arii determinate. Dintr-un astfel de context decurge concluzia că şi animalele au propriile mijloace de comunicare, problema constituind-o, în acest caz, ceea ce ele exprimă şi comunică.

9.2 Verigile funcţionale ale limbajului

În realizarea sa, ca activitate, limbajul presupune mai multe verigi funcţionale:

Veriga de recepţie include: receptarea-asimilarea structurilor obiective ale limbii; receptarea şi înţelegerea limbajului oral sau scris; stabilirea legăturilor dintre conţinutul mesajului cu motivele şi cu activităţile desfăşurate.

Veriga de execuţie include: elaborarea şi stocarea schemelor mişcărilor articulatorii corespunzătoare sunetelor verbale şi scrierii literelor şi operaţiile de selectare şi de actualizare a schemelor articulatorii şi grafice.

Veriga conexiunii inverse include: circuitul între veriga de execuţie şi cea de recepţie, corectarea erorilor de pronunţie sau de scriere.

9.3 Funcţiile limbajului

Limbajul îndeplineşte următoarele funcţii:

1. **de comunicare** - constă în asigurarea transmiterii informaţiei de la o persoană la alta;
2. **de cunoaştere** - se referă la direcţionarea şi fixarea activităţii de cunoaştere; facilitează şi mediază operaţiile de abstractizare şi generalizare; permite explorarea şi investigarea realităţii, îmbogăţirea şi clarificarea cunoştinţelor;
3. **simbolică de reprezentare** - de substituire a unor obiecte, fenomene, relaţii prin formule verbale sau alte semne;
4. **expresivă sau afectivă** - facilitează exteriorizarea şi transmiterea ideilor sau trăirilor subiective complexe prin intonaţie, ritmul vorbirii, pauze, accente, mimică, pantomimică, gestică etc.;
5. **persuasivă sau de convingere** - de inducţie la o altă persoană a unor idei şi stări emoţionale;
6. **de reglare sau de determinare** - de conducere a conduitei altei persoane sau a propriului comportament;
7. **ludică sau de joc** - presupune asociaţii verbale de efect, ritmică, ciocniri de sensuri etc., mergând până la construcţia artistică;
8. **dialectică sau de formulare şi rezolvare a contradicţiilor sau a conflictelor problematice** - prezentarea de argumente pro şi contra unei teze, în cadrul

unei dezbateri colective; este calea principală prin care teza poate fi elucidată);

9. **de detensionare nervoasă, cathartică** - se realizează prin modalități specifice care țin cont de tipurile de personalitate implicate.

9.4 Raporturile dintre limbaj și alte procese psihice

Limbajul se află în strânsă interdependență cu celelalte fenomene și procese psihice, dar, în special, cu gândirea, cu procesele intelectuale și cu cele motorii.

Astfel, înțelegerea cuvintelor **conturează clar imaginea perceptivă și antrenează memoria semantică, reprezentările și gândirea**, iar percepțiile și reprezentările, prin verbalizare, dobândesc semnificație. Formulările verbale sunt garanția memoriei de lungă durată. Vorbirea și scrisul presupun **deprinderi motorii complexe**, dar și o **conduită atentă și voluntară**. În **combinatorica imaginativă**, cuvintele apar ca „vehiculatoare" de imagini ce vor fi supuse unor combinații (imaginative). Noul, rezultatul construcției mentale, se realizează pe baza elementelor deja existente cu ajutorul limbajului. Totodată, verbalizarea **permite definirea motivelor și departajarea dintre motive și scopuri**. Însăși **voința apare ca proces de autoreglaj verbal**.

Limbajul are un rol important în formarea gândirii și **în procesul de socializare**, și anume, în evoluția sa de la limbajul egocentric la limbajul socializat, ceea ce poate conduce la eliminarea elementelor afective, personalizate, individuale. Astfel, la început, cuvintele nu spun nimic copilului, sunt simple sonorități. Asociindu-le mereu cu aceleași obiecte sau ființe, ele direcționează atenția și înlesnesc operațiile gândirii: analiza, sinteza, comparația. Treptat, fiecare termen devine un punct de fixare a semnificațiilor. Semnificațiile unui cuvânt sunt în funcție de experiența individului, ele sunt corelate cu cele ale societății, vocabularul condensând experiența milenară a societății. Cu cât un cuvânt se află în relație cu cât mai multe fapte, noțiuni, imagini, cu atât îi este mai bogat înțelesul. Limbajul **obligă la raționalizarea și socializarea gândirii**, căci pentru a ne face înțeleși trebuie să eliminăm ceea ce este prea individual, personal, afectiv, exprimarea trebuind să fie clară și precisă (un cuvânt permite o precizie pe care imaginația nu o poate furniza). **Progresul învățării limbajului se realizează concomitent cu progresul gândirii**, căci comunicând, încercând să elucidăm altora o noțiune, ne precizăm nouă înșine înțelesurile, eliminăm neclaritățile.

La nivelul sistemului psihic uman, **limbajul** îndeplinește un rol deosebit de important, el fiind un fel de **ax al sistemului psihic** care **face posibil fenomenul de conștiință**.

9.5 Formele limbajului

Limbajul extern se realizează în două variante:

a. Limbajul oral este modul natural și primordial de realizare a limbajului verbal. În **ontogeneză, el este primul** care se constituie și va sta la baza limbajului scris. Comunicarea orală se desfășoară totdeauna în situații concrete și beneficiază de un ansamblu de mijloace de expresivitate (gestică, mimică, intonație, timbrul vocii, accentul, alegerea cuvintelor și modul de frazare etc.). Maniera de a vorbi reflectă întregul profil al personalității, de la componenta intelectuală la cea caracterial-atitudinală.

În funcție de modul în care este structurată rețeaua de comunicare, limbajul oral îmbracă forma:

1. **monologului** în care subiectul vorbitor are rol numai de emițător. **El constă în adresarea unei persoane către un auditoriu**, motiv pentru care monologul trebuie să fie atent elaborat în funcție de particularitățile auditoriului, de regulile gramaticale și logice, să fie fluent și modulat în latura lui expresivă pentru a ușura înțelegerea și convingerea auditoriului. Monologul trebuie să se adreseze minții, dar și inimii, incitând atât latura intelectuală, cât și pe cea emoțională, feed-back-ul realizându-se numai prin priviri, mimică, prin manifestarea atenției sau a nerăbdării.
   Monologul oral absolut (în absența oricărei persoane) constituie o raritate și depășește normalul. Se poate vorbi însă de un monolog interior care poartă caracteristicile unei conversații cu sine însuși.
2. **dialogului** în care **rolurile de emițător și de receptor se schimbă succesiv**. Fiind față în față, forma și conținutul acestei comunicări se pot modifica și pe parcurs, în raport cu planul inițial, în funcție de reacția interlocutorului cu care suntem într-un permanent feed-back. În cazul dialogului, se pot distinge două forme ale limbajului și anume:
   - **limbajul situativ** - care poate fi înțeles numai dacă te afli în situația la care se referă interlocutorul. E întâlnit în cazul copiilor mai mici de 6-7 ani, ei închipuindu-și că ceilalți „văd" ca și ei persoanele și împrejurările vizate;
   - **limbajul contextual** - este accesibil fără a se recurge la date percepute, întrucât propozițiile și denumirile sunt suficiente pentru imaginarea corectă a situațiilor și a evenimentelor avute în vedere.

b. Limbajul scris apare și **se dezvoltă, în ontogeneză, mai târziu decât cel oral** și aceasta numai printr-un proces organizat de învățare. Este mult mai pretențios din punct de vedere al regulilor comunicării optime, elaborarea lui realizându-se, relativ, lent. Cu toate acestea, se constată că nivelurile individuale de elaborare și funcționare a limbajului scris sunt diferite de cele ale limbajului oral (procentul celor care ajung să stăpânească un limbaj scris superior dezvoltat este inferior celor care posedă un limbaj oral bine elaborat). Fiind destinat unui receptor absent în momentul dat sau a unuia necunoscut, limbajul scris trebuie să fie: **corect alcătuit structural-logic, explicit, complet și accesibil**.

Limbajul scris permite o reflectare mai fidelă a gândirii, a capacităților intelectuale, deoarece presupune o elaborare mai atentă (introducerea unor teste verbale în aprecierea inteligenței).

În caracterele **scrisului** (grafologia = studiu al scrisului) se exprimă trăsături importante de personalitate.

Când se exprimă în forma citirii cu voce tare, limbajul scris trece în limbajul oral.

Limbajul intern este rezultatul integrării și consolidării schemelor verigii efectorii a limbajului extern. Inițial, limbajul verbal se realizează în plan extern (vorbire cu voce tare), iar treptat, schemele articulatorii se consolidează, până la automatizare, putându-se activa fără a se mai pune în funcțiune mișcările fonatorii. Baza articulatorie la nivelul coardelor vocale se menține, prin „pronunțarea în minte" a unui cuvânt, are loc o vibrație adecvată a coardelor vocale.

În 1932 s-au putut înregistra de către **E. Jacobson** prezența curenților de acțiune în mușchii aparatului fonator (în limbă și buze) în timpul cititului sau al socotitului în gând. Ritmul curenților s-a dovedit a fi același ca și în timpul cititului sau socotitului cu glas tare.

Dinamica formării și consolidării limbajului intern o urmează pe cea a formării și consolidării schemelor operatorii ale gândirii, ambele atingând **nivelul optim la sfârșitul vârstei de 14-16 ani**.

Limbajul intern devine suportul principal al activităţii mintale, beneficiind de **comprimare, concizie şi viteză mare de realizare** (de sute de ori mai mare decât cea a vorbirii). Pe măsura constituirii sale, limbajul intern îndeplineşte **funcţii de anticipare, proiectare, conducere dinlăuntru şi de coordonare a limbajului oral şi a scrierii**. Posedând autonomie funcţională, el devine **principalul instrument de comunicare cu noi înşine. El este prezent şi în activitatea onirică**, reprezentând suportul de codificare şi structurare a conţinutului viselor.

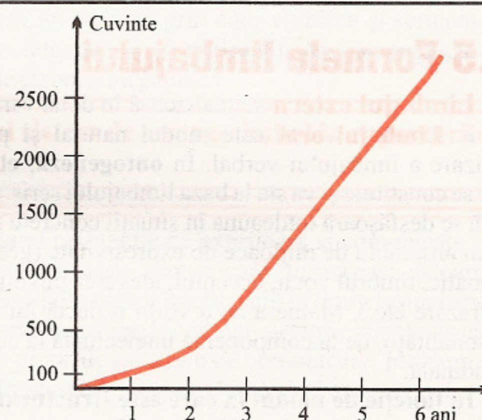

EVOLUŢIA LIMBAJULUI ÎN ONTOGENEZA TIMPURIE

Vârsta	Etapa	Caracteristici
2-3 luni	gânguritul	se emit sunete izolate ca răspuns la unele situaţii;
6 luni	lalaţiunea	se emit şi sunt repetate silabe precum ma, la, pa, ba etc.;
8-9 luni	debutul înţelegerii	se execută ordine simple, ceea ce semnifică debutul înţelegerii limbajului;
10-12 luni	primele cuvinte	se emit, cu deformări fonetice, cuvinte precum: *mama*, *papa*, *apa* etc.;
18 luni	cuvântul-propoziţie	sunt folosite diferite cuvinte cu înţeles de propoziţie (completate prin gesturi sau intonaţie);
2 ani	propoziţii incomplete	sunt construite propoziţii rudimentare, formate din câteva cuvinte, fără respectarea regulilor gramaticale;
3 ani	propoziţii complete	se realizează o comunicare coerentă, inteligibilă;
4 ani	perfecţionarea limbajului extern	limbajul oral este perfecţionat, deşi este prezentă deformarea unor sunete sau a bâlbâielii (acestea sunt considerate „deficienţe normale" la această vârstă);
5-6 ani	limbajul intern	apare limbajul asonor, cu sine şi pentru sine, în urma interiorizării limbajului oral;
6-7 ani	debutul învăţării scrisului şi cititului	se învaţă progresiv citirea mesajelor scrise şi se dobândesc deprinderi de scriere.

Cercetările actuale în privinţa limbajului insistă pe o concepţie interacţionistă în dobândirea acestuia. Ideea centrală a acestei concepţii este aceea de disponibilitate, ceea ce înseamnă că maturizarea biologică a copilului, mai ales la nivel cerebral, îl face disponibil pentru anumite achiziţii lingvistice şi indisponibil pentru altele. Spre exemplu, nivelul de maturizare atins de copilul de 1 an îl face disponibil pentru repetarea imitativă a unor cuvinte izolate, dar este încă insuficient dezvoltat pentru dobândirea propoziţiilor şi construirea de fraze. Totodată, dacă disponibilităţile nu sunt fructificate la timp, acestea se diminuează (acest lucru s-a demonstrat prin cazurile de „copii-lup", care nu au mai putut dobândi limbajul peste o anumită vârstă).

Disponibilităţile biologice nu sunt singurul factor de condiţionare în privinţa dobândirii limbajului. Cercetările efectuate de J. Piaget şi de cei care i-au continuat lucrările au arătat că dezvoltarea structurilor lingvistice are ca premisă necesară şi structurile senzorio-motorii. Este vorba în general de structuri cognitive care facilitează dobândirea structurilor lingvistice. Spre exemplu, experimentele au arătat că performanţele obţinute de copiii care au dobândit noţiunea de conservare sunt net superioare celor care nu au reuşit încă acest lucru. Dependenţa structurilor lingvistice de cele cognitive este mult mai evidentă în ordine sintactică decât lexicală.

Ritmul de dobândire a limbajului în primii 6 ani de viaţă

Toate acestea susţin teza generală că în sistemul multiplelor interacţiuni dintre structurile cognitive şi cele lingvistice, primele sunt dominante, iar cele din urmă recesive.

Aplicaţie: Încercaţi să observaţi un copil între 2 şi 6 ani şi să puneţi în evidenţă nivelul de dobândire a structurilor lingvistice.

APLICAŢII

1. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi şi, apoi, analizaţi interdependenţa dintre limbaj şi gândire.
2. Comentaţi următorul fragment de text: „Copilul se apropie de limba maternă ca de un lucru legat intim de relaţiile stabilite între el şi cei din jurul său, îmbinat tot atât de strâns cu nevoile şi dorinţele sale; mai apoi, limba devine o sursă de informaţie şi de revelaţii diferite şi mult mai vaste decât cele pe care le datorează experienţei sale cu lucrurile" (Henri Wallon, *De la act la gândire*, Editura Ştiinţifică, 1964).
3. Analizaţi rolul limbajului în procesele cognitive senzoriale.
4. Argumentaţi că în absenţa limbajului viaţa umană ar fi imposibilă.

Dicţionar

Conştiinţă = cunoaştere imediată pe care fiecare dintre noi o are despre existenţa sa, despre actele sale şi despre lumea exterioară.
Dialectică = în filosofia antică desemna arta de a discuta în contradictoriu pentru a ajunge la adevăr.
Fonator = despre un organ (sau aparat) care produce sunete.
Lexic = totalitatea cuvintelor dintr-o limbă.
Lingvistică = ştiinţă care studiază limba şi legile ei de dezvoltare.
Mimică = ansamblul modificărilor expresive la care participă elementele mobile ale feţei.
Ontogeneză = provine din grecescul *on, ontos* „fiinţă, existenţă" şi *logos* „studiu"; ştiinţă care studiază dezvoltarea individuală a organismelor vegetale şi animale de la începutul şi până la sfârşitul existenţei lor.
Verigă = element de legătură.

10. ATENȚIA

10.1 Definirea și caracterizarea atenției

Asupra omului acționează o multitudine de stimuli, însă omul nu-i reflectă pe toți în aceeași măsură, deoarece unele obiecte sunt reflectate clar, precis, altele vag, parțial, iar alte obiecte trec neobservate.

Dacă revenim la *legea selectivității perceptive*, ne reamintim că *ceea ce ne interesează devine obiectul central al percepției*, ceilalți stimuli trecând pe plan secundar și devin fondul percepției. Când încercați să vă reamintiți legea selectivității perceptive, vă concentrați activitatea psihică numai asupra acestor informații care trebuie extrase din fondul memoriei potențiale, acest **fenomen** fiind denumit cu termenul de **atenție**.

Atenția este fenomenul psihic de orientare selectivă și de concentrare a energiei psihonervoase, în vederea desfășurării optime a activităților psihice.

Atenția se referă la concentrarea și focalizarea efortului mental ce generează selectivitatea reflectării, **bazată pe reflexul de orientare** declanșat spontan, la început, dar apoi dirijat voluntar, prin intermediul cuvântului. **Concentrarea atenției** se manifestă printr-o orientare mai stabilă a activității psihice, printr-o creștere a activității psihice în raport cu obiectul aflat în **„câmpul atenției"** care este reflectat clar și precis.

În plan subiectiv, atenția este resimțită ca o **stare de încordare** ce se observă din manifestările, din *indicii comportamentali*: fixarea privirii asupra persoanei sau asupra obiectului vizat, imobilitatea sau tăcerea, scăderea frecvenței respirațiilor etc.

Fenomenul acesta **nu are un conținut informațional specific și nici un produs propriu**, fapt pentru care atenția este inclusă între funcțiile voinței, între operațiile inteligenței și chiar printre funcțiile generale ale conștiinței. Atenția **se desfășoară în mai multe etape**: *orientarea neselectivă - așteptare, atitudine pregătitoare, atenție focalizată.*

Perfecționarea mecanismelor atenției face ca aceasta să se instaleze ușor, să fie eficientă, iar toate acestea pot fi considerate ca **„aptitudine de a fi atent"**. Atenția se poate exterioriza în mimică, în mișcări în raport de obiectul atenției. **Între stările reale de atenție și stările de neatenție**, psihologii consideră că **există stări aparente ale lor**, fapt ce determină neconcordanța între forma externă a atenției și starea ei reală. Dacă se vorbește despre neatenția unei persoane, nu înseamnă că aceasta este total neatentă, ci doar că persoana nu este atentă la obiectul impus de o anumită situație. Astfel, dacă profesorul îi spune unui elev că este neatent, acest lucru se întâmplă numai pentru simplul fapt că elevul își orientează atenția în altă direcție decât cea solicitată de către profesor, neputând să rezolve sarcinile solicitate. De aici, decurge rolul important pe care îl joacă atenția în cadrul activităților desfășurate.

10

Modelul fiziologic al atenției

Premisa neurofiziologică generală a atenției este starea de veghe care este asigurată prin influența activatoare primară difuză exercitată de **sistemul reticulat** asupra scoarței cerebrale. Sistemul reticulat acționează de la nivelul trunchiului cerebral și diencefalului, având funcții de activare, filtrare și facilitare a proceselor psihofiziologice corticale care stau la baza unor mecanisme ale proceselor psihice. Sistemul reticulat se compune din două structuri morfofuncționale unitare:

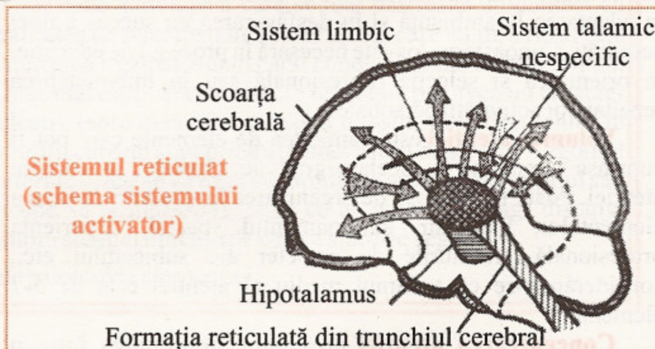
1. Sistemul reticulat activator ascendent, localizat în trunchiul cerebral, bulb, protuberanță și mezencefal. Din punct de vedere psihologic, formațiunea reticulată mezencefalică deține rolul principal în declanșarea și menținerea atenției.

2. Sistemul reticulat difuz de proiecție din diencefal, cu un efect de scurtă durată, echivalentă cu stimularea senzorială. Deține un rol important în comutarea și mobilitatea atenției.

Impulsurile nervoase ajung la cortex pe două trasee:

1. Traseul nespecific, cu rol în activarea difuză a scoarței cerebrale din zona de proiecție corticală a analizatorilor, traseu comun oricărei modalități senzoriale.

2. Traseul specific, care constă în căile neuronale aferente proprii fiecărui analizator. Acestea ajung direct la cortex, ocolind sistemul reticulat. Orice stimulare senzorială are însă ca efect atât transmiterea unui influx nervos specific (senzorial), cât și a unui impuls nespecific spre formațiunea reticulată.

10.2 Formele atenției

Clasificarea formelor atenției se poate realiza potrivit mai multor criterii, dintre care cele mai importante sunt:

I. După mecanismul și dezvoltarea sa, atenția prezintă următoarele forme:

– **Atenția involuntară** este neintenționată, spontană, declanșată de **stimuli externi** (intensitatea deosebită a unui stimul, noutatea lui, mobilitatea stimulului, apariția sau dispariția sa bruscă, contrastul dintre stimuli, mișcarea stimulilor etc.) și de **stimuli interni** (interesul pentru activitate, actualizarea unor motive și trăiri afective etc.). Ea reprezintă un reflex de orientare, nefiind provocată de orice modificare a mediului, deoarece orientarea atenției spre anumiți stimuli depinde și de **dispoziția** fiecărei persoane. Deși este importantă și are avantajul că nu generează oboseală, atenția involuntară este cu totul insuficientă pentru desfășurarea optimă a unei activități.

– **Atenția voluntară** este forma superioară a atenției care este declanșată intenționat, se realizează cu efort voluntar și este autoreglată conștient. Ea este superioară atenției involuntare, prin mecanismele sale de producere și prin efectele ei în activitatea omului. *Un rol important*, în declanșarea ei, *revine mecanismelor verbale* prin care se ia decizia de a fi atent, se stimulează și se focalizează atenția.

Atenția voluntară este favorizată de respectarea unor condiții:

1. stabilirea cât mai clară a scopului și interesul pentru respectiva activitate;
2. evidențierea semnificației activității și a consecințelor pozitive ale îndeplinirii ei și a

consecințelor negative ale nerealizării ei;

3. analiza prealabilă a planului activității pentru stabilirea etapelor și a momentelor mai dificile, care reclamă o atenție deosebită;

„Funcția selectivă a atenției seamănă cu un proiector dirijat fie asupra lumii externe, fie asupra celei interne; conul luminos are o diafragmă care mărește sau îngustează câmpul atenției și este înconjurat de o primă zonă de penumbră, periferia conștiinței, și de o a doua zonă, întunecată, neconștientă" (C. G. Jung).

4. gradul de antrenament al subiectului pentru sarcina desfășurată;
5. realizarea unor condiții ambientale favorabile de lucru;
6. alternarea perioadelor de activitate cu cele de odihnă;
7. eliminarea sau diminuarea factorilor perturbatori etc.

După felul în care se fixează, atenția voluntară poate fi: **contemplație**, **preocupare**, **așteptare**, **încordare**.

După obiectele la care se referă, atenția voluntară poate fi **senzorială** (se referă la obiecte sau însușiri care intră în sfera de acțiune a simțurilor) sau **intelectuală** (se referă la idei, amintiri).

Oricât ar fi de bine organizată, atenția voluntară prelungită o perioadă prea mare de timp, duce inevitabil la *oboseală*, deoarece se realizează cu un consum mare de energie psihonervoasă. De aceea, *trebuie raționalizat timpul de lucru*, iar după momente de intens efort intelectual trebuie să urmeze, obligatoriu pauza, odihna, somnul etc.

– **Atenția postvoluntară** reprezintă un nivel superior de manifestare a atenției care rezultă din utilizarea repetată a atenției voluntare care se transformă în **deprinderea de a fi atent**, deoarece exersarea mai îndelungată într-un anumit domeniu de activitate duce la automatizare, la reducerea treptată a efortului pentru concentrare și stabilitate.

Atenția se menține la nivel optim prin autoreglaj intern, ea trecând din stadiul de atenție voluntară la cel de atenție postvoluntară (forma cea mai eficientă a atenției). În activitățile pe care le desfășurăm, **trebuie să tindem să ajungem la o atenție postvoluntară.**

II. După direcția principală de orientare a atenției există:

– **Atenția externă**: obiectul atenției este exterior nouă (urmărirea evenimentelor exterioare, a expunerii făcute de către profesor, a obiectelor din mediul înconjurător, admirarea colegilor sau chiar a mișcărilor, a gesturilor noastre etc.);

– **Atenția internă**: obiectul este interior (o amintire, o idee, analizarea propriilor sentimente, acțiuni, făurirea, în plan mintal, a planului de acțiune etc.).

La rândul lor, aceste forme ale atenției pot fi involuntare, voluntare și postvoluntare. **Atenția internă și cea externă sunt complementare**; ele nu pot fi disociate, doar, într-un moment sau altul, domină una sau alta. Se vorbește chiar despre existența unor tipuri umane: distratul și concentratul.

10.3 Însușirile atenției și educarea lor

Însușirile atenției sunt formate în ontogeneză, spontan sau dirijat, fiind considerate la nivelul personalității **aptitudini**. Ele sunt dependente de însușiri ale sistemului nervos, de vârstă, de antrenamentul și interesele subiectului etc. Însușirile acesteia se dobândesc prin utilizarea atenției timp îndelungat. Odată dobândite, ele pot facilita desfășurarea atenției atât de necesară în adaptarea la ambianță și în desfășurarea cu succes a unei activități. Cunoașterea lor este necesară în procesul de educație, în orientarea și selecția profesională sau în îmbunătățirea rezultatelor activității personale.

Volumul atenției este cantitatea de elemente care pot fi cuprinse simultan, cu același grad de claritate, în câmpul atenției. Poate fi favorizat de organizarea în structuri cu sens a elementelor, interesul, antrenamentul special, experiența profesională, trăsăturile de caracter ale subiectului etc., considerându-se că volumul mediu al atenției este de 5-7 elemente.

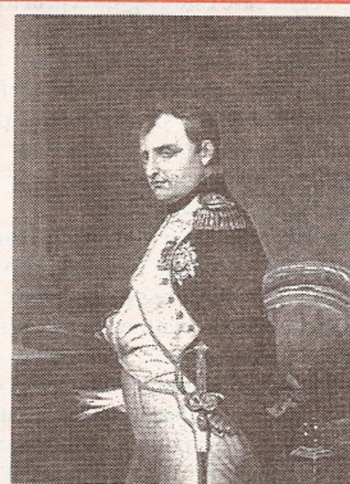
Concentrarea atenției presupune delimitarea între o dominantă, un focar de excitație intensă și zonele apropiate inhibate. Presupune fixarea asupra unui obiect, a unei sarcini și neglijarea, inhibarea celorlalte. Ea depinde de importanța și de interesul pentru activitatea desfășurată, de structurarea optimă a activității, de antrenamentul special la factori perturbatori etc. Opusul ei este **distragerea atenției** de la obiectul sau activitatea semnificativă la un moment dat.

Stabilitatea atenției presupune menținerea neîntreruptă a orientării atenției asupra aceluiași obiect sau activități timp îndelungat, știut fiind faptul că prin natura circuitelor nervoase, în fiecare minut pot să intervină trei scurte blocaje ale atenției (dacă stimulul este simplu sau neinteresant, aceste blocaje apar la 8-10 secunde). Opusul ei este **instabilitatea**, frecventă la preșcolari și la școlarii mici, la persoanele obosite sau bolnave. Este condiționată de complexitatea stimulului, de natura sarcinii, de motivația pentru activitatea desfășurată etc.

Mobilitatea atenției (flexibilitatea, comutativitatea) presupune deplasarea și reorientarea intenționată a atenției de la un obiect la altul în funcție de cerințele activității și de intervalele de timp cerute de desfășurarea ei (pentru un pilot de supersonic, mobilitatea atenției trebuie să fie de 1/6 dintr-o secundă). Mobilitatea atenției se realizează în intervale de timp care variază de la o persoană la alta: subiecții la care aceste intervale sunt mai mici au o **atenție mobilă**, ceilalți au o **atenție rigidă**.

Distributivitatea atenției presupune desfășurarea concomitentă a mai multor activități, cu condiția ca unele dintre ele să aibă componente automatizate. Această calitate este cerută mai ales de activitățile complexe.

Calitățile atenției se pot forma și perfecționa prin antrenament, prin exerciții. Sunt unele profesii care cer dezvoltarea deosebită a unor însușiri, iar lipsa lor constituie o contraindicație.

Napoleon BONAPARTE (1769-1821)

Se spune că Napoleon putea să efectueze șapte activități deodată. Chiar dacă este greu de verificat acest lucru, acest fapt nu este imposibil datorită automatizării unor activități, astfel încât ele se pot desfășura fără control conștient permanent. În 1887, psihologul francez Polant a demonstrat că poate să citească o poezie și să scrie, simultan, altă poezie sau putea să recite versuri și să scrie înmulțiri complicate.

PATOLOGIA ATENȚIEI

Atenția, precum oricare alt proces sau fenomen psihic, cunoaşte situații care nu mai țin de domeniul normalului, ci de acela al patologicului. Totuşi, la limita normalului pot fi amintiți ***disipații*** (persoane incapabile de o atenție mai îndelungată: copiii mici şi unii adulți, persoane afective şi nestăpânite, care nu se pot concentra asupra situațiilor ce nu îi interesează) şi ***distrații*** (persoane foarte preocupate de o problemă, dar din această cauză neatente la ceea ce se întâmplă în jurul lor).

În ceea ce priveşte cazurile strict patologice, este de amintit în primul rând **hipertrofia atenției**, care cunoaşte numeroase manifestări. Fenomenul apare în ***ipohondrie*** (teama exagerată şi obsesivă față de boli) care conduce la o continuă concentrare a atenției asupra inimii, stomacului etc., la supraevaluarea unor senzații altfel minore. Un alt caz tipic pentru hipertrofie sunt ***ideile fixe*** (spre exemplu unele persoane simt mereu nevoia să numere orice sau să urmărească statornic un anumit fenomen, un tip de obiect etc. identificând semnificații în apariția sau absența celor ce îl preocupă), la fel cum şi anumite ***emoții*** pot deveni ***obsesive*** (anxietatea, frica de spații deschise sau închise etc.). Ideile fixe, obsesiile nu apar desigur la oricine, ci la persoane cu anumite constituții nevropatice care se plâng aproape permanent de dureri de cap, nevralgii, insomnii etc.

Deşi nu sunt valorizate negativ, ci mai curând (cel puțin în anumite contexte) pozitiv, stări de hipertrofie a atenției se regăsesc şi în extaz sau tehnicile de yoga. ***Extazul*** este o stare trăită de marii mistici şi constă într-o contemplare profundă, însoțită de suspendarea sensibilității şi funcțiilor motrice, o activitate intelectuală extremă, concentrată pe o singură idee. Sfânta Tereza, unul dintre cei mai mari mistici din toate timpurile, a precizat următoarele **etape pentru a ajunge la extaz** (este vorba de cazul său particular, în general fiecare mistic afirmându-şi o cale proprie): 1) rugăciunea cu voce tare; 2) rugăciunea în gând; 3) trecerea de la nivelul discursului la acela al intuiției; 4) apariția bruscă a unei înalte stări de contemplare a adevărului; 5) trăirea încă instabilă a extazului; 6) stabilizarea extazului: corpul devine rece, cuvântul şi respirația sunt suspendate, ochii se închid, simțurile şi facultățile psihice par a rămâne în afară, fără însă să se piardă conştiința, survenind în cele din urmă, în mod violent pentru ființa finită a misticului, contopirea cu divinitatea. Interpretarea din punct de vedere strict psihologic a acestui tip de trăire permite să se vorbească de un monoideism absolut contopit cu o trăire afectivă foarte intensă.

Stări similare sunt obținute prin ***tehnicile yoga***, fără însă ca imobilitatea psihică şi chiar vitală să fie însoțite de trăiri afective (sunt fenomene de autohipnoză). Spre deosebire de extaz, a cărui durată este deosebit de scurtă (din punct de vedere exterior, misticul trăind aparența unei durate temporale mult mai mari), stările de concentrare obținute prin tehnicile yoga pot fi prelungite mai multe ore, vorbindu-se chiar de zile sau de o „moarte aparentă". Se pare că o concentrare puternică a atenției asupra unei porțiuni a corpului sau a activității unui organ poate determina efecte fiziologice (spre exemplu, în cazul anumitor isterici care se consideră Iisus Cristos, le apar pe palme pete roşii, ca urme ale cuielor răstignirii).

Stările patologice pot fi însoțite şi de fenomenul contrar hipertrofiei atenției, respectiv **atrofia atenției**. ***Maniacul***, în accesele de excitație, de surescitare extremă, manifestă o mare agitație, o succesiune haotică de cuvinte şi silabe, gesturi, emoții, în absența oricărei concentrări a conştiinței. Poate fi vorba, de asemenea, de o ***epuizare a atenției***, de imposibilitatea de fixare în cazurile de oboseală extremă sau la începutul somnului, în starea de beție etc. Neputința de concentrare este regăsită şi în cazurile de infirmitate congenitală: ***imbecilii*** (persoanele cu un intelect care nu îl depăşeşte pe cel al copiilor de 5-6 ani) şi ***idioții*** (persoane care nu se pot autoservi şi nu pot vorbi) reuşesc cu foarte mare raritate să fie atenți.

Lăsând de o parte formele extreme ale patologiei atenției, se poate susține că atenția în calitate de manifestare a conştiinței se realizează fluctuant, diferit de la o persoană la alta, aşa încât este dificil de precizat situațiile în care intervin alterări ale sale. ***Atenția este un aspect formal suprapus unor conținuturi variate***, respectiv fixarea pe un singur obiect, fenomen sau idee, fără însă să poată fi vorba de un monoideism absolut, ci doar de un ***monoideism relativ***, existând o oscilație a gândirii în jurul acelui obiect.

Lipsa atenției este trăită de altfel de fiecare dintre noi, desigur nu de o manieră patologică. Este vorba de **starea de somn** (unde intervine şi lipsa de conştiință), prezentă la toate animalele superioare, ca stare de inactivitate, concomitentă cu o rupere a contactului cu realitatea. Continuă desigur activitatea organelor interne şi chiar în creier continuă să existe zone active prin care se mai păstrează un contact cu realitatea de o intensitate foarte slabă, care au însă rolul de a determina trezirea atunci când condițiile exterioare o impun. Chiar mai mult, aceste puncte de veghe pot avea un caracter selectiv (spre exemplu, o mamă obosită va adormi chiar în condiții care nu sunt prielnice unei astfel de situații – zgomot puternic –, dar se va trezi cu rapiditate atunci când copilul său începe să scâncească), ceea ce ar putea prelungi discuția asupra atenției dincolo de stricta stare de veghe.

Aplicație: Realizați un eseu prin care să prezentați una dintre formele patologice ale atenției.

10

APLICAȚII

1. Analizați comparativ cele trei forme ale atenției diferențiate în funcție de natura reglajului.
2. Argumentați, în aproximativ o jumătate de pagină, de ce atenția voluntară este considerată esențială pentru desfăşurarea activității.
3. Atenția este foarte importantă pentru vânătorii indieni şi, de aceea, sunt foarte răspândite jocurile de acest fel: doi sau mai mulți concurenți observă concomitent, într-un interval foarte scurt, un obiect oarecare şi, apoi, povestesc unui arbitru ce au văzut, căutând să enumere cât mai multe amănunte. Formați grupe de câte 5 elevi şi încercați să puneți în practică acest joc.

Dicționar

Aptitudine = dispoziție înnăscută şi dobândită de a efectua diferite sarcini.

Atrofie = (în context) reducerea volumului sau intensității în mod anormal.

Comutativitate = proprietate a unei relații sau operații de a fi independentă de ordinea elementelor pe care le conține.

Hipertrofie = mărimea volumului sau intensității în mod anormal.

Diencefal = segment al creierului situat între trunchiul cerebral şi substanța albă a encefalului (parte a sistemului nervos central).

Sistem talamic = formațiune anatomică nervoasă cenuşie care constituie o parte a encefalului şi care este situată la baza creierului, având rol principal în integrarea excitațiilor senzitive şi senzoriale care merg la scoarța cerebrală.

TIPURI DE ITEMI 3

Itemi subiectivi

Rezolvarea de probleme reprezintă o activitate menită să rezolve o cerință, o sarcină prin utilizarea unor operații mentale complexe (analiză, sinteză, evaluare, transfer etc.).

1. Comparați senzația cu percepția folosind drept criterii cei trei parametri de definire a proceselor psihice, interacțiunile cu alte fenomene psihice, rolul în sistemul psihic uman.

Senzația și percepția fac parte din categoria proceselor psihice cognitive de nivel senzorial, diferențierea acestei categorii în raport cu celelalte categorii de procese psihice realizându-se în funcție de conținutul informațional, funcțiile și structurile operaționale specifice și modalitățile subiective și comportamente caracteristice.

Astfel, conținutul informațional este de nivel senzorial în cazul celor două procese, respectiv este determinat de acțiunea directă a stimulilor asupra analizatorilor, dar în timp ce imaginea senzorială nu este purtătoare de semnificații, la nivelul imaginii perceptive, construite în baza interpretării și integrării datelor senzoriale, avem de-a face cu structuri semnificative corelate cunoștințelor deținute anterior. Funcțiile informaționale ale celor două procese sunt atunci diferite: senzația reprezintă doar o redare separată a însușirilor concrete ale obiectelor și fenomenelor, chiar dacă ele constituie legătura informațională cea mai simplă a omului cu realitatea, indispensabilă tuturor raporturilor mai complexe; percepția, în schimb, are un caracter obiectual, redând obiectele în totalitatea însușirilor, unitar și integral și astfel constituind fundamentul lumii propriu-zis umane.

Funcțiile informaționale diferite presupun structuri operaționale distincte. Luând în discuție în primul rând senzațiile este evident că la nivelul analizatorului (ansamblul structural-operațional specific) se realizează operații de decodificare, selectare, asociere etc., nefiind vorba de o receptare simplu pasivă a realității. Percepția reprezintă la rândul său un proces complex de extragere și prelucrare a informației de nivel senzorial potrivit unor „matrici perceptive".

Diferența dintre cele două procese psihice este și mai evidentă la nivelul modalităților subiective și comportamentale specifice (percepția se subordonează în constituirea sa unor legi distincte, constituie punctul de plecare al comportamentelor specific umane etc.), deși există și puncte comune precum imposibilitatea modificării voluntare, caracterul adaptativ sau caracterul reglator în raport cu comportamentul uman, este drept mai accentuat în cazul percepției.

Interacțiunea cu alte procese și fenomene psihice permite punerea în evidență atât a unor asemănări, cât și a unor diferențe. Senzația este astfel doar procesul cu ajutorul căruia stimulii sunt detectați și codați, așa încât interacțiunea cu alte procese și fenomene psihice este slabă, privind în primul rând integrarea și prelucrarea lor perceptivă. Se pot însă integra de asemenea unor aptitudini complexe (spre exemplu auzul muzical), sunt componente ale câmpului de conștiință etc. În cazul percepției interacțiunea este mult mai accentuată, privind mai ales limbajul și activitatea, dar, de asemenea, reprezentarea, gândirea, afectivitatea etc.

Rolul senzațiilor în cadrul sistemului psihic uman este în primul rând unul bazal, de legătură informațională elementară. De asemenea, senzațiile informează despre variațiile care se produc în circumstanțele mediului înconjurător, asigură adaptarea la acestea, orientează conduitele actuale ale individului etc. Mult mai evident este rolul percepțiilor, fundamental fiind vorba de informare a individului asupra existenței și caracteristicilor obiectelor, de ghidare și orientare a comportamentelor, de componentă de bază a activității mentale conștiente etc.

2. Analizați următoarele produse ale imaginației: *caricatura*, *miniatura*, *creionul cu gumă*, *Degețica*, identificând procedeul prin care a fost obținut, definind acest procedeu și oferind alte trei exemple în fiecare caz.

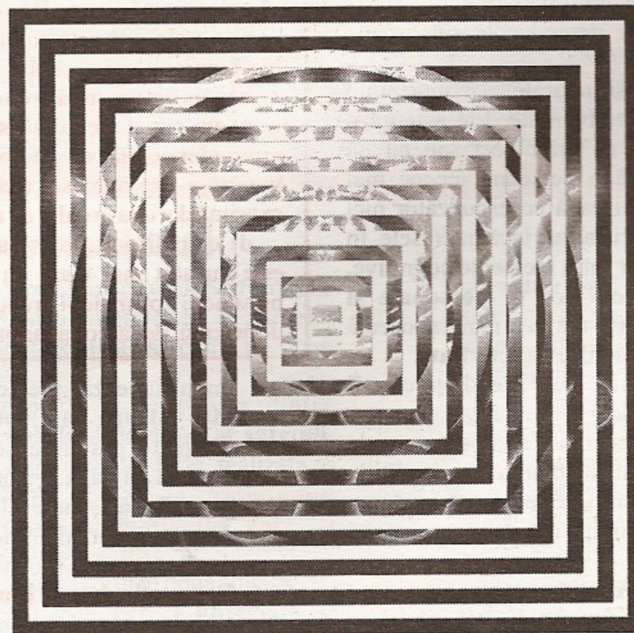
Imaginația se definește ca procesul psihic cognitiv de nivel superior prin care, în baza combinării și prelucrării experienței anterioare, sunt generate produse noi. O analiză oricât de superficială a produselor enumerate arată că ele sunt rezultatul unui astfel de proces, respectiv în urma utilizării unor procedee specifice, în măsura în care prin procedeu al imaginației se desemnează o modalitate de operare mintală bazată pe o înșiruire de compuneri și recompuneri, de operații de analiză și sinteză care conduc la rezultate diferite din punct de vedere calitativ și cantitativ.

Creionul cu gumă, spre exemplu, este evident rezultatul aplicării procedeului numit aglutinare, care constă în crearea unei noi structuri prin combinarea unor elemente sau părți aparținând unor obiecte diferite (exemple: sfinxul, centaurul, radiocasetofonul etc.). În cazul acestui produs a fost vorba de combinarea unui creion cu o gumă, existente ca obiecte de sine stătătoare. Aglutinarea nu este însă decât operația principală, fiindcă simultan s-ar putea vorbi și de procedeul adaptării, fiecare dintre aceste două obiecte trebuind adaptat într-o anumită măsură pentru a putea funcționa ca un alt obiect. Exemplele precizate sunt obținute tot în baza aglutinării: sfinxul (partea inferioară a unui leu combinată cu un bust uman), centaurul (partea inferioară a unui cal combinată cu un bust uman) și radiocasetofonul (combinarea unui radio și a unui casetofon).

(Tratarea subiectului trebuie să continue cu celelalte produse.)

- este vorba, în fiecare caz de a confirma aceste produse în calitate de produse ale imaginației, arătând prin ce procedeu și cum au fost generate;
- rezolvarea subiectului nu este completă, oferindu-se doar o ilustrare a modului în care trebuie procedat.

Activități și procese psihice reglatorii

11. MOTIVAȚIA

11.1 Definirea și caracterizarea motivației

Motivația este totalitatea mobilurilor interne ale conduitei, fie că sunt înnăscute, fie că sunt dobândite, conștientizate sau neconștientizate, simple trebuințe fiziologice sau idealuri abstracte.

Orice activitate a organismului uman este orientată spre satisfacerea necesităților acestuia pentru menținerea vieții. Cercetările au arătat dependența comportamentului atât de modificările interne, cât și de stimulii externi care acționează asupra noastră, motivația constituind elementul care pune în mișcare organismul, ea fiind **cauza internă a comportamentului**. Poziția de pe care trebuie interpretată natura și locul motivației în sistemul psihic uman este cea a interacțiunii circulare subiect-mediu.

Puține dintre formele motivației, relativ simple, s-au format în decursul filogenezei, fiind înnăscute, în timp ce numeroase *forme complexe ale motivației se formează pe parcursul vieții* fiind dependente de particularitățile mediului, dar și de specificul stărilor de necesitate interne deja existente (impulsuri, valențe, tendințe, intenții etc.).

Influența factorilor externi va fi prelucrată și modelată de organizarea internă a subiectului care posedă o selectivitate bine structurată. Pe măsura dezvoltării psihice și a lărgirii comunicării, a interacțiunii cu mediul socio-cultural, *se vor diferenția și structura forme noi ale motivației* (motive, dorințe, interese, convingeri etc.), legate, pe de o parte, de asigurarea și de afirmarea statutului propriului Eu în lume, iar pe de altă parte, de conținutul activităților și al valorilor sociale în care individul trebuie să se integreze ca membru al unei colectivități.

Motivația este un filtru al influențelor externe, o pârghie a autoreglării individului, forță motrice a întregii dezvoltări psihice umane. Nu este suficient să stabilim numai scopul acțiunii pentru a obține o anumită performanță, deoarece dacă lipsește stimularea și susținerea energetică (motivația), atunci acțiunea nu va fi dusă la îndeplinire.

11.2 Funcțiile motivației

11

Motivația îndeplinește numeroase funcții, cele mai importante fiind:

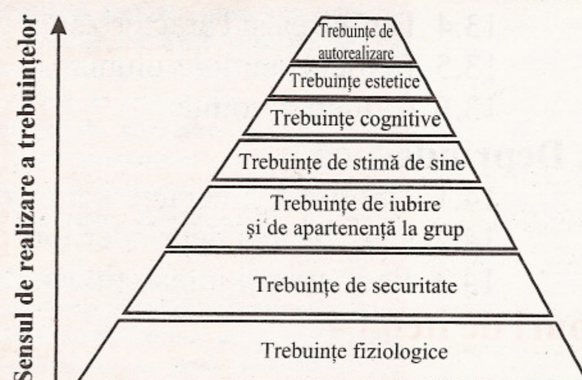
a. **funcția de selectare, activare și de semnalizare** a unor dezechilibre fiziologice sau psihologice;
b. **funcția de orientare/direcționare a acțiunii** pentru satisfacerea stării de necesitate și pentru realizarea scopului acțiunii;
c. **funcția de susținere/potențare** (energizantă) a acțiunii pe durata satisfacerii trebuinței.

Prin autoreglarea conduitei se imprimă conduitei un caracter activ și selectiv. Eficiența reglatorie a motivației este dependentă atât de energizare cât și de direcționare.

11.3 Sistemul motivațional: niveluri structurale

Componentele sistemului motivațional sunt variate și se clasifică, în special, potrivit criteriului care se referă la **gradul de structurare**, în:

a. **Stări motivaționale simple**, slab organizate care cuprind *pulsiunile*, *tendințele*, *impulsurile* etc.
b. **Trebuințele** sunt forme relativ complexe, bine organizate și puternic integrate, ce pot fi: **primare, înnăscute** (biologice și funcționale – foame, sete, trebuințe sexuale) și **secundare, dobândite** (trebuințe materiale, spirituale și de comunicare).
Trebuințele sunt componente care semnalizează o stare de dezechilibru fiziologic sau psihologic. **A. Maslow** a realizat o clasificare a trebuințelor, respectând o anumită ierarhie, numită **„piramida trebuințelor"**. La baza piramidei a pus trebuințele inferioare întâlnite și la animale. De satisfacerea lor depind cele superioare, specifice numai omului.

Piramida trebuințelor

Din această piramidă se desprind câteva concluzii:
a) o trebuință este cu atât mai improbabilă cu cât este mai continuu satisfăcută;
b) există o anumită ordine în satisfacerea trebuințelor;
c) cu cât o trebuință se află mai aproape de vârful piramidei cu atât ea este mai specific umană (ultimele 3 trebuințe se numesc trebuințe de creștere, deoarece exprimă dorința omului de a fi apreciat, de a ști);
d) efectul perturbator al nesatisfacerii unei trebuințe este cu atât mai mare cu cât trebuința se află la baza piramidei (primele 4 trebuințe sunt numite trebuințe de deficiență, deoarece apar în urma unei deficit) etc.

c. **Interesele** sunt forme bine structurate, dar mai puțin stabile și consolidate decât trebuințele. Ele asigură o legătură selectivă și activă cu un obiect sau cu un domeniu de activitate. Dacă o persoană începe mai multe activități, dar nu finalizează corespunzător nici una, înseamnă că ea nu și-a cristalizat încă interesele. În structura psihică a intereselor intră elemente cognitive, afective și volitive. Interesele pot fi: **personale și generale, pozitive și negative**, dar cea mai cunoscută **clasificare este cea după domeniul de activitate**.
d. **Aspirațiile** reprezintă un ansamblu de tendințe care îl propulsează pe om către un ideal (N. Sillamy).
e. **Idealurile** își au originea în sistemul de valori personale sau ale grupului, prefigurând, în funcție de condițiile prezente, scopul final al acțiunii, scopul având valoare proiectivă centrată pe devenirea ulterioară a propriei personalități sau a grupului.
f. **Convingerile** sunt idei cu caracter subiectiv, adânc implantate în structura personalității și care impulsionează spre acțiune. Ele sunt **idei-forță**, dar și **idei-valoare** care interacționează cu trebuințele, cu dorințele, pasiunile, sentimentele, cu interesele etc., de fapt, cu întreaga personalitate. Intensitatea convingerilor poate fi foarte mare, ele acționând împotriva instinctului de autoconservare (Giordano Bruno a preferat să moară, decât să renunțe la convingerile sale).
g. **Concepția despre lume și viață** este ansamblul ideilor, teoriilor despre om, natură și despre societate care se

formează sub incidența condițiilor de viață, a culturii, a educației etc. Ea are rol de strategie a orientării comportamentului, reunind cognitivul cu valoricul.

h. **Motivele sunt considerate**, de către **N. Sillamy**, ansamblu de factori dinamici care determină conduita unui individ. **Motivul este mobilul care declanşează, susține energetic și orientează acțiunea pe întreaga durată a desfășurării ei.** Spre deosebire de trebuințe care nu declanşează, totdeauna, acțiunea, motivul determină adoptarea unor comportamente de satisfacere. Motivele pot fi: **individuale și generale, pozitive și negative, majore și minore, intrinseci și extrinseci, altruiste și egoiste** etc., însă trebuie subliniat faptul că un motiv nu acționează niciodată singur, ci el interacționează cu alte motive. Așa se explică comportamentul nostru: un stimul ne determină să acționăm, iar altul ne determină să nu începem acțiunea și, de aceea, interacțiunea motivelor și lupta dintre ele determină alegerea unui motiv și inhibarea sau amânarea celorlalte. Prevenirea conflictelor se poate realiza prin ordonarea în timp a satisfacerii motivelor. În situații complexe, motivele se susțin unele pe altele, contribuind la întărirea motivației.

11.4 Formele motivației

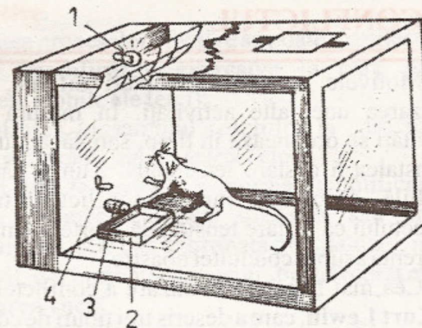
Formele motivației există în cupluri:

1. **Motivație pozitivă/negativă:**
   Motivația pozitivă: produsă de stimulări premiale, se soldează cu efecte benefice și contribuie la menținerea și consolidarea statutului socio-profesional.
   Motivația negativă: produsă de folosirea unor stimuli aversivi (ceartă, bătaie, pedeapsă etc.), are efecte negative asupra subiectului uman și asupra activităților desfășurate.
2. **Motivație intrinsecă/extrinsecă:**
   Motivația intrinsecă: sursa se află în subiectul uman, în interesele și în trebuințele lui personale.
   Motivația extrinsecă: sursa se află în afara subiectului, fiindu-i sugerată sau impusă de altă persoană.
   Din punct de vedere al eficienței reglatorii, motivația intrinsecă este incomparabil superioară celei extrinseci.
3. **Motivația cognitivă/afectivă:**
   Motivația cognitivă: își are originea în activitatea exploratorie, în nevoia de a ști, de a cunoaște; forma ei tipică este curiozitatea pentru nou. Se numește cognitivă pentru că acționează din lăuntrul proceselor cognitive.
   Motivația afectivă: este determinată de nevoia omului de a obține aprobarea altora, de a se simți bine în compania unor persoane.

Formele motivației sunt inegal productive. Fără îndoială motivația pozitivă este mai productivă decât cea negativă, motivația intrinsecă este mai productivă decât cea extrinsecă și motivația cognitivă este superioară celei afective. Dacă se iau în considerare și alți factori, precum: vârsta, temperamentul, particularitățile concrete de acțiune etc., se constată că raportul, între tipurile de motivație mai sus menționate, se schimbă, de exemplu, la vârstă mică motivația extrinsecă este mai productivă decât cea intrinsecă (este dependentă de anumite structuri de personalitate care nu s-au format încă).

11

Una dintre teoriile care explică comportamentul **este teoria reflexelor condiționate inițiată de Pavlov** (ori de câte ori se aprinde un bec, câinele este „silit" să saliveze, ceea ce echivala cu obținerea unor reacții diferite prin manevrarea corectă a stimulilor). **T. Bogdan** apreciază că și la om lucrurile stau aproape la fel, deoarece furtul, la hoții de buzunare, se bazează pe formarea unor reflexe condiționate. Oare dacă li s-ar aplica, hoților de buzunare, atunci când întind mâna să fure, un șoc dureros, nu s-ar obține o nouă condiționare a comportamentului? Orice învăț are și dezvăț, orice condiționare are și decondiționare, deoarece se asociază un stimul pozitiv cu unul negativ, în mod repetat, până individul de dezobișnuiește de un anumit comportament. La fumători și la alcoolici sau persoanelor care se droghează, odată cu inhalarea nicotinei, alcoolului sau drogurilor, se poate administra și o substanță care va provoca greața. Criminalilor deosebit de violenți, aflați în închisoare li se proiectează filme despre omucideri și injecții extrem de dureroase.

Boxa lui Skinner: bec electric (1), depozit pentru hrană (2), canal de glisaj (3), cutia pentru hrană și maneta (4)

Burrhus Frederic Skinner, în 1935, descoperă cum se pot obține reflexe condiționate pe o altă cale decât cea descrisă de Pavlov. **Prin încercare și eroare** se poate ajunge la rezultatul scontat, **performanța** asociată cu un **stimul premial** va duce la conservarea comportamentului care a contribuit la obținerea unei satisfacții, fiind vorba despre un **reflex operațional**. Acest reflex operațional a fost utilizat într-o colonie de delincvenți minori din Washinghton, disciplina coercitivă fiind înlocuită cu condiționări operaționale: respectarea regulamentului contribuia la obținerea unei camere individuale cu televizor, excursii etc. Această metodă s-a dovedit mai utilă decât cea prin constrângere exterioară (motivație extrinsecă), dovedind că jocul recompenselor și al sancțiunilor poate să conducă la rezultatul dorit.

11.5 Optimumul motivațional

Motivația trebuie pusă în slujba obținerii unor performanțe înalte. Relația dintre intensitatea motivației și nivelul performanței depinde de complexitatea sarcinii pe care subiectul o are de îndeplinit.

Eficiența activității mai depinde și de **relația dintre intensitatea motivației și gradul de dificultate al sarcinii**. Între motivație și gradul de dificultate trebuie realizată o asemenea adecvare încât să se ajungă la **optimumul motivațional: intensitatea optimă a motivației care să permită obținerea unor performanțe înalte**.

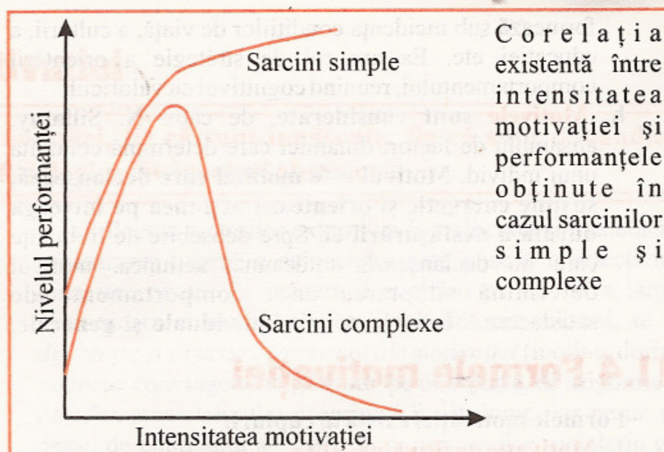
De optimum motivațional se poate vorbi în două situații:

1. când **dificultatea sarcinii este corect apreciată** și subiectul adoptă motivația corespunzătoare;
2. când **dificultatea sarcinii este incorect apreciată** de subiect, existând două situații:
   a. **subaprecierea dificultății sarcinii**, caz în care subiectul este submotivat și va acționa în condițiile unui deficit de energie, ceea ce va duce la nerealizarea sarcinii;
   b. **supraaprecierea dificultății sarcinii**, caz în care subiectul este supramotivat și va acționa în condițiile unui surplus de energie care l-ar putea stresa sau chiar dezorganiza, care s-ar putea consuma înainte de începerea activității, ajungându-se la eșec.

Stimulul motivațional care împinge spre realizarea unor progrese și autodepășiri evidente poartă denumirea de nivel de aspirație.

Nivelul de aspirație trebuie raportat la posibilitățile și aptitudinile subiectului. Pentru a avea un efect pozitiv este bine ca **nivelul de aspirație să fie stabilit cu puțin peste posibilitățile de moment ale subiectului**, dar trebuie să se țină cont de aptitudinile și interesele acestuia și de cerințele societății.

Nivelul de aspirație, ca rezultatul pe care individul dorește să-l obțină, nu trebuie confundat cu nivelul de expectanță, respectiv rezultatul pe care individul estimează că îl va obține pornind de la o apreciere realistă.

Corelația existentă între intensitatea motivației și performanțele obținute în cazul sarcinilor simple și complexe

TEMATICILE EXISTENȚEI

11

Multitudinea structurilor motivaționale prezente la ființa umană a determinat numeroase încercări de a grupa cel puțin pe cele principale în câteva direcții fundamentale. Una dintre aceste încercări este cea a lui **H. Thomae**, care descrie șase domenii numite ***tematici ale existenței***:

1. Tematica reglativă - domeniul trebuințelor vitale (hrană, apă, căldură, alte nevoi de ordin material), tematica erotică, preocuparea pentru propria securitate etc.

2. Tematica integrării sociale - cuprinde nevoia de societate, de comunicare, de colaborare, tendința de a-i ajuta pe cei în dificultate etc.

3. Tendința spre afirmare socială - ambiția, dorința de a depăși pe alții, de a-i conduce etc.

4. Activarea existenței - nevoia de varietate, fuga de plictiseală și monotonie, dorința de a călători, de a participa la spectacole, de aventură etc.

5. Tematica creativă ori a realizării de sine - nevoia de a fi competent, de a cunoaște, de a-și realiza aptitudinile, de a crea etc.

6. Tematica normativă - tendința supunerii la normele și regulile sociale.

Aplicație: Comparați *piramida trebuințelor lui Maslow* cu aceste *tematici ale existenței*.

CONFLICTUL

Motivele pot avea orientări diferite, fiecare vizând realizarea unei alte activități. În măsura în care aceste activități se ordonează în timp, satisfăcându-se succesiv, nu se instalează o stare tensională. Atunci când nu este însă posibilă ordonarea, apare conflictul, trăit la nivelul subiectului ca o stare tensională foarte intensă, care își pune amprenta asupra conduitei noastre.

Cea mai bună sistematizare a conflictelor este datorată lui **Kurt Lewin**, care a descris trei tipuri de conflicte posibile:

1. Conflictele de evitare-evitare care apar atunci când acționează motive negative cu tendințe opuse. De obicei, „rezolvarea" se face prin evitarea conflictului, respectiv prin ceea ce se numește „ieșire din câmp".

2. Conflictele de apropiere-apropiere se realizează atunci când motivele care acționează sunt pozitive, dar au orientări diferite. Subiectul trebuie să aleagă între alternative, alegerea privind, de obicei, ceea ce este mai apropiat în timp și spațiu.

3. Conflicte de apropiere-evitare, cele mai frecvente, care corespund situațiilor în care motivele au intensități aproape egale, dar sunt de orientare diferită.

Desigur, conflictele nu presupun numai aspecte negative (scăderea implicării în activitate, diminuează încrederea în sine, induce dificultăți în luarea deciziilor, conduce la dileme morale, polarizează pozițiile și duce la formarea de coaliții etc.), ci poate fi vorba și de efecte pozitive: creșterea motivației pentru schimbare, creșterea capacității de adaptare la realitate, creșterea gradului de coeziune într-un grup, dezvoltarea creativității etc.

Aplicație: Încercați să exemplificați categoriile de conflicte prezentate mai sus.

APLICAȚII

1. Într-o măsură mai mare sau mai mică toți oamenii sunt „prizonierii" mentalităților, ai prejudecăților. Formați grupe de 4 elevi sau lucrați pe perechi pentru a determina care sunt cauzele existenței acestora.
2. Formați grupe de 4 elevi sau lucrați pe perechi pentru a determina legăturile existente între motivație și voință.
3. Formați grupe de 4 elevi sau lucrați pe perechi pentru a identifica cel puțin 5 motive pentru care nu învățați la psihologie, iar apoi încadrați-le în tipurile (formele) motivaționale studiate.
4. Trebuințele fiziologice și de securitate sunt comune omului și animalelor, diferența fiind legată de modul de satisfacere. Elaborați un text, de aproximativ o pagină, prin care să subliniați această diferență.

Dicționar

Aspirație = năzuință, dorință de a realiza ceva, de a atinge un obiectiv.
Impulsuri = trebuințe aflate în stare de excitabilitate accentuată, expresivă.
Intenții = implicări proiective ale subiectului în acțiune.
Proiectiv = (în context) care este motivat de un scop, obiectiv care anticipează ceea ce urmează să se realizeze.
Pulsiuni = forțe biologice inconștiente care determină o anumită conduită; stare de excitație (foame, sete, trebuință sexuală) care orientează organismul către un anumit obiect datorită căruia tensiunea se reduce.
Reflex = produs în mod spontan, independent de voință; reacție adecvată și constantă a organismului animal sau uman la o modificare a mediului extern sau intern.
Tendințe = forțe direcționate mai mult sau mai puțin precis.
Valențe = orientări afective spre anumite rezultate.

12. AFECTIVITATEA

12.1 Definirea şi caracterizarea afectivităţii

Percepţiile, reprezentările şi gândirea reprezintă procese psihice de cunoaştere a realităţii obiective, însă omul nu realizează o înregistrare indiferentă a realităţilor lumii exterioare. Astfel, unele evenimente ne bucură, altele ne întristează, unele fapte ne produc entuziasm, în timp ce, altele ne indignează etc., în funcţie de interacţiunea dintre factorii interni (cunoscuţi sub denumirea de motivaţie) şi realitatea obiectivă care are ca rezultat **procesele afective**.

Afectivitatea reflectă raportul de discordanţă sau concordanţă dintre stările interne ale subiectului (factori motivaţionali) şi factorii externi sub forma unor trăiri specifice.

Definiţia precizează **legătura existentă între afectivitate şi motivaţie**, subliniind rolul energizant, de orientare şi de direcţionare a acţiunii. Dacă satisfacerea trebuinţelor generează bucurie, plăcere, entuziasm etc., nesatifacerea lor generează tristeţe, neplăcere, deprimare etc. În cadrul proceselor afective pe prim-plan se află **valoarea şi semnificaţia pe care o are obiectul pentru subiect**. Relaţia dintre subiect şi obiect este mai importantă decât obiectul în sine, deoarece în funcţie de gradul şi durata satisfacerii trebuinţelor unul şi acelaşi obiect poate să genereze trăiri afective variate unor persoane diferite sau chiar mai mult, acelaşi obiect poate să genereze trăiri afective diferite aceleiaşi persoane, evident, în momente de timp diferite.

Procesele afective se află în interacţiune nu numai cu motivaţia, ci cu toate celelalte procese şi funcţiuni psihice, ele fiind prezente atât în domeniul inconştientului, cât şi al conştientului.

12.2 Particularităţile afectivităţii

Psihologul **Vasile Pavelcu** a identificat următoarele însuşiri ale proceselor afective:

1. **procesele afective au valoare motivaţională**, deoarece trebuinţa şi starea afectivă pot îndeplini rolul de cauză şi de efect (procesele afective sunt motive active, iar motivele sunt cristalizări ale proceselor afective);
2. **procesele afective sunt subiective**, adică aparţin unui subiect şi îl exprimă în ceea ce are el definitoriu;
3. **procesele afective se manifestă cu o anumită forţă, intensitate** (se poate vorbi şi despre un optimum afectiv) şi au o anumită **durată**;
4. **polaritatea proceselor afective**, care exprimă tendinţa acestora de a gravita fie în jurul polului pozitiv, fie în jurul polului negativ, în funcţie de satisfacerea trebuinţelor (bucurie-tristeţe, plăcere-neplăcere, dragoste-ură etc.);
5. **mobilitatea proceselor afective**, care exprimă fie trecerea de la o trăire afectivă la alta (exemplu: trecerea de la o emoţie la un sentiment), fie trecerea de la o fază la alta în cadrul aceluiaşi proces afectiv (exemplu: trecerea de la **stadiul primar** care exprimă o trăire nespecifică de incertitudine bazată pe deficitul de informaţie, la **stadiul secundar** care presupune o trăire specifică bazată pe relevanţa informaţiei). Dacă o persoană trece cu rapiditate de la o trăire afectivă la alta înseamnă că ea nu este maturizată din punct de vedere afectiv sau poate să fie vorba despre patologia proceselor afective.

Acestor însuşiri ale proceselor afective li se pot adăuga altele, precum **ambivalenţa** (însuşirea de a include două tipuri de trăiri diferite în raport cu acelaşi obiect) şi **expresivitatea proceselor afective**.

Expresivitatea proceselor afective se poate manifesta prin:

a. **mimică** (modificările expresive la care participă elementele mobile ale feţei);
b. **pantomimică** (ansamblul reacţiilor la care participă întreg organismul: ţinuta, mersul etc.);
c. **modificările de natură organică** (amplificarea sau scăderea ritmului cardiac, scăderea sau creşterea tonusului muscular etc. exprimată prin paloare, înroşire, nod în gât, gol în stomac, transpiraţie, tremurat etc.);
d. **schimbarea vocii**.

Vasile PAVELCU
(1900-1991)

Psiholog român cu contribuţii în domeniul psihologiei afectivităţii şi structurii personalităţii.
Dintre lucrările sale pot fi amintite: *Caracterele afectivităţii* (1938), *Din viaţa sentimentelor* (1969), *Invitaţie la cunoaşterea de sine* (1970), *Cunoaşterea de sine şi cunoaşterea personalităţii* (1982) etc.

12.3 Clasificarea proceselor afective

Caracterizările şi denumirile diferitelor feluri de trăiri afective sunt extrem de variate, deoarece „în domeniul afectivităţii, aşa cum scria **Vasile Pavelcu**, în 1937, aproape fiecare autor întrebuinţează o terminologie proprie". Mai târziu, acelaşi lucru îl afirmă alţi psihologi (**G. Debus, A. Cosmovici**). Astfel, Debus numeşte trăirile afective drept **„sentimente"**, **Fr. Littmann** le denumeşte **„emoţii"**, iar **V. Pavelcu** şi **P. P. Neveanu** le numesc „**afecte**" etc.

Psihologul **Mihai Golu** utilizând, în clasificare, *intensitatea, durata, gradul de conştientizare, nivelul de elaborare a trăirilor afective*, obţine următoarele categorii:

1. **Procesele şi trăirile afective primare** sunt înnăscute, au caracter involuntar, spontan, fiind condiţionate din punct de vedere biologic. Ele cuprind:

a. **tonul emoţional** se referă la reacţiile emoţionale care însoţesc orice act de cunoaştere (exemplu: simţim un miros şi imediat ne apare o trăire specifică – ne place sau nu ne place);
b. **trăirile de natură organică** determinate de funcţionarea bună sau defectuoasă a organelor interne, generând stări de confort sau disconfort fiziologic (exemple: în cardiopatii predomină alarma afectivă, în bolile gastro-intestinale apar stări de mohoreală, în bolile pulmonare predomină starea de

iritare etc.);

c. **stările de afect** sunt trăiri impulsive, violente, de scurtă durată care pot scăpa de sub controlul conştientului, cu apariţie bruscă şi desfăşurare tumultoasă (exemple: furia, groaza, râsul exploziv etc.).

2. **Procesele şi stările afective complexe** sunt, de regulă, dobândite, se caracterizează printr-un grad mare de conştientizare.

Procesele afective complexe cuprind:

a. **emoţiile situaţionale curente** sunt trăiri afective de scurtă durată, intense, cu desfăşurare calmă sau tumultoasă, fiind determinate de însuşirile singulare ale obiectelor, având o orientare bine determinată (spre un obiect sau spre o anumită persoană). Există o mare varietate de emoţii, psihologul american **R. Plutchik** considerând că **există opt emoţii de bază** (teama, surpriza, tristeţea, dezgustul, furia, anticiparea, acceptul şi bucuria), celelalte emoţii rezultând din combinarea acestora;

b. **emoţiile integrate** principalelor forme de activitate (emoţiile superioare) presupun evaluări, acordări de semnificaţii valorice activităţilor desfăşurate;

c. **dispoziţiile** sunt trăiri afective generalizate, difuze, relativ stabile şi cu intensităţi moderate. Ele pot fi determinate de o întâmplare importantă, alteori situaţiile care le determină nu sunt sesizabile de cel care le trăieşte, fapt care nu înseamnă că dispoziţiile respective nu au o cauză bine determinată. Atât buna cât şi proasta dispoziţie se pot manifesta pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp, transformându-se în trăsături de caracter.

3. **Procesele şi stările afective superioare** se raportează nu la nivel de obiect sau de activitate, ci la nivel de personalitate. Ele cuprind:

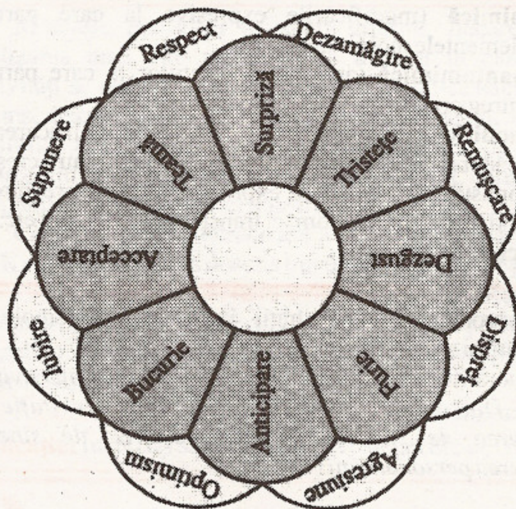
a. **sentimentele, care sunt trăiri afective complexe, de lungă durată, stabile şi cu intensitate moderată.** Psihologul **Andrei Cosmovici** consideră că sentimentele sunt ample structuri de tendinţe şi aspiraţii, relativ stabile, care orientează, organizează, declanşează şi reglează conduita.

Gama sentimentelor umane este foarte variată şi sunt denumite utilizându-se aceleaşi denumiri ca în cazul senzaţiilor, **însă sentimentele nu trebuie confundate cu emoţiile**, chiar dacă sentimentele se nasc din emoţii. Sentimentele sunt emoţii repetate, care rezistă la factori perturbatori. Psihologul **Vasile Pavelcu** consideră că formarea sentimentelor urmează o anumită procesualitate: **faza de cristalizare, faza de maturizare** (faza cea mai înaltă) şi **faza decristalizare, de dezorganizare** a sentimentului prin saţietate şi uzură, asociată cu decepţii, pesimism etc.

Ca generalizări ale emoţiilor, **sentimentele pot fi:**

– **sentimentele intelectuale** (sentimentul de curiozitate, de mirare şi uimire, sentimentul îndoielii etc.) apar în procesul cunoaşterii realităţii şi sunt un factor energizator al acesteia;
– **sentimentele morale** (sentimentul de prietenie, patriotismul, sentimentul datoriei etc.) reflectă atitudinea pozitivă sau negativă faţă de acţiunile proprii şi ale celorlalte persoane;
– **sentimentele estetice** (admiraţia, extazul etc.) apar pe baza perceperii frumosului, fie că este vorba de artă, de natură sau de acţiunile omului. Psihologul **A. S. Makarenko** a subliniat faptul că educaţia estetică a copilului nu trebuie să se realizeze numai sub aspectul evaluării operelor de artă, deoarece există şi o estetică a vieţii cotidiene, a muncii şi a disciplinei, a aspectului exterior, a conduitei etc.

b. **pasiunile, care sunt trăiri afective foarte intense, stabile, de lungă durată care antrenează întreaga personalitate**. Omul pasionat într-un domeniu îşi mobilizează toate energiile şi demonstrează o neobişnuită tenacitate în desfăşurarea lor, fiind considerate, de unii psihologi, anomalii ale afectivităţii. Din punct de vedere valoric, pasiunile pot fi **pozitive, nobile, constructive** (sportul, lectura, creaţia artistică etc.) şi **negative, oarbe, vicii** care conduc la comportamente bizare. Viciile pot fi grupate în trei centre de interes: **Eul** (pasiuni posesive: cupiditatea, avariţia, fanatismul), **Altul** (gelozia, ambiţia) şi **Lumea** (pasiunea pentru jocurile de noroc).

Cele opt emoţii de bază şi derivatele lor după R. Plutchik

12.4 Rolul proceselor afective

Rolul proceselor afective este controversat, deoarece **unii psihologi consideră că emoţiile prin intensitatea, desfăşurarea lor tumultoasă, prin starea de agitaţie difuză, dezorganizează conduita (P. Janet)**, în timp ce **alţi psihologi susţin că emoţiile, prin mobilizarea energiei psihonervoase, organizează conduita (W. B. Cannon)**. Psihologul **Vasile Pavelcu** consideră că **emoţiile dezorganizează conduita**, în timp ce **sentimentele o organizează. În realitate, procesele afective îndeplinesc ambele roluri**, dar în condiţii diferite: ele **dezorganizează conduita** atunci când intensitatea trăirilor este mare, când situaţia este nouă, iar organismul nu şi-a elaborat încă răspunsuri comportamentale adecvate şi ele **organizează conduita** dacă organismul şi-a elaborat răspunsuri comportamentale pentru anumite situaţii, dacă intensitatea trăirilor este medie etc. Se poate observa că **procesele afective constituie latura energetică a proceselor psihice şi a comportamentului uman**, ele fiind surse suplimentare de energie, care potenţează activitatea. **Maturitatea afectivă** indică prezenţa controlului de sine, precum şi însuşirea modalităţilor adaptative la situaţiile cu care ne confruntăm, deoarece emotivitatea este o trăsătură de personalitate, ea având un rol determinant în stabilirea tipului de temperament după modelul franco-olandez. Comportamentul afectiv perceput de alţii, devine un instrument al cunoaşterii interpersonale. „Cheia înţelegerii altora, spunea **V. Pavelcu**, se află în propriile noastre vibraţii afective", subliniind astfel rolul trăirilor afective în cunoaşterea interpersonală.

DEZVOLTAREA AFECTIVITĂŢII

Unul dintre primii factori ai dezvoltării afectivităţii este **existenţa unor obstacole în realizarea tendinţelor** ce apar spontan în primii ani de viaţă. Gruparea lor în structuri din ce în ce mai complexe, până la nivelul sentimentelor şi pasiunilor, presupune stări tensionale. Atunci când nu apare nici o barieră, nici o frustrare, tendinţele se consumă imediat în acţiuni al căror ecou rămâne redus (este cazul mai ales al familiilor cu un singur copil, căruia îi sunt satisfăcute toate dorinţele).

Evoluţia afectivităţii este determinată şi de **imitarea atitudinilor sau emoţiilor celor din jur**. Copilul imită cu uşurinţă pe adulţi, nu numai în ceea ce priveşte expresiile verbale, ci şi în privinţa gesturilor, atitudinilor, emoţiilor pe care cei cu care se întâlneşte, în diferite contexte, le trăiesc.

Un alt fenomen ce conduce progresiv la constituirea şi extinderea trăirilor afective este **transferul**, fie sub forma *transferului prin contiguitate* (o stare afectivă durabilă provocată de un anumit obiect sau fiinţă care se asociază curent cu alte obiecte sau fiinţe va determina progresiv ca starea afectivă să se răsfrângă şi asupra celorlalt*e obiecte sau fiinţe)*, fie sub cea a *transferului prin asemănare* (faptul că un obiect sau o persoană determină o stare afectivă, spre exemplu un sentiment, această stare afectivă se va răsfrânge şi asupra altora, asemănătoare).

Un fenomen de lungă durată, care nu se poate dovedi experimental, dar care explică formarea sentimentelor complexe, este **combinarea afectivă**. Atunci când uneia şi aceleiaşi imagini i se asociază, în mod repetat, diferite stări afective, ele tind să se combine, determinând realizarea unei sinteze afective (completă, atunci când nu se mai pot recunoaşte afectele din care provine, respectiv incompletă, când acestea sunt recognoscibile – cazul geloziei, în care se recunosc iubirea şi ura).

Toate fenomenele amintite se realizează însă în funcţie de **experienţa socială** a persoanei în cauză, contextul social favorizând sau dimpotrivă constituirea şi dezvoltarea afectivităţii. Simultan se pune **problema conştientizării trăirilor afective**, astfel încât să devină posibilă intervenţia voinţei, progresiv ajungându-se la o **stabilitate a vieţii afective** şi la **predominanţa unor sentimente superioare**. Realizarea acestor două condiţii semnifică atingerea **maturităţii afective**. Aceasta nu survine însă automat, pe măsură ce înaintăm în vârstă, existând persoane care nu ating niciodată maturitatea afectivă.

Posibilitatea punerii în evidenţă a tuturor acestor fenomene arată că şi afectivitatea, la fel ca aproape întreaga personalitate, are un caracter dobândit, evoluţia cunoscută de-a lungul ontogenezei fiind deosebit de intensă.

Etapa ontogenetică	Caracteristici
0-1 an	Reacţii afective vagi, confuze, fluctuante; la 2 luni apare plăcerea, la 4-5 luni frica, determinată de prezenţa unor persoane necunoscute, la 3-6 luni râsul, iar în jur de 8 luni bucuria.
1-3 ani	Viaţa afectivă începe să se organizeze, orientându-se spre persoane şi obiecte şi se învaţă expresiile emoţionale specifice grupului. La 18 luni se manifestă gelozia. În jurul vârstei de 2 ani stările afective cunosc fluctuaţii mai mari, se manifestă agresivitate determinată de faza de opoziţie faţă de adult, aceasta înlocuită progresiv de trăiri afective pozitive (determinate de trebuinţa de a fi iubit, de a coopera cu adultul).
3-6/7 ani	În această etapă de vârstă viaţa afectivă se diversifică, se nuanţează, iar prin joc se dezvoltă capacitatea de simulare a unor trăiri afective. La 3 ani apare sentimentul de vinovăţie, la 4 ani cel de mândrie, iar în jurul vârstei de 6 ani se pune problema prestigiului şi a ruşinii. Chiar dacă viaţa afectivă rămâne în ansamblu instabilă, din acest moment se dezvoltă capacităţi de control voluntar al emoţiilor.
6/7-10/11 ani	Încep să apară procesele afective superioare: curiozitate intelectuală, sentimentul datoriei, admiraţia etc.
10/11-14 ani	Se continuă dezvoltarea sentimentelor superioare: responsabilitatea, patriotismul etc. Se dezvoltă totodată trăiri afective cu intensitate mare, apare teama de înfrângere şi la mijlocul inervalului dispreţul. Toate acestea, plus nevoia de a fi afectuos cu alţii, semnifică o nuanţare şi începutul unei stabilizări a vieţii afective.
14-18 ani	Se accentuează controlul voluntar, simultan fiind vorba de o complicare a vieţii afective. Apare criza de identitate, dar şi prima iubire.
peste 18 ani	Viaţa afectivă se perfecţionează şi progresiv se ajunge la o maturizare afectivă.

Aplicaţie: Realizaţi un dosar tematic prin care să ilustraţi una dintre etapele ontogenetice de dezvoltare a afectivităţii.

APLICAŢII

1. Comentaţi din punct de vedere psihologic următorul text: „Emoţia este ca o apă care se revarsă brusc rupând digul; pasiunea e un torent care curge mereu săpându-şi albia tot mai adânc" (Imm. Kant).
2. Analizaţi comparativ gândirea şi afectivitatea subliniind diferenţele şi asemănările dintre acestea.
3. Construiţi un text de aproximativ 10 rânduri prin care să ilustraţi semnificaţia psihologică şi corelaţiile existente între următorii termeni: *afecte*, *expresivitate* şi *conduită*.
4. Realizaţi un dosar tematic prin care să ilustraţi unul dintre procesele afective.

Dicţionar

Carenţă afectivă = lipsă sau insuficienţă a afecţiunii. Trebuinţele afective ale omului sunt la fel de importante ca oricare alte trebuinţe vitale, nesatisfacerea lor putând conduce la perturbaţii grave ale personalităţii.

Cupiditate = lăcomie mare de câştig, de avere.

Extaz = stare inefabilă în care subiectul pare cufundat în încântare, admiraţie, funcţiile vegetative sunt mult încetinite şi dispărând percepţia lumii exterioare.

Fanatism = zel excesiv pentru o religie; ataşament exagerat faţă de o convingere, idee, însoţit de totală intoleranţă faţă de adversari.

Plăcere = emoţie legată de o senzaţie agreabilă sau de satisfacerea unei tendinţe. Plăcerea depinde de starea subiectului şi ca atare este instabilă, dispărând odată cu rezolvarea tensiunii generate de trebuinţă.

13. ACTIVITATEA VOLUNTARĂ

13.1 Definirea şi caracterizarea activităţii

Pentru psiholog, activitatea apare în două ipostaze, aflate în interdependenţă:

1. în ipostaza de **bază genetică obiectivă** a funcţiilor şi proceselor psihice particulare (de la percepţie la voinţă);
2. în ipostaza de **exteriorizare** şi de **obiectivare** a funcţiilor şi capacităţilor psihice. Procesele şi funcţiile psihice se proiectează şi se integrează în activitate, căci nu percepem de dragul de a percepe şi nici nu gândim de dragul de a gândi. **Omul-personalitate** se subsumează formulei **„a exista pentru a acţiona, pentru a desfăşura o anumită activitate"**, în timp ce **animalul „acţionează pentru a trăi"**. Prin urmare, subiectul uman nu există ca atare decât **în** şi **prin activitate**.

Activitatea, în sens general, **este un raport selectiv între subiect şi un anumit complex de sarcini cu conţinut obiectiv, cu grade diferite de complexitate, dificultate, în cadrul căruia subiectul îşi utilizează forţele psihice şi fizice pentru realizarea unui anumit scop.**

Activitatea **realizează o integrare ierarhică** a tuturor funcţiilor, proceselor şi trăsăturilor psihice ale personalităţii. În diferite forme şi variante de activitate, **ponderea şi modul de combinare a funcţiilor şi capacităţilor psihice diferă foarte mult.** În acelaşi timp, **modul de desfăşurare şi performanţa activităţii depind de gradul de elaborare a proceselor psihice particulare** (percepţie, memorie, gândire, imaginaţie, voinţă etc.) **şi de trăsăturile globale de personalitate** (echilibrul emoţional, atitudinea faţă de sarcini, extraversia, introversia, spiritul de răspundere etc.). Acest fapt determină utilizarea de **teste psihologice analitice** de percepţie, de gândire, imaginaţie etc. şi a **unor teste sintetice**, de evaluare a trăsăturilor de personalitate, în orientarea şi selecţia profesională. Mai mult, fiecărei profesii îi este specifică o anumită **psihogramă** (un anumit mod de combinare şi de integrare a componentelor psihice). Întrucât, se constată că şi activitatea este dependentă de procesele şi de funcţiile psihice particulare, putem afirma că relaţia dintre activitate şi organizarea psihică a individului se prezintă sub forma unui circuit, în cadrul căruia nu se manifestă o **condiţionare** univocă, ci una **reciprocă**. Iată de ce se poate spune că rolul activităţii în viaţa noastră este enorm.

13.2 Structura activităţii

13

Din punct de vedere psihologic, în structura activităţii intră:

- **Motivul** (trebuinţă, interes, aspiraţie, ideal), care răspunde la întrebarea: **de ce?**
- **Scopul** (respectiv, satisfacerea motivului), care răspunde la întrebarea: **ce?** (ce se urmăreşte?)
- **Mijlocul** (cunoştinţe, deprinderi, unelte externe etc.), care răspunde la întrebarea: **cum?**

Din punct de vedere operaţional (cibernetic), structura activităţii presupune corelarea şi conexiunea inversă dintre:

1. **blocul de comandă intern**, unde se realizează analiza şi evaluarea sarcinii, procesele de elaborare a planului, de analiză şi de alegere a mijloacelor, de elaborare anticipată a scopului;
2. **blocul extern de execuţie**, care presupune selectarea şi activarea acţiunilor, realizându-se conexiunea inversă de la blocul de execuţie la cel de comandă. Acesta este compus din: **mişcări** (cele mai simple elemente constitutive; pot fi: musculare şi ideale, ambele fiind mediate şi coordonate verbal), **operaţii şi acţiuni** (acţiunile includ mişcări şi operaţii). **Acţiunile se subsumează activităţii** şi se orientează spre un scop, presupun folosirea unui mijloc, **însă nu dispun de un motiv propriu.** Veriga executivă este susceptibilă de automatizări, ajungându-se la deprinderi. **Blocul conexiunii inverse** este format din operatori logici de analiză comparativă a rezultatului obţinut în funcţie de ceea ce s-a propus (validare sau corecţie).

13.3 Formele activităţii

Modalităţile de realizare a activităţii ca raport selectiv între un subiect şi un complex de sarcini sunt foarte diverse:

1. **După planul de desfăşurare şi după natura produsului**, există: **activitate predominant spirituală** (intelectuală) şi **activitate predominant materială** (fizică).
2. **După locul ocupat în viaţa subiectului**, există: **activitate principală** (de bază) şi **activitate secundară** (subordonată).
3. **După natura şi evoluţia ontogenetică, există:**
   a. **Jocul** este, ontogenetic, prima activitate şi este dominantă în copilărie. El are o **motivaţie intrinsecă şi rol formativ.**
   b. **Învăţarea** (şcolară) este dominantă pe durata învăţământului obligatoriu şi a învăţământului liceal, postliceal şi universitar. **Motivaţia** învăţării poate să fie **intrinsecă sau extrinsecă. După conţinut** poate fi: **învăţare perceptivă** (sisteme de forme, semne şi simboluri), **conceptuală** (noţiuni şi cunoştinţe utile), **operaţională** (formarea şi dezvoltarea sistemului de operaţii, de metode şi procedee de cunoaştere şi de acţiune) şi **socială** (reguli şi norme de comportare în societate).
   Învăţarea presupune **formarea şi dezvoltarea simultană a laturii informative şi a celei formativ-aplicative.** Ea nu se reduce la memorie, deşi presupune participarea memoriei alături de percepţie, gândire, imaginaţie, atenţie, motivaţie, afectivitate,

B. F. SKINNER (1904-1990)

Psiholog american cu preocupări mai ales pentru comportament. Spre deosebire de I. P. Pavlov nu explică comportamentul prin condiţiile sale prealabile, ci prin satisfacţia obţinută în urma adaptării la mediu. Experienţele sale desfăşurate pe animale au fost extinse la om, în domeniul învăţării.
Dintre lucrările sale pot fi amintite: *Science and Human Behavior* (1953), *The Technology of Teaching* (1968), *Beyond Freedom and Dignity* (1971) etc.

voință, atitudinea față de activitate etc.

c. **Munca** este dominantă în viața adultului activ (în medie între 20 și 65-70 de ani). Ea are **caracter normativ**, iar forma specifică de structurare este **profesia** (ocupația). După **natura componentelor dominante**, munca poate fi: **intelectuală și fizică**, iar după **caracterul produsului**, munca poate fi: **reproductiv-executivă și novator-creatoare.**

4. **După gradul de conștientizare a componentelor,** există **activitate în totalitate conștientă** (ia forma *voinței*) și **activitate cu componente automatizate** (*deprinderile*).

13.4 Definirea și caracterizarea voinței

Voința reprezintă procesul psihic complex, prin intermediul căruia omul își mobilizează și-și canalizează forțele și capacitățile fizice și spirituale în vederea învingerii obstacolelor care apar pe traiectoria activității.

J. Piaget consideră voința un reglaj al reglajelor, subliniind faptul că ea se răsfrânge asupra proceselor cognitive și afective.

Voința poate fi apreciată în corelație cu stadiul de dezvoltare a individului. **L. Vâgotski consideră că, în evoluția sa, copilul învață comenzile verbale ale adultului**, pe care, ulterior, **le interiorizează**, ajungând să-și dea comenzi singur. **Adulții constituie**, pentru copii, **modele de comportament și chiar modele de voință.**

Voința poate fi înțeleasă ca: **modalitate de coordonare a activității** în general (voința acțiunii și voința abținerii, răbdării, a renunțării), **ca proces superior de autoreglaj** (de tip conștient și mediat verbal) și **ca aptitudine de a acționa** în vederea realizării unui scop conștient propus.

Din punct de vedere psihologic, obstacolul nu se identifică cu nici un obiect sau fenomen al realității și nici cu rezistența internă resimțită de individ în desfășurarea unei activități, ci **reprezintă o confruntare între posibilitățile omului și condițiile obiective ale activității.**

Natura obstacolului poate fi diferită: **exterioară,** materială **sau internă** (de natură fiziologică, psihologică). **În evaluarea obstacolului** poate să se producă: **subaprecierea** obstacolului (eșec), **supraaprecierea** obstacolului (eșec) sau **reflectarea adecvată** a acestuia. În depășirea obstacolului, omul își mobilizează efortul voluntar. **Efortul voluntar** nu este înnăscut, fiind dependent de modul de apreciere a obstacolului și de nivelul de dezvoltare a limbajului. El constă dintr-o mobilizare a resurselor fizice, intelectuale, emoționale, prin intermediul mecanismelor verbale.

Limbajul are rol reglator în declanșarea, organizarea și desfășurarea acțiunilor mintale sau motorii. Astfel, voința poate să transforme imperativele externe în comenzi interne (autocomenzi), constituindu-se ca **mecanism psihic de autoreglare, de autoguvernare și de dirijare a conduitei.**

13.5 Etapele actului voluntar

Voința, în calitate de proces psihic, **se realizează de-a lungul mai multor etape:**

1. **Articularea motivațională, prefigurarea intenției sau impulsul** exprimă o tensiune interioară care tinde să se exteriorizeze și să activeze veriga motorie. Impulsul poate fi interior sau exterior și atunci când intensitatea lui depășește un anumit prag, are loc conștientizarea lui care devine punctul de plecare al acțiunii voluntare. Conștientizarea impulsului și raportarea lui la un anumit obiect sunt urmate de formularea scopului și direcționarea acțiunii în vederea realizării lui (starea de „vrere" - „vreau X").
2. **Analiza și lupta motivelor.** Motivele odată elaborate intră în raporturi de concordanță sau de opoziție, ceea ce impune aprecierea avantajelor și a dezavantajelor alegerii unuia sau a altuia.
3. **Luarea hotărârii**, realizată în urma deliberării, face posibilă elaborarea planului de acțiune. Ea presupune alegerea unui motiv și respingerea sau amânarea celorlalte, stabilindu-se, eventual, ordinea realizării lor. Acum apare **intenția de a acționa** care include: motivul ales, scopul urmărit, mijloacele adecvate de realizare a scopului, planul desfășurării acțiunii și posibile consecințe ale acesteia.
4. **Îndeplinirea planului sau faza execuției** este formată din **operații concrete** (prin care situația inițială este supusă unor transformări, în plan mintal sau exterior, pentru realizarea scopului stabilit) și, uneori, **operații automatizate** care vor fi integrate controlului conștient. Execuția are caracter secvențial, ea constând din succesiuni de operații. Pe parcursul execuției pot să apară obstacole și acțiunea să eșueze, scopul nefiind realizat.
5. **Faza de evaluare și de verificare a rezultatelor** parțiale și transformarea lor în **informație inversă,** pentru comanda și efectuarea operațiilor viitoare. Dacă rezultatele nu sunt cele scontate, atunci sunt șanse ca acțiunea să fie repetată. Rezultatul final, prin conexiune inversă, asigură înregistrarea programului (schemei) acțiunii pentru utilizarea ulterioară.

13.6 Calitățile voinței

Cele mai importante **calități** ale voinței sunt:

1. **Perseverența** constă în menținerea timp îndelungat a efortului în direcția realizării scopului la nivelul de perfecțiune impus de subiectul însuși și așteptat de cei din jur. Ea presupune realizarea efortului voluntar pe o perioadă îndelungată de timp, chiar și în condițiile în care, aparent, n-ar fi posibilă continuarea acțiunii. Opusul ei este **încăpățânarea** (însușire negativă) care presupune urmărirea unui scop chiar și atunci când este clar că împrejurările nu oferă nici o șansă de reușită (este rezultatul lipsei de flexibilitate în gândire și acțiune, al prejudecăților sau al unor carențe educaționale).
2. **Fermitatea și tăria voinței** este capacitatea de a suporta dificultățile, opiniile contrare, severitatea criticii etc., pentru a-ți menține hotărârea luată. Opusul ei este **slăbiciunea voinței** (însușire negativă) care înseamnă imposibilitatea de a realiza efortul voluntar cerut, chiar dacă cel în cauză este conștient de importanța acestui fapt pentru el sau pentru cei din jur.
3. **Independența și inițiativa** exprimă gradul de autodeterminare și originalitatea liniei proprii de conduită. Opusul ei este **sugestibilitatea** (însușire negativă) care constă în adoptarea necritică a influențelor exterioare.
4. **Autocontrolul** presupune conștientizarea, aprecierea și adecvarea permanentă a tendințelor, motivelor și proceselor intelectuale, precum și a acțiunilor concrete anumitor exigențe, principii, idealuri morale, politice, sociale etc.
5. **Promptitudinea deciziei** constă în rapiditatea cu care

omul deliberează. Opusul ei este **nehotărârea** sau **tergiversarea** (însuşire negativă) care se manifestă ca oscilaţii îndelungate şi nejustificate între motive, scopuri, mijloace etc. cu amânarea deciziei.

Calităţile voinţei, integrate în structuri mai complexe, devin **trăsături de caracter**. Dezvoltarea voinţei contribuie la dezvoltarea personalităţii, deoarece pe măsură ce obstacolele sunt depăşite, ele îşi pierd sau se diminuează caracterul de obstacol.

După tipul de activitate şi de efort exersate, voinţa se specializează fiind mai dezvoltată într-un domeniu decât în altul.

RAPORTUL DINTRE ACTIVITATEA VOLUNTARĂ ŞI ACTIVITATEA INVOLUNTARĂ

„Omul în general este conştient de obiectivele pe care le urmăreşte, de procedeele, de acţiunile prin care aceste obiective pot fi atinse. Datorită acestui fapt, caracterul voluntar, conştient, devine o trăsătură specifică, esenţială a omului.

În afară de acţiunile voluntare, la om se manifestă însă şi diferite procese, mişcări sau acţiuni care nu au caracter voluntar. (...) Amintim câteva dintre acestea: clipitul, strănutul, tuşitul, retragerea braţului sau a piciorului la un stimul dureros, întoarcerea capului către un stimul neaşteptat, oftatul, râsul. Caracter involuntar pregnant au mai cu seamă unele procese vegetative, cum ar fi salivarea, funcţionarea inimii, respiraţia, transpiraţia etc.

Unele manifestări de conduită apar la copil sub forma unor acţiuni involuntare, cum ar fi sugerea, înghiţitul, mişcările impulsive ale membrelor şi ale trunchiului etc., dar mai târziu acestea se subordonează reglării voluntare. Alte procese sau manifestări devin reglabile prin voinţă numai parţial. Astfel, de exemplu, putem să ne reglăm voluntar, în anumite limite, respiraţia. Putem tuşi şi intenţionat, dar în caz că ne chinuie o tuse gravă nu mai putem rezista şi tuşim în cursul unei conferinţe. De asemenea, putem influenţa voluntar şi râsul sau plânsul (...)

Acţiunile voluntare ale omului îşi pot pierde prin exerciţiu caracterul lor voluntar propriu-zis. Acţiunile de acest fel se pot numi acţiuni postvoluntare. Astfel, deprinderile, operaţiile automatizate pot să se desfăşoare chiar sub un control sumar al conştiinţei. Acţiunile automatizate se pot însă subordona reglării voluntare în orice moment, dacă apar anumite dificultăţi în calea realizării lor. Aceste acţiuni se încadrează de obicei în întregul unei activităţi sau acţiuni planificate şi organizate în mod conştient. Astfel scrierea unei scrisori unui prieten reprezintă o acţiune voluntară, dar efectuarea unor litere în cursul scrierii se desfăşoară automat. (...)

Între acţiunile voluntare şi cele involuntare există relaţii multiple. (...) Un criteriu acceptat în general pentru distingerea acţiunilor voluntare de cele involuntare constă în reglarea prin sistemul verbal a acţiunii. Dacă o acţiune poate fi reglată prin cuvânt, prin autocomandă, ea poate fi supusă reglării prin voinţa noastră."

(Beniamin Zörgo, *Ce este voinţa?*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 97-100)

Aplicaţie: Analizaţi raporturile existente între activitatea voluntară şi cea involuntară pe parcursul unei ore de curs.

APLICAŢII

1. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Identificaţi calităţile voinţei în cazul personajului Vitoria Lipan din romanul „Baltagul" al lui Mihail Sadoveanu sau în cazul altui personaj (literar sau istoric).
2. Identificaţi asemănările şi deosebirile dintre fazele procesului rezolutiv şi fazele actului voluntar.
3. Analizaţi rolul proceselor afectiv-motivaţionale în desfăşurarea actelor voluntare.
4. Considerând, ca punct de plecare, ideea potrivit căreia reglarea voluntară a activităţii se face în condiţiile strânsei legături cu celelalte procese psihice, descrieţi relaţia voinţei cu acestea.
5. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Citiţi cu atenţie următoarele proverbe şi, apoi, precizaţi ce calităţi ale voinţei sunt implicate. Argumentaţi răspunsul vostru.
   a) Labor improbus omnia vincit (Munca îndârjită învinge orice).
   b) Buturuga mică răstoarnă carul mare.
   c) O cusătură la timp scuteşte o sută.
   d) Cine nu vrea când poate, atunci când vrea, nu poate.
   e) Picătura mică găureşte piatra tare.
6. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Citiţi cu atenţie următoarele situaţii concrete şi, apoi, stabiliţi dacă este vorba sau nu despre manifestarea voinţei, argumentând răspunsul vostru:
   a) Un elev aflat în situaţie de corigenţă, lipseşte mult de la şcoală, fără motiv, iar atunci când este prezent la ore nu a învăţat nimic.
   b) O persoană, care şi-a pierdut picioarele într-un accident, lucrează în gospodărie şi îşi întreţine cei 5 copii.
   c) Întrucât a fost muşcat de câine în copilărie, unui adult îi este frică de câini.
8. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Determinaţi legăturile existente între motivaţie şi gândire.
9. În aproximativ jumătate de pagină, comentaţi afirmaţia lui Secenov potrivit căreia : "Voinţa nu este un agent obscur, care comandă numai mişcările. El este latura activă a raţiunii şi a simţului moral…"
10. Formaţi grupe sau lucraţi pe perechi. Citiţi cu atenţie următoarea fabulă atribuită filosofului Jean Buridan (cca. 1300-1358) şi, apoi, discutaţi posibilitatea ca actul deciziei, al alegerii, să nu intervină în orice activitate:
    Buridan avea un măgar. Înainte de a pleca de acasă, Buridan i-a pus în iesle, atât în dreapta, cât şi în stânga stănoagelor, o cantitate suficientă de fân. Cum însă fânul din amândouă grămezile era la fel, măgarul nu s-a putut hotărî din care să mănânce şi a murit de foame.

Dicţionar

Abulie = deficienţă a voinţei, lipsă de voinţă. *Abulicul* este incapabil să ia o decizie sau să realizeze un proiect, iar ineficienţa lui, de care este conştient, îi sporeşte starea de indispoziţie.

Deprindere = dispoziţie relativ stabilă generată de un exerciţiu prelungit. Pe lângă repetare, pentru formarea unei deprinderi, este necesar ca persoana, în cauză, să atingă şi nivelul de maturizare necesar.

Intrinsec = care constituie sau manifestă partea proprie şi esenţială a unui lucru, fenomen, proces etc.; lăuntric.

Reglaj = mod de realizare a reglării.

Veleitate = voinţă deficitară, slabă; este corespunzătoare dorinţei. *Veleitarul* doreşte să realizeze lucruri nemaipomenite, se entuziasmează foarte uşor, întreprinde unele acţiuni în acest sens, dar nu le finalizează.

14. DEPRINDERILE**

14.1 Definirea și caracterizarea deprinderilor

O analiză cât de superficială a componentelor activității noastre va arăta că nu toate componentele acesteia sunt conștiente, existând o multitudine de reacții, gesturi sau activități care par a se desfășura de la sine (cititul, scrisul, mersul, conducerea automobilului etc.) Evident, nici nu am putea desfășura simultan mai multe activități dacă unele dintre ele nu ar fi **automatizate**, dacă multe dintre cele ce le facem nu ar dobândi calitatea de **deprinderi**.

Deprinderile reprezintă componente automatizate ale activității, elaborate conștient, consolidate prin exercițiu și desfășurate fără un control conștient permanent.

În raport cu definiția pe care am precizat-o, definitorie pentru o deprindere se dovedește **automatizarea** numită **secundară**, anume faptul de a fi fost inițial o acțiune conștientă care s-a transformat progresiv, prin exercițiu și consolidare, dobândind stabilitate, precizie și viteză. Termenul de ***deprindere*** indică astfel gradul de fixare, de stăpânire a unei acțiuni sau operații, altfel spus caracteristica psihologică a activității și nu o formațiune distinctă de aceasta. Dacă în faza inițială, aceea a constituirii deprinderii, controlul conștiinței se aplică tuturor detaliilor acțiunii, progresiv atenția se deplasează de la detalii la ansamblul acțiunii, fără a se disocia de voință. Deprinderile sunt declanșate conștient, iar după aceea au un ușor control conștient (sunt subconștiente), fiind **acțiuni postvoluntare**.

Desigur, în măsura în care deprinderile sunt componente ale activității umane, iar aceasta se dezvoltă de-a lungul vieții, urmează că și deprinderile sunt dobândite de-a lungul vieții, fiind **prezente doar la acei indivizi care le-au învățat**. Prin repetare și exersare se automatizează, dobândind stabilitate și permițând desfășurarea corectă, sigură și rapidă a activității, cu un consum redus de energie psihonervoasă și fizică. Absența deprinderilor face imposibilă desfășurarea activităților complexe, dar și o consolidare greșită poate genera dificultăți, corectarea lor fiind foarte greoaie.

Complexitatea existenței umane presupune o mulțime de **activități automatizate**, o mulțime de deprinderi care să elibereze atenția (care are un volum limitat) pentru acele acțiuni care nu se pot automatiza. Determinarea tipului și gradului de automatizare a deprinderilor are astfel relevanță pentru cunoașterea unei personalități, pentru competențele pe care aceasta le are sau le poate dobândi.

14.2 Clasificarea deprinderilor

Diversitatea activității umane implică și o mare diversitate a deprinderilor, clasificarea acestora putându-se realiza în funcție de mai multe criterii, dintre care cele mai relevante sunt:

1. După **complexitate** se face diferența între:
   - **deprinderi simple** (trasarea liniilor, ovalelor, bastonașelor de către copilul care învață să scrie);
   - **deprinderi complexe** (scrierea literelor, silabelor, iar după aceea a cuvintelor).
2. După **procesele psihice automatizate implicate preponderent** se disting:
   - **deprinderi senzorio-perceptive** (orientarea privirii în așa fel încât imaginea să cadă pe zona centrală a retinei);
   - **deprinderi verbale** (descifrarea cuvintelor rostite este ușurată de formarea unor deprinderi de auz verbal);
   - **deprinderi de gândire** (construirea raționamentelor potrivit anumitor algoritmi);
   - **deprinderi motorii** (ex. mersul pe bicicletă).
3. După **tipul de activități în care se încadrează** se pot pune în evidență:
   - **deprinderi de joc** (a sări coarda, a juca cărți);
   - **deprinderi de învățare** (a scrie, a citi, a calcula, a lua notițe);
   - **deprinderi de muncă** (a croșeta, a zidi, a dactilografia) etc.

Acestea sunt doar câteva dintre criteriile ce pot fi utilizate pentru clasificarea deprinderilor. Este însă de subliniat faptul că deprinderile nu sunt niciodată „pure", ceea ce se are în vedere fiind întotdeauna dominante. Spre exemplu cititul este simultan o deprindere senzorio-perceptivă și de gândire, iar scrisul o deprindere motorie, de gândire și senzorio-perceptivă.

Pentru ca deprinderile să se formeze este necesar ca organismul să atingă nivelul de maturizare necesar fixării lor.

14.3 Formarea și interacțiunea deprinderilor

Toate deprinderile sunt dobândite de-a lungul existenței noastre, ceea ce presupune un proces de formare a lor, proces care poate fi mai lung sau mai scurt, în primul rând în funcție de complexitatea deprinderii ce urmează să se formeze. Realizarea acestui proces de formare a deprinderilor presupune mai multe **condiții**:

1. **condiții externe**:
   - *o instruire verbală* care să vizeze condițiile de realizare, mișcările ce trebuie făcute etc.;
   - *demonstrarea acțiunii*;
   - *realizarea de exerciții* pentru formarea și automatizarea mișcărilor;
   - *controlul și autocontrolul execuției*, semnalându-se erorile;
   - *păstrarea metodelor*, *caracterul activ* și *calitatea* acestora etc.
2. **condiții interne**:
   - *interesul* celui care învață pentru activitatea exersată;
   - *existența unor trăiri afective* care însoțesc procesul de formare a deprinderilor;
   - prezența unor *calități înnăscute* pentru tipul de activitate dat (de ex. vârsta);
   - *prezența altor deprinderi* asemănătoare etc.

Formarea unei deprinderi este un proces complex care se desfășoară în mai multe **etape**, implicând întreaga personalitate:

1. **Familiarizarea cu acțiunea**: este etapa în care se

realizează instruirea verbală şi demonstrarea realizării acţiunii, subiectul dobândind informaţiile necesare despre acţiune.

2. **Învăţarea analitică**: în această etapă acţiunea este segmentată şi fiecare componentă este exersată separat. Sunt implicate aici atenţia, voinţa şi gândirea, mai ales pentru corectarea numeroaselor greşeli.
3. **Organizarea şi sistematizarea**: elementele anterior exersate sunt integrate progresiv într-un ansamblu.
4. **Automatizarea**: prin exersarea repetată a acţiunii în ansamblul său, erorile sunt eliminate, operaţiile sunt prescurtate, atenţia necesară diminuându-se progresiv.
5. **Perfecţionarea**: presupune executarea acţiunii în condiţii diverse, treptat fiind atinse niveluri superioare de precizie, viteză, corectitudine etc.

Odată formate, deprinderile nu rămân izolate, ci se integrează diferitelor activităţi şi interacţionează unele cu altele. Deprinderile se susţin unele pe altele în acţiunile pe care le realizăm, dar la fel de bine existenţa unor probleme cu o anumită deprindere se răsfrânge şi asupra celorlalte.

Analiza interacţiunilor existente între deprinderi permite punerea în evidenţă a **două fenomene**:

– **transferul**, care reprezintă *relaţia pozitivă între o deprindere deja formată şi una în curs de formare*, în sensul că aceasta din urmă beneficiază de asemănările existente şi integrează elementele comune.
– **interferenţa**, care reprezintă *fenomenul de influenţă negativă între două deprinderi*, în sensul că deprinderea anterior formată perturbă formarea noii deprinderi. Influenţa se poate manifesta fie **retroactiv** (de la deprinderi mai noi, dar mai bine consolidate spre deprinderi mai vechi, dar mai puţin consolidate), fie **proactiv** (vechile deprinderi stânjenesc formarea unor noi deprinderi).

La nivelul sistemului psihic uman se pot pune în evidenţă interacţiuni ale deprinderilor şi cu alte componente psihice:

– **Priceperile**: apar în urma interacţiunilor dintre deprinderile şi cunoştinţele deţinute, fiind prezente în toate domeniile. Este mai flexibilă decât simpla deprindere, aşa încât este posibilă aplicarea sa în condiţii foarte variate.
– **Obişnuinţele**: sunt componente automatizate ale activităţii, rezultate din interacţiunea deprinderilor cu trebuinţele. Această corelare face ca obişnuinţele, spre diferenţă de deprinderi, să se autodeclanşeze şi autoenergizeze, să se desfăşoare cu regularitate, nerealizarea lor determinând trăiri afective negative. De asemenea, prezenţa unei structuri motivaţionale face ca **obişnuinţele** să se împartă în **pozitive** (salutul, plimbarea de dimineaţă, spălatul pe mâini etc.) şi **negative** (fumatul, consumul de alcool etc.), spre diferenţă de deprinderile care sunt neutre din punct de vedere moral. Existenţa deprinderilor permite atenţiei să fie distributivă.

14

DEPRINDERI EFICIENTE DE STUDIU

Lumea contemporană devine pe zi ce trece tot mai complexă, volumul de informaţie ce trebuie vehiculat tot mai mare, iar deciziile ce trebuie adoptate tot mai responsabile. Într-un astfel de context a avea capacitatea de a asimila informaţia necesară şi a o putea utiliza în contextele adecvate constituie atuuri ce permit obţinerea unei eficienţe superioare în acţiunile noastre. Iar aceste probleme nu se pun doar la nivelul vieţii adulte, ci la orice vârstă. Fixarea ca **deprinderi** a unor **modalităţi de studiu eficiente** nu poate reprezenta atunci decât o şansă în plus. Cum se poate proceda?

1. Notiţele. Banala activitate a luării de notiţe se poate dovedi deosebit de relevantă în activităţile noastre, mai ales atunci când contextele în care ne aflăm presupun vehicularea unui volum mare de informaţie. În primul rând sunt o alternativă relevantă a studiului sistematic, îndeplinind, de asemenea, mai multe funcţii:

- nu reuşim să reţinem tot ceea ce se prezintă într-o oră de curs sau într-o discuţie, aşa încât stocarea exterioară informaţiilor ne permite să facem oricând apel la ele pentru a le revizui sau utiliza în diferite scopuri;
- luarea de notiţe permite o memorare mai facilă a informaţiilor, fixarea mai temeinică şi în cele din urmă reactualizarea mai rapidă şi mai fidelă a lor;
- structurarea materialului se poate realiza în timpul receptării acestuia (în timpul orelor).

Desigur, ideal ar fi să putem nota tot ceea ce ni se spune sau ne interesează, simultan să reuşim o sistematizare completă a materialului şi chiar o rezumare a sa. De cele mai multe ori nu există însă o astfel de posibilitate, ceea ce înseamnă că în funcţie de modul în care ne luăm notiţele

Secţiunea I

În această secţiune a paginii, cea mai mare, sunt notate ideile aşa cum sunt receptate în timpul cursului sau în cadrul contextului în care luăm notiţe.

Secţiunea II

Această secţiune este cea a cuvintelor cheie, puse în evidenţă ulterior. Se pot face de asemenea comentarii sau completări etc.

Secţiunea III

Secţiunea rezumatului sau a sintezei, acestea permiţând sistematizarea materialului.

vom reuşi după aceea să le utilizăm cu mai mult sau mai puţin succes. Prelucrarea notiţelor la acest nivel se poate realiza ulterior în măsura în care ele sunt luate astfel încât să permită acest lucru. S-au propus astfel foarte multe modalităţi de luare a notiţelor, unul dintre cele mai utilizate fiind ***modelul T de luare a notiţelor***, prezentat în pagina anterioară.

2. **Evidenţierea.** După cum s-a dovedit în cadrul celor învăţate despre percepţie, formarea imaginilor perceptive este favorizată, printre alţi factori, şi de ceea ce se numeşte contrast. Astfel, cu textul se poate intra în interacţiune şi prin sublinierea (evidenţierea) ideilor importante, reducându-se materialul ce trebuie reţinut şi reactualizat. Rezultă o structură care pe lângă posibilitatea reţinerii cu mult mai multă acurateţe reprezintă şi o „ancoră" de care ulterior pot fi legate alte informaţii relevante. Pentru ca sublinierea să permită însă atingerea într-adevăr a unei eficienţe superioare este necesar să fie respectate câteva *reguli*:

- decizia asupra căror idei să fie subliniate se ia după parcurgerea în întregime a textului (paragrafului);
- nu trebuie subliniată o cantitate foarte mare de text, în acest caz rezultatul nefiind relevant;
- se utilizează semne sau culori diferite pentru sublinierea diferitelor elemente ale textului.

3. **Înţelegerea.** Mai precis este vorba de verificarea permanentă a gradului de înţelegere a textului. Aceasta se poate realiza de mai multe maniere, în funcţie de obişnuinţele de învăţare ale fiecăruia sau de natura textului: formularea de întrebări, clarificarea ideilor care pun probleme de înţelegere, rezumarea textului, realizarea de predicţii în text etc.

4. **Monitorizarea învăţării.** Învăţarea este o activitate complexă care pe măsură ce este exersată permite constituirea unor deprinderi de monitorizare a învăţării, altfel spus contribuie la identificarea unor criterii personale a căror realizare semnifică încheierea procesului. Identificarea unor astfel de criterii are un caracter motivator, ceea ce permite accentuarea eficienţei obţinute.

5. **Deprinderi de gândire critică.** Înţelegerea nu este într-un fel decât începutul învăţării, iar nu sfârşitul său. A gândi critic presupune a lua idei, a le examina implicaţiile, a le expune unui scepticism constructiv, a le pune în balanţă cu alte puncte de vedere, a construi argumente, a adopta decizii etc. Mai mult, este vorba de posibilitatea de a aborda, pornind de la cele oferite în cadrul lecţiilor, în manuale sau alte materiale educaţionale, informaţii noi în mod independent. La un nivel inferior, prin gândire critică putem înţelege şi numai capacitatea şi disponibilitatea de a nu rămâne la o receptare pasivă şi la o reproducere la fel de pasivă a ideilor, respectiv capacitatea şi disponibilitatea de a interoga textele, informaţiile pe care le învăţăm. Putem să ne punem în primul rând întrebări de genul:

- Care este semnificaţia acestor idei?
- Pot să construiesc exemple pentru ilustrarea lor?
- Am mai întâlnit idei asemănătoare? Ce idei?
- Pot aplica cunoştinţele? În ce context?
- Ce consecinţe determină aceste idei în raport cu ceea ce ştiam anterior? etc.

6. **Managementul timpului de studiu.** Pentru a ajunge să avem într-adevăr eficienţă în procesul învăţării aceasta trebuie să aibă un *caracter sistematic*, iar un astfel de caracter presupune o utilizare eficientă a intervalelor de timp pe care le-am identificat ca permiţându-ne a obţine cea mai mare eficienţă.

Stabilirea independentă a scopurilor de învăţare, planificarea timpului de studiu, eliminarea factorilor de distragere, adoptarea unor strategii potrivite de prelucrare şi asimilare a informaţiei, o atitudine critică faţă de ceea ce învăţăm şi, de ce nu, autorecompensarea ne vor permite să realizăm ceea ce ne interesează: asimilarea rapidă, temeinică şi critică a ceea ce trebuie să învăţăm.

Aplicaţie: Analizaţi-vă propriul proces de învăţare prin prisma acestor deprinderi. În ce măsură aveţi astfel de deprinderi? Ce ar trebui să faceţi pentru a le forma, în măsura în care nu sunt prezente, sau cum le puteţi perfecţiona?

APLICAŢII

1. Analizaţi următorul fragment de text: „Deprinderile ocupă în sistemul psihic uman un loc masiv, dar deţin o poziţie subordonată" (P. Popescu-Neveanu).
2. Analizaţi interacţiunea deprinderilor cu procesele cognitive.
3. Analizaţi locul şi rolul deprinderilor în structura activităţii.
4. Elaboraţi conţinutul etapelor necesare formării unei deprinderi (spre exemplu, un anumit joc).
5. În structura personalităţii majorităţii dintre noi există şi obişnuinţe negative. Identificaţi în propria voastră conduită o astfel de obişnuinţă şi încercaţi să puneţi în evidenţă fazele parcurse în instalarea sa. Identificaţi, de asemenea, factorii care au facilitat această instalare.
6. Realizaţi o analiză comparativă între deprinderi, pe de o parte, obişnuinţe şi priceperi, pe de altă parte.
7. Analizaţi interacţiunea deprinderilor cu procesele reglatorii.
8. Analizaţi interacţiunile deprinderilor cu fenomenele psihice.
9. Scrieţi un cuvânt folosind mâna cu care obişnuiţi să faceţi acest lucru. După ce aţi înregistrat timpul, realizaţi acelaşi lucru cu cealaltă mână, înregistrând, de asemenea, timpul. Explicaţi diferenţele apărute.

Dicţionar

Automat = ceea ce se face, se execută aparent de la sine sau, cel puţin fără un control conştient explicit;
Condiţie = fapt, împrejurare de care depinde apariţia unui fenomen sau care influenţează desfăşurarea unui fenomen; împrejurările în care se realizează un fenomen;
Interacţiune = formă de legătură a obiectelor, a fenomenelor etc., manifestată printr-o condiţionare sau acţiune cauzală reciprocă;
Maturizare = serie de transformări care permit atingerea de către un organism a maturităţii, respectiv momentul în care se epuizează potenţialul de creştere; se utilizează şi în sensul de maturizare psihologică, respectiv procesul de constituire progresivă a personalităţii adulte;
Perfecţionare = îmbunătăţire calitativă;
Predicţie = anticipare, estimare a ceea ce urmează să se întâmple;
Proactiv = ceea ce acţionează, se aplică asupra a ceva ce urmează să se realizeze;
Retroactiv = ceea ce acţionează, se aplică asupra a ceva ce s-a realizat, s-a format în trecut.

TIPURI DE ITEMI 4

Itemi subiectivi

Itemi de tip eseu structurat/semistructurat: reprezintă răspunsuri mai ample care sunt dirijate, orientate şi ordonate cu ajutorul unor cerinţe, indicii, sugestii etc.

1. Caracterizaţi atenţia voluntară şi atenţia postvoluntară, evidenţiind interacţiunile dintre acestea.

Atenţia se referă la concentrarea şi focalizarea efortului mental ce generează selectivitatea reflectării, bazată pe reflexul de orientare declanşat spontan, la început, dar apoi dirijat voluntar, prin intermediul cuvântului. Ea se defineşte ca fenomenul psihic de orientare selectivă şi de concentrare a energiei psihonervoase, în vederea desfăşurării optime a activităţilor psihice.

În plan subiectiv, atenţia este resimţită ca o stare de încordare ce se observă din manifestările, din indicii comportamentali: fixarea privirii asupra persoanei sau asupra obiectului vizat, imobilitatea sau tăcerea, scăderea frecvenţei respiraţiilor etc.

Fenomenul acesta nu are un conţinut informaţional specific şi nici un produs propriu, fapt pentru care atenţia este inclusă între funcţiile voinţei, între operaţiile inteligenţei şi chiar printre funcţiile generale ale conştiinţei. Atenţia se desfăşoară în mai multe etape: orientarea neselectivă - aşteptare, atitudine pregătitoare, atenţie focalizată.

Clasificarea formelor atenţiei se poate realiza potrivit mai multor criterii, dintre care cel mai important se referă la mecanismul şi dezvoltarea sa. Se disting astfel o atenţie involuntară (neintenţionată, spontană, declanşată de stimuli externi şi de stimuli interni), o atenţie voluntară şi o atenţie postvoluntară.

Atenţia voluntară este forma superioară a atenţiei, declanşată intenţionat, care se realizează cu efort voluntar şi este autoreglată conştient. Ea este superioară atenţiei involuntare prin mecanismele sale de producere şi prin efectele ei în activitatea omului. Un rol important, în declanşarea ei, revine mecanismelor verbale prin care se ia decizia de a fi atent, se stimulează şi se focalizează atenţia. În măsura în care presupune efort voluntar, ea este limitată în timp (până în momentul apariţiei oboselii), fiind facilitată de factori precum: stabilirea cu claritate a scopului, a semnificaţiei acţiunii, crearea unei ambianţe favorabile activităţii, structurarea bună a activităţii şi delimitarea etapelor care cer o atenţie mai mare etc.

Atenţia postvoluntară reprezintă un nivel superior de manifestare a atenţiei care rezultă din utilizarea repetată a atenţiei voluntare care se transformă în deprinderea de a fi atent, deoarece exersarea mai îndelungată într-un anumit domeniu de activitate duce la automatizare, la reducerea treptată a efortului pentru concentrare şi stabilitate.

Atenţia voluntară stă prin urmare la baza atenţiei postvoluntare (aceasta rezultă din automatizarea atenţiei voluntare), fără să fie vorba însă de o trecere integrală la această formă. În realitate, în desfăşurarea diferitelor activităţi, cele două forme sunt complementare.

- este vorba de un eseu semistructurat, cerinţele care determină structurarea răspunsului lăsând totuşi suficiente grade de libertate care, în măsura în care se uzează de ele, vor permite evaluarea nu numai a cunoştinţelor deţinute, ci şi a capacităţii de a utiliza informaţia de tip psihologic în contexte relativ noi;

2. Pornind de la caracterizarea succintă a limbajului, precizaţi legătura acestuia cu gândirea.

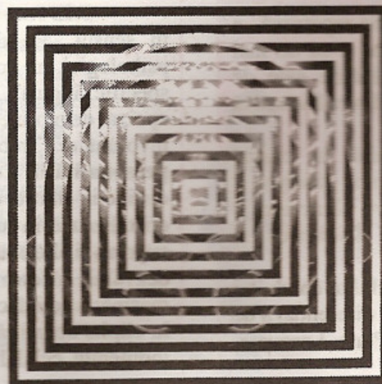
Limbajul este definit ca activitatea de comunicare interumană prin intermediul limbii şi a altor sisteme de semne şi simboluri. Comunicarea este procesul de transmitere a informaţiilor, limba fiind suportul şi instrumentul comunicării. Ea este un sistem de semne şi reguli logico-gramaticale elaborat social-istoric, care serveşte ca instrument de codificare şi transmitere a informaţiei în procesul real al comunicării. Forma de bază, naturală şi concretă a limbajului este vorbirea (limbajul oral), deşi la fel de bine se poate vorbi de un limbaj non-verbal.

Limbajul, în contextul existenţei umane, îndeplineşte funcţii specifice precum: de comunicare, de cunoaştere, simbolică de reprezentare, expresivă sau afectivă , persuasivă sau de convingere, de reglare sau de determinare, ludică sau de joc, dialectică sau de formulare şi rezolvare a contradicţiilor sau a conflictelor problematice, de detensionare nervoasă, pragmatică etc.

Limbajul se află în strânsă interdependenţă cu celelalte fenomene şi procese psihice, dar, în special, cu gândirea, cu procesele intelectuale şi cu cele motorii. Astfel, înţelegerea cuvintelor conturează clar imaginea perceptivă şi antrenează memoria semantică, reprezentările şi gândirea, iar percepţiile şi reprezentările, prin verbalizare, dobândesc semnificaţie. Limbajul are un rol important în formarea gândirii şi în procesul de socializare, şi anume, în evoluţia sa de la limbajul egocentric la limbajul socializat, ceea ce poate conduce la eliminarea elementelor afective, personalizate, individuale. Astfel, la început, cuvintele nu spun nimic copilului, sunt simple sonorităţi. Asociindu-le mereu cu aceleaşi obiecte sau fiinţe, ele direcţionează atenţia şi înlesnesc operaţiile gândirii: analiza, sinteza, comparaţia. Treptat, fiecare termen devine un punct de fixare a semnificaţiilor. Semnificaţiile unui cuvânt sunt în funcţie de experienţa individului, ele sunt corelate cu cele ale societăţii, vocabularul condensând experienţa milenară a societăţii. Limbajul obligă la raţionalizarea şi socializarea gândirii, căci pentru a ne face înţeleşi trebuie să eliminăm ceea ce este prea individual, personal, afectiv, exprimarea trebuind să fie clară şi precisă (un cuvânt permite o precizie pe care imaginaţia nu o poate furniza). Progresul învăţării limbajului se realizează concomitent cu progresul gândirii, căci comunicând, încercând să elucidăm altora o noţiune, ne precizăm nouă înşine înţelesurile, eliminăm neclarităţile. Se poate astfel aprecia că între limbaj şi gândire există un raport de unitate şi intercondiţionare.

- potrivit formulării, este vorba, de asemenea, de un eseu semistructurat.

Structura şi dezvoltarea personalităţii

15. PERSONALITATEA

15.1 Personalitatea ca sistem

Termenul de „personalitate" este utilizat într-o multitudine de sensuri, deşi potrivit accepţiei comune este o personalitate acel individ uman care se distinge prin rezultate de excepţie în diferitele domenii ale acţiunii umane. Desigur, un astfel de punct de vedere asupra personalităţii nu este şi cel propriu psihologiei, în cadrul acesteia personalitatea reprezentând în primul rând o calitate sau, mai precis, un sistem integrator care pune în discuţie individul uman cu toate caracteristicile şi particularităţile sale.

Sistemul psihic uman este cel mai complex sistem energetico-informaţional, dotat şi constituit în baza unor mecanisme de autoorganizare şi autoreglaj, antiredundante şi autodeterminante.

Se poate constata de altfel cu destul de mare uşurinţă că deşi există numeroase asemănări între indivizii umani, ceea ce îi face să aparţină aceleaşi specii, fiecare dintre noi are un mod propriu de a acţiona, de a reacţiona, de a se raporta la ceilalţi etc. Este evident, de asemenea, că modul particular în care fiecare se inserează în spaţiul social nu ţine doar de un anumit proces sau fenomen psihic, ci de întreaga fiinţă a celui în cauză, având ca atare un **caracter sintetic**. Un astfel de caracter arată simultan că ceea ce se poate numi personalitate nu este un alt proces sau fenomen psihic sau rezultatul însumării tuturor acestora, ci ţine de **funcţionarea ca întreg a fiinţei umane**. Simultan trebuie atunci să se vorbească de un **caracter stabil** dar, de asemenea, **flexibil** al personalităţii, în măsura în care se păstrează o anume constanţă a reacţiilor, fără ca aceasta să împiedice fiinţa umană să se adapteze la modificările din mediu.

15 Aceste caracteristici ale fiinţei umane considerată ca întreg în manifestările sale comportamentale ne permit să afirmăm un **caracter sistemic** al personalităţii, respectiv **personalitatea reprezintă un sistem bio-psiho-socio-cultural**:

- **dimensiunea biologică** este relativă la potenţialul uman nativ, la ereditatea fiecărei fiinţe umane;
- **dimensiunea socio-culturală** este un produs al procesului de socializare, respectiv intervenţia mediului socio-cultural asupra potenţialului ereditar disponibil;
- **dimensiunea psihologică** se constituie în zona de intersecţie a nativului cu dobânditul, pe măsura constituirii sale, personalitatea dobândind autonomie şi capacitate de autoevoluţie.

Personalitatea se identifică astfel cu subiectul uman concret considerat în trăsăturile sale definitorii, anume ca subiect al acţiunii, cunoaşterii şi valorizării propriei fiinţe şi a mediului în care trăieşte.

În calitate de obiect de studiu psihologic, **personalitatea trebuie pusă în legătură cu ansamblul sistemului psihic uman, fără însă să se identifice cu acesta**. Astfel, în timp ce sistemul psihic uman dă seama de toate manifestările psihocomportamentale, inclusiv cele cu caracter accidental sau trecător, personalitatea, în calitate de element stabil al conduitei, poate fi abordată printr-un **set de factori** (numiţi de **G. Kelly** „constructe personale") ce au ca trăsături definitorii:

- **caracterul integrator**, sintetic în raport cu celelalte procese şi funcţii psihice;
- **caracterul stabil**, relevat de manifestarea constantă în conduită;
- **caracterul sistemic**, în sensul că implică fiinţa umană concretă în ansamblul său şi nu numai într-un anumit raport concret;
- **caracterul adaptativ**, în sensul că aceşti factori nu sunt absolut rigizi, ci sub acţiunea constantă a anumitor factori pot cunoaşte restructurări;
- **caracterul definitoriu**, în sensul că permit evaluarea globală a unei fiinţe umane concrete.

O analiză a limbajului comun va arăta însă destul de repede că termenul de *personalitate* nu este singurul termen utilizat pentru a desemna fiinţa umană în integralitatea ei. Sunt astfel utilizaţi în acelaşi scop şi termeni precum: *individ*, *individualitate* şi *persoană*. Desigur, din punctul de vedere al psihologiei ca ştiinţă, este necesară delimitarea precisă a semnificaţiilor acestor termeni. În acest sens se pot face următoarele diferenţieri:

- termenul de **"individ"** desemnează o fiinţă vegetală sau animală considerată ca unitate distinctă a speciei din care face parte, deci individ este orice organism, inclusiv omul;
- termenul de **"individualitate"** desemnează ansamblul particularităţilor proprii unui individ care îl deosebesc de ceilalţi indivizi.
- termenul de **"persoană"**, cu o bogată istorie în ordinea gândirii occidentale, desemnează numai natura umană în ceea ce are aceasta specific şi nu include aspecte concrete legate de vârstă, ocupaţie etc., termenul fiind utilizat mai cu seamă într-o ordine statistică ("Câte persoane lipsesc astăzi de la şcoală?").

Date fiind aceste limitări ale termenilor care în limbajul comun sunt utilizaţi ca echivalenţi cu cel de personalitate, psihologia în calitate de ştiinţă îl utilizează pe acesta, existând numeroase definiţii ale termenului de personalitate.

Personalitatea reprezintă sistemul însuşirilor stabile şi specifice unei fiinţe umane concrete care îşi pun amprenta decisiv asupra manifestărilor psihocomportamentale ale acesteia.

Definiţii ale personalităţii:

„Personalitatea reprezintă îmbinarea non-repetitivă a însuşirilor psihice care caracterizează mai pregnant şi cu un mai mare grad de stabilitate omul concret şi modalităţile sale de conduită" (Al. Roşca (red.), *Psihologia generală*, Editura Didactică şi Pedagogică, 1976, p. 466).

„Personalitatea este organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină gândirea şi comportamentul său caracteristic" (G. W. Allport, *Structura şi dezvoltarea personalităţii*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1981, p. 40).

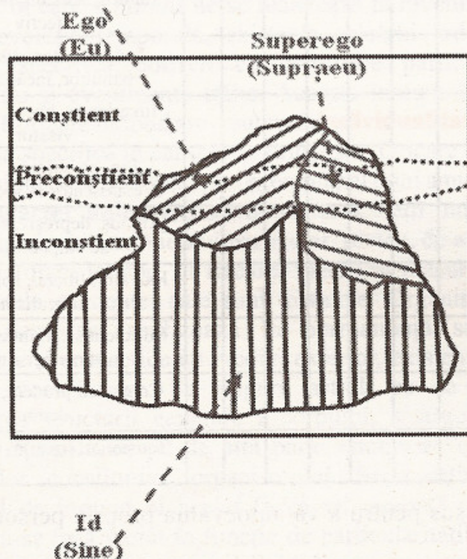
„Personalitatea este în esenţă elementul stabil al conduitei unei persoane, modul său obişnuit de a fi, ceea ce o diferenţiază de altele" (N. Sillamy, *Dictionnaire de psychologie*, Paris, Larousse, 1965, p. 216).

S.L. Rubinstein arată că "Fiecare persoană este un subiect în sensul "Eu-ului", dar noţiunea de persoană, în contextul psihologiei, nu poate fi redusă la noţiunea de subiect în acest sens specific, îngust", deoarece conţinutul psihic al persoanei nu este epuizat de motivele activităţii conştiente, el incluzând şi tendinţele involuntare. Trebuie subliniat faptul că **eul este doar nucleul personalităţii**, Constantin Rădulescu-Motru sesizând foarte bine distincţia dintre eu şi persoană/personalitate: „Personalitatea se cristalizează în jurul Eului, dar în structura sa în afară de Eu se cuprind şi alte elemente sufleteşti. Eul este licărirea de fulgere care dezvăluie încotro merge anticiparea sufletului. Personalitatea este maşinăria solidă care mijloceşte realizarea anticipaţiei. Eul trăieşte în clipita actualităţii, personalitatea în durata trecutului. Unul este momentul, celălalt vectorul forţei".

15.2 Modele de personalitate

Studiul personalităţii umane, dată fiind complexitatea acesteia, se dovedeşte una dintre temele ce poate fi abordată sub o multitudine de aspecte, aşa încât, în urma cercetărilor întreprinse, au fost construite mai multe modele ale sale:

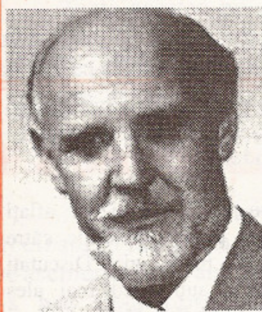
1. **Modelul psihanalitic**: constituie cel mai vechi dintre modelele personalităţii, fiind datorat părintelui psihanalizei, anume **Sigmund Freud**. Acesta, având o bogată experienţă clinică, a constatat că **psihicul uman are o organizare nivelară**, respectiv **inconştient, preconştient** şi **conştient**. **Inconştientul** reprezintă nivelul cel mai profund al psihicului nostru, cel care nu ne este accesibil direct, sediu al instinctelor sexuale, al agresivităţii, al dorinţelor şi actelor refulate etc. **Preconştientul** este sediul în primul rând al deprinderilor, dar şi al informaţiilor care deşi nu sunt conştiente la un moment dat, pot fi actualizate în funcţie de necesităţile subiectului uman concret (acţionează de asemenea ca o instanţă de „cenzură", permiţând accesul în conştiinţă doar a acelor produse ale inconştientului care sunt acceptabile pentru aceasta). **Conştientul**, suprafaţa psihicului nostru, este constituit dintr-un flux continuu de informaţii şi trăiri emoţionale, deţinând un rol important în modul specific de a fi al fiinţei umane. Acestui model care distinge trei niveluri ale psihicului uman, Freud îi va suprapune mai târziu diferenţierea a **trei instanţe ale psihismului uman** (Sine, Eu, Supraeu), fiecare având un rol specific.

2. **Modelul trăsăturilor**: o cercetare a existenţei umane concrete pune în evidenţă că în pofida situaţiilor diverse în care individul uman concret este implicat, există o anumită constanţă a actelor, acţiunilor, reacţiilor etc. acestuia, astfel încât se poate vorbi de un caracter unitar. În acest context, constantele observate pot fi interpretate ca **trăsături psihice**, personalitatea impunându-se ca o *„constelaţie de trăsături"* (**P. Guilford**). Prin urmare, într-o astfel de perspectivă observaţională, **trăsăturile psihice puse în evidenţă se dovedesc a da seama de particularităţile sau însuşirile relativ stabile ale unei persoane** (corect, sincer, emotiv etc.), având un caracter descriptiv şi o valoare explicativă. Gruparea lor la anumite niveluri de generalitate permite schiţarea unor tipuri psihologice, una dintre cele mai cunoscute teorii a tipurilor fiind cea **constituţională**.

   Din punct de vedere strict psihologic, o importanţă mai mare o are teoria lui **G. Allport**, potrivit căruia la fiecare individ pot fi puse în evidenţă 1-2 **trăsături cardinale** (dominante şi determinante în raport cu celelalte), 10-15 **trăsături principale** (caracteristice) şi o multitudine indeterminată de **trăsături secundare**.

3. **Modelul factorial**: psihologia este o ştiinţă în cadrul căreia aspectele de ordin calitativ se îmbină cu cele de ordin cantitativ. Dacă în cazul modelului trăsăturilor aspectele calitative sunt dominante, adoptarea unui punct de vedere predominant cantitativ, cel puţin la bază, va porni de la luarea în calcul a rezultatelor obţinute la teste, notări etc. Un demers de acest gen va reduce diversitatea manifestărilor psihocomportamentale la anumiţi factori comuni, specifici. Cel mai cunoscut model factorial, rezultat în urma aplicării metodei statistice numite analiză factorială, este cel aparţinând psihologului american **Raymond B. Cattell**. Acesta a identificat 16 factori ai personalităţii care, corelaţi, permit furnizarea unui profil al personalităţii fiecărui om. Pentru evaluarea acestor factori el a elaborat un test de evaluare în cadrul căruia fiecare factor este evaluat printr-un număr de 10-13 itemi.

Raymond B. CATTELL
(n. 1905)

Psiholog american contemporan, deosebit de prolific (peste 400 de cărţi şi 500 de articole), studiază cu precădere personalitatea (înfiinţează la Universitatea din Illinois, după cel de-al doilea război mondial, un laborator dedicat cercetării acesteia), dar, de asemenea, aptitudinile şi în special inteligenţa. Printre lucrările sale importante se pot aminti *Personality: A systematic, theoretical, and factual study* (1950), *Abilities: Their structure, growth, and action* (1971), *The inheritance of personality and ability: Research methods and findings* (1982), *Intelligence: Its structure, growth, and action* (1987) etc.

4. **Modelul constituţional**: tipologia constituţională pleacă de la anumite paralelisme descoperite în cadrul experienţei psihice între constituţia corporală a unei persoane şi manifestările de ordin psihic. Cea mai cunoscută tipologie constituţională este cea a lui **E. Kretschmer**, care diferenţiază trei tipuri: **picnic** (siluetă de statură mijlocie, exces ponderal, faţa plină, mâini şi picioare scurte etc.), **astenic** (corpul alungit şi slab, greutate inferioară celei normale, sistem osteo-muscular firav etc.) şi **atletic** (bine proporţionat fizic, cu toracele şi musculatura bine dezvoltate).

Picnic

Astenic

Atletic

TESTUL DE PERSONALITATE 16PF

Din multitudinea de însuşiri prin care poate fi circumscrisă personalitatea, **Raymond B. Cattell** a selectat 16 factori stabili şi semnificativi, capabili să explice comportamentul indivizilor. Aceşti factori, numiţi factori de origine sau interni, au fost corelaţi cu mai mulţi factori de suprafaţă sau externi. Factorii de suprafaţă au fost dispuşi la extremele unei scale cu 11 niveluri pe care se menţionează gradul de dezvoltare a fiecărei însuşiri. Consemnarea rezultatelor obţinute prin aplicarea testului (numit **16PF**) schiţează un profil de personalitate foarte util atât din punct de vedere psihologic, cât şi pentru orientarea profesională.

Fişa de consemnare a rezultatelor în urma aplicării testului 16PF

Factorul	Note brute	Note standard	Note scăzute	Etalon în 11 clase											Note ridicate
				0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
A			Rezervat, detaşat, critic, rece (schizotimic)												Deschis, cald, cooperant, abordabil (ciclotimic)
B			Puţin inteligent, gândire concretă												Inteligenţă vie, gândire abstractă
C			Stabilitate emoţională scăzută (cu Eu slab)												Stabilitate emoţională puternică, calm (Eu puternic)
E			Modest, respectuos, conciliant, supus/docil												Caracter puternic, agresiv, autoritar, încăpăţânat
F			Moderat, prudent, tacitum, puţin comunicativ												Impulsiv, entuziast, voios, jovial
G			Indiferent, oportun (slăbiciune a supraeului)												Conştiincios, perseverent, serios (supraeu puternic)
H			Timid, timorat, suspicios, bănuitor												Aventuros, întreprinzător, sociabil, spontan
I			Puternic şi realist, calculat, satisfăcut de sine												Tandru, sensibil, dependent afectiv
L			Încrezător, cooperant												Neîncrezător, suspicios, bănuitor, încăpăţânat
M			Practic, conştiincios, ceremonial												Imaginativ, boem, libertin, visător
N			Direct, naiv, sentimental, natural												Fin, perspicace, lucid, cunoscător al societăţii
O			Calm, încrezător în sine, senin, optimist												Anxios, depresiv, sentiment de culpabilitate
Q_1			Conservator, stabil, respect pentru tradiţie												Inovator, liberal, spirit critic, radicalism
Q_2			Dependent de grup, fidel grupului												Suficient sieşi, independent, resurse personale
Q_3			Necontrolat, impulsiv, instinctiv, neglijent												Controlat, prudent, vanitos, demn
Q_4			Destins, calm, liniştit, nonşalant												Tensionat, frustrat, surmenat

Aplicaţie: Utilizaţi fişa de consemnare a rezultatelor prezentată mai sus pentru a vă autoevalua propria personalitate. Discutaţi cu colegii voştri justeţea autoaprecierii pe care aţi realizat-o.

15

APLICAŢII

1. Elaboraţi un text de 10 rânduri (± 1 rând) în care să utilizaţi în sens psihologic următorii termeni: *personalitate, trăsături de personalitate, sistem.*

2. Concepeţi un afiş publicitar al cărui obiect să fie propria personalitate. Expuneţi afişele obţinute şi încercaţi să decideţi pe de o parte care dintre afişe reuşeşte să promoveze cel mai bine personalitatea în cauză, iar pe de altă parte care dintre ele denotă cea mai bună cunoaştere de sine.

3. Analizaţi conduita unuia dintre colegii voştri şi încercaţi să puneţi în evidenţă trei trăsături care credeţi că îşi pun, mai mult sau mai puţin, amprenta asupra întregii sale conduite.

4. Concepeţi un chestionar prin care să încercaţi să aflaţi semnificaţiile acordate termenului de personalitate de către colegii voştri care nu au studiat încă psihologia. Discutaţi concluziile desprinse în cadrul clasei, subliniind mai ales diferenţele în raport cu semnificaţia strict psihologică.

Dicţionar

Psihanaliză = metodă de tratament al tulburărilor psihice care se bazează pe investigaţia psihologică de adâncime. Fondatorul ei, **Sigmund Freud**, observând efectele unor evenimente traumatice, aparent uitate, a stabilit o legătură între acestea şi simptomele manifestate, conchizând asupra existenţei inconştientului. Marile principii ale teoriei sale, de altfel continuu remaniată, sunt: 1. Orice conduită tinde să suprime excitaţiile neplăcute (principiul plăcerii), dar lumea exterioară impune anumite condiţii, de care trebuie să se ţină seama (principiul realităţii), experienţele marcante având tendinţa de a se reproduce; 2. Psihismul uman are trei instanţe: *Sinele* (totalitatea impulsurilor primare, supuse principiului plăcerii), *Supraeul* (totalitatea interdicţiilor morale interiorizate) şi *Eul* (funcţia sa este aceea de a rezolva conflictele între impulsii şi realitatea exterioară, sau dintre Sine şi conştiinţa morală); 3. Dacă Eul nu reuşeşte o adaptare satisfăcătoare a subiectului la mediul său sau să îi asigure satisfacerea trebuinţelor, apar tulburări ale conduitei precum: regresiune, nevroză, tulburări psihosomatice, delicvenţă etc. Progresiv psihanaliza a devenit mai mult decât o terapeutică, anume o ştiinţă explicativă a comportamentului uman.

16. INDIVID. PERSOANĂ. PERSONALITATE*

16.1 Individ. Persoană. Personalitate

S-a putut observa în capitolul precedent, la un nivel general, care este semnificația acestor termeni. Revenind asupra acelor semnificații, a fost amintit în primul rând cel de **individ**, subliniindu-se în cazul acestuia că este vorba despre *caracterul indivizibil, unitar al unei entități*, fără ca acest termen să aibă o utilizare strict umană. Spre deosebire de lumea anorganică, viața presupune o transformare permanentă, o succesiune de procese prin care se realizează schimburi materiale și informaționale între o anumită ființă vie, oricare ar fi aceea, și exterioritatea sa. Pentru ca aceste schimburi să se realizeze și pentru a se putea vorbi despre o ființă vie este necesar să existe o organizare, o funcționare sub modalitatea unui organism. Evident, din această perspectivă, **omul se naște ca organism** (entitate biologică), însăși această calitate impunând integrarea nivelului fizic și chimic. Din această perspectivă însă nimic nu detașează omul de oricare altă ființă vie, o aceeași situație fiind de afirmat în cazul reprezentanților oricărei specii.

În măsura în care oricare organism este un individ, un reprezentant al unei specii, iar, după aceea, prin prisma modului particular în care schimburile se realizează la nivelul fiecărui individ, evoluția temporală, existența oricărui individ este distinctă, specifică potrivit cu condițiile particulare de micromediu și evenimente trăite. Aceasta înseamnă, cu alte cuvinte, că oricare individ are o anumită **individualitate** dată de evoluția sa specifică în calitate de organism. Oricare organism nu este atunci doar o „copie", un exemplar al unui anumit tip, ci are un **caracter unic**. Această unicitate a vieții într-un sens restrâns, la nivelul individului particular, revine, de asemenea, nu numai ființei umane, ci fiecărei viețăți în măsura în care evenimentele existenței sale sunt distincte. Organismele, ca sisteme deschise, realizează în permanență schimburi substanțiale și energetice cu mediul exterior, existența fiind o continuă reechilibrare. Se asigură astfel, pe de o parte, conservarea structurii generale a corpului, a structurii sale morfo-funcționale, iar pe de altă parte, reînnoirea continuă a elementelor constitutive organismului. Se menține astfel caracterul de individ al acelei ființe vii, această menținere realizându-se însă variat în funcție de particularitățile morfo-funcționale. Cu alte cuvinte, individul se menține ca individ datorită individualității sale.

Toate acestea nu sunt însă decât necesare, dar nu și suficiente. Pe lângă schimburile energetice și substanțiale, asigurarea existenței organismului în raporturile sale complexe și extrem de variate cu mediul presupune și schimburi informaționale. Reglarea funcționării organismului în raport cu cerințele mediului extern, dar și în ceea ce privește subsistemele sale, nu se poate realiza fără un schimb permanent de informație. Este vorba atunci de un alt nivel al existenței, care la o complexitate superioară poartă numele de **psihic**. Caracterul de unicitate al oricărei ființe vii, în lumea animală, este asigurat de acest nivel, celelalte niveluri integrate sub forma unui organism fiind reglate în funcție de aspectele informaționale. De altfel, ca rezultat al specializării și diferențierii, în filogeneză s-au constituit subsisteme distincte pentru realizarea schimbului de substanțe și energie, pe de o parte, iar pe de altă parte pentru operarea cu informația (în primul rând sistemul nervos). Acesta din urmă a dobândit progresiv sarcina integrării și reglării tuturor funcțiilor organismului, iar prin aceasta sarcina asigurării unității și unicității ființelor vii în cauză.

Complexitatea acestei dimensiuni informaționale a organismelor vii este însă de o diversitate extremă. Pornind de la cele mai simple organisme și urcând pe scara complexității, ceea ce constituie diferența fundamentală între diferitele niveluri de dezvoltare se referă chiar la capacitățile de operare informațională. Evident, această complexitate este extremă în cazul ființei umane, pentru desemnarea acesteia utilizându-se termenul de **persoană**. Termenul de **persoană** desemnează numai natura umană și întrucât numai oamenii sunt persoane, termenul de persoană implică ideea potrivit căreia omul îndeplinește anumite **roluri și statusuri sociale**. Mai mult, pentru a sublinia diferența fundamentală existentă între natura umană și oricare altă ființă vie, chiar având un psihic dezvoltat, comparativ cu nivelurile inferioare, natura umană este gândită ca **personalitate**. În cazul omului, personalitatea este cea care permite menținerea unității și unicității individuale de o manieră radical diferită de cea a oricărei alte ființe vii.

Nici chiar în cazul gemenilor, deși exterioritatea poate determina, cel puțin la nivelul simțului comun, o asemenea aparență, nu poate fi vorba despre o identitate care să nu lase loc unui individ, unei individualități și unei personalități distincte.

16

16.2 Conștiința ca nucleu al personalității

Nu vom reveni în cadrul acestui capitol asupra celor precizate în raport cu personalitatea în capitolul anterior. De asemenea, de o anumită manieră (prin teoria freudiană) s-a pus deja și problema conștiinței. Corelarea acestor două problematici se poate realiza însă chiar de o manieră mai tranșantă, adesea afirmându-se că **specificul psihicului uman este apariția conștiinței**. Aici trebuie însă realizată o diferență, respectiv aceea între o **conștiință primitivă, implicită** și **nediferențiată** (prezentă de altfel și la animalele superioare), și **conștiința reflexivă** (**conștiința de sine**), abia aceasta specific umană.

Oprindu-ne în primul rând la nivelul **conștiinței implicite**, aceasta este doar ***conștiință de ceva*** (diferit de propria mea existență), o separare însă oarecum confuză a mea de alte ființe sau obiecte. Este vorba de prezența noastră într-o realitate distinctă de noi, prezentă, unde ni se oferă totalitatea evenimentelor la care și noi participăm.

În cazul naturii umane această conștiință implicită este integrată unei forme superioare, anume **conștiința reflexivă**. Ea nu este însă prezentă la copilul mic, presupunând dezvoltarea *conștiinței de sine*, conștiinței unui ***eu*** care acționează intenționat, responsabil într-un sens sau altul, simultan cu dezvoltarea gândirii abstracte. La acest nivel nu mai este vorba de a trăi simpla separare în raport cu toate celelalte, ci, de asemenea, **a ști** că acestea sunt ***distincte de mine pentru mine***, cel care le consider.

Formarea efectivă a conștiinței de sine este precedată de formarea treptată a unei scheme corporale și a unei imagini a propriului corp (conștiința propriului corp). Spre exemplu, copilul mic ajunge să se recunoască în oglindă în jurul vârstei de 2 ani, atunci când începe să folosească pronumele „eu", dar, de asemenea, „al meu", „al tău", fără să se mai refere la propria persoană ca la altcineva). Aceasta înseamnă simultan că **recunoașterea de sine** este condiționată de cunoașterea unor

persoane din jur, în raport cu acestea ajungându-se la propria identificare, la propria delimitare de sine în raport cu toate celelalte, având de ştire de această diferenţă. Începând cu acest moment se deschide „calea" care ne conduce la a realiza toate caracteristicile recunoscute naturii umane, integrate acestea sub titlul de personalitate. Dacă a fi într-adevăr conştient presupune o trecere din planul acţiunii în planul verbal-logic, prin urmare o restructurare, efectuarea de operaţii, stabilirea de noi legături, toate acestea presupun planul noţional, aşa încât se poate vorbi de conştiinţă reflexivă doar pe măsură ce acest plan se constituie. **Formarea conştiinţei de sine** este un proces care se încheie în jurul vârstei de 14-15 ani, moment în care se declanşează ultima etapă în constituirea personalităţii ca aspect integrator a tot ceea ce este o anumită persoană umană, respectiv un individ având o individualitate unică specific umană.

16.3 Diferenţe în manifestarea personalităţii*

Trăsătura de personalitate, în sine, nu poate fi măsurată direct, astfel s-a recurs la evaluarea comportamentului persoanei ajungându-se să se identifice personalitatea cu modelul de comportament. **Mielu Zlate** (1987) atrage atenţia că modul de caracterizare a personalităţii doar prin trăsături de personalitate (sistemic) este insuficient, deoarece se pierde din vedere chiar personalitatea, importante fiind nu atât însuşirile, ci modul particular de integrare şi utilizare comportamentală a acestora.

Din punct de vedere funcţional, personalitatea nu mai este un sistem, ci un mod de autoconstruire, construire în funcţie de experienţele de viaţă, dar şi în funcţie de zestrea ereditară şi de condiţiile de mediu. Este de menţionat faptul că mentalităţile, nivelul cultural - economic reprezintă atributele de formare a personalităţii individului. **G.A. Kelly**, autorul **teoriei *constructelor***, consideră că interpretăm, anticipăm şi acţionăm în funcţie de aceste constructe-idei, concepţii-convingeri, atitudini-mentalităţi. Personalitatea reprezintă un set unic de construcţii cu care interpretăm lumea, astfel fiecare om îşi construieşte o imagine despre sine potrivit acestor constructe. Constructele de personalitate nu sunt doar un sistem închis de caracterizare, de evaluare a personalităţii, ci ele se formează prin interacţiune cu societatea.

Întrucât, în lecţiile viitoare vom prezenta diferenţele existente între cele trei laturi ale personalităţi (temperament, aptitudini şi caracter), tema se va aborda dintr-o perspectivă diferită, în care se va încerca să se valorifice informaţii multiple dobândite prin studiul psihologiei, dar şi al altor discipline.

16

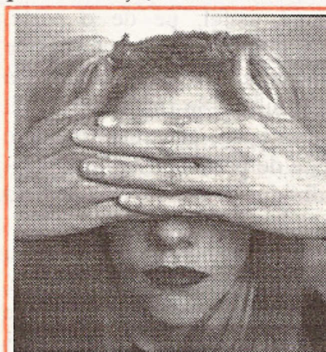
Cei mai mulţi dintre cercetători admit ipoteza potrivit căreia diferenţele individuale de comportament ţin de diferenţele determinate genetic în organizarea creierului. Cercetările au confirmat normalitatea **dualităţii cerebrale**, astfel **emisfera stângă** este specializată în analiză, prelucrare secvenţială şi integrare categorială a informaţiei, în realizarea activităţii verbal semantice, în timp ce **emisfera dreaptă** operează prin sinteză şi globalizare, prelucrează informaţia despre relaţiile spaţiale şi realizează o activitate intuitivă de construire a imaginii. În condiţii de normalitate, activitatea celor două emisfere este complementară, interactivă, unitară.

S-a constatat, la organele de simţ perechi, că unul dintre componente (ochi, nară, ureche etc. şi, deci, centrii corticali corespunzători dintr-o emisferă cerebrală) este mai puternic sau dominant în raport cu celălalt. Faptul cel mai cunoscut este cel al mâinilor la care dominantă, de regulă, este mâna dreaptă.

Creşterea, maturizarea şi dezvoltarea fiinţei umane sunt elemente stadiale ale formării personalităţii, în fiecare etapă de vârstă existând aspecte specifice care o diferenţiază de celelalte vârste, aceste aspecte manifestându-se diferit şi la nivel de personalitate (diferenţele de personalitate implicate de vârstă vor fi studiate mai amănunţit în cadrul capitolului următor). În dezvoltarea personalităţii, îşi manifestă influenţa **trei categorii de potenţe ereditare** de natură anatomofiziologică şi anume: **particularităţile analizatorilor, particularităţile sistemului nervos central şi instinctele.**

De-a lungul vieţii omului au loc diverse schimbări fizice, psihice, sociale şi culturale. Aceste transformări cunosc atât o curbă ascendentă, cât şi o curbă descendentă. Viteza de schimbare la cele două extreme ale curbei este foarte mare, ea creşte în primii ani de viaţă şi manifestă o involuţie în ultimii ani de viaţă. Structura acestor schimbări este foarte inegală pentru diferite caracteristici, procese şi însuşiri psihice. Astfel, în copilărie dezvoltarea inteligenţei şi a cunoştinţelor influenţează dezvoltarea personalităţii, în pubertate şi adolescenţă dezvoltarea personalităţii influenţează dezvoltarea inteligenţei, iar în fazele de involuţie (în special la perioada de bătrâneţe), destructurarea intelectuală influenţează destructurarea afectivă care la rândul ei influenţează structurile de personalitate.

Fără îndoială, diferenţele, manifestate la nivelul personalităţii, determină manifestarea noastră unică, originală.

În absenţa unei veritabile cunoaşteri de sine procesul de definire a identităţii va cunoaşte diferite distorsiuni care nu vor permite realizarea tuturor posibilităţilor proprii. Diferenţe de acest gen în manifestarea personalităţii constituie una dintre posibilităţile de ilustrare a acestui aspect al personalităţii noastre.

APLICAŢII

1. Construiţi un text de 10 rânduri (± 1 rând) în care să corelaţi semnificaţia psihologică a următorilor termeni: *personalitate, conştiinţă, individualitate.*
2. Căutarea propriei identităţi are adesea o doză „dorită" de originalitate. Căutarea acesteia duce uneori la ceea ce se numeşte „criză de originalitate". Încercaţi să puneţi în evidenţă manifestări tipice ale unei persoane aflate într-o astfel de criză.
3. Comentaţi următoarea afirmaţie: "Personalitatea nu este dată, ci ea se formează pe parcursul vieţii, ea fiind unică şi originală".
4. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Alegeţi personaje din istorie sau literatură şi, apoi, identificaţi asemănările şi deosebirile dintre ele.
5. Formaţi grupe de 4 elevi sau lucraţi pe perechi. Redactaţi o listă cu posibili factori care determină diferenţele între oameni. Argumentaţi răspunsurile voastre.

Dicţionar

Construct = imagine standard cu care se interpretează lumea; concept introdus de G.A. Kelly.

Rol social = reprezintă conduita aşteptată de la o persoană al cărei statut îl cunoaştem (elev, profesor, director etc.).

Schemă corporală = experienţă pe care fiecare o are despre propriul său corp, în mişcare sau în stare imobilă, într-un anumit echilibru spaţio-temporal şi în relaţiile sale cu lumea înconjurătoare. Constituirea schemei corporale, integrarea în câmpul conştiinţei a corpului său este experienţa fundamentală datorită căreia fiecare persoană se diferenţiază de semenul ei şi are în permanenţă sentimentul de a fi ea însăşi.

Statut social = situaţia unei persoane într-un grup social, incluzând drepturile şi îndatoririle persoanei (status de elev, de copil etc.).

17. TEMPERAMENTUL

17.1 Latura dinamico-energetică a personalității

Observarea manifestărilor psihocomportamentale proprii sau, mai evident, ale celor din jurul nostru, ne permite cu destul de mare ușurință să constatăm diferențe în ceea ce privește cantitatea de energie de care se dă dovadă. Există oameni agitați, nerăbdători, care fac totul în grabă sau dimpotrivă, persoane care se dovedesc retrase, liniștite, calme. Aceste aspecte proprii modului de a fi uman, diferite de la o persoană la alta, au atras atenția încă din cele mai vechi timpuri, punându-se problema construcției unor tipologii care să permită explicarea diferențelor, dar simultan a asemănărilor existente. Este vorba de ceea ce se numește **temperament**, un termen care provine din limba latină (verbul *temperare*, cu sensul de *a amesteca*).

Exemplele precizate mai sus ne permit să afirmăm cu ușurință că **temperamentul constituie cea mai expresivă latură a personalității noastre**, **însușirile temperamentale** punându-și amprenta asupra tuturor manifestărilor noastre psihocomportamentale. Însușirile temperamentale se manifestă pregnant în conduită încă de la naștere și rămân constante de-a lungul întregii vieți, ceea ce înseamnă că **temperamentul are un caracter înnăscut**. Nu ne putem modifica sau forma temperamentul, dar stă în posibilitatea noastră de a ne controla acele manifestări care nu ne sunt pe plac. Caracterul înnăscut al temperamentului arată însă oricum că **nu se poate vorbi de o valorizare a însușirilor temperamentale**, deci de evaluarea lor prin prisma unor distincții precum cele de bine-rău, dezirabil-indezirabil.

„Firea omului", dacă este să luăm în discuție expresia pe care limba română o deține pentru a desemna la nivelul limbajului comun ceea ce din punct de vedere psihologic se numește temperament, se dovedește astfel de a fi de mare importanță pentru cunoașterea personalității unui subiect uman, în baza acestei cunoașteri fiind posibilă precizarea modului în care persoana în cauză acționează. Temperamentul se referă, în acest context, la **aspectele formale ale conduitei umane**, aspecte care se concretizează, așa cum vom vedea, prin prisma celorlalte laturi ale personalității, anume cea **instrumental-operațională** (*aptitudinile*) și cea **relațional-valorică** (*caracterul*).

Datorită caracterului înnăscut al însușirilor temperamentale, temperamentul suportă, într-un fel sau altul, influența dezvoltării progresive a personalității, așa încât el reprezintă **cea mai generală și constantă caracteristică a subiectului uman**. Reprezentând un aspect formal al personalității, el **nu determină aptitudinile sau caracterul**, așa încât în cadrul oricărui tip temperamental sunt posibili subiecți umani atât talentați cât și cu capacități reduse din punct de vedere intelectual, caractere bune și caractere rele etc. Cu toate acestea, **cunoașterea sa are relevanță mai ales în orientarea vocațională**, deoarece poate favoriza sau dimpotrivă formarea anumitor capacități.

Temperamentul se poate defini drept latura dinamico-energetică a personalității, cu caracter înnăscut, care structurează din punct de vedere formal conduita umană.

17.2 Tipologii temperamentale

Încercările de clasificare a temperamentelor au fost foarte numeroase, prima dintre ele fiind de plasat în secolul V î.e.n., anume cea a doctorului **Hipocrat din Kos**, care în baza înregistrării faptelor de conduită a ajuns la concluzia că acestea sunt determinate de patru „umori" prezente în organism (sângele, limfa, bila neagră și bila galbenă). Tipurile temperamentale diferențiate de Hipocrat, chiar dacă fundamentele teoriei sale nu mai au astăzi nici un fel de relevanță, au rezistat de-a lungul timpului, clasificările uzuale delimitând în continuare, cel mai adesea, patru tipuri temperamentale: **coleric**, **sangvinic**, **flegmatic** și **melancolic**.

Progresiv, pe baza primelor delimitări realizate de medicul grec, au fost realizate noi cercetări și observații, care au permis schițarea portretelor proprii celor patru tipuri temperamentale:

17

Colericul

reacții emoționale puternice și reactivitate motorie accentuată; impulsiv și uneori chiar violent, agresiv; face risipă de energie, reușind însă să-și dovedească rapid capacitățile; inconstant în relațiile cu ceilalți; vorbire inegală, înclinație spre exagerare etc.

Sangvinicul

vioi, vesel, bine dispus, trece totuși rapid de la o trăire afectivă la alta; se adaptează rapid, reușind să se stăpânească relativ ușor, ceea ce îi permite stabilirea rapidă de relații sociale; abundență a expresiei verbale și fire comunicativă; ia ușor decizii, simțind nevoia variației situațiilor etc.

Reprezentarea clasică a tipurilor temperamentale.

Flegmaticul

calm, imperturbabil, chiar lent; echilibru emoțional, fiind puțin reactiv din acest punct de vedere, dar cu sentimente durabile; caracterizat de răbdare și toleranță; se adaptează mai greu și trece cu o oarecare dificultate de la o activitate la alta; meticulos, înclinat spre rutină etc.

Melancolicul

emotiv și sensibil, are dificultăți de adaptare; capacitate de lucru redusă, dar obține un randament progresiv; înclinat spre reverie și interiorizare; puternic afectat de insuccese, compensează insuccesele prin închiderea în sine; capabil de activități de migală etc.

Desigur, de-a lungul timpului, mai ales după constituirea psihologiei ca știință, teoriile temperamentale s-au diversificat, printre cele mai importante dovedindu-se:

1. **Teoria lui I. P. Pavlov**: pe baza studiilor de laborator s-a stabilit ***existența unei corespondențe între tipurile de activitate nervoasă superioară și tipurile temperamentale.*** Tipul de activitate nervoasă superioară (determinat ereditar) este dat de *caracteristicile celulei nervoase de bază, care se referă la forța sau energia înmagazinată în aceasta, echilibrul între cele două procese nervoase de bază (excitația și inhibiția) și mobilitatea proceselor nervoase superioare*. Pe baza acestor caracteristici au fost delimitate următoarele tipuri temperamentale:
   - **tipul puternic, neechilibrat, excitabil**/colericul;
   - **tipul puternic, echilibrat, mobil**/sangvinicul;
   - **tipul puternic, echilibrat, lent**/flegmaticul;
   - **tipul slab**/melancolicul.
2. **Teoria lui C. G. Jung**: pornind de la bogata sa experiență clinică, a constat că unii oameni sunt orientați preponderent spre lumea externă, alți oameni sunt orientați preponderent spre lumea interioară. Pe baza acestor constatări a precizat diferența între **extraversiune** (caracteristică persoanelor deschise, cu mulți prieteni, orientate spre activități practice) și **introversiune** (caracteristică persoanelor cu o fire închisă, retrase, liniștite, distante și rezervate față de semenii lor, stăpâne pe sine).
3. **Teoria lui H. Eysenck**: a reluat teoria lui **C. G. Jung**, dar a adăugat diferenței extraversiune/introversiune, în baza unui bogat material clinic, diferența dintre **persoanele stabile din punct de vedere emoțional** și cele **instabile**. Pe baza acestor diferențe, Eysenck a construit următoarele tipuri temperamentale:
   - **extravertul instabil**/colericul;
   - **extravertul stabil**/sangvinicul;
   - **introvertul stabil**/flegmaticul;
   - **introvertul instabil**/melancolicul.
4. **Teoria lui G. Heymans** și **E. D. Wiersma**: este o teorie mai nuanțată decât precedentele, tipologia temperamentală fiind delimitată în funcție de trei parametri:
   - **emotivitatea**: se referă la reacțiile de ordin afectiv, unele persoane putând fi caracterizate ca emotive, în timp ce altele non-emotive;
   - **activismul**: unele persoane sunt mult mai predispuse spre acțiune în raport cu altele, fiind stimulate de eventualele obstacole, în timp ce celelalte renunță cu ușurință sau acuză dificultățile „insurmontabile";
   - **ecoul**: se referă la „amprenta" mai profundă sau dimpotrivă pe care evenimentele vieții o lasă asupra vieții noastre, diferența referindu-se la persoane caracterizate de **primaritate** (preocupare pentru prezent, superficialitate, optimism, ceea ce denotă un ecou slab al evenimentelor) și persoanele caracterizate de **secundaritate** (persoanele la care evenimentele au un ecou puternic, influențând accentuat prezentul și viitorul).

   În baza acestor parametri se pot diferenția opt tipuri temperamentale:

Pasionații	Colericii	Sentimentalii	Nervoșii
emotivitate activism secundaritate	emotivitate activism primaritate	emotivitate non-activism secundaritate	emotivitate non-activism primaritate

Flegmaticii	Sangvinicii	Apaticii	Amorfii
non-emotivi activism secundaritate	non-emotivi activism primaritate	non-emotivi non-activism secundaritate	non-emotivi non-activism primaritate

Carl Gustav JUNG (1875-1961)

Psiholog și psihiatru elvețian, cu studii de medicină, a fost timp de cinci ani discipolul lui S. Freud, despărțindu-se după aceea de acesta și fondând propria școală de „psihologie analitică".

Cea mai importantă idee pe care C. G. Jung o dezvoltă în vasta sa operă este aceea a **inconștientului colectiv**, bază a imaginației, comun tuturor oamenilor și care se manifestă în mituri, religii, creație culturală în general. Pentru a întemeia această idee a întreprins o foarte vastă cercetare a religiilor (inclusiv cele orientale sau primitive), a diverselor mitologii, a alchimiei, a unor opere culturale fundamentale etc. Printre lucrările sale importante se pot aminti: *Tipuri psihologice* (1921), *Relațiile între eu și inconștient* (1928), *Psihologie și religie* (1940), *Psihologie și alchimie* (1944) etc.

APLICAȚII

1. Analizați locul temperamentului în sistemul de personalitate, evidențiind și rolul acestuia în relațiile interumane.
2. Realizați o analiză comparativă a celor patru tipuri temperamentale.
3. Încercați să creați profilul celor opt tipuri temperamentale diferențiate în teoria lui **G. Heymans** și **E. D. Wiersma**.
4. Credeți că se poate stabili o corelație între tipul de temperament și profesia practicată de fiecare persoană? Argumentați-vă răspunsul!
5. Unii oameni consideră că nu pot fi altfel decât sunt, adesea justificarea lor privind temperamentul pe care îl au. Construiți o argumentare prin care să arătați că în pofida caracterului înnăscut, temperamentul nu ne împiedică să devenim altceva dacă dorim.

Dicționar

Formă = organizare în care fiecare element nu există decât prin rolul său în construcție. O melodie, spre exemplu, este o formă pe care o recunoaștem chiar transpusă într-un alt ton. Practic nu mai este vorba de aceleași note, dar recunoașterea este asigurată de relația care subzistă între părți. Forma este un dat imediat al conștiinței care rezultă din tendința spontană a elementelor de a se structura. Descompunerea formelor în elementele componente nu ne dezvăluie natura lor, fiind pierdută structura și legile proprii.

Primaritate = subiectul „primar" este expansiv, vesel, dar se supără ușor, iubește schimbarea și poate să pară superficial. Primaritatea corelează într-o mare măsură cu extraversiunea.

Secundaritate = subiectul „secundar" este metodic, atașat tradițiilor, fidel prietenilor săi, suferind o influență durabilă a evenimentelor din trecut mergând până la mascarea experiențelor prezente.

18. APTITUDINILE

18.1 Latura instrumental-operațională a personalității

Observarea activității oamenilor permite constatarea că în timp ce unii oameni obțin cu ușurință succese într-unul sau mai multe domenii, alții depun eforturi mult mai mari pentru aceleași rezultate sau chiar nu reușesc obținerea acelor rezultate. Gradul de reușită în activitățile desfășurate este datorat și unor însușiri de personalitate grupate sub numele de **aptitudini** (de la latinescul *„aptus"*, *potrivit*). Observăm, astfel, că oamenii se deosebesc și prin aptitudinile lor.

Aptitudinea este o însușire sau un complex de însușiri psihice și fizice care determină performanțe în activitate.

Aptitudinile reprezintă astfel **latura instrumental-operațională a personalității**, existența lor fiind demonstrată de reușita în activitate.

Termenul are însă *două accepțiuni distincte*:
- într-un *sens larg*, reprezintă **însușiri prezente la toți indivizii**, dar dezvoltate diferit;
- într-un *sens restrâns*, desemnează doar **gradele înalte de dezvoltare a însușirilor**, ceea ce permite obținerea unor rezultate mai bune decât majoritatea populației.

Într-un context psihologic termenul este utilizat cu deosebire în cea de a doua accepțiune, tot în acest context fiind necesară diferențierea sa de termenul de **capacitate**. În acest sens, se poate considera că:
- *aptitudinea se situează numai la nivelul potențialității*, ca premisă a dezvoltării ulterioare, în timp ce *capacitatea reprezintă aptitudinea activată*, consolidată prin exercițiu și îmbogățită cu cunoștințe adecvate;
- nu orice însușire reprezintă o aptitudine, ci numai cele care contribuie la realizarea peste medie a unei activități;
- oricât ar fi de dezvoltată, o aptitudine nu poate asigura singură succesul într-o activitate;
- gradul înalt de dezvoltare a aptitudinilor, precum și combinarea lor originală în măsură să asigure crearea de valori noi și originale, constituie un nivel superior de dezvoltare cunoscut sub numele de **talent**;
- o activitate creatoare de însemnătate istorică pentru viața societății, pentru progresul cunoașterii și care are o dezvoltare peste medie a coeficientului de inteligență, reprezintă **geniul**.

Originea și formarea aptitudinilor au fost explicate diferit, putându-se delimita următoarele **teorii**:
1. **Teoria ereditaristă**: le consideră însușiri înnăscute, determinate genetic;
2. **Teoria ambientalistă**: consideră că determinante pentru constituirea aptitudinii sunt mediul și educația;
3. **Teoria dublei determinări** (aflată astăzi în uz): consideră că fiecare individ se naște cu un potențial biologic care nu se valorifică decât într-un mediu și cu o educație adecvată.

18.2 Clasificarea aptitudinilor

Clasificarea aptitudinilor se realizează în general după **gradul de complexitate**:
1. **aptitudini simple**: *sunt cele care operează omogen, influențând un singur aspect al activității* (proprietăți ale simțurilor: auzul muzical, finețea simțului gustativ ..., ale percepției și reprezentării: percepția spațială..., ale memoriei: fidelitatea memoriei..., concentrarea atenției etc.);
2. **aptitudini complexe**: *sisteme organizate și ierarhizate de aptitudini simple*. Potrivit gradului de generalitate, acestea se împart în:
   a. **aptitudini speciale**: cele care asigură eficiența activității într-un anumit domeniu (aptitudini muzicale, aptitudini tehnice, aptitudini plastice, aptitudini pedagogice, aptitudini sportive etc.)

Dezvoltarea aptitudinilor și transformarea lor în capacități nu se face întâmplător, ci în vederea dezvoltării a ceea ce se numește **identitate vocațională**. Procesul de dezvoltare a identității vocaționale începe cu o perioadă (3-10 ani) a fanteziei în planul aspirațiilor vocaționale („joaca de-a..."). Progresiv interesele copiilor se diferențiază, urmând o perioadă a tatonărilor (11-17 ani), dezvoltându-se comportamentul explorator. Decisivă este perioada realismului (18-25 ani), caracterizată prin cristalizarea identității vocaționale și o viziune de ansamblu asupra factorilor care influențează alegerea traseului educațional și profesional, ceea ce conduce la adoptarea unor decizii mult mai pragmatice.

Precizarea identității vocaționale nu este independentă de ceilalți factori ai personalității, un rol important fiind deținut de imaginea de sine a individului, modul în care își apreciază propria persoană.

18

Exemple de aptitudini speciale:

Aptitudinea muzicală	componenta senzorială	Capacitatea de a discrimina înălțimea, intensitatea și durata sunetelor muzicale.
	componenta mnezică	Întipărirea și reproducerea fidelă a sunetelor.
	componenta sintetică	Realizarea și perceperea combinațiilor muzicale, melodiilor și structurilor ritmice.
	componenta motrică	Permite realizarea sunetului auzit prin voce sau cu ajutorul instrumentelor.
	componenta ideativă	Asocierea dintre configurațiile de sunete muzicale și conținutul de idei.
Aptitudinea pedagogică	Capacitatea de a face accesibil conținutul învățării, comunicativitate și capacitate de relaționare, spirit de observație și atenție distributivă, tact pedagogic.	

   b. **aptitudini generale**: cele care se dovedesc utile în toate domeniile de activitate (spiritul de observație, capacitatea de învățare, anumite calități ale memoriei, inteligența etc.).

*O posibilă **taxonomie a aptitudinilor** este cea întocmită de E. A. Fleishman:*

Aptitudinea	Descriere
Înțelegere verbală	a înțelege mesajul verbal scris sau oral; a înregistra în mod corect descrierea unui eveniment;
Exprimare verbală	a utiliza în chip reușit limbajul oral sau scris pentru a comunica celorlalți idei/informații;
Fluența ideilor	a produce un număr de idei pe o temă dată; contează în primul rând numărul ideilor;
Originalitate	a propune răspunsuri/soluții neuzuale într-o temă sau situație dată; a improviza soluții în situații în care procedurile standard nu sunt operante;
Memorie bună	a reține informația nouă, dintr-o activitate, fără efort;
Sensibilitatea la probleme	a detecta problemele în situații curente sau inedite; a recunoaște problema ca întreg și elementele sale;

Aptitudinea	Descriere
Raționament deductiv	a aplica reguli/propoziții generale la cazuri particulare; a proceda de la principii stabilite la reguli logice;
Raționament inductiv	a aproxima o regulă sau un concept care subsumează o situație;
Ordonarea informației	a așeza informația în cea mai bună succesiune; corelarea adecvată a regulilor sau procedurilor cunoscute la o situație dată;
Flexibilitatea în clasificare	abilitatea de a găsi moduri de grupare sau categorii alternative pentru un set de obiecte, persoane, idei;
Orientarea spațială	a dobândi rapid o idee clară asupra spațiului în care te afli;
Vizualizarea	a anticipa înfățișarea lucrurilor potrivit unei modificări sau transformări;
Rapiditatea de cuprindere	timpul necesar pentru organizarea sau combinarea într-o configurație cu sens a unui număr mare de elemente, fără o idee prealabilă despre aceasta;
Flexibilitatea cuprinderii	a găsi un element ascuns într-o mulțime de obiecte, a desprinde o trăsătură particulară dintr-un mănunchi de însușiri, fără ca viteza să fie importantă;
Atenție selectivă	a îndeplini o sarcină/activitate în condițiile prezenței unor factori distractivi sau monotoniei;
Viteza perceptivă	rapiditatea cu care însușiri ale unor obiecte sau persoane sunt comparate cu însușiri ale altor persoane sau lucruri;
Dozarea timpului	a utiliza adecvat informația provenind de la surse diferite;
Forța statică	volumul forței exercitate asupra unui obiect greu; efort static;
Forța explozivă	capacitatea de investire a energiei în acte musculare explozive;
Forța dinamică	a utiliza mâinile și trunchiul pentru a mișca pe un anumit interval temporal și spațial greutatea corpului;
Rezistența fizică	a menține eforul fizic pe o durată mare de timp;
Flexibilitatea corporală	a executa mișcări flexionare continue sau repetate cu o anumită rapiditate;
Timp de reacție	viteza cu care este dat un răspuns la un stimul;
Timp de reacție la alegere	a alege rapid răspunsul corect într-o situație precisă când două sau mai multe răspunsuri sunt posibile;
Dexteritatea degetelor	a utiliza degetele în mod îndemânatic și coordonat.
Dexteritatea manuală	a utiliza îndemânatic mâinile.

18.3 Inteligența ca aptitudine generală

18

Dacă în limbajul comun **inteligența** este sinonimă cu gândirea, în sens psihologic ea presupune o organizare superioară a mai multor procese psihice: gândire, memorie, percepție, imaginație, performanțe la nivelul limbajului și atenției etc.

Delimitarea sa ca factor aptitudinal general are la bază cercetările realizate de **C. Spearman**, care a semnalat *existența unui factor G (general) care participă la realizarea tuturor formelor de activitate, alături de numeroși factori S (specific)*.

Termenul de inteligență este utilizat într-o dublă accepție:
- *de proces de adaptare prin asimilare și prelucrare a informațiilor;*
- *de aptitudine constând în structuri operaționale care prin calitățile lor asigură eficiența conduitei.*

Considerarea unitară a inteligenței a fost contestată într-o anumită măsură de teoria lui **Louis Thurstone**, care consideră că factorul G se poate diviza în mai multe **„abilități primare"**:
- **comprehensiunea verbală**: abilitatea de a înțelege cuvintele;
- **fluența verbală**: abilitatea de a verbaliza rapid, de a rezolva anagrame, a ritma cuvinte;
- **factorul numeric**: a socoti rapid, a lucra cu numere;
- **factorul spațial**: abilitatea de a vizualiza relații între formele spațiale și de a recunoaște aceeași formă prezentată în poziții diferite;
- **factorul memorie**: abilitatea de a numi verbal stimulii, de a găsi perechi cuvintelor etc.;
- **factorul percepție**: abilitatea de a sesiza rapid detaliile, de a observa asemănări și deosebiri între imaginile obiectelor;
- **factorul raționament**: abilitatea de a găsi regula generală în exemplele prezentate, de a determina modul în care este construită o serie de numere după ce s-a prezentat o secvență din ea.

Inteligența reprezintă un sistem de însușiri stabile proprii subiectului individual, care la om se manifestă în calitatea activității intelectuale centrată pe gândire.

Louis Leon THURSTONE (1887-1955)

Psiholog american, este cunoscut mai ales pentru cercetările sale privind aptitudinile și pentru teoria multifactorială a inteligenței, pe care o opune teoriei celor doi factori a lui C. E. Spearman.
Printre cele mai importante lucrări ale sale se pot aminti *The Measurement of Attitude* (1929), *A factorial Study of Perception* (1944), *Multiple Factor Analysis* (1947) etc.

Fiind vorba despre un termen şi o aptitudine mult discutate în epoca contemporană, asupra inteligenţei au fost formulate mai multe teorii:

1. Teoria genetică: creatorul acestei teorii a inteligenţei este **J. Piaget**, care porneşte de la ideea că *inteligenţa este o relaţie adaptativă între om şi realitatea înconjurătoare.* **Adaptarea**, în acest context, este o echilibrare între **asimilare** (integrarea noilor informaţii cu cele vechi) şi **acomodare** (restructurare a modelelor de cunoaştere sub influenţa noilor informaţii). *Conduita inteligentă rezultă astfel din echilibrul dintre acomodare şi asimilare.*

Cercetările întreprinse de **J. Piaget** l-au condus la formularea **stadiilor dezvoltării inteligenţei**:

- **Inteligenţa senzorio-motorie** (0-2 ani) care începe cu *stadiul exersării reflexelor* (0-1 lună), în cadrul căruia sunt exersate schemele senzorio-motorii simple (reflexe necondiţionate), înnăscute, copilul descoperind treptat relaţiile dintre ceea ce percepe şi propriile acţiuni (în primul rând motorii). În cadrul primului an de viaţă învaţă să pună în legătură ceea ce fac oamenii sau obiectele din jur, să reacţioneze la schimbările mediului sau cum să-l controleze. Una dintre cele mai importante achiziţii este *permanenţa obiectelor* (6 luni-2 ani), anume că obiectele continuă să existe chiar dacă nu le mai vede.
- **Stadiul preoperaţional** (2-7 ani) în cadrul căruia achiziţiile cele mai importante sunt deprinderea mersului şi limbajului, a funcţiei simbolic-reprezentative în general. Acestea permit interiorizarea acţiunilor, fără însă a exista posibilitatea reversibilităţii lor. La finalul stadiului apare conceptul de număr. Caracteristicile cele mai importante ale stadiului sunt:
  - apariţia unui tip de **gândire cauzală**, nu însă în sensul unui raţionament logic, prin care încearcă să-şi explice ceea ce se petrece în jurul lor;
  - **amestecul realului cu imaginarul** şi imposibilitatea de a trece dincolo de aparenţe;
  - **egocentrismul**, în sensul că nu pot vedea lucrurile decât din punctul lor de vedere.
- **Stadiul operaţiilor concrete** (7-11 ani): în această etapă, copiii încep să aplice reguli logice operaţiilor de transformare a informaţiilor pentru a rezolva problemele cu care se confruntă. Achiziţii importante: clasificarea, categorizarea şi conservarea proprietăţilor fizice ale obiectelor. Inteligenţa copilului este inductiv-logică şi concretă, fiind necesare corespondenţe concrete în realitate. Se dobândeşte capacitatea reversibilităţii acţiunilor interiorizate, la sfârşitul stadiului constituindu-se mecanismele de coordonare logică şi matematică.
- ***Stadiul operaţiilor formale*** (11-17 ani): în această etapă se dobândeşte capacitatea de a lucra cu concepte abstracte şi să realizeze operaţii cu operaţii (combinări, permutări, aranjamente). Gândirea devine deductivă, subiectul putând opera nu numai asupra realului, ci şi asupra posibilului. Se mai numeşte şi stadiul propoziţional, deoarece acum subiectul poate opera cu enunţuri verbale abstracte, devenind capabil de discurs argumentativ.

2. Teoria psihometrică: psihometria se referă la conceperea de probe care să permită măsurarea obiectivă a unor calităţi psihologice, teoria psihometrică a inteligenţei fiind una dintre cele mai vechi în domeniu. Iniţiatorii acestei teorii sunt **C. Spearman** şi **L. Thurstone**.

În acest context (dar nu numai în legătură cu teoriile amintite) se poate pune problema măsurării inteligenţei, existând numeroase teste care vizează astfel de aspecte. Primul test (1905) a fost elaborat de **Alfred Binet** şi **Theophile Simon**, în 1915 **L. M. Terman** îmbunătăţind proba iniţială şi propunând faimosul concept IQ. Acesta exprimă raportul existent între vârsta mintală şi vârsta cronologică, în baza sa delimitându-se din punctul de vedere al inteligenţei următoarele grupe de indivizi:

0-25	idiot	80-100	normal
25-50	imbecil	100-120	superior
50-70	debil mintal	120-140	excepţional
70-80	intelect de limită	peste 140	supradotat

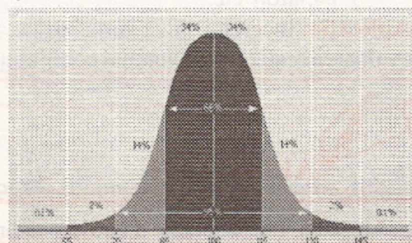
Diferenţele interindividuale reprezintă un dat cotidian, atrăgând atenţia mai ales precocitatea, care dovedeşte în primul rând existenţa unor predispoziţii native. În acest sens sunt celebre exemple precum Mozart (care a compus un menuet la 5 ani) şi Goethe (care la 8 ani scria lucrări literare cu o maturitate de adult). Calculul ulterior al coeficienţilor de inteligenţă a condus la estimări potrivit cărora Goethe ar fi avut un coeficient de inteligenţă de 200, iar Mozart de 165.

Modul efectiv în care se determină celebrul IQ este redat de următoarea formulă:

$$IQ = \frac{VM}{VC} x100$$

(unde „VM" reprezintă vârsta mintală stabilită în funcţie de numărul de probe rezolvate în cadrul unui test de inteligenţă, iar „VC" vârsta cronologică a subiectului).

Distribuţia IQ într-o populaţie

Jean PIAGET (1896-1980)

Psiholog elveţian, cu preocupări pentru ştiinţele naturii, dar şi de logică sau filosofie, care a fondat o nouă disciplină ştiinţifică, epistemologia genetică, scopul său fiind de a demonstra cunoaşterea în mod evolutiv.

Pornind de la observaţiile realizate asupra propriilor copii, după aceea asupra elevilor din şcolile primare, în jocurile şi activităţile desfăşurate de aceştia, a dezvoltat o adevărată şcoală de psihologie care să confirme ipoteza potrivit căreia dezvoltarea gândirii şi a limbajului, a personalităţii în general, nu are loc în mod continuu, ci trece prin stadii definite, progresiv cu trecerea de la un stadiu la altul relizându-se integrarea stadiului precedent.

Opera sa este foarte vastă, printre lucrările importante fiind de amintit: *Limbajul şi gândirea la copil* (1923), *Reprezentarea lumii la copil* (1926), *Naşterea inteligenţei* (1936), *Introducere în epistemologia genetică* (1950), *Posibilul şi necesarul* (1981) etc., multe dintre aceste lucrări fiind traduse şi în limba română.

TEORIA INTELIGENȚELOR MULTIPLE

Gândindu-ne la cei pe care îi considerăm inteligenți în mod curent (rămânând în cadrul mediului școlar), vom constata că este vorba în primul rând de cei care excelează la disciplinele de studiu considerate fundamentale în școală, precum matematica și limba și literatura română. Oricât de mult ar excela ceilalți elevi sau chiar aceiași la alte discipline, există întotdeauna o anumită rezervă în privința inteligenței lor, fiind apreciați mai curând ca talentați. În realitate, dacă este să luăm în calcul ultimele evoluții în psihologie, performanța, indiferent de disciplină, este aceeași.

Teoria care demonstrează caracterul multiplu al inteligenței umane are ca autor pe **Howard Gardner**, profesor de teoria cunoașterii, educație și psihologie la Universitatea Harvard. În elaborarea teoriei sale, Gardner a pornit de la constatarea că pe de o parte unii copii cu coeficient ridicat de inteligență nu au rezultate bune la școală, iar pe de altă parte că persoane care au avut rezultate remarcabile de-a lungul vieții, au avut dificultăți la școală. În acest context, definiția pe care o propune inteligenței este caracterizată de flexibilitate: **„mod de a rezolva probleme și de a dezvolta produse considerate ca valori de cel puțin o cultură"**. Detaliind definiția sa, se poate observa cu ușurință că nu se poate aduce în discuție un eventual caracter univoc al inteligenței, în măsura în care problemele pot fi din cele mai diverse, după cum rezolvarea lor poate cunoaște o multitudine de posibilități. Aceasta înseamnă simultan o valorizare a domeniului sau a câmpului de manifestare.

Studiind modul în care oamenii rezolvă problemele, Gardner a identificat opt tipuri de inteligență diferențiate în baza a zece criterii, dintre care cele mai relevante se referă la *existența unui sistem propriu de simboluri (cuvinte, numere), manifestarea abilității respective de la primele semne ale existenței oamenilor pe Pământ, cunoașterea părții creierului unde este localizată inteligența respectivă* etc.

Inteligența lingvistică: Cei ce posedă acest tip de inteligență ca dominat gândesc cu predilecție în cuvinte și folosesc cu ușurință limba pentru a exprima și/sau înțelege realități complexe. Sunt persoane care învață repede limba maternă și limbile străine, citesc cu plăcere, folosesc metafore etc.

Inteligența logico-matematică: Prevalența ei determină analiza cauzelor și a efectelor, înțelegerea relațiilor dintre acțiuni, obiecte și idei. Abilitatea de a calcula, cuantifica, evalua propoziții și efectua operații logice complexe sunt caracteristici care ies în evidență în cazul acestei inteligențe împreună cu abilități de gândire deductivă și inductivă și capacități critice și creative de rezolvare a problemelor.

Inteligența muzicală: Persoanele cu această inteligență gândesc în sunet, ritmuri, melodii și rime. Sunt sensibili la tonalitatea, intensitatea, înălțimea și timbrul sunetului; recunosc, creează și reproduc muzica folosind un instrument sau vocea.

Inteligența spațială: Înseamnă de a gândi în imagini și a percepe cu acuratețe lumea vizuală. Abilitatea de a gândi în trei dimensiuni, de a transforma percepțiile și a recrea aspecte ale experienței vizuale cu ajutorul imaginației sunt caracteristici ale acestei inteligențe.

Inteligența naturalistă: Persoanele la care este dominant acest tip de inteligență au capacitatea de a recunoaște și clasifica indivizi și specii. Interacționează eficient cu creaturi vii și pot disceme cu ușurință fenomene legate de viață și de forțele naturii.

Inteligența chinestezică: Dominanța acestei inteligențe aduce după sine gândirea în mișcări și folosirea corpului în moduri sugestive și complexe. Ea implică simțul timpului și al coordonării mișcărilor corpului și ale mâinilor în manipularea obiectelor.

Inteligența interpersonală: Înseamnă a înțelege celelalte persoane, a avea empatie, a recunoaște diferențele dintre oameni și a aprecia modul lor de gândire, fiind sensibili la motivele, intențiile și la stările lor. Ea implică o interacțiune eficientă cu una sau mai multe persoane din familie sau din societate.

Inteligența intrapersonală: Determină o gândire și înțelegere de sine, a fi conștient de punctele tale tari și slabe, a planifica eficient atingerea obiectivelor personale, monitorizarea și controlul eficient al gândurilor și emoțiilor, abilitatea de a se monitoriza în relațiile cu alții.

Aplicație: Încercați să vă apreciați pe o scală de la 1 la 10 propria inteligență potrivit tipurilor amintite mai sus. Argumentați evaluarea realizată și eventual comparați-o cu o evaluare făcută de unul dintre colegii voștri.

APLICAȚII

1. Analizați interacțiunile dintre aptitudini și celelalte procese psihice.
2. Definiți aptitudinile și analizați raportul dintre înnăscut și învățat în cazul lor.
3. Analizați clasificarea aptitudinilor.
4. Comentați din punct de vedere psihologic următorul text: *„Inteligența poate fi blocată sau poate fi activată într-un sens sau altul (...) și în funcție de factorii motivaționali puși în acțiune în condițiile date"* (Al. Roșca).
5. Rugați profesorul de psihologie sau contactați un consilier vocațional pentru a vă aplica un test care să permită evaluarea tipurilor de inteligență. Comparați rezultatele obținute cu propria voastră evaluare. Analizați, după aceea, rezultatele obținute cu propriile voastre aspirații privind studiile universitare și cariera ce va urma acestora. Ce concluzii desprindeți?

Dicționar

Asimilare = conduită activă ce opune acomodării la mediu modificarea acestuia. Din punct de vedere fiziologic, asimilarea este procesul prin care ființele vii transformă elementele extrase din mediu, integrându-le propriei lor substanțe. Comparativ se poate vorbi de o asimilare din punct de vedere psihologic.

Stadiu = perioadă de dezvoltare. Dezvoltarea intelectuală și afectivă a ființei umane nu se face în mod uniform, după un model linear, ci trece prin anumite stadii care implică, fiecare dintre ele, un progres și o reorganizare a ansamblului.

Talent = aptitudine naturală sau dobândită de a face un lucru, depinzând de capacitățile individuale, de motivațiile subiectului și de mediul social, fiind expresia interacțiunii acestor condiții.

Vocație = înclinație pentru o activitate profesională sau artistică la o persoană care posedă aptitudinile necesare. În general, o persoană se împlinește atunci când își poate satisface vocația. Rolul consilierului vocațional este de a face distincție între vocațiile veritabile, bazate pe aptitudini reale, și proiectele himerice ale unor adolescenți rău adaptați la realitate.

19. CARACTERUL

19.1 Latura relațional-valorică a personalității

Etimologic termenul de *caracter* provine din limba greacă (semnificând *tipar*, *semn*, *pecete*) și desemnează ceea ce este caracteristic pentru un om, modul propriu al acestuia de a se comporta în relațiile cu alții. Într-un **sens larg** termenul de *caracter* este sinonim cu cel de *personalitate*, desemnând **portretul psiho-moral** ce cuprinde concepția despre lume și viață, convingerile, credințele, aspirațiile, idealurile unei persoane, conținutul și calitatea acțiunilor, stilul său de activitate.

Prin specificul său, **caracterul se dovedește a fi expresia întregului sistem al personalității**, una dintre laturile majore ale acestuia, anume **latura relațional-valorică**.

Caracterul este totalitatea însușirilor psihice esențiale și stabile care se exprimă în valorile promovate și prin atitudinile (comportamentul) omului în raport cu diferite domenii ale vieții sociale și în raport cu sine.

În măsura în care caracterul își pune amprenta asupra întregii personalități, este necesară delimitarea specificului său în raport cu celelalte laturi ale personalității:

a. ***Caracter-temperament***:
- în timp ce temperamentul este neutru din punct de vedere socio-moral, nefiind influențat de conștiință și deciziile acesteia, **caracterul sau trăsăturile de caracter pot și sunt valorizate**, receptate ca pozitive sau negative;
- spre deosebire de trăsăturile temperamentale, înnăscute, **trăsăturile de caracter sunt dobândite** de-a lungul vieții sub influența modelelor socio-culturale de comportament și a valorilor pe care le cultivă și le impune societatea;
- **caracterul este o instanță de control și verificare**, respectiv chiar și în cazul temperamentelor cu un nivel energetic redus există posibilitatea ca prin intervenția conștiinței acest lucru să fie compensat (de exemplu, nu se poate justifica lipsa de performanță a unui melancolic datorită temperamentului său, deoarece printr-o mai bună planificare a timpului și prin voință acest lucru poate fi depășit);
- temperamentul își pune amprenta asupra modului în care trăsăturile de caracter se manifestă în comportament.

b. ***Caracter- aptitudini***:
- în timp ce aptitudinea este un sistem operațional eficient care se investește în activitate și care se evaluează după rezultatele obținute, **caracterul se referă la atitudinea față de diferite laturi ale realității**, inclusiv activitatea proprie;
- **între aptitudini și trăsăturile de caracter pot exista relații discordante sau concordante**, discordanța (de obicei prezența unor trăsături de caracter negative) conducând la frânarea posibilităților de dezvoltare.

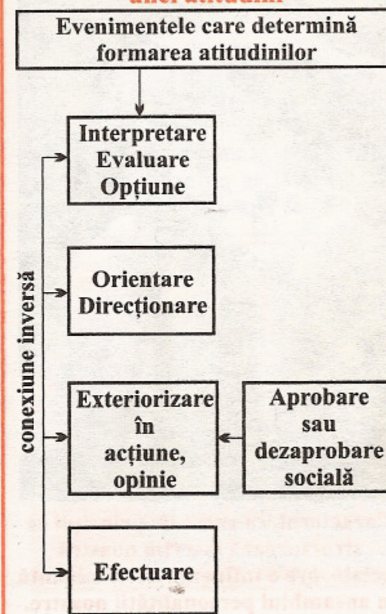
Se știe că scriitorul rus Anton Pavlovici Cehov (1860-1904) era modest, echilibrat, delicat, blând, cinstit și corect însă, vom observa citind textul următor, că aceste însușiri sunt rodul autoeducației în funcție de anumite valori, putându-se vorbi despre un om care transformă un „caracter urât" în unul „frumos":

„Într-una din scrisorile către soția sa, O. L. Knipper-Cehova, Anton Pavlovici face această mărturisire prețioasă: „Îmi scrii că mă invidiezi pentru caracterul meu. Trebuie să-ți spun că din fire am un caracter brutal, sunt violent ș.a.m.d. Dar m-am obișnuit să mă stăpânesc, deoarece nu e frumos ca un om cumsecade să-și dea drumul năravului. În trecut făceam niște năzbâtii, să te minunezi nu altceva!"

Citind această scrisoare, biograful lui A.P. Cehov scrie: „Mărturisirea aceasta va părea oricui și oricând surprinzătoare. În mintea tuturor s-a întipărit atât de viu imaginea uimitor de delicată, blândă, sensibilă și modestă a „doctorului Cehov", încât ni se pare straniu să ni-l închipuim brutal, violent, „cu o purtare urâtă". Or, se știe că Cehov nu arunca vorbele în vânt: o dată ce a mărturisit el însuși că așa a fost, trebuie să-l credem. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât știm că brutalitatea, violența erau trăsături specifice neamului Cehov. Este neîndoielnic că felul de a fi al lui Cehov era rezultatul unui neobosit efort de autoeducare, obținut printr-o luptă dârză dusă cu sine însuși încă din primii ani ai vieții."

(*Probleme de psihologia personalității* (Culegere de articole sub redacția lui E.I. Ignatiev), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1963, p.57)

19.2 Structura caracterului

Portretul psiho-moral al unei persoane poate fi conturat prin precizarea diferitelor trăsături de caracter.

Trăsăturile de caracter reprezintă poziții ale subiectului față de cele din jur, un mod de a se raporta la evenimentele existenței sale în lume.

Aceste modalități de raportare se numesc *atitudini*:

Atitudinea reprezintă modalitatea de raportare la o clasă generală de obiecte sau fenomene și prin care persoana se orientează subiectiv și se autoreglează preferențial.

Nu orice trăsătură de caracter reprezintă o atitudine, ci este necesar ca trăsătura în cauză să fie definitorie, esențială, durabilă (să determine un mod constant de manifestare a individului), asociată cu o valoare morală și exprimată cu o anumită intensitate.

Atitudinea se dovedește a fi o **construcție psihică sintetică**, ce **cuprinde elemente cognitive, afectiv-motivaționale** și **volitive** (are la bază noțiuni, reprezentări, judecăți morale, este susținută energetic și este direcționată de aspirații, idealuri, stări afective și convingeri). Pot fi delimitate astfel în cadrul atitudinii trei segmente principale: un **segment decizional**, un **segment direcțional** și un **segment executiv**.

În funcție de preponderența unora sau altora dintre elemente, se poate vorbi de **atitudini determinate cognitiv**, **afectiv** sau **volitiv**, dar, în oricare dintre situații, **atitudinea se manifestă în comportament prin intermediul acțiunilor voluntare**.

Structura caracterului poate fi studiată prin analiza sistemului de atitudini, acestea după domeniul care condiționează formarea lor și domeniul în care se manifestă fiind:

– **Atitudini față de ceilalți oameni**: este vorba de *gradul de deschidere față de cei din jur*, exprimându-se prin gradul de prețuire, respect, stimă, dragoste față de ceilalți, față de om în general. La un **pol pozitiv** pot fi amintite atitudini precum: omenia, altruismul, recunoașterea valorii celorlalți, loialitatea, omenia etc., iar la un **pol negativ** intoleranța, invidia, egoismul etc.

– **Atitudini față de sine**: se referă la faptul că fără o cunoaștere de sine nu ne putem compara cu ceilalți și nu ne putem cultiva propria individualitate, dar că este necesară păstrarea unui echilibru în modalitățile afirmării de sine. La un **pol pozitiv** pot fi enumerate atitudini precum: încrederea în forțele proprii, modestia, demnitatea, iar la cel **negativ**, desconsiderarea de sine, orgoliul, autoumilirea etc.

– **Atitudini față de muncă, față de activitate**: se referă la înțelegerea de către individ a necesității de a desfășura o activitate utilă, de a-și pune în valoare aptitudinile. Spiritul de inițiativă, sârguința, hărnicia etc. se plasează la un **pol pozitiv**, în timp ce lenea, indolența, nepăsarea etc. sunt situate la un **pol negativ**.

– **Alte clase de atitudini**: *atitudini culturale, atitudini față de familie, atitudini față de natură, atitudini privind societatea în ansamblul ei* etc.

Pentru a schița într-adevăr portretul psiho-moral al unei persoane este necesar să fie luate în calcul și **trăsături voluntare de caracter** (acestea nu pot fi pozitive sau negative și de aceea nu reprezintă atitudini) precum: fermitatea, perseverența, stăpânirea de sine, curajul, bărbăția, spiritul hotărât, eroismul.

Oricum, se poate observa că trăsăturile de caracter se prezintă în cupluri contrastante, dar nu se poate aprecia că o persoană ar dispune doar de unul dintre membrii unei perechi, fiind vorba, de fapt, de dominante.

În acest sens s-a pus **problema organizării sistemice a caracterului**, o teorie cunoscută în acest sens fiind cea a lui **G.W. Allport** (acesta a arătat că trăsăturile individuale de caracter sunt de trei tipuri: **cardinale**: 1-2 trăsături care domină și controlează pe toate celelalte; **principale**: 10-15 trăsături evidente, controlând un mare număr de situații obișnuite, comune, **secundare:** sute și mii de trăsături slab exprimate și deseori negate de subiect).

Trăsături caracteriale negative

Minciuna: acoperă o gamă largă de comportamente, pornind de la o opțiune non-conformistă între realitate și ficțiune, până la abaterea deliberată și conștientă de la valorile dezirabile. Dacă până la vârsta de 6-7 ani, lumea copilului este o lume în care realul și imaginarul nu sunt clar delimitate, iar în această măsură trebuie să se facă o diferență între ceea ce este fabulație și ceea ce este minciună, după această vârstă utilizarea minciunii se datorează unor cauze precum: frica de pedeapsă, interdicția unor activități, dorința de a ieși în relief, o suferință afectivă, o dizarmonie a personalității etc.

Capriciul: reprezintă un defect al voinței și caracterului manifestat mai ales prin refuzul ascultării de cei mari. Are la bază o slabă dezvoltare a inhibiției interne și un psihic labil (sistem nervos slab), printre cauzele sale putând fi enumerate: răsfățul, alintul, îngăduința exagerată, satisfacerea tuturor dorințelor etc. Se manifestă prin fluctuații ale dispoziției afective, țipete, utilizarea de cuvinte urâte, izbucniri afective etc.

Încăpățânarea: constă în rezistența sau opoziția individului la ceea ce i se cere să facă, este sfătuit sau rugat. Se invocă de obicei un „așa vreau eu", fără însă să existe răspuns la întrebarea „de ce?" Oricare ar fi forma sa, are la bază greșeli de educație, fixate pe un fond temperamental.

Deoarece ierarhizarea atitudinilor și trăsăturilor într-un sistem este principala particularitate a sistemului caracterial, o bună definire a **portretului caracterial** presupune precizarea unor **caracteristici** precum:

– ***unitatea caracterului:*** se referă la a nu modifica, în mod esențial, conduita din motive de circumstanțe;
– ***expresivitatea caracterului***: se referă la nota specifică pe care i-o imprimă trăsăturile dominante;
– ***originalitatea caracterului***: se referă la coerența lăuntrică ce rezultă din modul unic de armonizare a trăsăturilor cardinale cu cele principale și cele secundare;
– ***bogăția caracterului***: este dată de multitudinea relațiilor pe care persoana le stabilește cu semenii;
– ***statornicia caracterului:*** se referă la manifestarea constantă, în conduită, a trăsăturilor caracteristice;
– ***plasticitatea caracterului***: capacitatea de restructurare, de evoluție în raport cu noile cerințe;
– ***tăria de caracter***: forța cu care sistemul caracterial își apără unicitatea.

19.3 Rolul caracterului în structura personalității

Așa cum s-a subliniat, **caracterul este expresia întregului sistem al personalității**, în această măsură dovedindu-se a avea un rol deosebit de important în adaptarea și integrarea individului în viața socială. Fiind o latură a personalității noastre în întregime dobândită de-a lungul existenței, el poate fi modelat în funcție de cerințele mediului social în care trăim, dar și în funcție de ceea ce vrea fiecare dintre noi să fie sau să devină. Se poate atunci aprecia că suntem acceptați sau respinși de cei din jurul nostru potrivit trăsăturilor de caracter pe care le manifestăm. Ca atare, și cu atât mai mult, atunci când dorim sau se impune modificarea anumitor trăsături caracteriale, **caracterul se dovedește a influența întreg sistemul personalității noastre**, oferind un **sens** sau altul acțiunilor noastre.

Caracterul, după cum s-a subliniat, nu se poate defini în afara **orientării axiologice** a persoanei, **eticul** trebuind să rămână atunci punctul de referință preeminent și pentru omul complex al lumii contemporane. În acest sens, caracterul se dovedește (ținând cont și de distincția, simplistă de altfel, între „oameni de caracter" și „oameni fără caracter") a reprezenta **o sumă de principii** care oferă consistența interioară a individului în câmpul social. Întreaga noastră conduită este determinată de aceste principii (trăsături) esențiale în raport cu propria noastră persoană, cu propriul nostru mod de a fi, indiferent care este acesta. Caracterul se dovedește atunci ca reprezentând **„personalitatea evaluată din punct de vedere etic"**.

Caracterul, ca sumă de principii ce structurează inserția noastră socială, are o influență determinantă în ansamblul personalității noastre.

PORTRETE CARACTERIALE

Caracterul, structurarea acestuia, a reprezentat o constantă a preocupărilor de tip psihologic și de-a lungul istoriei culturale a Occidentului. În acest sens, una dintre lucrările cele mai cunoscute, aparținând lui **Jean de La Bruyère** (sec. XVII), este *Caracterele sau moravurile acestui veac* (Editura pentru literatură, București, 1968), unde sunt schițate o multitudine de portrete caracteriale, unele dintre ele preluate de la scriitorul antic **Teofrast**, dintre care vă propunem pentru analiză câteva:

Amabilul: „Ca să definim amabilitatea, am putea spune că este un fel de a te purta care urmărește desfătarea fără să aibă în vedere un interes personal. Nici o îndoială că se poate numi amabil acela care te salută de la distanță, te numește om minunat, manifestă pentru tine o admirație profundă, îți strânge mâna cu căldură. Te întovărășește un timp și-și ia rămas bun de la tine, după ce mai întâi te-a întrebat când te va revedea și după ce te-a ridicat în slăvi. De e numit arbitru, amabilul se poartă în așa chip încât să se facă plăcut nu numai celui ce i-a încredințat apărarea intereselor lui, ci și adversarului; și aceasta o face de teama de a nu părea părtinitor. În discuțiile cu străinii este mai curând de partea lor decât de partea concetățenilor lui. Când este invitat la o masă are grijă să recomande gazdei să aducă și copiii iar când aceștia și-au făcut apariția, observă că seamănă cu tatăl lor cum seamănă două smochine între ele. Chemând apoi la el copiii, îi îmbrățișează și-i pune să stea alături. Cu unii se joacă strângând și desfăcând pumnii iar pe alții îi lasă să adoarmă pe genunchii lui și nu cârtește sub povara lor."

Lingușitorul: „Lingușirea ar putea fi definită ca o comportare lipsită de demnitate în urma căreia însă lingușitorul are partea lui de folos. Mergând pe un drum alături de altul, lingușitorul este capabil să-i spună: „bagi de seamă cu câtă admirație se uită lumea la tine? Nu e om în cetate cu care să se petreacă lucrurile aidoma...". Când cel lingușit vorbește, lingușitorul poruncește celorlalți să tacă; când cântă îi aduce laude iar când a încetat, îl aplaudă strigând „Bravo!"... Când târguie din piață mere și pere pentru odraslele prietenului, le aduce și le împarte de față cu tatăl lor, ba îi și îmbrățișează pe copii spunându-le: „ce copii buni și cum mai seamănă cu tatăl lor!" Când se întâmplă să-și cumpere încălțăminte amândoi, îi spune că piciorul lui are o linie mai frumoasă decât gheata... La masă este cel dintâi care laudă vinul și nu uită să adauge: „Mănânci cu atâta grație!"... Îi mai spune că are o locuință clădită după un plan minunat, că are o grădină îngrijită și că portretul îi seamănă leit. Într-un cuvânt, lingușitorul spune și pune la cale numai lucruri prin care bănuiește că poate fi cuiva pe plac."

Zgârcitul: „Zgârcenia este o economie ce întrece orice măsură. Zgârcitul este omul care înainte de a se fi împlinit luna bate la ușa datornicului și-i cere dobânda, chiar dacă aceasta nu face măcar o jumătate de obol. Când se află la o masă pregătită pe socoteala celor ce iau parte la ea, zgârcitul numără câte pahare a băut fiecare, iar zeiței Artemis îi jertfește mai puțin decât oarecare altul din cei prezenți. Dacă un cunoscut i-a procurat un obiect pe un preț scăzut, zgârcitul consideră că e îngrozitor de scump. Dacă sclavul i-a spart o oală sau o farfurie, îi scade din hrană. Dacă nevasta a pierdut un bănuț, cotrobăie prin oale, răscolește paturile, lăzile, caută până și în așternuturi. (...) Casetele zgârciților de felul ăsta sunt doldora de bani! Mucegaiul stă prins pe ele, iar pe chei s-a pus rugina.

Zgârcitul poartă haina mai sus de genunchi, iar la baie aduce uleiul în sticle mititele; se tunde la piele, îl găsești desculț și la prânz, iar când dă haina la curățat îndeamnă pe meșter să întrebuințeze argilă din belșug, ca să nu se păteze prea repede."

Aplicație: Analizați cu atenție aceste portrete caracteriale, punând în evidență modul în care conduita persoanelor este influențată de trăsătura caracterială dominantă. Încercați după aceea să realizați portrete caracteriale pornind de la alte trăsături caracteriale dominante. Discutați cu colegii voștri aceste portrete și decideți, argumentat, în ce măsură pornind de la trăsătura caracterială dominantă se poate anticipa conduita viitoare a unei persoane.

APLICAȚII

1. Analizați comparativ caracterul, temperamentul și aptitudinile.
2. Prezentați particularitățile structurale a căror cunoaștere permite o mai bună definire a profilului caracterial.
3. Analizați locul și rolul caracterului în sistemul personalității.
4. Analizați, prin exemple concrete, interdependența dintre temperament și caracter.
5. Organizați-vă pe grupe de patru elevi și realizați portretul caracterial al unuia dintre membrii grupului. Rugați un alt grup să realizeze un astfel de portret pentru același membru al grupului. Comparați cele două portrete caracteriale, încercând să găsiți explicații pentru diferențele constatate.
6. Realizați un dosar tematic cu titlul „Portrete caracteriale" în care să grupați fragmente literare care pot fi încadrate în această categorie.
7. Realizați o lucrare de aproximativ o pagină prin care să analizați rolul mediului social în formarea caracterului.
8. Se consideră că obișnuințele noastre ilustrează atitudini care ne sunt proprii. Analizați prin intermediul unor exemple (atât pozitive cât și negative) o astfel de determinare.
9. Analizați rolul voinței în constituirea caracterului.

19

Dicționar

Armonie = potrivire a elementelor într-un întreg.
Demnitate = calitatea de a fi demn, de a avea o atitudine demnă, dată de obicei de existența unei autorități morale, de promovarea unor principii de conduită apreciate ca pozitive etc.
Etic, etică = conform cu etica, moral; știință care se ocupă cu studiul valorilor și a condiției umane din perspectiva principiilor morale și rolul lor în viața socială; totalitatea normelor de conduită morală corespunzătoare, astăzi până la nivelul unei profesii sau unui domeniu de activitate (etică medicală, etică jurnalistică etc.).
Fabulație = prezentarea unei fapte imaginare ca reală.
Lașitate = trăsătură de caracter ce revine persoanei care se dovedește lipsită de curaj și de sentimentul onoarei.
Mediu social = societatea, lumea în mijlocul căreia trăim cu referire la semenii noștri, la relațiile dintre aceștia, la instituțiile și organizațiile existente etc.
Minciună = denaturare intenționată a adevărului având de obicei ca scop înșelarea, inducerea în eroare a unei alte persoane.
Plasticitate = capacitate de modelare sub acțiunea a diferiți factori.

20. CREATIVITATEA

20.1 Conceptul de creativitate

Creativitatea nu este o trăsătură psihică autonomă, ci este rezultanta organizării optime a unor factori de personalitate diferiţi.

Creativitatea se defineşte ca un complex de însuşiri şi aptitudini care, în condiţii favorabile, generează produse noi şi de valoare pentru societate.

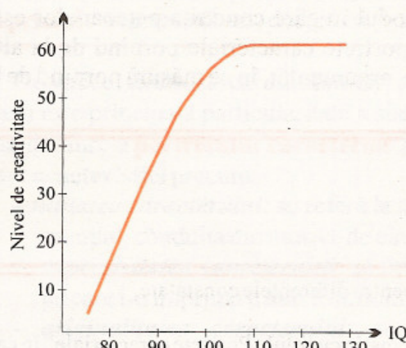
Orice subiect dispune de un potenţial creativ şi fiecare dintre structurile psihice poate pune în evidenţă unul sau mai multe aspecte ale acestui potenţial. Activarea şi valorificarea superioară a potenţialului creativ are loc îndeosebi la nivelul gândirii, procesul generării de noi cunoştinţe şi de utilizare a experienţei în situaţii noi fiind în bună măsură un proces de re-gândire.

I se atribuie afirmaţia potrivit căreia geniul, implicit creativitatea, înseamnă 99% transpiraţie şi 1% inspiraţie.

Thomas Alva EDISON (1847-1951)

Relaţia aproximativă dintre inteligenţă

După unii autori, creativitatea ştiinţifică presupune un coeficient de inteligenţă (IQ) de minim 110 (115 sau 120 după alţii), un coeficient de inteligenţă mai ridicat nesemnificând necesar un plus de creativitate. În alte domenii, spre exemplu în artă, limita inferioară ar fi de 95-100.

Creativitatea reprezintă o proprietate a întregului sistem psihic uman, iar în acest sens pot fi puse în evidenţă **două categorii de factori care determină, dinspre sistemul psihic uman, creativitatea**:

a. vectorii: au rol de orientare şi energizare, fiind cuprinse aici toate procesele psihice reglatorii responsabile de susţinerea energetică şi incitarea la acţiune. În funcţie de orientare se împart în **vectori pozitivi** (care contribuie la crearea noului) şi **vectori negativi** (care îndepărtează subiectul de realizarea unui produs original):

Vectori creativi (pozitivi)	Vectori mai puţin creativi (negativi)
trebuinţele de creştere	trebuinţe homeostazice
motivaţia intrinsecă	motivaţie extrinsecă
nivelul ridicat al aspiraţiei	niveluri scăzute de aspiraţie
interese puternice, angajare în activitate/profesie	absenţa sau intensitatea scăzută a intereselor
stabilitate şi maturitate emoţională	lipsa de stabilitate şi maturitate a intereselor
atitudini creative: iniţiativă, receptivitate faţă de nou, dorinţă de schimbare, disponibilitate faţă de asumarea riscurilor, încrederea în propria persoană şi în alţii, independenţă în evaluare şi autoevaluare, nonconformism intelectual şi profesional, tendinţă de a problematiza, curiozitate, respect pentru nou şi valoare etc.	atitudini rutiniere: tendinţa spre imitarea de modele, opacitate la nou, rezistenţa la schimbare, neîncrederea în forţele proprii, delăsarea, încăpăţânarea, dependenţa de autoritate, conformism intelectual, teama de a formula probleme, intoleranţa la ambiguitate şi contradicţii, respect exagerat faţă de tradiţie etc.

b. operaţiile şi sistemele operaţionale: moduri de lucru care se divid în operaţii stimulative pentru producerea noului şi operaţii rutiniere:

Operaţii generatoare de nou	Operaţii rutiniere
procedeele euristice	procedee algoritmice
procedeele imaginaţiei	absenţa procedeelor imaginaţiei în activitate
memorie flexibilă	fidelitatea excesivă a memoriei
gândire divergentă, fluidă, laterală	gândire convergentă, cristalizată, verticală
forţă intelectuală pentru argumentarea propriilor idei	capacităţi slabe de susţinere a propriilor idei
libertate în exprimare şi spontaneitate	„limba de lemn”
aptitudini speciale puternic dezvoltate	aptitudini speciale slab dezvoltate

În măsura în care atitudinile creative sunt convergente cu factorii operaţional-cognitivi (aptitudinali) se obţin produse cu o cotă de *originalitate înaltă*. Dacă între cele două categorii nu există convergenţă, nu se poate vorbi de *activitate creativă*. De asemenea, pe lângă **factorii interni** au un rol important în activitatea creativă şi **factorii externi**, de „facilitanţă”.

20.2 Niveluri şi stadii ale creativităţii

Ca *proprietate general umană*, creativitatea se manifestă în forme diferite, pe niveluri ierarhice distincte. Potrivit lui **C. W. Taylor** pot fi diferenţiate următoarele **niveluri de creativitate**:

- **creativitatea expresivă**: exprimare liberă, spontană a persoanei care nu este preocupată de obţinerea unor produse utile sau valoroase;
- **creativitatea productivă**: satisfacţia înregistrată pe nivelul anterior permite însuşirea unor operaţii, tehnici ce au ca rezultat obţinerea de produse mai mult sau mai puţin originale;
- **creativitatea inovativă**: se accentuează gradul de originalitate, elementele obţinute fiind, de asemenea, noi, dar noutatea este obţinută prin combinarea şi recombinarea unor elemente deja cunoscute;
- **creativitatea inventivă**: se caracterizează printr-un nivel de originalitate, astfel încât produsele obţinute transformă fundamental domeniul pe care se manifestă;
- **creativitatea emergentă**: nivelul de originalitate este atât de ridicat încât determină modificări revoluţionare ale unui domeniu, presupunând o restructurare a

unui domeniu, presupunând o restructurare a experiențelor ce depășesc toate posibilitățile anterioare de înțelegere.

Creativitatea reprezintă, de asemenea, procesul prin care omul identifică anumite dezechilibre în experiență, în activitatea sa pe care le depășește prin capacitatea de a formula idei și ipoteze noi, de a le verifica și de a realiza ceea ce permite înlăturarea dezechilibrelor de la care s-a pornit. În această măsură se poate susține că este vorba de un *caracter fazic, procesual al creativității*, potrivit lui **G. Wallas** putându-se delimita următoarele **faze**:

- **faza pregătitoare**, care constă în informare, documentare și experimentare, fiind o fază obligatorie a actului creator, conștientă și de lungă durată;
- **faza incubației** (gestația, germinația), care se desfășoară la nivel subconștient sau chiar inconștient, fiind etapa în care ideile se structurează într-o manieră nouă;
- **faza „iluminării"**, unde este vorba de apariția în conștiință a soluției, ceea ce se poate produce după o activitate intensă, dar și după pauze îndelungate sau chiar în somn;
- **faza verificării**, respectiv faza în care se realizează elaborarea finală a soluției în scopul comunicării sale.

Procesul de creație nu urmează un tipar unic, existând o mare varietate de modalități de realizare a unui produs nou și valoros pentru societate, de fiecare dată fiind evidentă amprenta personalității creatoare.

MODELUL TRIADIC AL FACTORILOR INTELECTUALI AI CREATIVITĂȚII

Într-un capitol anterior a fost prezentat **modelul Guilford** al inteligenței, model capabil să cuprindă și dimensiunea creativității. Acest model nu este singurul, un altul fiind cel inițiat de **R. J. Sternberg**, anume **modelul triadic al factorilor intelectuali ai creativității**. Potrivit acestui model, activitatea cognitivă se desfășoară pe trei registre sau niveluri, structural corelate: **componențial, metacomponențial** și **epistemic**.

La primul nivel, cel **componențial**, este vorba de o multitudine de operații de prelucrare a informației (operații matematice, logice etc.), utilizate în rezolvarea problemelor. Atunci când se introduce o relație de ordine între operații se formează o strategie rezolutivă (algoritmică sau euristică), acestea împreună cu cunoștințele ce stau la baza lor formând **nivelul metacomponențial** al gândirii. Mai mult, orice activitate științifică și nu numai, se desfășoară într-o anumită **paradigmă** (o mulțime de presupoziții, norme și valori de cercetare sau de realizare), care determină la nivel individual un anumit **registru epistemic** al activității intelectuale.

Relevanța acestui model pentru creativitate se referă la faptul că diferențele individuale de creativitate și procesul de creație au la bază diferențe personale localizabile la aceste trei niveluri ale activității intelectuale. A rezolva o problemă presupune în primul rând stăpânirea unor operații, șansa fiind mai mare pentru cel care stăpânește un repertoriu mai larg de operații. Mergând mai departe, complexitatea problemelor pretinde un repertoriu de proceduri rezolutive, nivelul de creativitate fiind cu atât mai accentuat cu cât acel repertoriu (mai ales pe componenta euristică) este mai mare. În cele din urmă, creațiile deosebit de valoroase ajung să conducă la modificarea registrului epistemic (a paradigmei), cu impact și asupra celorlalte componente.

Aplicație: Identificați o problemă sau o serie de probleme în cazul cărora considerați că ați dat dovadă de un coeficient mai înalt de creativitate. Analizați rezultatul obținut și puneți în evidență operațiile utilizate, strategiile rezolutive și modificările pe care le-a determinat în sistemul vostru cognitiv cele realizate.

APLICAȚII

1. Analizați rolul factorilor interpersonali și de grup în dezvoltarea creativității.
2. Elaborați un text de 10 rânduri (± 1 rând) în care să utilizați în sens psihologic următorii termeni: *atitudine*, *aptitudine*, *creativitate*.
3. Analizați comparativ imaginația și creativitatea.
4. Identificați exemple de produse ale unor demersuri creative care să exemplifice nivelurile creativității. Realizați acest lucru și în ceea ce privește propria activitate. Până la ce nivel reușiți să identificați astfel de produse?
5. Organizându-vă pe grupe de 4 elevi încercați să formulați o metodă de stimulare a creativității. Comparați rezultatele obținute de voi cu cele ale colegilor voștri.
6. Una dintre metodele de stimulare a creativității este metoda „6-3-5". Astfel, este necesar să vă organizați în grupuri de șase membri, fiecare având în față o coală de hârtie, pe care o împarte în trei coloane. În raport cu problema enunțată fiecare din cei șase membri ai grupului notează trei idei de rezolvare a sa, în cele trei coloane. Fiecare participant transmite colegului din dreapta foaia de hârtie proprie și o primește pe cea a colegului din stânga, ideile emise fiind reluate și îmbunătățite, completate, modificate etc. Se realizează deplasarea foilor de hârtie până în momentul în care ideile emise inițial trec, în diferite faze de prelucrare, prin fața celorlalți cinci membri ai grupului. La final, foile sunt strânse și se încearcă evaluarea ideilor obținute.
Încercați aplicarea acestei metode de stimulare a creativității în raport cu următoarea problemă: „Cum se poate stimula interesul elevilor pentru activitatea școlară?". În baza rezultatelor obținute realizați un set de propuneri pe care să le prezentați în Consiliul elevilor.

Dicționar

Emergent = care rezultă dintr-un mediu, deci este un produs al interacțiunii mai multor sisteme complexe (la propriu desemnează proprietatea unui corp sau raze de lumină de a ieși dintr-un mediu după ce l-a traversat).

Epistemologie = teorie a cunoașterii științifice, a modalităților în care se realizează aceasta; prin extensie, desemnează modalitățile de realizare a cunoașterii.

Facilitare = înlesnire, ușurare a îndeplinirii unei acțiuni, a producerii unui fenomen etc.

Inovație = rezolvare în general a unei probleme de tehnică sau de organizare a muncii în scopul perfecționării tehnice, raționalizării soluțiilor existente, creșterii productivității muncii etc.

Invenție = rezolvare sau realizare tehnică dintr-un domeniu al cunoașterii care are un caracter de noutate și reprezintă un progres față de stadiul cunoscut până atunci.

Spontan, -eitate = care se face sau se produce de la sine, fără o cauză aparentă; care se face de bunăvoie, nesilit de nimeni; care acționează cu promptitudine; promptitudine, naturalețe promptă în atitudini, în comportamente etc.

Vector = factor determinant și facilitant în raport cu un fenomen, proces etc.

21. ETAPE ÎN DEZVOLTAREA PERSONALITĂȚII*

21.1 Principiul dezvoltării în psihologie

Psihologia modernă subliniază **dimensiunea genetică** (evolutivă) **a psihicului**. Dezvoltarea personalității se desfășoară astfel în faze aflate într-o succesiune determinată, numite cel mai adesea „**stadii**", fiecare stadiu caracterizându-se printr-o organizare proprie a însușirilor, simultan fiecare stadiu trebuind considerat concomitent ca rezultantă a etapelor anterioare și ca premisă a celor viitoare.

La nivel individual, **psihogeneza** se înscrie într-un cadru socio-cultural în care sunt rezumate, selectate și condensate rezultatele întregii dezvoltări filogenetice. Dezvoltarea ontogenetică se realizează astfel pe o cale mai economică și mai productivă.

Ontogeneza este reprezentată de totalitatea schimbărilor sistematice, bio-psiho-sociale, intraindividuale, care au loc pe parcursul vieții unui om.

Principiul genetic statuează necesitatea de a studia nu numai produsul, rezultatul final al dezvoltării, ci să se abordeze însuși procesul apariției și instalării unei forme superioare a fenomenului considerat, depistând treptele parcurse și funcționalitatea lor în procesul evolutiv.

Principalii factori ai dezvoltării sunt:

1. **Ereditatea**, care este însușirea fundamentală a materiei vii de a transmite, de la o generație la alta, mesaje de specificitate, sub forma codului genetic. În planul dezvoltării psihice, ea apare ca un **complex de predispoziții și potențialități** și nu ca un inventar de capacități și trăsături deja formate. Ereditatea **constituie premisa biologică a dezvoltării**. Obiectivarea ei are caracter probabilist și oferă individului o șansă (ereditate normală) sau o neșansă (ereditate tarată).
2. **Mediul**, constituit din totalitatea elementelor cu care individul interacționează, direct sau indirect, în procesul devenirii sale. Mediul are o structură complexă ce include o multitudine de aspecte: de la elementele mediului natural și până la cele ale mediului social imediat. Ca factor ce stimulează potențialul ereditar, acțiunea mediului poate fi, în egală măsură, favorabilă dezvoltării, dar și o frână sau chiar un blocaj.
3. **Educația**, care se definește ca activitate specializată, specific umană, care mijlocește și susține, în mod conștient, dezvoltarea. Intenționalitatea, acțiunea sistematică și în cunoștință de cauză deosebesc educația de ceilalți doi factori ontogenetici.

Cercetarea contemporană a dezvoltării umane s-a orientat și spre teoretizări mai concrete și operaționale ale interacțiunii ereditate-mediu.

Una dintre direcțiile de abordare este aceea a cercetării copilului în **nișa sa de dezvoltare**. Acest concept desemnează **totalitatea elementelor cu care un copil intră în relație la o vârstă dată**. *Structura nișei de dezvoltare* cuprinde:

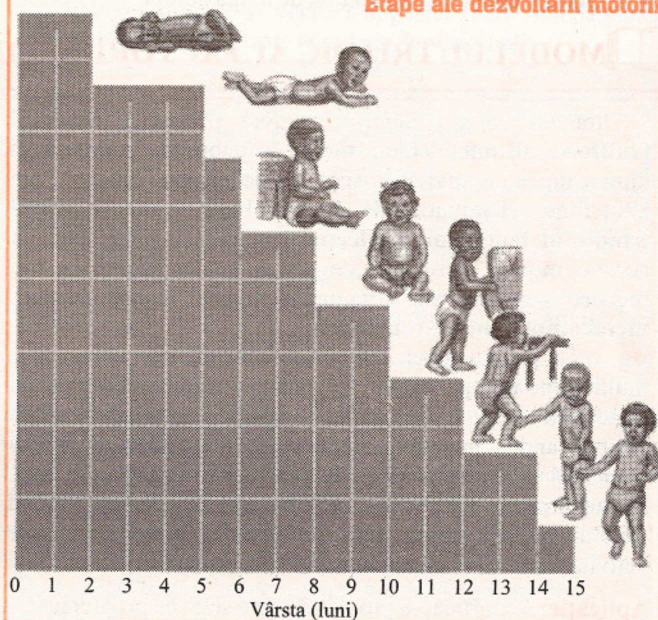
- obiectele și locurile accesibile copilului la diferite vârste;
- răspunsurile și reacțiile anturajului față de copil;
- cerințele adultului vizând competențele încurajate, vârsta la care sunt solicitate și nivelul de performanță acceptat;
- activitățile impuse, propuse sau îngăduite copilului.

21

Criteriile în funcție de care se stabilesc stadiile de dezvoltare a personalității sunt ***activitatea dominantă desfășurată***, ***sistemul de relații socio-culturale*** și ***structurile psihice specifice***.

În funcție de aceste criterii, cel mai adesea sunt diferențiate următoarele stadii:

- 0-1 an: **perioada infantilă**;
- 1-3 ani: prima copilărie (**copilăria timpurie**);
- 3-6/7 ani: a doua copilărie (**perioada preșcolară**);
- 6/7-10/11 ani: a treia copilărie (**vârsta școlară mică**);
- 10/11-14/15 ani: **preadolescența** (pubertatea);
- 14/15-18/19 ani: **adolescența**;
- 19/20 ani-30 ani: **tinerețea**;
- 30-55/60 ani: **vârsta adultă**;
- peste 60 de ani: **bătrânețea** sau vârsta a treia.

Copii sălbatici: Se cunosc câteva zeci de cazuri, în general acești copii nefiind capabili să vorbească sau să emită sunete vocale omenești, se deplasează în patru labe, au modalități de hrănire comparabile cu cele ale animalelor și nu-și exprimă emoțiile așa cum o fac oamenii. Cele mai cunoscute cazuri sunt cele ale „sălbaticului din Aveyron" și ale „copiilor-lupi" de la Midnapore. Primul dintre ele este cel al unui băiat descoperit în 1799, în vârstă de 10-12 ani, orice eforturi de educare a sa eșuând. În celălalt caz este vorba de două fetițe, numite Amala și Kamala, capturate în India, în 1920. Aveau aproximativ patru și opt ani, trăind într-o peșteră alături de lupi. Nu cunoșteau limbajul uman, alergau în patru labe și își exprimau suferința urlând ca lupii. Au învățat cu foarte mare greutate să meargă în picioare și câteva cuvinte. Au murit repede, fără să se adapteze la viața oamenilor. Cazurile de copii sălbatici demonstrează importanța mediului uman în raport cu dezvoltarea umană.

Dezvoltarea umană, așa cum s-a precizat, presupune mai mulți factori, educația fiind cel decisiv în raport cu realizarea posibilităților de dezvoltare într-un mediu favorabil. Prin educație dobândim toate capacitățile, cunoștințele și comportamentele ce ne fac să fim ceea ce suntem.

21.2 Vârstele mici (3-10/11 ani)

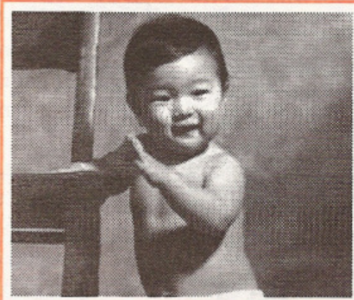
Vârstele mici se caracterizează printr-o **dezvoltare fizică progresivă intensivă**, dar mai ales cantitativă. Concomitent cu dezvoltarea anatomo-fiziologică, cu evoluția ascendentă structural-funcțională a creierului îndeosebi, se dezvoltă și particularitățile psihice și acționale ale copiilor.

Atenția trece treptat de la forma involuntară la forma voluntară, de la cea puțin stabilă la cea stabilă. **Memoria** dovedește o mare plasticitate, receptivitate, datorită stocului redus de informații. Ponderea cea mai mare este deținută de **gândirea concretă**, imaginația fiind cea care se desprinde în mare măsură de realitate, dovedindu-se deosebit de vie și fantastică. Copiii mici se caracterizează, de asemenea, printr-o mare curiozitate.

Este de subliniat **egocentrismul gândirii** copilului, care nu face diferențieri între punctul său de vedere, dorințele, plăcerile sale și aspectele reale ale lumii (nediferențierea între subiect și lumea exterioară). O altă trăsătură este animismul, pentru preșcolar, spre exemplu, obiectele având în general suflet.

Este prezent **spiritul de imitație**, fiind imitate în special actele celor mari, fără discernământ. Sunt prezente mai ales motivele extrinseci (exterioare) precum notele, recompensele morale și materiale.

Procesele afective se caracterizează prin simțiri, trăiri și sensibilitate vii și puternice, prin ceea ce se dovedește a fi tonus afectiv.

Comportamentul se leagă de o intensă nevoie de mișcare, de acțiune, datorită procesului intern de dezvoltare fizică, necesității consumului de energie și forței ce se acumulează.

Principala formă de **activitate** este *jocul*, prin acesta fiind stimulate coordonarea, echilibrul, dinamismul, forța, evaluarea spațialității, abilitățile în manipularea obiectelor. Jocurile practicate sunt diferite de la o perioadă la alta.

Odată cu intrarea în școală, întreaga energie a copilului va fi canalizată spre însușirea **strategiilor de învățare**. Vor fi conștientizate treptat rolul atenției și al repetiției, rolul învățătoarei/învățătorului fiind foarte mare în dobândirea unor noi norme de viață.

Se conturează o **viziune realistă asupra lumii**, *vârstei „de ce-ului?"* urmându-i *vârsta colecțiilor*. În jurul vârstei de 8 ani se dezvoltă un sentiment de identitate socială, copilul trăind cu mândrie apartenența sa la grupul de joacă, la grupul școlar sau la cel religios.

21.3 Preadolescența (10/11-14/15 ani)

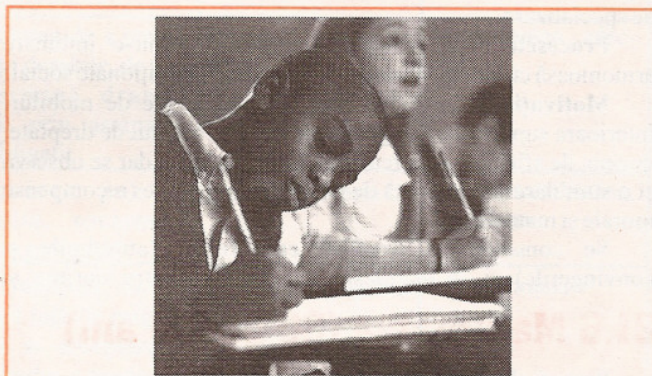
Este caracterizată prin marile **transformări anatomo-fiziologice**, semnul declanșării ei constituindu-l *„puseul de creștere a staturii"* care se produce între 10-12 ani: cresc în special membrele inferioare, iar toracele și bazinul rămân mai mici. Musculatura dezvoltându-se mai lent decât scheletul, apare o oarecare stângăcie în mișcări concomitent cu o intensă dorință de mișcare, prezentă mai ales la băieți.

Organele interne se dezvoltă în ritmuri diferite: inima crește mai repede decât arterele, fapt ce conduce, adesea la tulburări cardiovasculare; în comparație cu restul organismului, inima și plămânii au o creștere mai lentă, oboseala instalându-se mai repede.

Specifice acestei vârste sunt și **transformările endocrine**, determinate de intensificarea activității glandei tiroide și a glandelor sexuale. Primele semne ale **dezvoltării sexuale** apar la fete între 10-11 ani, cel mai devreme, dar pot întârzia și până la 15 ani, în timp ce la băieți dezvoltarea sexuală începe cu 1-2 ani mai târziu.

Toate aceste transformări solicită un consum energetic mare datorită căruia se manifestă frecvent dureri de cap, dureri abdominale, senzații de sufocare, amețeli, oboseală persistentă. Creșterea în înălțime, asociată cu o poziție vicioasă a umerilor, a capului determină, adesea, deformări ale coloanei vertebrale sau deficiențe de vedere.

În sfera **proceselor cognitive** se remarcă:
- dezvoltarea spiritului de observație și a acuității senzoriale;
- creșterea capacității de memorare și a selectivității memoriei;
- asimilarea unor tehnici de învățare și de rezolvare a problemelor;
- perfecționarea limbajului, paralel cu tendința de utilizare a unui limbaj specific grupului (argoul), semn al tendinței de independență față de adult.

Pe **plan afectiv** este evidentă instabilitatea și hipersensibilitatea emoțională, furtunile afective alternând cu perioade de apatie; se manifestă, mai ales la începutul pubertății, ostilitatea între băieți și fete, care scade treptat, fiind înlocuită cu interesul față de sexul opus.

În ceea ce privește **dezvoltarea morală**, se realizează tranziția de la moralitatea constrângerii la moralitatea cooperării, de la preconvențional la convențional.

Preadolescentul este foarte **critic cu adulții** (părinți, profesori) cărora le descoperă numeroase defecte, conflictele fiind maxime între 11 și 15 ani. El **se detașează față de familie**, descoperind plăcerea vieții de grup; aici, tânărul se simte mai puternic fiind apărat de egalii care-i aprobă comportamentele și îi oferă o imagine pozitivă a personalității sale. **Grupul ajută la maturizare**, oferind suport afectiv și confirmare, dar constituie, uneori, și mediul în care se încearcă țigările, alcoolul sau unde începe delicvența juvenilă.

21.4 Adolescența (14/15-18/19 ani)

Începe după 14 ani și se caracterizează printr-un **ritm mai lent de creștere** și prin armonizarea progresivă a diverselor părți ale corpului.

Procesele cognitive se perfecționează, adolescentul fiind capabil să gândească fără a folosi un suport concret și să-și analizeze corectitudinea propriei gândiri.

Devine **mai echilibrat afectiv**, reușind, spre deosebire de preadolescent, să-și domine reacțiile impulsive; se dezvoltă voința, fiind posibile eforturi voluntare intense și de lungă durată. În acest stadiu apar, de cele mai multe ori, prima

dragoste şi prima experienţă sexuală.

Adolescentul aspiră spre **autonomie şi originalitate**, este preocupat de cunoaşterea şi de perfecţionarea propriei persoane. Reuşitele îl entuziasmează, dar ele sunt nesigure, înfrângerile distrugând rapid imaginea pozitivă de sine.

Problema crucială a adolescenţei o constituie, după **E. H. Erikson**, căutarea, **definirea identităţii**, sintetizată în întrebarea specifică acestei vârste, „Cine sunt eu?", întrebare prin care adolescentul încearcă să-şi determine locul printre ceilalţi oameni sau în natură. Soluţionarea acestei dificile probleme îl plasează adesea în *„crize de identitate"*, caracterizate prin rănirea respectului de sine şi sentimente de inferioritate, neîncredere în sine. Acestea devin evidente în tendinţa spre filosofare, spre o analiză critică a valorilor şi a idealului de viaţă propus de societate şi de căutare a unui mod propriu de existenţă.

În planul **relaţiilor interpersonale** este preocupat de înţelegerea prieteniei, a iubirii sau a solidarităţii umane, relaţiile cu ceilalţi constituind prilejuri de autocunoaştere şi intercunoaştere.

Caracterul rămâne instabil, oscilant, deşi adolescentul este preocupat de perfecţionarea sa ca şi de viitoarea carieră.

Moralitatea este cea a cooperării convenţionale. Creşte tendinţa de a gândi regulile ca înţelegeri mutuale şi de a le circumstanţializa.

21.5 Tinereţea (18/19-30 ani)

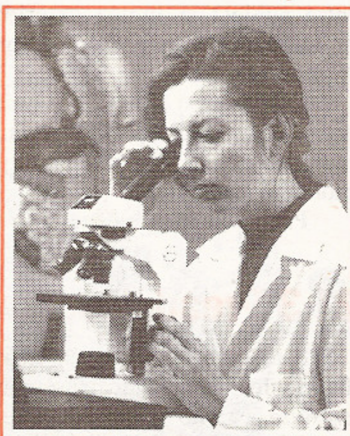
Este etapa de vârstă în care sub raport fizic se definitivează şi se perfecţionează calitativ componentele tuturor sistemelor organismului. Este, de asemenea, etapa perfecţionării psihice, a stabilirii echilibrului funcţional optim, mecanismele de realizare şi de reglare a acţiunilor şi a comportamentului dovedind performanţe superioare.

Procesele psihice cognitive: atenţia este puternic voluntară şi stabilă; memoria este preponderent logică; imaginaţia are evidente calităţi realist-ştiinţifice, stabilindu-se un echilibru între visare şi acţiune; gândirea este abstractă şi logică, caracterizându-se, precum imaginaţia, printr-un proces de specializare.

Procesele afective se caracterizează printr-o îmbinare armonioasă cu actele raţionale, logice, fiind condiţionate social.

Motivaţia şi motivele sunt tot mai legate de mobiluri interioare superioare (dragostea de adevăr, spiritul de dreptate, dorinţa de afirmare prin realizări şi creaţie etc.), dar se observă şi o stimulare determinată de mobiluri exterioare (recompense morale şi materiale).

Se consolidează **profilul caracterial** (atitudinile şi convingerile) şi se stabileşte un echilibru între dorinţe şi aspiraţii. Idealurile sunt bine conturate atât din punctul de vedere al perfecţionării personalităţii, cât şi al devenirii profesionale şi cetăţeneşti.

Dezvoltarea calitativă multidimensională a personalităţii tânărului determină o serie de **trăsături**, specifice vârstei, precum: spiritul critic intransingent faţă de ceea ce este neinteligibil, în neconcordanţă cu adevărul şi eticul; spiritul de afirmare şi dorinţa de a fi respectat şi de a fi luat în seamă se îmbină cu spiritul de independenţă, de iniţiativă constructiv-realistă şi de creaţie.

Este **vârsta responsabilităţilor sociale**, în această perioadă se realizează în mare măsură căsătoria, alcătuirea familiei şi creşterea şi educarea propriilor copii.

21.6 Maturitatea (30-55/60 ani)

Poate fi abordată sub mai multe aspecte:

- **biofiziologic:** constă în definitivarea procesului de creştere şi de structurare funcţională a organismului;
- **psihic:** ca maturitate intelectuală, prin structurarea mecansimelor cognitive, şi ca maturitate afectivă, emoţională;
- **social:** ca adaptare la condiţiile vieţii şi activităţii sociale, ca implicare responsabilă în problemele comunităţii.

Principala observaţie ce se poate face este aceea a instituirii aşa-numitei **amprente profesionale**. Astfel, atenţia şi memoria sunt din ce în ce mai specializate. Atenţia operează selectiv şi orientează activitatea specifică; câmpul de manifestare al memoriei se structurează sub influenţa profesiei.

Adulţii ştiu din experienţă să-şi dozeze forţele interioare astfel încât să răspundă unor sarcini care-l solicită timp îndelungat şi chiar să obţină performanţe în realizarea lor. Una dintre caracteristicile importante ale adultului contemporan este **învăţarea permanentă**.

Se remarcă o **armonizare a intereselor, a motivaţiilor, un echilibru al vieţii afective**. De asemenea, se maximizează dezvoltarea aptitudinilor şi a deprinderilor, se acumulează o bogată experienţă de viaţă. Se nuanţează relaţiile interpersonale, apare o dinamică nouă privind angajarea socială. Pe plan profesional, sunt observabile marile realizări, ocuparea unui loc înalt în ierarhia socială.

Independenţa copiilor este din ce în ce mai mare şi rolul de părinte îmbracă noi valenţe, până la stabilirea unei adevărate prietenii cu propriii copii.

21.7 Bătrâneţea (55/60 ani...)

Cele mai mari schimbări se remarcă sub **aspect fizic**. Bătrâneţea se manifestă printr-o **scădere sensibilă a aptitudinilor senzorio-motorii**.

Cele mai afectate procese psihice sunt **atenţia şi memoria de scurtă durată**. Are loc frecvent fenomenul de **reminiscenţă**, prin care sunt reamintite fapte ce păreau uitate, se ameliorează funcţia reproductivă a memoriei după un interval lung de fixare.

Cauza principală a scăderii capacităţilor cognitive se datorează unei din ce în ce mai slab articulate motivaţii pentru cunoaştere, apariţia delăsării şi instaurarea unei stări apatice.

Intrarea în **perioada de pensie** conduce la o restructurare a

întregului sistem de relații interpersonale, se pierd legăturile cu colegii de serviciu. Întregul program de viață se desfășoară diferit. De multe ori bătrânii se simt devalorizați, izolați, deprimați, triști.

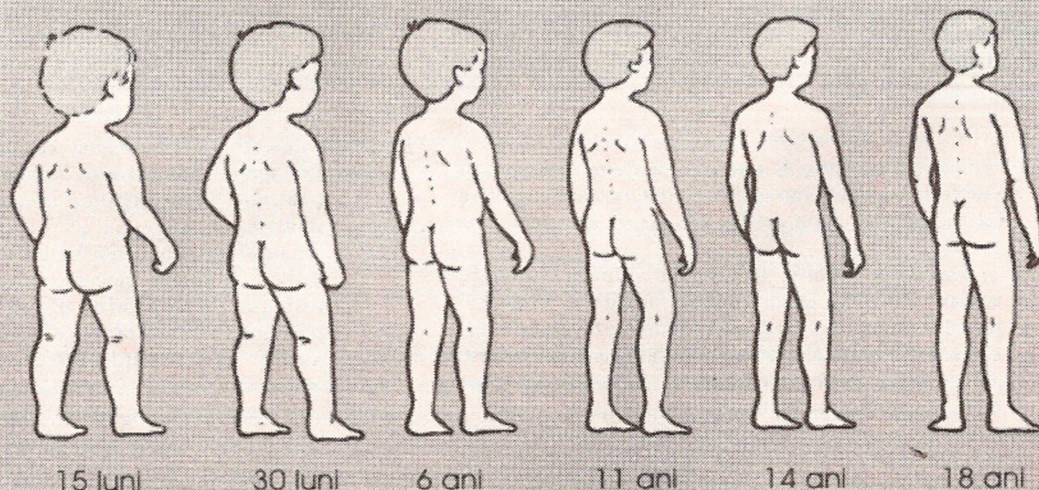
Bătrânii constituie un **sprijin important pentru familiile copiilor lor**, mai ales în îngrijirea și educarea nepoților. Membrii adulți ai familiei găsesc în cei mai în vârstă un suport moral; adesea le solicită sfatul și învață din experiența de viață a acestora.

La vârste înaintate apare **teama în fața morții**. Unii oameni se lamentează la nesfârșit pe tema morții sau o tratează frizând indiferența față de aceasta. Alții pur și simplu se resemnează în fața vieții și a morții.

Stadiul	Însușirea caracteristică	Criza	Rezolvarea crizei	Factorii sociali determinanți	Corolarul axiologic
Sugarul (0-1 an)	sentimentul de încredere	Încredere vs. neîncredere	Încredere și optimism	Mama sau substitutul matern	Speranța
Prima copilărie (1-3 ani)	sentimentul autonomiei	Autonomie vs. nesiguranță	Simțul autocontrolului	Părinții	Voința
Vârsta preșcolară (3-6 ani)	tendința de a lua inițiative	Inițiativă vs. vinovăție	Abilitatea de a-și direcționa activitatea, de a avea inițiative	Mediul familial	Finalitatea în acțiuni
Vârsta școlară mică (6-10/11 ani)	sârguință și pricepere	Pricepere vs. sentiment de inferioritate	Competența în domeniul intelectual, social sau al exercițiilor fizice	Școala și grupul de joacă	Competența
Adolescența (10/11-18/19 ani)	identitatea personală	Identitate vs. confuzie	Integrarea diferitelor imagini ale eului într-una singură, unitară, reprezentativă	Modelele și covârstnicii	Unitatea
Tinerețea (18/19-30 ani)	intimitatea	Intimitate vs. izolare	Abilitatea de a stabili relații durabile, de a-și determina drumul vieții prin asumarea de obligații	Prietenii, relația de cuplu	Mutualitatea afectivă
Adultul (30-55/60 ani)	facultatea generatoare de creație	Creație vs. consum	Dăruirea pentru familie, societate, tânăra generație	Familia, profesia	Responsabilitatea, devoțiunea
Bătrânețea (55/60 ani...)	integritate și acceptare	Acceptare vs. disperare	Sentimentul satisfacției față de propria viață și acceptare a declinului, a morții	Pensionarea, apusul vieții	Înțelepciunea

Particularități ale diferitelor stadii de dezvoltare (după G.W. Allport și R. Atkinson)

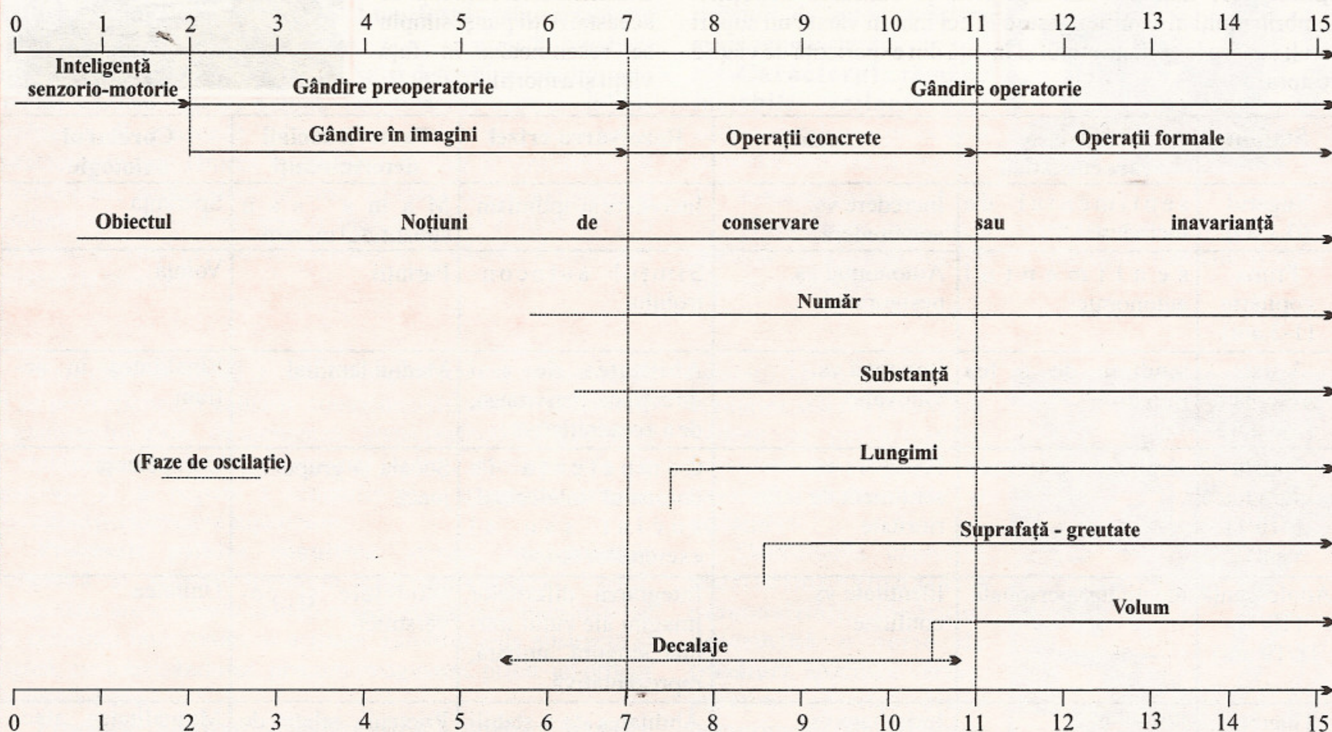

Dezvoltarea psihică este însoțită de dezvoltarea fiziologică, definitivarea personalității fiind aproximativ simultană cu încheierea celei fiziologice. La om, dezvoltarea nu se reduce la simpla creștere, ci progresiv, sub influența condițiilor fiziologice și socioafective, apar noi forme de funcționare care îl conduc pe sugarul supus principiului plăcerii (ale cărui acțiuni sunt subordonate doar satisfacerii trebuințelor) la starea de adult adaptat realității. Fiecare ființă umană are un ritm de dezvoltare propriu, existând însă și o serie de legități general aplicabile. Spre exemplu, s-a stabilit că dezvoltarea psihomotorie se realizează potrivit axei „cap-picioare", adică maturizarea sistemului nervos se realizează în așa fel încât copilul dobândește mai întâi controlul capului, apoi al membrelor superioare și, la sfârșit, al celor inferioare.

REPERE PSIHOGENETICE

Primii ani ai vieții noastre, îndeosebi ceea ce se numește copilărie, dar și adolescența sunt decisivi în dezvoltarea personalității. Sunt anii în care progresiv se constituie diferitele modalități de gândire, deprinderi etc. În figura de mai jos vă prezentăm astfel o sinteză a ceea ce se dobândește în cadrul copilăriei (după L. Not, *L'éducation des debiles mentaux*, Toulouse, Mésapé, 1973).

Aplicație: Încercați să concepeți o modalitate de a explica unui copil de o vârstă mai mică unul dintre elementele care sunt dobândite la acea vârstă. Puneți în aplicare metoda concepută și prezentați colegilor voștri concluziile desprinse.

APLICAȚII

1. Analizați conceptul de nișă de dezvoltare în baza unui exemplu care să ia în calcul diferențele dintre un copil din anii '90 ai societății românești și un copil din anii '80.
2. Analizați conceptul de nișă de dezvoltare în baza unui exemplu care să ia în calcul diferențele dintre un copil din anii '70 și un copil din prezent.
3. Alegeți una dintre etapele de vârstă prezentate (alta decât cea în care vă plasați) și alegeți o persoană aflată în acea etapă. Urmăriți comportamentul acelei persoane și realizați o descriere a personalității celui în cauză.
4. Scrieți un eseu pe tema conflictului între generații încercând să argumentați o poziție pro sau contra.
5. Organizați o dezbatere pe tema conflictului între generații. După desfășurarea sa, scrieți o lucrare de aproximativ o pagină pe această temă prin care să preluați ideile aduse în discuție.
6. Realizați un dosar pe tema „Adolescența" încercând să ilustrați diferențele existente între un adolescent de astăzi și un adolescent din anii '60.

21

Dicționar

Conflict = luptă de tendințe, de interese; pe de o parte poate fi vorba de conflicte intrapsihice, afective sau cognitive, dar pe de altă parte conflictele pot fi interpersonale, sociale.

Cultură = dezvoltare specific umană sub influența mediului social. Orice societate umană, oricât de primitivă, posedă cultura sa, care condiționează dezvoltarea totală a membrilor săi. Relația între cultură și personalitate este atât de strânsă încât se poate aprecia că ea este cea care îi conferă omului umanitatea sa.

Deficient = subiectul care prezintă o insuficiență mentală, motrice sau senzorială. Educația copiilor deficienți intelectual, orbi, surdomuți, infirmi motor etc. incapabili de un parcurs școlar normal, se face în instituții specializate, care dispun de tehnici și material didactic adecvat.

Diferențiere = trecerea de la general la particular, de la o condiție globală și omogenă la alta mai specială și eterogenă. Diferențierea este procesul ce caracterizează dezvoltarea oricărui individ, astfel încât se poate recunoaște o individualitate și afirma o personalitate.

Imitație = nu este specific umană, constă în reproducerea unor fenomene, majoritatea comportamentelor sociale (educație, cultură, tradiție, obiceiuri etc.) bazându-se pe imitație.

Joc = activitate fizică sau mentală fără finalitate utilă, căreia i te dedici din simplă plăcere. Psihologia contemporană a reabilitat jocul, altădată disprețuit ca o activitate fără relevanță, cel puțin la nivelul școlarului mic introducerea jocului în activitățile didactice asigurând motivația necesară desfășurării procesului educativ.

Muncă = activitate fizică sau intelectuală cerută de societate sau care se impune în vederea atingerii unui scop determinat. Rolul important al muncii în raport cu personalitatea umană se relevă pe multiple planuri, mai ales atunci când este practicată în mod liber și cu plăcere. De asemenea, contribuie la buna inserție socială a omului, oferindu-i o regularitate a existenței care îl pune în valoare în raport cu semenii săi și îi asigură autonomia financiară.

Mutual = care se face în mod reciproc și simultan.

Reminiscență = amintire a unor fapte aproape dispărute din memorie sau care mult timp nu au putut fi reactualizate.

TIPURI DE ITEMI 5

Itemi subiectivi

Itemi de tip eseu structurat/semistructurat: reprezintă răspunsuri mai ample care sunt dirijate, orientate şi ordonate cu ajutorul unor cerinţe, indicii, sugestii etc.

Activitatea umană, pe lângă stabilirea precisă a scopului şi activarea selectivă a disponibilităţilor persoanei, presupune şi asigurarea unui suport motivaţional adecvat. Elaboraţi un eseu în care să abordaţi problema optimum-ului motivaţional.

În elaborarea eseului se vor avea în vedere:
- respectarea structurii standard a unui eseu;
- definirea motivaţiei;
- relaţia motivaţie-performanţă;
- definirea şi caracterizarea optimum-ului motivaţional;
- discutarea situaţiilor posibile în raport cu starea de optimum motivaţional.

Orice activitate a organismului uman este orientată spre satisfacerea necesităţilor acestuia pentru menţinerea vieţii. În acest sens, motivaţia constituie elementul care pune în mişcare organismul, ea fiind cauza internă a comportamentului. Motivaţia reprezintă totalitatea mobilurilor interne ale conduitei, fie că sunt înnăscute, fie că sunt dobândite, conştientizate sau neconştientizate, simple trebuinţe fiziologice sau idealuri abstracte.

Motivaţia este un filtru al influenţelor externe, o pârghie a autoreglării individului, forţă motrice a întregii dezvoltări psihice umane. Nu este însă suficient să stabilim numai scopul acţiunii pentru a obţine o anumită performanţă, deoarece dacă lipseşte stimularea şi susţinerea energetică (motivaţia), atunci acţiunea nu va fi dusă la îndeplinire sau nu va avea succesul scontat. Motivaţia trebuie pusă astfel în slujba obţinerii unor performanţe înalte.

Reglarea optimă a comportamentului nu presupune însă doar prezenţa unei structuri motivaţionale, ci şi o anumită intensitate a sa. Relaţia dintre intensitatea motivaţiei şi nivelul performanţei depinde de complexitatea sarcinii pe care subiectul o are de îndeplinit. Eficienţa activităţii mai depinde şi de relaţia dintre intensitatea motivaţiei şi gradul de dificultate al sarcinii. Între motivaţie şi gradul de dificultate trebuie realizată o asemenea adecvare încât să se ajungă la optimumul motivaţional: intensitatea optimă a motivaţiei care să permită obţinerea unor performanţe înalte. Reciproc, eficienţa activităţii este maximă la o anumită intensitate a motivaţiei, anume optimum-ul motivaţional. Astfel, în cazul sarcinilor simple s-a observat că pe măsură ce creşte intensitatea motivaţiei, creşte şi nivelul performanţei. Nu aceeaşi corelaţie se poate pune în evidenţă în cazul sarcinilor complexe, relaţia directă între intensitatea motivaţiei şi performanţa obţinută menţinându-se până la un anumit nivel, dincolo de care indiferent de creşterea intensităţii motivaţiei nivelul performanţei se reduce.

Optimumul motivaţional depinde de la o persoană la alta şi de la o activitate la alta, totalitatea caracteristicilor şi trăsăturilor psihice ale persoanei condiţionând optimum-ul motivaţional şi măsura în care el se realizează. Spre exemplu, persoanele aparţinând tipului puternic, echilibrat şi mobil au capacitatea de a suporta tensiuni psihice mai mari, determinate de stări motivaţionale mai intense sau sarcini mai dificile, în timp ce persoanele care aparţin tipului slab reuşesc într-o mai mică măsură sau chiar deloc. La fel de bine, exemplificând pe motivaţia şcolară, corelaţia intensitate a motivaţiei - performanţe depinde şi de natura motivelor. Astfel, la nivelul elevului, ceea ce îl determină să înveţe se poate referi fie la o motivaţie intrinsecă (curiozitatea, aspiraţia spre competenţă etc.), fie la o motivaţie extrinsecă (dorinţa de a face plăcere celor din jur, obişnuinţa de a se supune la norme, frica de consecinţe, ambiţia etc.). În principiu, gradul de reuşită, chiar la intensităţi mai mici ale motivaţiei, va fi mai mare în cazul unei motivaţii intrinseci.

Generalizând, de optimum motivaţional se poate vorbi în două situaţii:

1. când dificultatea sarcinii este corect apreciată şi subiectul realizează motivaţia corespunzătoare;
2. când dificultatea sarcinii este incorect apreciată de subiect, existând două situaţii:
   - **a.** subaprecierea dificultăţii sarcinii, caz în care subiectul este submotivat şi va acţiona în condiţiile unui deficit de energie, ceea ce va duce la nerealizarea sarcinii;
   - **b.** supraaprecierea dificultăţii sarcinii, caz în care subiectul este supramotivat şi va acţiona în condiţiile unui surplus de energie care l-ar putea stresa sau chiar dezorganiza, care s-ar putea consuma înainte de începerea activităţii, ajungându-se la eşec.

Optimum-ul motivaţional se realizează în cazul în care persoana reuşeşte, pe de o parte, să evalueze corect sarcina şi gradul de dificultate, iar pe de altă parte autoevaluarea propriilor posibilităţi este adecvată. Totuşi, pentru atingerea unei eficienţe maxime se recomandă o uşoară supramotivare în cazul sarcinilor percepute ca facile şi o uşoară submotivare pentru cele percepute ca fiind grele.

Prin toate acestea motivaţia se dovedeşte unul dintre procesele reglatorii determinante în raport cu acţiunea umană, funcţiile sale realizându-se însă doar în măsura în care există o adecvare între intensitatea sa şi sarcinile ce urmează a fi realizate. **Contribuind decisiv la obţinerea succesului în activităţile noastre, ea poate la fel de bine să le facă relative sau chiar să le blocheze.**

- este vorba de un eseu structurat, cerinţele care determină structurarea răspunsului fiind destul de restrictive.

Itemi de tip eseu liber: nu impune cerințe de structură și abordare, urmărindu-se creativitatea și originalitatea.

Elaborați un eseu prin care să analizați importanța mediului social în formarea caracterului. Dați un titlu eseului vostru.

- este vorba de un eseu liber, precizându-se doar tematica eseului.

Eseul este una dintre modalitățile de lucru des întâlnite în cadrul disciplinelor socio-umane, deși nu întotdeauna este deosebit de clar care sunt cerințele într-o astfel de probă. Astfel, se poate aprecia, în primul rând, că eseul este o lucrare de factură liberă, în care autorul nu urmărește epuizarea erudită a temei, ci mai curând o reflecție asupra problematicii precizate. Aceasta înseamnă că el presupune o integrare a cunoștințelor însușite anterior dintr-un punct de vedere original (personal) astfel încât să se dovedească fecunditatea punctului de vedere adoptat.

Caracteristicile eseului pretind în efortul de elaborare a sa parcurgerea mai multor etape:

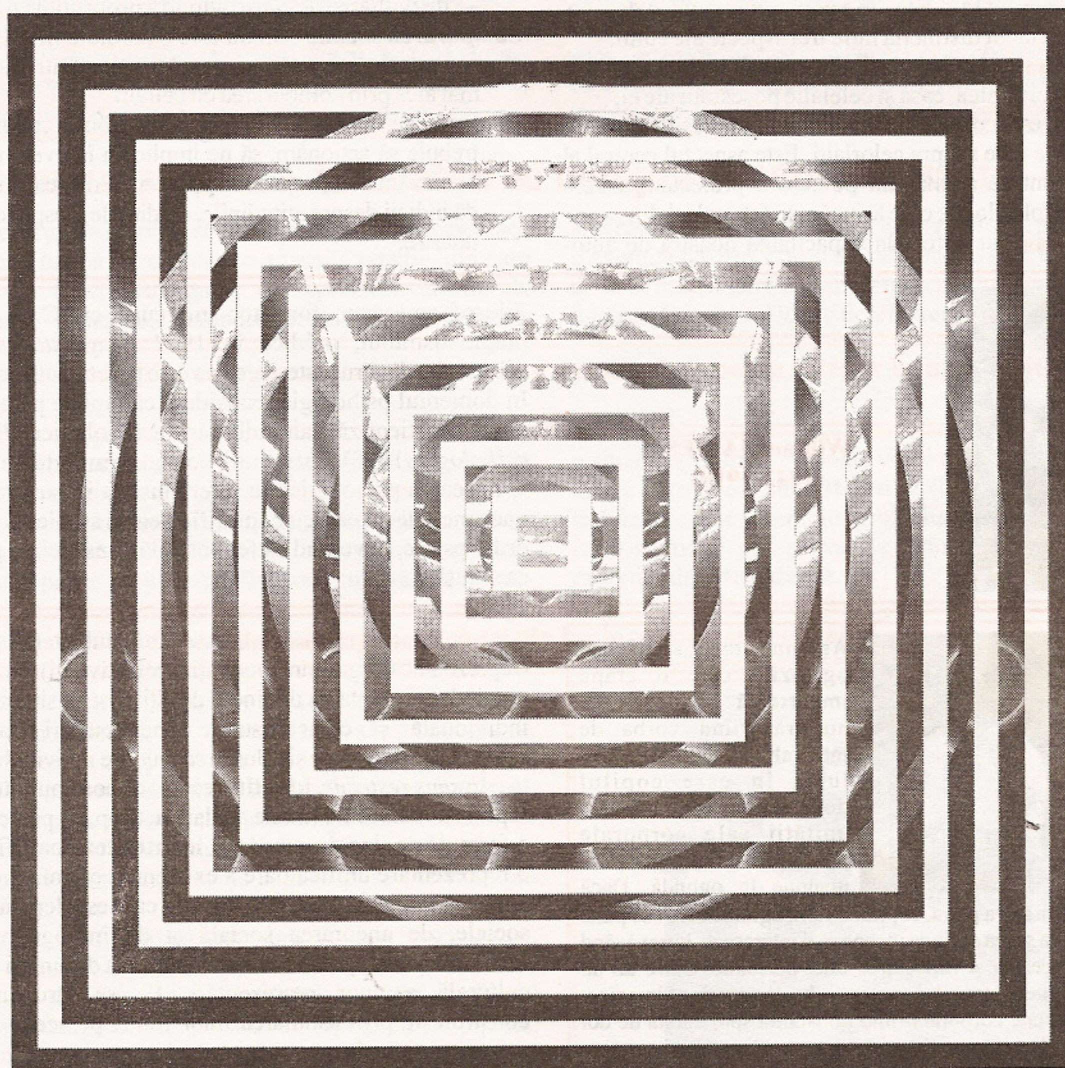
1. **Clarificarea temei** sau problematicii aduse în discuție, inclusiv prin încadrarea acestora într-un anumit context (gândirea unui autor, un curent de gândire, o tematică mai generală, o epocă istorică - lucrurile depind și de disciplina la care se realizează eseul, dar și de tema pusă în discuție);
2. **Pregătirea abordării**, care presupune identificarea cunoștințelor care pot fi fructificate în tratarea subiectului și stabilirea punctului de vedere potrivit cu care acesta va fi abordat;
3. **Conceperea planului eseului**, care trebuie să respecte cerințele de completitudine (a nu se confunda cu exhaustivitatea), de rigoare și coerență a redactării, de structură dinamică etc.; planul precizează diviziunile mari ale lucrării și ideea generală care se dezvoltă în fiecare diviziune;
4. **Redactarea eseului**, structurat pe trei părți:
   a. **Introducerea**, care conturează și precizează problema, punând în evidență importanța sa, dar de asemenea sugerează marile diviziuni ale acestuia;
   b. **Dezvoltarea**, care cuprinde tratarea efectivă a subiectului, de o manieră argumentată (se pot da citate și pot fi invocate ideile unor autori) și exemplificându-se pe cât posibil ideile susținute;
   c. **Concluzia** pune în evidență soluția problemei discutate, fără însă să fie vorba de o „închidere" în măsura în care un eseu este o „încercare".

Toate aceste cerințe ce trebuie respectate în elaborarea unui eseu fac din acesta o lucrare mai dificilă, ceea ce nu reprezintă însă un obstacol insurmontabil. La fel de bine este adevărat că nu este la fel de accesibil la orice disciplină, nici chiar în cazul celor socio-umane (în principiu se poate admite că este mai greu accesibil elevului de liceu cu cât disciplina în cauză are un grad mai mare de științificitate). În cazul psihologiei este desigur dificil de a pretinde puncte de vedere originale, creativitatea celui ce elaborează eseul putându-se pune totuși în valoare mai ales la nivelul informațiilor aduse în discuție, a modalității de corelare, a calității argumentărilor, a coerenței, a stilului, a exemplelor oferite etc.

Oprindu-ne asupra subiectului enunțat, vom oferi o posibilă modalitate de parcurgere a primelor trei etape ale elaborării eseului, urmând ca redactarea sa efectivă să fie o posibilă aplicație.

1. Clarificarea temei:
   a. tema adusă în discuție se referă la caracterul dobândit al caracterului ca dimensiune a personalității umane;
   b. subiectul enunță simultan ipoteza existenței unei relevanțe a mediului social în formarea acestuia, solicitându-se de asemenea evaluarea acestei importanțe.
2. Pregătirea abordării:
   a. cunoștințele care vor fi abordate:
      - semnificația caracterului ca dimensiune a personalității umane;
      - specificul caracterului ca instanță care valorifică și controlează celelalte însușiri psihice (temperamentul și aptitudinile), având cea mai importantă funcție de autoreglaj;
      - corelația caracter - profil psiho-moral;
      - caracterul integral dobândit;
      - atitudinile în calitate de componente ale caracterului;
      - atitudinile ca moduri de reacție la un obiect de referință;
      - în măsura în care ne formăm ca oameni numai în prezența unui mediu uman, înseamnă că modurile de reacție sunt, cel puțin până la un anumit nivel, învățate;
      - mediul social: totalitatea ideilor, convingerilor, atitudinilor, comportamentelor etc. comune unui ansamblu uman;
      - posibilele caracteristici ale mediului social din punctul de vedere al valorilor promovate etc.
   b. punctul de vedere propriu abordării: elementar, este evident că mediul social are relevanță în formarea caracterului, diferențele privind intensitatea acestei relevanțe; de asemenea, conturarea punctului de vedere personal trebuie să aibă în vedere și posibila intervenție a voinței (cel puțin de la un anumit nivel de dezvoltare personală) în constituirea unor trăsături de caracter (spre exemplu, un mediu viciat nu produce cu necesitate viciați) etc.

Conduita psihosocială

22. IMAGINEA DE SINE ȘI PERCEPȚIA EI SOCIALĂ

22.1 Imaginea de sine

Pentru a deveni ceea ce dorim sau pentru a ne realiza posibilitățile pe care le avem, trebuie să ne cunoaștem, să ne explorăm propriul eu și să dobândim o imagine de sine cât mai exactă.

Imaginea de sine joacă un rol important în viața noastră: influențează tonusul trăirilor noastre afective, ne îndrumă să ne (auto)cunoaștem prin raportare la alții, ne ajută să ne organizăm această cunoaștere într-o schemă de sine și ne conduce spre obținerea stimei de sine.

Potrivit psihologului american **William James**, imaginea de sine poate fi abordată din **două perspective**:
- din perspectiva **conținutului**: atunci când ne orientăm atenția spre analiza interiorului nostru, putem intra în contact cu personalitatea, cu corpul, cu „eul" nostru. Conținutul eului se prezintă ca o istorie a devenirii, ca o sinteză a evenimentelor care ne-au marcat, ca o autobiografie. Fiecare nouă informație este asimilată și ne îmbogățește.
- ca **proces**: informațiile sunt primite selectiv, în sensul că unele sunt reținute, în timp ce altele respinse, le înregistrăm, le organizăm etc.

Imaginea de sine este o construcție socială: ne formăm prin apartenența la un grup social, prin compararea cu alții. Ea **conține** cunoștințe despre trăsăturile noastre de personalitate, despre abilități și priceperi, despre valori, credințe, motivații, evenimente de viață, relații cu alții care exercită o influență semnificativă.

Descrierea imaginii de sine se face adesea prin intermediul termenului de **eu**, respectiv capacitatea ființei umane de a acționa și de a reflecta asupra propriilor acțiuni, de a fi cunoscător și cunoscut totodată, de a construi imaginea de sine. **William James** a făcut distincția între trei aspecte ale eului:
- **eul material**: este constituit din corpul persoanei, dar și din îmbrăcămintea, casa și celelalte posesiuni ale ei;
- **eul social**: este constituit din totalitatea impresiilor pe care individul le face asupra celorlalți. Este aspectul central al eului, o sinteză a imaginii pe care o proiectăm asupra altora și a rolurilor pe care le jucăm în fața celorlalți;
- **eul spiritual**: se referă la capacitatea noastră de auto-reflecție, la experiențele noastre interioare, la valorile și idealurile care reprezintă aspecte relativ stabile ale existenței noastre. Eul spiritual este contemplativ și include idei despre sensul vieții, despre divinitate, despre originea universului etc.

Structura eului poate fi abordată de diferite maniere, una dintre acestea luând în considerare principalele coordonate ale conduitei:
- **componenta cognitivă** - ***conceptul de sine***: reprezintă totalitatea percepțiilor și a cunoștințelor pe care oamenii le au despre calitățile și caracteristicile lor (este un rezultat al modului în care ne percepem);
- **componenta evaluativ-motivațională** - ***stima de sine***: componenta evaluativă a eului care se referă la auto-evaluările pozitive sau negative ale persoanei;
- **componenta comportamentală** - ***auto-prezentarea***: se referă la strategiile pe care le folosește individul pentru a modela impresiile celorlalți despre el.

Formarea eului se realizează prin mai multe procese și anume:

Socializarea este procesul prin care persoana învață modul de viață al societății în care trăiește și își dezvoltă capacitățile de a funcționa ca un individ și ca membru al unor grupuri. Socializarea începe la naștere și continuă de-a lungul întregii vieți, având următoarele *scopuri*:
- învățarea de către individ a abilităților necesare pentru a trăi în societate;
- însușirea capacității de a comunica eficient cu ceilalți;
- interiorizarea valorilor de bază și a credințelor fundamentale ale societății;
- dezvoltarea de către individ a propriului eu etc.

Compararea socială: eul nu este o realitate fizică, ci o realitate ce se construiește în mintea fiecăruia dintre noi, iar aceasta mai ales prin compararea cu ceilalți.

Percepția de sine: pentru a ajunge la o bună cunoaștere de sine trebuie să acționăm, să ne implicăm în evenimente și să ne observăm comportamentul propriu. Privirea „din exterior" ne dă indicii despre atitudinile, credințele, despre efectul actelor noastre.

William JAMES (1842-1910)

Filosof american, fondator împreună cu **C. S. Peirce** al pragmatismului, publică în 1907 *Pragmatismul*, în care afirmă că adevărul este „ceea ce este practic, util sau eficace". În domeniul psihologiei consideră că faptele psihice nu sunt decât conștientizări ale tulburărilor fiziologice (*Principii de psihologie*, 1890). Una dintre cele mai importante contribuții la mișcarea psihologică se referă însă la impunerea utilizării unor metode cu caracter științific pentru studierea faptelor de ordin psihic, devenind astfel posibilă constituirea psihologiei ca știință.

Așa-numitul „stadiu al oglinzii" este o etapă importantă în devenirea noastră, fiind vorba de intervalul temporal (6-18 luni) în care copilul dobândește sentimentul unității sale corporale percepându-și propria imagine în oglindă. Dacă până în luna a treia sau a patra, copilul ignoră oglinda care i se pune în față, după luna a șasea oglinda începe să îl intereseze, întrevăzând raportul dintre aceasta și reflectarea unei persoane. Către un an dobândește înțelegerea faptului că este vorba de propria sa imagine, noțiunea de totalitate corporală fiind dobândită spre vârsta de doi ani, iar cu aceasta bazele conștiinței de sine.

Identitatea psihosocială este rezultatul intersecției socialului (reprezentat de grupuri, instituții, colectivități) cu individualul, reunind reprezentarea de sine și de alții. Este o sinteză între esența individuală și caracteristicile unei culturi comune, între aptitudinile personale și rolurile sociale ale individului.

În *sens restrâns*, **identitatea** evocă continuitatea existenței, faptul că individul rămâne același în timp, că perseverează într-o formulă de sine. În *sens larg*, **identitatea** poate fi asimilată cu o reprezentare unificatoare a existenței, cu imaginea de sine și conceptul de sine. Dar, în măsura în care este legată de practicile sociale, de ancorarea socială și de îmbogățirea culturală, identitatea nu se poate limita la imaginea de sine și la transmisia culturală a unor reprezentări. Ea se structurează și se construiește prin asumarea unor roluri pe scena socială și se reface continuu în cursul existenței.

Afirmarea identităţii presupune următoarele dimensiuni:

- ***continuitatea:*** care dă sentimentul stabilităţii, integrării în context şi capacităţii de a elabora proiecte de viaţă;
- ***unitatea*** sau ***coerenţa internă:*** care permite subiectului social să găsească elemente de legătură între diversele activităţi şi evenimente pe care le traversează, să dea sens istoriei sale personale;
- ***diversitatea:*** care se referă la articularea unor identităţi multiple (fizice, etnice, naţionale, juridice, culturale), confruntarea acestora pe un „teritoriu" comun;
- ***autonomia*** şi ***afirmarea:*** pentru a se forma, individul se opune adesea presiunii exterioare, se diferenţiază, se distinge de alţii; diferenţierea cognitivă poate lua forma opoziţiei afective, opusul acestei atitudini fiind conformarea la aşteptările grupului, asimilarea pasivă;
- ***originalitatea:*** care afirmă singularitatea, tendinţa individului de a-şi afirma unitatea;
- ***acţiunea:*** urmare a asumării responsabilităţii; identitatea se afirmă şi se consolidează prin creaţia individuală;
- ***valorizarea:*** prin acţiune şi depăşirea unor situaţii dificile, individul se valorizează în ochii altora şi în propriii săi ochi; orice om nutreşte dorinţa să se afirme în context social, raportându-se la persoanele pe care le admiră; dorinţa de schimbare, efortul pentru progres îşi au originea în aceeaşi nevoie de valorizare.

Teoria identităţii sociale. Potrivit acestei teorii, apartenenţa la un grup social îi determină pe indivizi să se autodefinească în termenii specifici grupului respectiv, astfel încât se poate aprecia că grupul conferă membrilor o anumită identitate socială. Caracterul pozitiv sau negativ al acestei identităţi sociale se stabileşte prin compararea grupului de apartenenţă cu alte grupuri, acest efort comparativ fiind subînţins de dorinţa indivizilor de a dobândi şi menţine o stimă de sine ridicată. În cazul în care identitatea socială devine nesatisfăcătoare, indivizii încearcă fie să părăsească grupul, pentru a se integra în unul care asigură o identitate socială pozitivă (procesul de mobilitate socială), fie să lupte pentru câştigarea de către grup a unor caracteristici pozitive (procesul de schimbare socială).

Mediul şcolar şi valorizarea negativă. În cadrul învăţământului unul dintre grupurile valorizate negativ este acela al elevilor aflaţi în situaţie de eşec şcolar. Apariţia unui astfel de grup, în măsura în care există anumite criterii ale succesului, este inevitabilă. Elevii cu performanţe slabe, sub presiunea colegilor şi a profesorilor vor simţi că formează un grup valorizat negativ, ceea ce va determina din partea acestor elevi încercări de a câştiga o identitate socială pozitivă, încercări de a-şi întări stima de sine. Una dintre cele mai întâlnite situaţii într-un astfel de context este aceea prin care aceşti elevi fie vor căuta dimensiuni noi de comparaţie, care să-i avantajeze în raport cu elevii buni, fie vor încerca să schimbe radical criteriile unei identităţi pozitive, astfel încât stima de sine să derive din eşecul şcolar. Spre exemplu, vor încerca să sublinieze dezavantajele situaţiei de succes şcolar, în comparaţie cu „libertăţile" de care ei se bucură (posibilitatea de a fuma, de a încălca legile, de a consuma alcool etc.)

22.2 Statusul şi rolul – indicatori ai comportamentului social

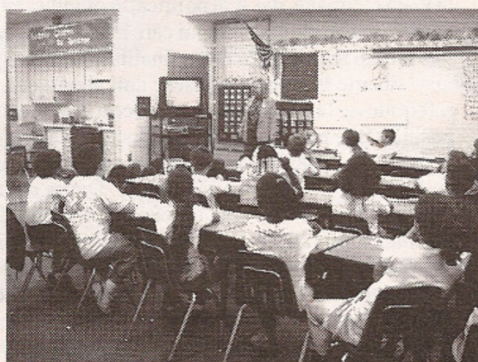
În cadrul grupurilor şi colectivităţilor din care face parte, persoana ocupă întotdeauna o anumită poziţie, din care decurg sarcini, funcţii, obligaţii, ce reprezintă un fel de comportamente prescrise, comportamente model pe care societatea le aşteaptă de la ea. La rândul său, persoana, ocupând o anumită poziţie, este şi ea îndreptăţită să pretindă şi să aştepte de la ceilalţi anumite comportamente în raport cu ea. Pentru a înţelege fenomenul identificării, trebuie apelat la noi concepte.

Statusul este ansamblul comportamentelor la care o persoană se poate aştepta în mod legitim din partea celorlalţi.

Se delimitează un **status actual**, care este pus în evidenţă la un moment dat, şi un **status latent**, ceea ce înseamnă că o persoană are în acelaşi timp mai multe statusuri (de exemplu: bărbat, adult, inginer, soţ, părinte, prieten, membru al unui partid politic etc.), fiecare actualizându-se într-o situaţie specifică. Se poate vorbi astfel de **setul de statusuri**, dintre care unele sunt **atribuite** (de exemplu sexul), iar alte **dobândite** (de exemplu profesiunea, apartenenţa politică). Între statusuri pot exista fie raporturi de **concordanţă**, fie raporturi de **discordanţă**.

Rolul este ansamblul de comportamente pe care cei din jur le pretind şi le aşteaptă de la o persoană dată.

Comportamentul de rol exprimă modul concret în care persoana considerată se manifestă şi acţionează. **Comportamentele aşteptate** au un caracter prescriptiv, teoretic, în timp ce **comportamentele de rol** au un caracter real, funcţional, compararea lor permiţând stabilirea modului de îndeplinire sau nu a rolului. Individul dispune, de asemenea, de un **set de roluri**, dintre care unele sunt **impuse** (de exemplu rolul de bărbat, femeie, adolescent, bunic etc.), iar altele **dobândite** (rolul profesional, membru al unei organizaţii). Când apare o discrepanţă între trăsăturile de personalitate ale purtătorului de rol şi prescripţiile rolului se naşte **conflictul intrarol** (de exemplu rolul de tată în raport cu neglijenţa, indiferenţa, alcoolismul etc.)

ANALIZA SWOT

Una dintre metodele eficiente de cunoaştere de sine este **analiza SWOT** (iniţialele cuvintelor din limba engleză prin care sunt desemnate cele patru categorii de elemente luate în calcul). Metoda presupune identificarea a cât mai multe elemente pe cele patru categorii precizate în personalitatea, atitudinile şi comportamentele sale.

Strenghts (atuuri; puncte tari)	**Weaknesses (slăbiciuni)**
Exemplu: am mulţi prieteni, îmi place natura, nu fumez etc.	Exemplu: nu sunt punctual, sunt dezordonat, ezitant etc.
Opportunities (ocazii; oportunităţi)	**Threats (ameninţări)**
Exemplu: am prieteni dispuşi să mă ajute, am voinţă etc.	Exemplu: părinţii sunt divorţaţi, conflicte în familie etc.

Fiecare dintre noi poate să realizeze o astfel de analiză, reuşind să dobândească o perspectivă mai bună asupra propriei persoane, respectiv să identifice corelaţii între diferitele aspecte ale personalităţii sale.

Aplicaţie: Realizaţi-vă propria analiză SWOT, iar după aceea rugaţi un coleg sau colegă să vă facă o astfel de evaluare. Comparaţi cele două analize. Ce diferenţe puteţi observa? Discutaţi cu colegul vostru acele aspecte. Ce decizii credeţi că trebuie să luaţi în urma celor constatate?

APLICAŢII

1. Afirmarea şi, implicit, realizarea propriei identităţi depinde într-o măsură suficient de mare de societatea în care trăim. Realizaţi o dezbatere în care tema să se refere la caracterul permisiv sau conservator al societăţii româneşti contemporane.
2. Analizaţi propriul grup de prieteni şi încercaţi să puneţi în evidenţă statusurile şi rolurile asumate de fiecare dintre membri. Care credeţi că este relevanţa asumării unor roluri şi statusuri diferite?
3. Încercaţi să descoperiţi, în propria voastră existenţă, contexte în care a fost evident că un proces de comparare socială v-a determinat să încercaţi o schimbare a propriei voastre persoane.
4. Organizaţi o dezbatere pornind de la următoarea întrebare „Ce am fi fără ceilalţi?"
5. Analizaţi relaţiile de determinare existente între stima de sine, autoprezentare şi percepţia de sine.
6. Luând ca exemplu diferite roluri, încercaţi să puneţi în evidenţă comportamente din cele trei categorii diferenţiate: prescrise esenţiale, permise şi interzise. Dacă prima categorie este esenţială pentru asumarea rolului, celelalte două sunt probabile. Identificaţi condiţii care pot favoriza apariţia lor.
7. Identificaţi o altă metodă de cunoaştere de sine şi construiţi o argumentare prin care să subliniaţi avantajele ei.

Dicţionar

Conservatoare = persoană care este ataşată de tradiţie, de cutume, în viaţa cotidiană, dar şi în politică, economie, cultură.

Contemplaţie = atitudinea, starea celui care meditează sau priveşte lucrurile şi fenomenele fără o finalitate practică.

Eşec şcolar = situaţie în care se regăsesc unii elevi, indicatorii săi referindu-se la abandonarea precoce a şcolii, decalaj între posibilităţile proprii şi rezultate, incapacitatea de a atinge obiectivele pedagogice, eşecul la examenele finale (sau de concurs), inadaptarea şcolară etc. Dintre cauzele strict şcolare care pot determina eşecul şcolar sunt de amintit rigiditatea ritmurilor de învăţare, abordările educative de tip exclusiv frontal, mărimea clasei de elevi, eterogenitatea clasei de elevi, stiluri didactice deficitare (suprasolicitare a elevilor, rigiditate intelectuală, subiectivitate în evaluare etc.), deficienţe privind resursele şcolare, management deficitar, climat tensionat în şcoală etc.

Grup = ansamblu uman structurat ale cărui elemente se influenţează reciproc. Grupul este determinat de indivizi, aceştia fiind la rândul lor condiţionaţi de grup. Influenţa se manifestă mai puţin ca o presiune exercitată din exterior, cât ca o adaptare mai mult sau mai puţin spontană a membrilor grupului la mediul social.

Identificare = mecanism psihologic inconştient prin care un individ îşi modelează conduita pentru a semăna unei alte persoane. Constituie unul dintre cele mai importante mecanisme ale formării personalităţii şi ale educaţiei. Perturbările intervenite în acest mecanism conduc la tulburări caracteriale şi de personalitate.

Oportunitate = caracterul a ceea ce este oportun, respectiv a ceea ce se întâmplă la momentul potrivit, adecvat situaţiei.

23. RELAȚIILE INTERPERSONALE

23.1 Specificul relațiilor interpersonale

Relațiile interpersonale sunt legături psihologice, conştiente şi directe între oameni.

În calitatea sa de ființă socială, omul este produsul în primul rând al unui proces de socializare, ceea ce înseamnă că nu poate trăi singur, izolat de ceilalți. Existența umană nu poate fi concepută în afara relațiilor sociale, printre acestea un rol deosebit de important fiind deținut de **relațiile interpersonale**.

Caracterul psihologic al legăturii arată că este vorba de două surse psihice distincte, înzestrate cu toată gama funcțiilor, însuşirilor, stărilor şi trăirilor psihice.

Caracterul conştient al legăturii arată că relațiile interpersonale sunt posibile numai în cadrul existenței conştiinței de sine, a conştiinței semenului şi a conştiinței relației existente.

Caracterul direct al legăturii arată necesitatea realizării unui minim contact perceptiv între persoane.

Realizarea relațiilor interpersonale presupune astfel prezența cumulativă a acestor trei caracteristici, absența uneia dintre ele făcând imposibilă existența unor relații interpersonale (pot exista relații interumane sau interindividuale). Ponderea lor este însă diferită în funcție de tipul relației interpersonale luate în calcul.

De asemenea, relațiile interpersonale pot fi caracterizate ca:
- **obiective** (au un caracter social), în sensul că depind de contextele (situațiile) sociale;
- **subiective** (au un caracter psihologic), în sensul că depind de subiectivitatea celor implicați.

Aceste caracteristici se realizează şi ele simultan, primatul unuia sau altuia dintre aspecte depinzând de natura relațiilor în cauză.

În virtutea faptului că omul este ființa ce are capacitatea valorizării nu numai în plan practic şi cognitiv, ci şi în plan moral, relațiile interpersonale au un pronunțat **caracter moral**, etic deoarece prin intermediul lor omul poate urmări realizarea binelui sau a răului (în cadrul lor comportamentul uman poate fi valorizat ca bun sau rău, pozitiv sau negativ, poate fi acceptat sau respins).

Deoarece relațiile interpersonale dau posibilitatea oamenilor să interacționeze unii cu alții astfel încât să se dobândească o cunoaştere de sine mult mai adecvată ceea ce permite perfecționarea propriilor trăsături de personalitate, se poate aprecia că relațiile interpersonale au şi un **caracter formativ**.

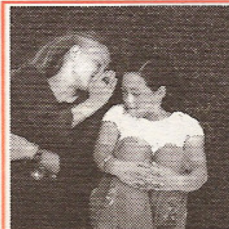
23.2 Tipuri de relații interpersonale

Diversitatea relațiilor interpersonale poate fi abordată prin intermediul mai multor criterii:

1. **Criteriul nevoilor şi trebuințelor indivizilor implicați în relația interpersonală**, potrivit căruia se disting:
- **relațiile de intercunoaştere**, dezvoltate din nevoia de a dispune de cât mai multe date despre partenerul relației. Cu cât cunoaşterea despre partenerul relației este mai bogată şi mai adecvată, cu atât relațiile se vor desfăşura mai uşor. În acest context, un rol deosebit îl au *imaginea de sine* şi *imaginea despre celălalt*. Una dintre erorile de percepție socială, cu frecvență mare, este aceea a **inerției percepției** (pe care individul şi-o construieşte despre cei cu care este în relație), constând în faptul *că imaginea pe care subiectul şi-o construieşte despre un altul nu ține pasul cu evoluția comportamentului acestuia*, ducând mai ales la erori de evaluare.
- **relațiile de intercomunicare**, dezvoltate din nevoia indivizilor de a comunica. Un rol important în comunicarea interumană este deținut de natura mesajelor transmise şi recepționate, conținutul lor, prezența sau absența intenției de a modifica comportamentul celuilalt etc. Importanța relațiilor de intercomunicare în existența umană este pusă în evidență mai ales de **situațiile de perturbare a comunicării** precum *filtrarea informațiilor*, *blocajul comunicării*, *bruiajul*, *distorsionarea informațiilor* etc.
- **relațiile afectiv-simpatetice**, dezvoltate din nevoia oamenilor de a fi simpatizați de ceilalți, de a împărtăşi emoțiile împreună cu ceilalți etc. Acestea pot fi **unilaterale** (neîmpărtăşite) sau **reciproce** (împărtăşite), au **intensități diferite** şi pot fi **pozitive** (simpatie) sau **negative** (antipatie).

2. **Criteriul caracterului procesual, dinamic**, potrivit căruia se disting:
- **relații ce nu produc modificarea particularităților personale ale partenerilor**, unde se includ:
  a. *relații de cooperare*;
  b. *relații de competiție*;
  c. *relații conflictuale* (cognitive, afective, perceptive, sociale etc.).
- **relații ce determină modificarea caracteristicilor personale ale partenerilor**, unde se includ:
  a. *relații de acomodare*;
  b. *relații de asimilare*;
  c. *relații de ierarhizare* (stratificare);
  d. *relații de alienare* (înstrăinare, îndepărtare).

Acțiunea mutuală a partenerilor în cadrul relațiilor interpersonale întreținute poate conduce la constatarea **compatibilității** sau a **incompatibilității** partenerilor în cadrul relației (acestea sunt direct proporționale cu atitudinile de receptivitate, de inițiativă şi nevoia de intensitate a interacțiunilor).

Relațiile interpersonale dețin un rol deosebit de important în formarea personalității noastre, dar, de asemenea, în afirmarea acesteia, în constituirea stimei de sine şi a scopurilor pe care ni le proiectăm în vederea realizării personale.

23.3 Locul şi rolul relațiilor interpersonale în structura personalității

La un anumit nivel se poate aprecia că **trăsăturile de personalitate nu sunt decât relații interumane interiorizate**, **personalitatea** fiecăruia fiind astfel **oglinda şi expresia relațiilor interpersonale**.

Relațiile interpersonale sunt cele care **mobilizează şi dinamizează viața psihică a individului**, **determină apariția anumitor stări psihice, conduc la formarea şi manifestarea unor însuşiri psihice**, constituind totodată **spațiul în care se manifestă întreaga viață psihică a individului**. Datorită relevanței lor în raport cu constituirea propriei personalități şi cu evoluția socială se impune astfel necesitatea stimulării de către societate, în toate elementele sale structurale, a unor relații interpersonale pozitive.

Desigur, un rol în natura relațiilor interpersonale îl are şi **personalitatea**, mai ales atunci când aceasta este deja constituită, trăsăturile acesteia punându-şi amprenta asupra naturii, intensității şi calității relațiilor interpersonale pe care personalitatea în cauză le dezvoltă, menține sau restrânge.

23.4 Grupul și psihologia de grup*

Grupul reprezintă un ansamblu de indivizi, constituit în timp, între care există diverse tipuri de interacțiuni și relații comune determinate.

Indivizii se raportează unii la alții nu numai în cadrul relațiilor interpersonale, al diadelor, ci și în cadrul unor rețele mai largi de relații, anume al grupurilor. Realitatea socială însăși se prezintă ca un sistem complex de grupuri care construiesc norme și valori, distribuie poziții și exercită influențe.

Grupul are astfel:
- un rol important în evoluția persoanei, constituind cel mai important mijloc de socializare și de integrare socială;
- o contribuție decisivă la transmiterea valorilor unei societăți;
- un rol major în a oferi individului securitate, dar și mijloace de afirmare;
- capacitatea de a răspunde nevoilor asociative și de apartenență ale ființei umane.

Pentru ca o asociere de persoane să poată fi denumită grup este necesară realizarea următoarelor **condiții**:
- *existența unei determinări în timp*, a continuității temporale;
- *existența unor interacțiuni între membrii grupului* (relații sociale, biologice, psihologice, culturale, spirituale, religioase etc.);
- *existența unor scopuri comune* tuturor membrilor.

Aceasta înseamnă că orice grup are **trei dimensiuni specifice**:
- **dimensiunea instrumentală**, care se referă la coordonarea membrilor către un scop comun și organizarea comunicării în vederea fluidizării informațiilor;
- **dimensiunea relațională**, care se referă la interacțiunile socioafective din interiorul grupului;
- **dimensiunea contextuală**, care se referă la condițiile materiale, economice, juridice, instituționale, ideologice și politice în care evoluează grupul.

Aceste caracteristici permit diferențierea grupului de alte realități sociale, precum **mulțimea**. Mulțimea reprezintă, de asemenea, un ansamblu de indivizi, dar care sunt simplu prezente laolaltă fără să interacționeze, fără un scop comun și fără ca asocierea să dureze în timp. De asemenea, grupurile sunt distinse astfel de *categoriile abstracte* sau *statistice*, de *categoriile demografice*, *socioeconomice* sau *socioculturale*, de *situațiile colective*.

Individul uman nu poate trăi decât temporar în afara grupurilor, cu atât mai mult cu cât în afara acestora nu poate ajunge ființă umană propriu-zisă. Grupurile constituie realitatea necesară care intermediază între indivizi și societate.

Criteriile ce pot fi utilizate pentru diferențierea tipurilor de grupuri sunt:

1. **criteriul cantitativ** (numărul persoanelor din grup), potrivit căruia se disting:
   a. *grupuri mari*: număr relativ mare de membri, existența unor relații sociale oficiale, intercunoașterea superficială a membrilor (prin intermediari) și intervalorizare slabă;
   b. *grupuri mici*: număr redus de membri, relații directe (nemijlocite), intercunoaștere și intervalorizare bune.
2. **criteriul calitativ** (natura relațiilor dintre membri), potrivit căruia se pot distinge grupuri primare (există relații față-n față, nemijlocite - familia) și secundare (membrii grupului nu interacționează direct - poporul).

Un grup îndeplinește mai multe **funcții**, precizarea acestora putându-se realiza din mai multe perspective:

1. **Satisfacerea nevoilor**:
   - *satisfacerea diferențiată a nevoilor membrilor*, în funcție de organizarea ierarhică a grupului și autoritatea recunoscută a fiecăruia dintre aceștia;
   - *satisfacerea nevoii de încorporare socială și de dominare* (participare, încorporare, securitate, respectarea tradițiilor și a ritualurilor);
   - *crearea de noi nevoi*, pe măsură ce grupul evoluează spre noi scopuri;
2. **Caracterul funcțional**:
   - ***funcția de integrare socială a individului***, a nevoilor și a aspirațiilor sale prin parcurgerea unui traseu de recunoaștere reciprocă individ-grup;
   - ***funcția de diferențiere***, care se manifestă prin oportunitatea pe care grupul o oferă individului de a beneficia de prestigiul grupului în cauză, dar și de a se afirma personal;
   - ***funcția de mijloc și loc al schimbării***, grupul fiind un câmp dinamic în care persoana dobândește experiențe, intervine asupra evenimentelor, își proiectează viitorul;
   - ***funcția de producător de idei***, grupul fiind un mediu creativ privilegiat datorită interacțiunilor dintre membri, libere de alte constrângeri în afara celor proprii grupului.

Mărimea grupului este un parametru important al oricărui grup, în măsura în care natura și intensitatea relațiilor dintre membrii grupului depind în primul rând de numărul membrilor acestuia.

Caracteristici ale grupului mic:
- **numărul relativ scăzut al membrilor săi** (2-20 membri);
- **interacțiunea nemijlocită (*față în față*) a membrilor grupului;**
- **existența unor scopuri comune**, acceptate de toți membrii grupului. Acestea orientează activitatea grupului, constatându-se o strânsă interacțiune între scopurile de grup și scopurile individuale ale membrilor. Puterea scopurilor de grup este în funcție de claritatea formulării lor și de acordul total sau parțial al membrilor grupului;
- **existența unei structuri a grupului**, născută din interacțiunea membrilor și care se referă la modul concret în care indivizii se leagă între ei și ierarhia din cadrul grupului. Pentru funcționarea eficientă a grupului este importantă și dispunerea în spațiu a membrilor, ce echivalează cu structura spațială a grupului;
- **compoziția grupului**, derivată din caracteristicile anterioare și din caracteristicile personale ale membrilor. Din acest punct de vedere, grupurile pot fi

omogene sau **eterogene**, în acest din urmă caz probabilitatea apariției unor relații conflictuale fiind mare;

– **organizarea grupului**, care poate privi o **organizare formală** (presupune relații oficiale, reglate de norme rigide) sau una **informală** (relații afective, apropiate, nereglate oficial);

– **coeziunea membrilor** (gradul de legătură, de unitate);

– **gradul de autonomie** (al grupului în raport cu alte grupuri);

– **gradul de conformism** (determinat de măsura acceptării sau respingerii normelor de grup);

– **gradul de permeabilitate** (capacitatea de a primi noi membri);

– **gradul de stabilitate** (durata în timp);

– **sintalitatea grupului** (personalitatea grupului, respectiv trăsăturile ce constituie specificul acestuia considerate în interdependența lor și în raporturile cu alte grupuri).

Grupurile mici sau primare sunt de diferite tipuri, în general procedându-se la inventarierea lor în funcție de frecvența realizării lor. **Charles Cooley**, cel care a descris pentru prima dată acest tip de grupuri (1909), distingea patru tipuri de **grupuri primare**: *familia, grupul de joc al copiilor, grupul de vecinătate* și *comunitatea de bătrâni*. O înregistrare mai exhaustivă enumără următoarele **tipuri de grupuri mici sau primare**: *grupul de sarcină, grupul de formare psihosocială, grupul de acțiune, grupul de cercetare-acțiune, grupul de învățare, grupul de loisir* și *familia.*

LIDERII ȘI CONDUCEREA

Viața grupurilor și a societății este de neconceput fără organizare și fără conducere. Existența și funcționarea oricărui grup presupune un conducător, selecția acestora realizându-se potrivit unor reguli sofisticate. **Procesul de conducere** apare astfel ca esențial pentru existența unui grup, putând fi definit ca *procesul prin care un membru al grupului îi influențează pe ceilalți membri în vederea atingerii unor scopuri specifice grupului.* Influența exercitată asupra membrilor este una determinantă, fără ca ea să provină doar dinspre liderul grupului, așa încât trebuie să se facă diferența între lider și alte persoane influente în grup.

Una dintre cele mai relevante diferențieri ale tipurilor de lideri este aceea dintre liderul formal și liderul informal. **Liderul formal** este cel oficial, numit sau ales, cu responsabilități bine definite, înscrise de obicei în documente oficiale.

Atât în grupurile formale, cât și în cele informale există însă **lideri informali**, recunoașterea acestora venind dinspre membrii grupului. Puterea de influență a acestora în grupurile formale poate fi în colaborare, în paralel sau în contradicție cu puterea liderului formal.

Pe termen mediu sau lung se realizează adesea situația în care liderul neoficial ia locul celui oficial, în această nouă postură declanșându-se și în raport cu persoana sa procesul care i-a conferit în cele din urmă calitatea de lider formal.

Există însă și alte criterii de diferențiere a tipurilor de lideri, stilul de conducere fiind unul dintre cele uzuale. Astfel, potrivit acestui criteriu se face diferența între **lideri democrați, autoritari, laissez faire, orientați spre sarcină sau focalizați pe relațiile interpersonale** existente în grup. În raport cu acest mod de considerare a tipurilor de lideri una dintre problemele aduse în discuție se referă la capacitatea de a determina reușita în acțiunile întreprinse de grup. S-a constatat însă că performanța în conducere nu e legată abstract de un stil anume de conducere, ci de capacitatea de adaptare la circumstanțe specifice.

APLICAȚII

1. Dragostea se poate defini drept o relație interumană caracterizată prin liberă alegere, afectivitate și prețuire reciprocă, în absența unor constrângeri directe de ordin social. Organizați o dezbatere în care luând ca punct de plecare această definiție încercați să argumentați pro și contra, ținând cont de diferențele existente între diferitele culturi în ceea ce privește conținutul iubirii (este necesar ca în prealabil să fie colectate informații despre modul în care „se construiește" iubirea în alte culturi).

2. La nivelul existenței sociale prezența prejudecăților este un fapt curent. Fiecare dintre voi încercați, în clasă, să scrieți despre colegii voștri, pe o foaie de hârtie, lucruri care sunteți convinși că sunt adevărate, dar pe care nu le întemeiază informații dobândite din surse veridice, ci sunt formulate în baza „celor ce le-ați auzit" (nu consemnați pe foaia de hârtie propriul nume). Discutați la nivelul clasei ceea ce s-a notat și încercați să vedeți dacă relațiile interpersonale la nivelul clasei erau influențate de acele prejudecăți.

3. Analizați motivele pentru care devianții de la norma grupului sunt respinși.

4. Exemplificați funcțiile grupului mic pentru grupul de prieteni.

5. Analizați comparativ relațiile de cooperare, relațiile de competiție și relațiile conflictuale.

6. Construiți o argumentare prin care să arătați că relațiile interpersonale au un caracter formativ.

7. Grupurile din care facem parte nu au numai influențe benefice asupra noastră. Identificați o situație în propria voastră existență când ați ajuns la concluzia că influența grupului din care făceați parte a determinat preluarea unor comportamente respinse din punct de vedere social.

8. Analizați relațiile interpersonale existente între voi și colegii de clasă, iar după aceea caracteristicile grupului pe care îl formați. Ce diferențe puteți observa?

Dicționar

Acomodare = acțiunea de adaptare, de obișnuire cu noi condiții de viață.

Alienare = îndepărtare, înstrăinare; în context social este vorba de ostilitate față de societate, față de factorii de civilizație, până la a se simți izolat în cadrul societății deși continuă să trăiască în mijlocul ei.

Demografie = știință care, prin metode cantitative, studiază fenomene și procese privitoare la numărul, repartiția geografică, structura, densitatea, mișcarea populației umane și compoziția ei pe grupe de vârstă, de sex etc.

Inerție = tendința unei persoane sau a unui grup de a rămâne în inactivitate, apatie.

Opinie publică = procesul psihosociologic interactiv de agregare a judecăților evaluative, a atitudinilor și a credințelor referitoare la o problemă socială ale unui număr semnificativ de persoane dintr-o comunitate care se exprimă verbal deschis.

Prestigiu = ascendent legat de statut și succes care poate reveni unei persoane, grup, loc sau epoci. Este atribuit de către semeni și se impune opiniei publice determinând deferența și admirația prin puterea sa de influențare.

24. COMPORTAMENTE PRO ŞI ANTISOCIALE

24.1 Comportamente pro şi antisociale

Oricare din comportamentele noastre are urmări mai mult sau mai puţin directe asupra celorlalţi. În funcţie de aceste urmări, comportamentele sunt:

Comportamente prosociale, care reprezintă o categorie foarte vastă de comportamente şi se referă la acte valorizate pozitiv de societate. Sunt **comportamente intenţionate, realizate în afara obligaţiilor profesionale şi orientate spre conservarea şi promovarea valorilor sociale, fără aşteptarea unei recompense externe**.

Comportamentul de ajutorare se poate defini drept actul intenţionat efectuat în folosul altei persoane.

Explicaţiile oferite acestui tip de comportament au fost elaborate de pe două poziţii teoretice:

- ***perspectiva biologică***: acest tip de comportament este înnăscut, existând la oameni predispoziţia biologică de a-i ajuta pe cei care suferă sau pe semenii noştri aflaţi în pericol (o astfel de perspectivă se bazează pe ipoteza supravieţuirii prin înrudire, care contrazice legea selecţiei naturale);
- ***perspectiva învăţării sociale***: cei mai mulţi psihologi argumentează că acest tip de comportament îşi are originea în procesul de socializare (*socializarea primară*), fiind învăţat atât prin mecanismul recompensei, cât şi al pedepsei şi întăririi.

Principala motivaţie a comportamentului de ajutorare este **empatia**, respectiv capacitatea de a sesiza trăirile altuia, de a ne identifica emoţional şi cognitiv cu o altă persoană. Empatia este mediată, în bună măsură, de ***similaritate***: empatizăm mai uşor cu o persoană pe care o percepem ca fiindu-ne similară.

Încercarea de sistematizare a *elementelor care susţin comportamentul de ajutorare* permite punerea în evidenţă a două categorii:

- **factori situaţionali:** există situaţii în care, indiferent de caracteristicile de personalitate ale individului, el va acorda ajutor altuia (de exemplu situaţiile de urgenţă), după cum există situaţii în care, indiferent de profilul de personalitate al individului, el nu va acorda ajutor;
- **factori de personalitate:** aici sunt de amintit stările psihice tranzitorii şi caracteristicile persoanei.

Comportamentul altruist reprezintă o subcategorie a comportamentului de ajutorare, referindu-se la acte motivate de dorinţa de a-i face un bine celuilalt fără a aştepta câştiguri personale. În general, persoana altruistă se caracterizează prin empatie, credinţa într-o lume dreaptă, responsabilitate socială, egocentrism scăzut, credinţa într-un control intern (în sensul că stă în puterea fiecăruia dintre noi de a face bine sau rău şi că acestea nu depind de noroc, destin, organizaţii sau alte forţe exterioare).

Două probleme îngemănate: egoismul şi altruismul

„Problema altruismului s-a pus cu deosebită acuitate în societatea noastră occidentală fondată pe prioritatea interesului şi a individului. Nu din cauză că ar exista riscul ca oamenii să fie prea altruişti, deci să uite de ei înşişi, ci pentru că nu ar putea să fie suficient de altruişti. Or, nu există coexistenţă fără empatie, nici ajutor – nici chiar sacrificiu de sine – fără consens în privinţa riturilor sau formelor pe care trebuie să le îmbrace acest ajutor sau sacrificiu. Fără acest consens nu ar mai exista societate, ci o junglă de bărbaţi şi femei sau o piaţă veritabilă în care ar supravieţui cei mai norocoşi. Altruismul este problema unei culturi a cărei regulă este egoismul." (S. Moscovici (coord.), *Psihologia socială a relaţiilor cu celălalt*, Editura Polirom, 1994/1998, Iaşi)

Prietenia constă în relaţia psihosocială de durată dintre două fiinţe umane, rezultat al alegerii libere şi bazată pe afecţiune, încredere şi preţuire mutuală. Relaţia de prietenie are în centrul ei afectivitatea şi preţuirea reciprocă, bucuria, plăcerea şi entuziasmul partenerilor de a fi împreună. Este o relaţie autentic afectivă între persoane egale, dincolo de condiţia socială sau de altă natură, contând nu atât *cine eşti*, ci *ce eşti*.

Simpatia reprezintă relaţia psihosocială cu o încărcătură afectivă ridicată, fără însă ca aceasta să aibă la bază o decizie conştientă, manifestată printr-o anumită „deschidere" şi disponibilitate în raport cu anumite persoane (este prezentă, ea sau opusul său, din primele momente în care cunoaştem o nouă persoană).

Încrederea este o modalitate de învestire a unei alte persoane (poate fi şi reciprocă) cu o anumită „infailibilitate", în sensul că cele ce vin dinspre persoana în care avem încredere nu mai sunt supuse unui proces de evaluare, fiind acceptate ca atare.

Comportamente antisociale, care sunt **comportamente ce sfidează ordinea socială convenită, contrariază prin neluarea în seamă a normelor şi a instituţiilor sociale**. Acest tip de comportamente sunt fie **intenţionate**, săvârşite de persoane ce încalcă în mod conştient legile juridice şi normele morale, fie **săvârşite de persoane bolnave**, cu grave tulburări de personalitate.

Comportamentul agresiv este comportamentul desfăşurat cu intenţia de a face rău altei persoane.

Explicaţiile au fost construite, de asemenea, pe baza a două poziţii teoretice:

- ***perspectiva biologică***: consideră agresivitatea o tendinţă înnăscută de acţiune, respectiv agresivitatea apare ca un instinct (model predeterminat de răspunsuri la stimulii din mediu, răspunsuri ce sunt controlate genetic); **etologia**, ramura biologiei ce studiază instinctele, a arătat că agresivitatea are un aspect funcţional, pozitiv, în lumea animală fiind limitată de anumite semnale de capitulare şi de supunere a învinsului, această inhibiţie dispărând însă la om;
- ***explicaţii sociale şi biosociale***: insistă pe trăiri psihice precum frustrarea (orice eveniment ce interferează cu atingerea scopului), care determină furie, ostilitate şi comportament agresiv; frustrarea nu conduce însă întotdeauna la agresivitate, astăzi cele mai multe teorii

Pentru a preveni inflaţia factorilor care pot submina o societate, la nivel social sunt valorizate anumite comportamente agresive. Societăţile contemporane încearcă însă într-o măsură din ce în ce mai mare un control mai strict asupra acestor comportamente care, în trecut, au condus adesea la încălcări ale drepturilor omului.

insistând pe un proces de învățare socială.

Factorii comportamentului agresiv sunt:

- **factori personali:** tipul de personalitate și sexul (procesul de socializare educă spre exemplu băieții în acest sens, în timp ce fetele sunt descurajate);
- **factorii de mediu:** zgomotul (amplifică agresivitatea numai la indivizii care au deja tendințe agresive), temperatura (agresivitatea crește pe măsură ce crește temperatura), aglomerația (depinde de percepția subiectivă: plăcută sau neplăcută).

Tipologia agresivității este deosebit de diversă, curente fiind distincții, precum: agresivitate intenționată/agresivitate neintenționată, agresivitate directă/agresivitate indirectă, agresivitate individuală/agresivitate de grup, agresivitate manifestă/agresivitate latentă, agresivitate verbală/agresivitate fizică etc.

Deși există multiple dezbateri pe această temă, se consideră că nu orice formă de agresivitate este antisocială, după cum nu orice act antisocial presupune agresivitatea. În general, agresivitatea instrumentală nu este considerată antisocială, ci prosocială (prinderea și pedepsirea răufăcătorilor, competițiile sportive, sancțiunile aplicate de părinți copiilor etc.). În principiu, însă, măsura în care agresivitatea este antisocială sau prosocială se poate stabili în funcție de opoziția sau susținerea în raport cu normele considerate sociale.

24.2 Normalitate și anormalitate socială

În strânsă legătură cu comportamentele pro și antisociale se pune problema *normalității*, respectiv *anormalității sociale*.

Normele *prescriu comportamente dezirabile, reglementează relațiile dintre indivizi în numele unei autorități* (regula, morala, legea). Slăbirea sau incoerența normelor reprezintă sursa **anomiei**, respectiv *absența normelor, funcționarea patologică a societății, dezordinea, dereglarea valorilor tradiționale.*

Caracteristicile unei norme sunt:

- ***tematica:*** prescrie cine are dreptul sau datoria de a face ceva și cum trebuie să se facă ceva;
- ***claritatea:*** arată cum trebuie să te raportezi la norme;
- ***marja de toleranță:*** desemnează amplitudinea comportamentelor acceptate și de unde începe dezaprobarea;
- ***constanța:*** desemnează stabilitatea normei, dacă se aplică doar uneori sau întotdeauna;
- ***definirea anormalității***: precizarea comportamentelor contrare normei;
- ***practicarea normei:*** depinde de particularitățile individuale, dar și supraindividuale; norma se impune dacă este eficace în comportamentul real.

Normele sunt elaborate sub influența modelelor culturale ale unei populații. Uneori același gest sau comportament are semnificații diferite în funcție de regiunea geografică.

Se distinge între ***modelul cultural real***, rezultând din răspunsurile asemănătoare ale unei populații sau grup într-o situație dată și ***modelul construit***, influențat de modă. Uneori se menționează și un ***model ideal***, o abstracție elaborată de membrii unei societăți pentru reglementarea situațiilor considerate capitale (de exemplu: egalitatea tuturor în fața legii, toleranța față de diversitate și alteritate etc.)

Cel mai important rol în definirea normalității și anormalității psihosociale îl au **grupurile sociale**, deoarece normele sociale sunt caracteristicile fundamentale ale acestora, ele descriind uniformitățile de comportament ce caracterizează grupurile. Practic, un grup nu poate funcționa dacă membrii săi nu se conformează normelor. Este vorba de procesul mai larg al **influenței sociale**, oricare dintre procesele puse sub acest titlu implicând schimbări în primul rând comportamentale, dar și atitudinale.

Efectele pe care indivizii le au unii asupra altora privesc:

1. **Normalizarea**, respectiv *uniformizarea relativă a comportamentelor și a atitudinilor membrilor unui grup*. Fenomenul fundamental în situațiile de normalizare constă în inexistența unei norme stabilite dinainte, pe care grupul ar impune-o indivizilor fără ca el însuși să fie sensibil la poziția acestora. Lipsa consensului majorității cu privire la răspunsul corect face ca membrii, nesiguri pe răspunsurile lor, să exercite influență unul asupra altuia și să sfârșească prin a adopta o normă comună, ce întrunește adeziunea tuturor și exprimă poziția grupului față de stimulul respectiv.
2. **Conformismul**, respectiv procesul de *schimbare a comportamentului datorită presiunii implicite a grupului*, face ca interacțiunea dintre membrii grupului să fie posibilă și predictibilă, permițând grupului să-și atingă scopurile. Efectele conformismului pot fi explicate prin influența informațională și influența normativă. Conformismul nu este determinat însă doar de presiunea evidentă a grupului, ci poate fi vorba și de produsul dorinței de a fi în mod manifest de acord cu grupul, anticipându-se pierderea statutului sau identificarea ca anormal. Oricum, faptul de a fi diferit de ceilalți din grup are consecințe serioase, așa încât oamenii se supun presiunilor exercitate de grup chiar și atunci când există și alternative clare și lipsite de ambiguitate.

Conformismul

3. **Obediența**, respectiv *situațiile în care schimbarea de comportament survine ca urmare a unui ordin venit din partea unei surse de influență înzestrate cu autoritate legitimă*. Spre diferență de situațiile de conformism, în care membrii grupului și individul influențat au același comportament, în cazul obedienței această similaritate nu se regăsește. Autoritatea pretinde din partea celui obedient un comportament pe care ea nu îl realizează, cel puțin nu în fața acestuia.
4. **Influența minoritară**, care se referă la faptul că nu numai grupurile exercită o influență asupra indivizilor, dar și indivizii propun la rândul lor norme. Atunci când *normele aflate în vigoare într-un grup dat sunt violate* se vorbește de ***devianță***, rezultatul acesteia fiind adesea excluderea membrului deviant din grup. În anumite situații însă, indivizii devianți în raport cu norma dominantă se pot afla la originea inovației sociale, respectiv o minoritate lipsită la un moment dat de putere sau de status poate obține influență socială, determinând o reevaluare a normelor aflate în uz.

SENTIMENTUL DE VINOVĂȚIE

Existența normală a individului în context social presupune printre altele și capacitatea de a simți vinovăția. Potrivit lui **D. W. Winnicott**, unul dintre psihiatrii contemporani care s-a ocupat cu precădere de problemele psihice ce apar în perioada copilăriei, pierderea acestei capacități (la diferite intensități) stă cel mai adesea la baza comportamentelor antisociale. Ilustrativ în acest sens poate fi considerat următorul fragment, care aduce în discuție cazul unui băiat care fura de la școală.

„Directorul, în loc să-l pedepsească, a recunoscut faptul că era bolnav și i-a recomandat consultație psihiatrică. Acest băiat, la vârsta de 9 ani, se confrunta cu o deprivare aparținând unei perioade mai timpurii și avea nevoie de fapt de o perioadă de stat acasă. Familia lui s-a reunit, iar acest fapt i-a dat o nouă speranță. Am aflat că băiatul avea o compulsie de a fura, auzind o voce care-i dădea ordine, vocea unui vrăjitor. Acasă, el a devenit bolnav, infantil, dependent, apatic. Părinții i-au întâmpinat nevoile și i-au dat voie să fie bolnav. La sfârșit ei au fost recompensați prin faptul că el s-a recuperat spontan, iar după un an a fost capabil să se întoarcă la școală. Iar recuperarea s-a dovedit una de durată.

Ar fi fost ușor ca acest copil să fie îndepărtat de calea care conducea la recuperarea sa. El nu avea desigur cunoștință de singurătatea și de golul intolerabil ce se aflau la baza bolii sale și îl făcuseră să adopte pe vrăjitor în locul unei organizări mai naturale a Supraeului. Această singurătate era legată de o perioadă de separare de familie, de când el avea 5 ani. Dacă ar fi fost pedepsit sau dacă directorul i-ar fi spus că trebuie să se simtă vinovat, el s-ar fi întărit și ar fi organizat o mai deplină identificare cu vrăjitorul. Treptat, el ar fi devenit dominant și sfidător și, în cele din urmă, o persoană antisocială. Acesta este un caz comun în psihiatria infantilă (...)."

Practic, se poate observa la copiii mici anumite tendințe antisociale, tendințe care se cer descurajate, fără însă ca interdicții sau pedepse aspre să rezolve aceste probleme. Sunt de preferat interdicții limitate, care să lase loc liber și sponaneității copilului și care să permită constituirea progresivă a unui sentiment de vinovăție apt să permită o integrare socială normală. Persoanele incapabile să resimtă îngrijorarea, vinovăția sau chiar remușcarea sunt produsul absenței unui cadru emoțional și fizic care să le fi permis dezvoltarea unor astfel de capacități, de unde și o absență, în general, a simțului moral.

DEZINDIVIDUALIZAREA

Teoriile dezindividualizării își au sursa în lucrarea *Psihologia mulțimilor* a lui **Gustave Le Bon**, potrivit acestuia în anumite contexte de grup individul pierzându-și sentimentul de responsabilitate socială, regresând spre o formă inferioară de evoluție. Comportamentele antisociale, violente și instinctive sunt favorizate de anonimat, combinat acesta cu sugestibilitatea și contagiunea rapidă a ideilor și a emoțiilor.

Experimentele au arătat că în contexte sociale specifice, acolo unde anonimatul devine posibil, individul nu mai simte nevoia de a fi un stimul distinct în câmpul social, ceea ce determină o conștiință de sine scăzută, diminuarea acesteia eliberând comportamente inhibate de normele sociale.

Variabilele care pot determina un astfel de fenomen sunt numeroase: anonimatul, scăderea responsabilității, activitatea în grup, mărimea grupului, perspectiva temporală modificată (accent exagerat pe prezent, ignorarea viitorului și trecutului), excitarea fiziologică, stimuli senzoriali puternici (de exemplu, muzica intensă), stări modificate de conștiință (determinate de alcool, droguri...) etc.

Gustave LE BON (1841-1931)

Aplicație: Acest fenomen este prezent într-o măsură mai mare decât s-ar putea crede la o privire superficială. Analizați propria voastră conduită și încercați să delimitați o situație în care el s-a produs și v-a determinat să reacționați antisocial. Puneți în evidență variabilele care au favorizat fenomenul și prezentați rezultatele obținute colegilor voștri.

APLICAȚII

1. Analizați comparativ comportamentul independent și comportamentul deviant.
2. Analizați un exemplu de comportament agresiv valorizat de societate.
3. Se poate aprecia că agresiunea este o consecință a învățării sociale? Argumentați-vă punctul de vedere!
4. Analizați-vă propria voastră conduită și delimitați un comportament pe care îl considerați prosocial. De ce îl apreciați astfel?
5. Cum credeți că pot fi sporite comportamentele sociale la nivelul unei comunități?
6. Credeți că atunci când avem comportamente prosociale este posibil să acționăm astfel prin prisma unui raport costuri-beneficii? Argumentați-vă răspunsul!

Dicționar

Context = ideile, credințele, normele, obișnuințele etc. organizate într-un sistem, care constituie cadrul de evoluție a individului și care se transmit prin limbaj și educație. Acesta furnizează cadre de referință, modele de comportament și practici cotidiene, astfel încât se susține procesul de socializare și integrare socială.

Cost = în context psihosocial, ceea ce investește efectiv individul într-un comportament prosocial: timp, bani, efort, emoții etc.

Credința într-o lume dreaptă = convingerea că fiecare primește ce merită și merită ceea ce primește.

Personalitate autoritară = tip de personalitate conservatoare ce are ca trăsătură dominantă intoleranța față de străini și minoritari, dar care adoptă o atitudine obedientă față de cei care dețin puterea. În general, poate desemna oricare persoană în cazul căreia relațiile cu subordonații au un caracter unilateral, în sensul că aceștia trebuie să se supună necondiționat ordinelor sau indicațiilor primite, responsabilitatea pentru nereușită revenind integral acestora, în timp ce succesele i se datorează.

Tranzitoriu = intermediar, de tranziție; ceea ce face trecerea de la o stare la alta.

25. ATITUDINILE SOCIALE ŞI FORMAREA LOR*

25.1 Atitudinile sociale

Aşa cum s-a subliniat anterior (capitolul „Caracterul"), **atitudinile reprezintă modalitatea de raportare la o clasă generală de obiecte sau fenomene prin care persoana se orientează subiectiv şi se autoreglează preferenţial**. Prima definiţie riguroasă a acestui concept a fost propusă în 1935 de **G.W. Allport**, acesta subliniind că orice atitudine reprezintă:

- o **experienţă personală** cu substrat neurobiologic;
- un **ansamblu de elemente cognitive** relative la un obiect asociate cu **trăiri afective** pozitive sau negative;
- **reacţii adaptate şi consistente** faţă de obiectul asociat atitudinii.

Atitudinea, în baza acestei semnificaţii a conceptului, este o combinaţie de reacţii cognitive, afective şi comportamentale faţă de un obiect, o construcţie psihică sintetică ce **cuprinde elemente cognitive, afectiv-motivaţionale** şi **volitive şi subîntinde comportamentul**. În funcţie de preponderenţa unora sau altora dintre elemente se poate vorbi atunci de **atitudini determinate cognitiv, afectiv** sau **volitiv**, dar în oricare dintre situaţii **atitudinea se manifestă în comportament prin intermediul acţiunilor voluntare**.

Tot ceea ce se întâmplă în jurul nostru şi reuşeşte, într-un fel sau altul, să ne atragă atenţia suscită din partea noastră adoptarea unei anumite poziţii, exprimată cel mai adesea prin *opiniile şi credinţele împărtăşite*, astfel încât vom avea anumite comportamente ca răspuns. Suntem astfel de acord sau nu cu ultima modă lansată, poziţia unui partid politic într-o anumită problemă, cerşetoria, exprimarea zgomotoasă a sentimentelor de către tineri, nuditatea afişată cotidian etc., iar în funcţie de acordul sau dezacordul nostru, de intensitatea sa vom avea aşa-numitele *reacţii de răspuns*. Toate aceste modalităţi de raportare a noastră constituie **clasa atitudinilor sociale**.

Atitudinile sociale se dovedesc structuri relativ durabile de opinii (credinţe), trăiri afective şi manifestări comportamentale faţă de persoane (grupuri de persoane), obiecte şi evenimente care din punct de vedere social sunt semnificative.

La fel ca în cazul altor componente psihocomportamentale ale conduitei umane şi în cazul atitudinilor se pune problema determinării lor, astfel încât să se reuşească o caracterizare relevantă a acestora. În acest sens se poate pune în primul rând problema **proprietăţilor atitudinii**, curent fiind delimitate:

- **valenţa**, care se leagă de poziţia pe care o ocupă atitudinea din punct de vedere afectiv: o atitudine poate fi pozitivă sau negativă, favorabilă sau defavorabilă unui anumit obiect sau clase de obiecte;
- **intensitatea**, care se referă la poziţia ocupată de atitudine pe o scală continuă ce are ca extreme cuplurile pozitiv/negativ, favorabil/nefavorabil, considerându-se că plasarea mai aproape de o extremitate sau alta semnifică o atitudine mai intensă;
- **centralitatea**, respectiv poziţia pe care atitudinea o ocupă în ansamblul elementelor care constituie identitatea individului precum: valorile, apartenenţele sociale, personalitatea, aptitudinile etc.; asocierea mai mult sau mai puţin puternică cu elemente de acest gen va determina gradul de centralitate;
- **accesibilitatea**, legată de forţa cu care atitudinea este raportată la obiectul său, atitudinea fiind cu atât mai probabil activată cu cât această legătură este mai intensă.

De asemenea, atitudinile îndeplinesc mai multe **funcţii**, potrivit lui **D. Katz** cele mai relevante dovedindu-se:

- **funcţia de cunoaştere**: atitudinea serveşte drept cadru de referinţă pentru evaluările obiectelor sau ale evenimentelor;
- **funcţia de adaptare**: este vorba de adaptarea socială, prin atitudinile noastre, construite sau nu în concordanţă cu contextul social în care ne plasăm, atingând un anumit grad de integrare socială;
- **funcţia expresivă**: atitudinile servesc la exteriorizarea credinţelor şi a valorilor pe care le promovăm;
- **funcţia de apărare a eului**: atitudinile ne permit protejarea sau accentuarea stimei de sine mai ales împotriva ameninţărilor exterioare sau a conflictelor interne.

25.2 Formarea şi modificarea atitudinilor sociale

Atitudinile intră în *categoria componentelor psihocomportamentale dobândite* în timpul existenţei noastre, deci *învăţate*. Desigur, *asimilarea lor se realizează în cursul procesului de socializare*, pe măsură ce ne integrăm contextelor sociale în care ne plasăm. În acest context, se pune problema formării lor, a modului în care ajungem la un anumit moment să avem o anumită atitudine.

Cea mai cunoscută direcţie de abordare a formării atitudinilor sociale pleacă de la cele trei componente ale unei atitudini (cognitivă, afectivă, comportamentală), considerându-se că pot fi afirmate **trei surse** ale acestora.

Cercetarea **surselor afective** a arătat că atitudinile sociale pot fi, pe de o parte, **rezultatul condiţionării** (potrivit unor experimente, repetarea, spre exemplu, a unor denumiri de naţionalităţi corelate cu cuvinte pozitive sau negative, poate determina o atitudine, de un anumit gen, faţă de aceste naţionalităţi; este explicabilă atunci atitudinea noastră generală faţă de alte naţionalităţi, chiar dacă nu am avut contacte directe), dar, pe de altă parte, al **simplei expuneri faţă de un stimul** (expunerea repetată faţă de un stimul, astfel încât să existe posibilitatea percepţiei, ar fi suficientă pentru a determina o atitudine mai favorabilă).

Sursele cognitive sunt mai puţin cercetate, dar este evident că orice informaţie este receptată şi în manieră afectivă, aşa încât în funcţie de informaţiile pe care le deţinem sau le obţinem se pot constitui sau modifica anumite atitudini sociale (atunci când nu avem informaţii despre anumite categorii de obiecte, nu ne sunt cunoscute, nu vom avea nici o atitudine în raport cu ele, dar pe măsură ce vom recepta informaţii în acest sens vom ajunge să adoptăm o anumită atitudine; un bun exemplu în acest sens este receptarea politicului în societatea românească, mai ales în rândul tinerilor şi vârstnicilor, care nedeţinând informaţii în acest sens, nu au posibilitatea de a oferi, spre exemplu, în cadrul unor sondaje de opinie, răspunsuri relevante).

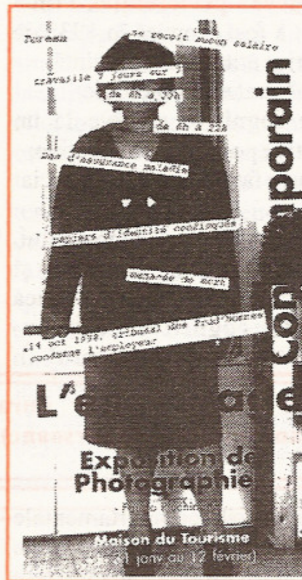
Sursele comportamentale au fost legate de **condiţionarea ce are la bază întărirea răspunsului** (întărirea pozitivă creşte probabilitatea apariţiei unei atitudini, în timp ce cea negativă diminuează această posibilitate) şi de **percepţia de sine** (atitudinile sociale sunt în funcţie de aprecierea pe care o avem în raport cu propria noastră persoană).

Formarea atitudinilor sociale pune, simultan, problema modificării acestora, societatea, cei din jurul nostru, receptând de o anumită manieră poziţiile pe care noi le adoptăm, receptare ce se poate dovedi pozitivă sau negativă. Există astfel presiuni externe în favoarea schimbării sau, dimpotrivă, a întăririi unei atitudini, după cum pot exista şi motivaţii interne în acest sens.

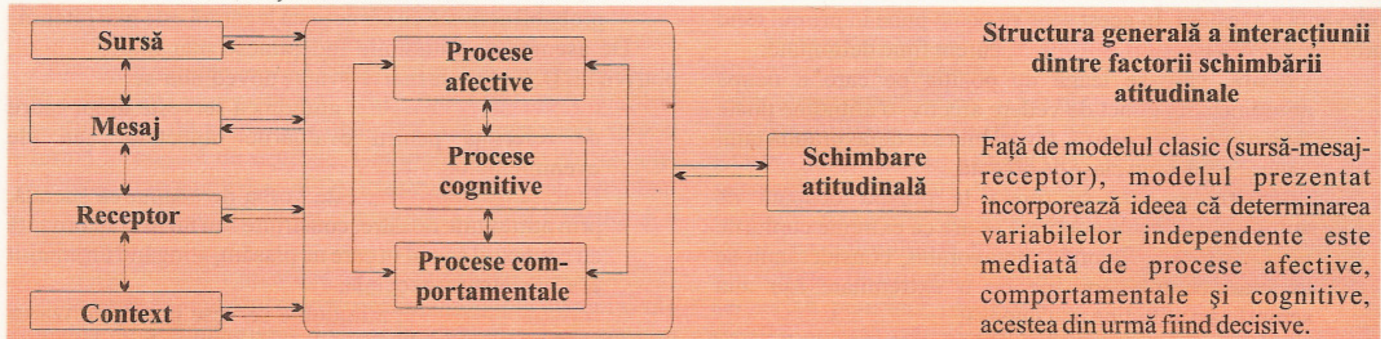
Modificarea atitudinilor sociale este astfel un fapt curent, cauzele sale fiind legate mai ales de **persuasiune** şi **autopersuasiune**:

1. **Persuasiunea**. Reprezintă **actul de comunicare ce are drept scop modificarea opiniilor, credințelor, atitudinilor unei persoane în condițiile în care acea persoană are impresia că deține o libertate totală.** Pentru ca scopul actelor persuasive să fie atins este necesară îndeplinirea mai multor **condiții legate de sursă** (credibilitate, atractivitate, putere, sex etc.), de **mesaj** (tipul de argumente conținute, claritatea mesajului, fluența verbală etc.) și de **canalul de comunicare** (mesaj scris, mesaj video, mesaj audio etc.). Desigur, în lumea contemporană, dominată, sub anumite aspecte, de mesajele publicitare, actele persuasive sunt deosebit de numeroase, rezistența în fața acestor acte fiind adesea necesară. Una dintre cele mai cunoscute *strategii de evitare* este cea *a expunerii selective*, care nici nu respinge în bloc toate încercările de persuasiune (cum se întâmplă cu tradiționaliștii), dar nici nu cedează oricărei încercări de persuasiune (dovedindu-se o sugestibilitate exagerată).
2. **Autopersuasiunea**. Oamenii își schimbă atitudinile nu numai datorită intervenției din afară, a actelor persuasive venind dinspre câmpul social, ci și în baza propriilor comportamente. Astfel, a te angaja, spre exemplu, într-un comportament care contravine unei anumite atitudini, poate conduce la modificarea atitudinii în cauză și chiar la instalarea unei alte atitudini.

Modificarea de atitudine este prin urmare un proces care poate fi privit din **două direcții**:
- **de la interior** (modificare de atitudine) **către exterior** (comportament)/persuasiune;
- **de la exterior** (comportament) **către interior** (modificare de atitudine)/autopersuasiune.

„L'esclavage contemporain" („Sclavajul contemporan"), o expoziție de fotografie, încearcă să aducă în discuție unele dintre atitudinile sociale negative, frecvente, totuși, în societatea contemporană.

Structura generală a interacțiunii dintre factorii schimbării atitudinale

Față de modelul clasic (sursă-mesaj-receptor), modelul prezentat încorporează ideea că determinarea variabilelor independente este mediată de procese afective, comportamentale și cognitive, acestea din urmă fiind decisive.

25.3 Relația valori, atitudini, comportamente

Așa cum s-a precizat anterior, se pot pune în evidență trei componente ale unei atitudini. Aceste trei componente se pot afla însă fie într-un proces (o situație) de **convergență**, fie în unul de **divergență**.

În ceea ce privește **convergența**, aceasta semnifică existența unui **paralelism ridicat dintre răspunsurile atitudinale și cele comportamentale**, paralelism datorat mai ales caracterului atitudinii de forță motivațională. Concordanța dintre ceea ce oamenii gândesc, spun și fac este de altfel una dintre normele promovate în orice cultură, de unde și corelația între mentalitatea și comportamentele unei populații. Realizarea sa, potrivit specialiștilor în psihologie socială, privește **trăirea atitudinii ca autojustificare** (comportamentele determină adoptarea anumitor atitudini care întemeiază noile inițiative) sau ca **rezultat al percepției propriului comportament** (autopercepție).

Convergența reprezintă însă situația firească. Ceea ce pune probleme și a atras, de altfel, într-o mai mare măsură, atenția este **divergența**, mai ales în contextul societăților democratice, caracterizate, cel puțin la nivel declarativ, printr-un nivel înalt de toleranță. La nivelul acțiunii individuale și chiar al instituțiilor se pot observa însă, adesea, discrepanțe între valorile afirmate și comportamentele efective. În acest sens, s-a făcut diferența între **atitudinile adevărate** și **atitudinile „de fațadă"**, atunci când disocierea este evidentă. Există însă și situații în care discordanța este mascată de o **ambivalență atitudinală**, comportamentele fiind determinate de situațiile concrete (spre exemplu, în raport cu anumite persoane avem atitudini negative, în timp ce în raport cu altele atitudini pozitive, deși poate fi vorba de persoane aparținând aceleiași categorii sociale).

Încercările de sistematizare a cauzelor divergenței/convergenței existente între atitudini și comportamente au pus în evidență **două categorii de cauze**:
1. **factori de personalitate**, unde sunt de amintit *tăria atitudinii* (importanța sa pentru sistemul personalității, informațiile pe care se bazează, modul dobândirii sale etc.), gradul de accesibilitate (ușurința cu care indivizii își reamintesc atitudinile și reușesc să opereze cu ele din punct de vedere cognitiv), *nivelul de activism al persoanei* (există o probabilitate mai mare ca o persoană activă să acționeze potrivit atitudinilor sale) etc.
2. **factori situaționali**, unde sunt de amintit *gradul de definire a cerințelor situației* (divergența este mai accentuată atunci când cerințele situației sunt mai bine definite), *prezența altor semeni* (este evident că, adesea, „afișăm" alte atitudini în public decât am fi îndemnați dacă am fi singuri sau în prezența anumitor persoane) etc.

Cele precizate permit să se reafirme existența unei relații strânse între atitudini și comportamente, fără însă ca posibila corelație să fie absolut certă, ci mai curând probabilistă. În general, atitudinea determină comportamentul, fiind însă posibilă și relația inversă, așa încât se poate afirma existența unei anumite interdependențe cauzale. Acest lucru este cu atât mai mult valabil cu cât durata temporală considerată este mai mare.

OPINIA PUBLICĂ

S. Chelcea şi **P. Iluţ**, în *Enciclopedie de psihosociologie*, definesc **opinia publică** drept ***procesul psihosociologic interactiv de agregare a judecăţilor evaluative, atitudinilor şi credinţei referitoare la o problemă socială ale unui număr semnificativ de persoane care se exprimă verbal deschis***. Analiza acestei definiţii permite punerea în evidenţă a condiţiilor în care o opinie are un astfel de caracter:

- **existenţa unei probleme importante pentru un număr mare de persoane**, ceea ce înseamnă că se poate vorbi de o opinie publică în cazul unor poziţii controversate de interes general şi nu în cazul unor cunoştinţe care se caracterizează prin evidenţă;
- **problema are relevanţă socială**, altfel spus nu reprezintă ceva ce nu are decât o importanţă locală sau o durată de timp redusă.

Problema care constituie obiectul unei opinii publice reprezintă o preocupare pentru o populaţie care formează **publicul**, discrimarea acestuia realizându-se în general pe criterii ce ţin de aspecte socioeconomice sau demografice.

Opinia publică reprezintă un **complex de păreri** care se **exprimă public**, la baza acestei expresii publice trebuind însă să se vorbească de o opinie publică latentă, premergătoare.

Opinia publică constituie, în cadrul democraţiilor, una dintre cele mai importante forţe social-politice, aşa încât se încearcă adesea **controlul** sau **manipularea** sa. Acestea se realizează sub mai multe forme:

- **personificarea sa**, astfel încât apar, mai ales în mass-media, expresii precum „opinia publică nu este de acord...", „opinia publică a ales...", cei care utilizează astfel de expresii asumând practic o presupusă „întâlnire" cu aceasta la fel cum ne putem întâlni cu o persoană;
- **prezumţia unanimităţii**, când se lasă să se înţeleagă că o anumită opinie ar fi împărtăşită de aproape întreaga populaţie;
- **afirmarea unor reprezentanţi ai opiniei publice** (jurnalişti, oameni politici, oameni de cultură etc.), care se erijează în purtători de cuvânt ai opiniei publice, în pofida imposibilităţii unei astfel de situaţii, putând fi vorba mai curând de exprimarea unor poziţii personale care concordă mai mult sau mai puţin cu ceea ce reprezintă opinia publică.

O altă problemă care se poate aduce în discuţie este aceea a **raportului dintre opiniile majoritare şi cele minoritare**, această problemă pretinzând soluţii, mai ales din partea factorilor politici (interacţiunea politică - opinie publică fiind una dintre cele mai relevante în contextul unei democraţii), care să elimine eventuala dominaţie sau opresiune a majorităţii. Acest lucru se realizează atunci când **pluralismul** (cultural, politic, etnic, religios etc.) reprezintă o valoare socială relevantă (în primul rând pluralismul democratic, în cadrul căruia, competiţiei şi conflictului le este preferată sau promovată cooperarea).

Se pune însă o întrebare: cum poate fi pusă în evidenţă opinia publică, de o manieră cât mai adecvată? Estimarea adecvată a opiniei publice a devenit posibilă începând cu 1928, când **George Gallup** îşi susţine teza de doctorat *O metodă obiectivă pentru determinarea intereselor cititorului faţă de textele unui ziar*. Această teză reprezenta apariţia **sondajelor de opinie de tip ştiinţific**, acestea caracterizându-se prin: circumscrierea cât mai exactă a problemei de cercetat, identificarea publicului vizat, determinarea volumului şi tipului de eşantion, desemnarea persoanelor ce urmează să fie intervievate, construirea chestionarului, culegerea datelor, prelucrarea acestora şi elaborarea sintezei cercetării.

Aplicaţie: Grupaţi-vă pe echipe de 4 elevi şi luând ca exemplu o opinie care are caracterul de a fi publică, încercaţi să vedeţi măsura în care este împărtăşită în şcoala voastră. Pentru aceasta, concepeţi un sondaj de opinie pe care să-l aplicaţi la nivelul şcolii, parcurgând toate etapele necesare.

APLICAŢII

1. Selectaţi din presa scrisă trei reclame pe care le consideraţi cele mai persuasive. Împărţindu-vă în grupuri de câte patru elevi, încercaţi să decideţi, argumentat, asupra celei mai persuasive dintre ele. Repetaţi demersul la nivelul întregii clase. Identificaţi modul în care acele reclame pot determina modificarea atitudinilor sociale.
2. Intoleranţa este una dintre cele mai condamnabile atitudini sociale. Încercaţi să identificaţi cauzele care stau la baza formării unei astfel de atitudini şi componentele afective, cognitive şi comportamentale pe care le implică.
3. Se poate vorbi în cazul unui manual de acte de persuasiune? Care ar fi scopul acestor acte? Luaţi ca exemplu următoarea formulare de la aplicaţia precedentă: „intoleranţa este una dintre cele mai condamnabile atitudini sociale".
4. Identificaţi atitudini sociale dezirabile şi indezirabile. De ce societatea favorizează anumite atitudini şi încearcă să modifice sau elimine altele? Argumentaţi-vă punctul de vedere.
5. Identificaţi un exemplu de comportament în care aţi fost implicaţi, mai mult sau mai puţin din proprie iniţiativă, dar care a determinat o modificare de atitudine. Analizaţi etapele procesului prin care s-a ajuns la modificarea atitudinii.
6. Analizaţi formarea şi modificarea atitudinilor sociale la vârsta adolescenţei.
7. Analizaţi afişul de pe pag. 96 („Sclavajul contemporan") şi încercaţi să precizaţi ce atitudini sociale negative sunt implicit condamnate. Puteţi identifica astfel de atitudini în comunitatea locală. Aduceţi în discuţia clasei astfel de atitudini şi încercaţi să identificaţi posibilităţi de modificare a unor astfel de atitudini.

Dicţionar

Discriminare = consecinţa comportamentală a aplicării stereotipurilor şi prejudecăţilor în raport cu una sau mai multe persoane, doar în baza apartenenţei lor la un grup sau categorie socială.

Etnocentrism = atitudine care constă în raportarea tuturor fenomenelor sociale la acelea care ne sunt familiare, proprii grupului căruia îi aparţinem. Devine evident mai ales atunci când este vorba de culturi diferite.

Gândire socială = ansamblul credinţelor colective, reprezentărilor sociale şi memoriei sociale, vehiculate de către membrii unei societăţi.

Prejudecată = reacţie afectivă faţă de membrii unui grup sau unei categorii sociale.

Stereotip = un set de caracteristici considerate relevante pentru descrierea unui grup sau categorii sociale.

Teoria ţapului ispăşitor = în timp, la nivelul unei societăţi, se acumulează o serie de frustrări care determină căutarea unui vinovat, grupurile minoritare fiind asimilate adesea sursei problemelor cu care se confruntă acea societate.

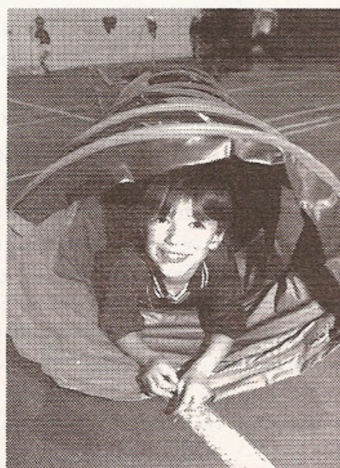
Transformare = proces de evoluţie şi schimbare (a reprezentărilor sociale, atitudinilor sociale etc.) sub impactul ideilor, normelor, practicilor (sociale) noi.

TIPURI DE ITEMI 6
ARGUMENTAREA. COMENTARIUL STRUCTURAT. COMENTARIUL

Aceste trei tipuri de itemi aparţin în realitate unor categorii diferite. Astfel, în timp ce argumentarea se include mai curând în categoria rezolvării de probleme, comentariul structurat şi comentariul ţin de categoria itemilor subiectivi. S-a preferat tratarea lor corelată, deoarece, pe de o parte, există elemente comune în tratarea lor, iar, pe de altă parte, sunt mai puţin întâlnite în cadrul psihologiei ca disciplină de studiu în liceu.

Argumentarea constă din selectarea unor temeiuri logice pentru o teză şi derivarea ei din ele. Aceste temeiuri trebuie să fie necesare şi suficiente în raport cu teza argumentată, altfel spus în baza lor trebuie derivată teza şi numai teza.

1. „Inteligenţa poate fi blocată sau poate fi activată într-un sens sau altul (...) şi în funcţie de factorii motivaţionali puşi în acţiune în condiţiile date" (Al. Roşca). Pornind de la textul citat, argumentaţi că rezultatele obţinute în acţiunile întreprinse depind de intensitatea motivaţiei.

Argumentarea se poate utiliza în cele mai diferite domenii, mergând de la matematici, unde forma specifică este demonstraţia (precizarea şirului de raţionamente, verificarea şi deducerea a ceea ce se cere demonstrat) până în domeniul literelor (unde este vorba în primul rând de interpretare, de a şti să citeşti un subiect, de a-l interpreta şi dezvolta, ilustrându-l cu ajutorul exemplelor şi citatelor), dar, de asemenea, acolo unde nu mai este vorba de un domeniu propriu-zis sau unde domeniul este întregul, anume în cadrul demersului specific filosofiei. În rândurile care urmează nu este vorba însă de a specifica acest demers la un domeniu sau altul, ci de a schiţa liniile generale ale unui demers argumentativ.

1. **Abordarea** este prima etapă, etapă ce constă în degajarea unei problematici. Aceasta angajează în discuţia propriu-zisă a subiectului, constituind ceea ce se numeşte „problematizare" sau punere în valoare a problemei. Se poate vorbi de „traducerea" problemei astfel încât discutarea sa să devină posibilă. Se impune după aceea formularea unei ipoteze. Formulată sub această formă, problematica subiectului rămâne deschisă.
2. **Dezvoltarea** presupune mai întâi examinarea ipotezei de plecare. Adesea, pentru ca examenul problemei să fie complet, este necesar ca după avansarea ipotezei pozitive (teza) să fie avansată şi ipoteza negativă (antiteza). În cadrul tezei şi antitezei introduceţi „sub-probleme", acestea permiţând detalierea mai amănunţită a problemei. Argumentând în mod egal teza şi antiteza, se ajunge la o contradicţie (în cazul în care temeiurile oferite au o aceeaşi consistenţă şi tărie, ceea ce nu se întâmplă însă cel mai adesea). Cum se cere un răspuns, este necesar să se deplaseze din nou sensul problemei, iar aceasta în direcţia tezei ce se cere sau se doreşte argumentată.
3. **Încheierea** presupune deplasarea sensului problemei, ceea ce nu înseamnă pătrunderea într-un nou subiect, ci în reluarea tezei şi antitezei şi raportarea cu evidenţă una la cealaltă, conchizând asupra tezei prin respingerea antitezei. Există desigur şi situaţia în care se poate ajunge la a arăta că teza şi antiteza sunt ele însele adevăruri parţiale, deschizându-se astfel posibilitatea de a merge dincolo de răspunsurile date, de întemeierea oferită tezei (este cazul mai ales al disciplinelor socio-umane, al literaturii etc.).

Comentariul structurat este tehnica de analiză ce presupune considerarea textului în orizontul unei problematici care determină însăşi structura argumentării, respectiv a lanţului de argumente care încearcă să dea seama de ideile prezente în text. Chiar dacă sensul argumentării rămâne în mare parte la dispoziţia celui ce îl realizează, sunt precizate anumite linii directoare ale lucrării.

1. Realizaţi un comentariu pentru textul următor potrivit structurii precizate:
„Factorii care influenţează însă cel mai puternic copilul sunt cel familial, şcolar şi social-general. (...) Mai edificatoare sunt concluziile numeroaselor studii realizate asupra unor populaţii variate şi care arată că primii ani de viaţă au un rol decisiv pentru dezvoltarea potenţialului; copiii plasaţi în orfelinate, lipsiţi de contacte umane suficiente prezintă diferite grade de întârziere mentală care se pot recupera printr-o stimulare adecvată (...)" (J. Larmat).
   a. identificaţi problema pusă în discuţie de text;
   b. discutaţi conceptele şi

Comentariul structurat (dezvoltarea structurată; discuţia) nu se improvizează, ci survine doar după o reflexie asupra subiectului şi elaborarea unui plan. Deoarece faţă de simplul comentariu de text în acest caz intervine un subiect, este necesar ca reflexia şi, în cele din urmă, redactarea să fie făcute din perspectiva propusă de subiect. Într-un fel, comentariul structurat poate fi considerat o tehnică de analiză a unui text intermediară între argumentare şi comentariul propriu-zis. Fiind vorba însă de o lucrare mult mai elaborată decât argumentarea, se impune precizarea unei metode adecvate, metodă care presupune parcurgerea mai multor etape:

1. **Analizarea subiectului:** Este necesar ca mai întâi textul şi subiectul să fie citite cu atenţie, să fie reperate în primul rând cuvintele cheie, acestea permiţând reflexiei să se concentreze asupra problemelor esenţiale. Urmează o a doua lectură a textului, înaintea căreia este însă necesar să se înţeleagă toate cerinţele subiectului. O bună înţelegere trece mai întâi prin definirea termenilor cheie. Formularea subiectului permite, de asemenea, să se identifice tipul de reflexie solicitat: analizaţi, comparaţi, ilustraţi, prezentaţi etc. Este necesară, de asemenea, anterior următoarei etape, o delimitare a subiectului, adesea aceste limite fiind precizate chiar în formularea subiectului: temporale, spaţiale, geografice etc.
2. **Elaborarea planului:** Notaţi mai întâi toate ideile care vă vin în minte relativ la subiect. Aceste idei pot avea cele mai diverse origini: cunoştinţe dobândite la şcoală, informaţii oferite de mass-media, literatură specifică domeniului, documente (texte) anexate etc. Precizaţi-vă, mai întâi, ideile generale, cele care vor schiţa structura analizei voastre, rămânând însă în câmpul subiectului. Determinaţi, după aceea, în raport cu

fenomenele presupuse;

c. precizați modalitățile de soluționare a problemei puse în discuție.

aceste idei generale, o problematică, planul trebuind să răspundă la o întrebare esențială care să constituie „firul roșu" al redactării. Absența unei problematici conduce la o expunere descriptivă, fără interes. Stabiliți planul. Acesta trebuie să pună în evidență o înlănțuire de idei, iar ca atare este necesar să fie logic, să răspundă la problematică și să survină din reflexia asupra subiectului.

3. **Redactarea:** În primul rând, bineînțeles, introducerea. Aceasta precede dezvoltarea și are cinci obiective: să arate interesul subiectului, să precizeze semnificația termenilor cheie, să precizeze delimitarea subiectului, să prezinte problematica și planul. Dezvoltarea trebuie redactată pornind de la plan, părțile și subpărțile planului trebuind să apară de mod evident. Concluzia este necesară. Ea trebuie să reia ideile tari exprimate în cursul dezvoltării, să răspundă la problematică și să lărgească subiectul.

Comentariul de text este tehnica de analiză a unui text care presupune discutarea în detaliu a problemelor puse de textul propus, urmărindu-se structura și articulația logică a textului.

1. Comentați din punct de vedere psihologic următorul fragment de text: „Nu este suficient ca scopul unei activități să fie clar, corect și riguros formulat pentru ca ea să se desfășoare normal și mai ales eficient. Dacă lipsește stimularea, imboldul și susținerea energetică în vederea realizării scopului, activitatea nu va putea fi dusă la îndeplinire".

Comentariul de text (comentariul propriu-zis) presupune în general un demers asemănător cu cel precizat la comentariul structurat. După cum s-a subliniat deja, în cazul acestei tehnici de analiză a unui text ceea ce o structurează este însăși textul. Este vorba în primul rând de a compune o dezvoltare a problemelor puse de text, această compoziție fiind necesar să fie făcută cel puțin în jurul anumitor centre de interes. Desigur, sunt posibile numeroase moduri de organizare a dezvoltării, moduri care depind în cele din urmă de orientarea care se dă comentariului. Chiar dacă liniile principale ale structurii comentariului trebuie să fie cele ale textului, nu se mai impune predeterminarea orizontului discuției și de un anumit subiect sau problemă. Ceea ce nu înseamnă absența problematizării, care poate fi impusă chiar de text, dar aceasta rămâne în mare parte la dispoziția celui ce efectuează comentariul.

Desigur, se poate vorbi și de un plan de redactare propriu acestei tehnici de analiză (în parcurgerea pașilor precizați este necesar să se țină seama și de precizările făcute în cazul comentariului structurat, cu modificările de rigoare):

1. **Situarea textului:** ceea ce, mai simplu, ar constitui introducerea. Se poate realiza încadrând textul fie pe linia autorului, fie pe linia problemei puse în discuție. În primul caz este vorba de a situa textul, plecând de la epoca în care a trăit autorul fragmentului (în cazul în care eventualele informații precizate au relevanță), de la precizarea tendințelor generale ale momentului respectiv, în acest cadru urmând să fie situat după aceea chiar autorul din perspectiva întregii sale opere. În ansamblul operei sale se va plasa după aceea lucrarea din care este extras fragmentul, iar în final, în funcție de relevanța sa în ansamblul lucrării, însuși fragmentul. Dacă se preferă, sau subiectul o impune, linia problemei, textul ce urmează a fi scris trebuie să debuteze prin relevarea importanței temei generale pe care textul de analizat o presupune prin conținutul său (în cazul psihologiei se impune mai ales această posibilitate). Urmează prezentarea liniilor directoare, schițarea acestei teme generale, în cadrul structurii tematice precizate urmând să fie precizat locul problemei tratate de text.
2. **Ideea generală a textului:** în legătură directă cu cele precizate în prima parte a comentariului se va formula, concis, o frază care să precizeze pe cât posibil sensul general al conținutului ce urmează să fie comentat. Cum însă această etapă a comentariului este într-un fel doar un punct de trecere înspre următoarea etapă, anume comentariul propriu-zis, în formularea frazei trebuie să se țină seama și de sensul în care se va opera problematizarea.
3. **Comentariul propriu-zis (dezvoltarea, cuprinsul):** indiferent de maniera în care se va realiza (se va urma pas cu pas structura textului, se va modifica această structură în funcție de problema pusă de text sau în funcție de scopul celui ce realizează comentariul ș.a.m.d.), va trebui să se țină seama de structura logică a textului, respectiv de modul în care raționamentele, argumentele, dovezile sau exemplele propuse, acțiunile realizate, faptele precizate etc. se înlănțuie, se structurează astfel încât formează un întreg care are un anumit sens. Un întreg va trebui să formeze de asemenea și comentariul care se va realiza, iar structura de bază a textului care va constitui produsul analizei de text este de dorit să fie cea a sensului textului supus analizei. Pe această structură de bază este necesar să fie construită dezvoltarea propriu-zisă, dezvoltare ce nu trebuie să excludă simultan un demers comparativ și adoptarea unei poziții personale în raport cu diferitele probleme aduse în discuție.
4. **Concluzia:** după cum spune însuși titlul acestei părți a comentariului, este momentul în care se conchide demersul desfășurat în cuprinsul propriu-zis al comentariului. Aceasta nu înseamnă însă că este vorba de un rezumat al acestui demers. În această ultimă etapă se impune mai ales o considerare a importanței temei analizate și sublinierea posibilelor deschideri ce se pot pune în evidență în raport cu cele propuse de text. Iar în măsura în care acest lucru nu s-a realizat în etapa precedentă, se impune și adoptarea unei poziții în legătură cu problemele puse în discuție.

INVITAȚIE LA AUTOCUNOAȘTERE

Funcționarea și adaptarea optimă la mediul social, menținerea sănătății mentale și emoționale, identificarea și concretizarea potențialului propriu, în cele din urmă o dezvoltare armonioasă a propriei personalități au ca premisă necesară cunoașterea de sine. **Cunoașterea de sine** se dezvoltă pe măsură ce trăim noi și noi experiențe, dobândind progresiv o capacitate mai mare și mai profundă de autoreflexie. De altfel, studierea psihologiei în cadrul liceului are ca scop general, părăsind cadrele strict legate de sistemul educațional, oferirea de informații instrumentale care să permită chiar dezvoltarea acestei capacități. Ceea ce vă propunem în finalul acestui manual este, dacă vreți, o întâlnire mai sistematică cu propria persoană, astfel încât **imaginea de sine** să se contureze în linii mai precise.

Cum putem ajunge la o cunoaștere de sine adecvată și profundă? Ținând seama de faptul că fiecare din noi suntem unici, că personalitatea fiecăruia dintre noi reprezintă o construcție ce se realizează, într-o măsură mai mare sau mai mică, de-a lungul întregii vieți, considerăm că un demers propriu în acest sens ar trebui să includă:

- **autoobservația**, care poate privi propriile obișnuințe, capacități, emoții, comportamente etc.
- **estimarea resurselor individuale**, iar după aceea a celor oferite de mediul social;
- **identificarea intereselor**, a **aspirațiilor** și **scopurilor**, iar după aceea analiza acestora;
- **identificarea și analiza valorilor personale**;
- **analiza retrospectivă a propriei vieți**;
- **analiza rezultatelor relevante** obținute etc.

A realiza toate aceste identificări și analize reprezintă, desigur, un demers destul de laborios. Nu ne-am propus totuși să facem acest lucru, ci mai curând să vă sugerăm diverse posibilități care să permită o apropiere de propria personalitate.

Harta vieții: vă propunem în primul rând o metodă de a vă plasa (identifica) pe voi înșivă în raport cu elementele mediului în care vă desfășurați existența.

Relații — Lucruri — Activități — Locuri

Desenați pe o foaie de hârtie aceste cercuri, iar în centrul acestor cercuri plasați-vă pe voi înșivă. Încercați, în raport cu acest centru, să precizați mai aproape sau mai departe lucrurile, persoanele, locurile și activitățile care prezintă, sub o formă sau alta, importanță pentru voi, utilizând, eventual, simboluri precum:

- ( ) = ceea ce nu este prezent
- \+ = pozitiv
- \- = negativ
- +/- = pozitiv/negativ
- → = ceva ce vrei să aduci mai aproape sau să îndepărtezi

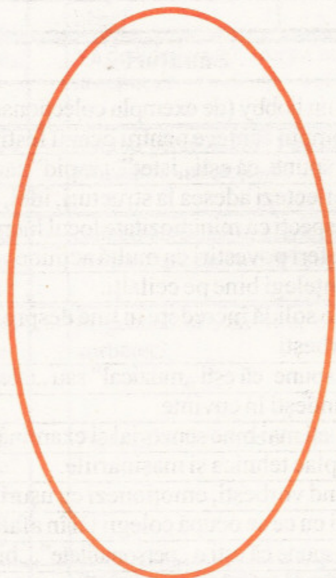
1. Concentrați-vă atenția asupra aspectelor negative. În ce măsură faptul că ele apar astfel credeți că depine de voi? Există printre ele și unele cărora, cu un efort în acest sens, le-ați putea da o orientare pozitivă?
2. Care dintre cele patru categorii de elemente precizate este preponderentă? Care credeți că este cauza acestei preponderențe? Vă mulțumește sau ați dori să schimbați anumite lucruri?
3. Vă marchează, în vreun fel, elementele care nu mai sunt prezente? În măsura în care vă afectează negativ ce credeți că ați putea face pentru a modifica această stare de lucruri?
4. Din momentul în care ați început să răspundeți la aceste întrebări, v-a mai devenit prezent în minte vreun element? Dacă răspunsul este afirmativ, care este importanța sa pentru voi?

Colecţia de voci: personalitatea noastră poate fi abordată şi ca o „colecţie" de roluri pe care ni le asumăm sau ne sunt impuse. „Colecţia de voci" ne pretinde identificarea acestor roluri.

Fiecare dintre noi, în contexte diferite şi nu numai, este altfel, vede totul altfel sau cel puţin diferit faţă de perspectiva noastră asupra lucrurilor. Noi înşine suntem „alţii" în contexte diferite sau chiar în acelaşi context, dar în momente diferite. Ne putem gândi astfel că de fiecare dată vorbim într-o altă calitate, sau că o altă „voce" răsună în noi şi dinspre noi. De asemenea, am dori să auzim şi alte „voci" în noi, după cum în trecut am auzit „voci" pe care nu le mai auzim în prezent. Încercaţi să precizaţi aceste „voci", pe o altă foaie de hârtie, ţinând cont de cele trei perspective temporale.

Trecut **Prezent** **Viitor**

1. Care dintre cele trei regiuni conţine mai multe „voci"? Care credeţi că sunt cauzele pentru o astfel de situaţie?
2. Sunt „voci" pe care nu aţi dori totuşi să le auziţi? De ce?
3. Care dintre „vocile" prezente vă place cel mai mult? Va mai fi prezentă în viitor această „voce"?
4. Care dintre „vocile" viitoare doriţi cel mai intens să se realizeze? Ce trebuie să faceţi pentru ca ea să devină efectivă?
5. Există în viitor vreo voce care s-ar lega de o anumită profesiune, cea pe care v-ar plăcea să o practicaţi? Dacă răspunsul este negativ, puteţi justifica absenţa sa?

Eu sunt.../Voi fi...: Sunt două chestionare proiective care încearcă să surprindă, la un anumit nivel, imaginea de sine prezentă şi proiecţia acestei imagini undeva în viitor.

Eu sunt...

Eu sunt.............................. (două lucruri care sunt adevărate despre voi)
Mă întreb.............................. (despre ceva care te interesează)
Aud.............................. (imaginează-ţi că auzi ceva)
Vreau.............................. (ceva ce vrei cu adevărat)
Eu sunt.............................. (la fel ca primul vers)

Mă prefac.............................. (ceva ce pretind sau mă comport ca şi cum ar fi adevărat)
Simt.............................. (ceva ce simt chiar acum)
Ating.............................. (imaginează-ţi ceva ce atingi)
Sunt îngrijorat.............................. (de ceva ce este în mintea ta)
Plâng.............................. (fiindcă există ceva care doare sau care te dezamăgeşte)
Eu sunt.............................. (la fel cu primul vers)

Înţeleg.............................. (ceva ce ştii că este adevărat)
Spun.............................. (ceva ce crezi într-adevăr)
Încerc.............................. (ceva pentru care depui efort)
Nădăjduiesc.............................. (ceva la care speri)
Eu sunt.............................. (la fel cu primul vers)

Voi fi...

Voi fi.............................. (profesia pe care ţi-ai dori să o practici)
Mă întreb.............................. (ceva în legătură cu această profesie)
Încerc.............................. (ceva care îţi este folositor în raport cu profesia dorită)
Nădăjduiesc.............................. (ceva la care speri în acest context)
Voi fi.............................. (la fel cu primul vers)
Înţeleg.............................. (ceva ce ştii că este necesar să realizezi)
Sunt îngrijorat.............................. (de ceva în legătură cu proiecţia ta)
Vreau.............................. (ceva ce ar putea să rezolve problema ce-ţi provoacă nelinişte)
Spun.............................. (ceva ce crezi că este adevărat în acest context)
Voi fi.............................. (la fel cu primul vers)
Mă văd.............................. (statutul pe care crezi că îl vei obţine)
Simt.............................. (ceva în legătură cu acest statut)
Evit.............................. (ceva ce te-ar împiedica să-ţi realizezi scopul propus)
Suport.............................. (un neajuns pe care ţi-l provoacă opţiunea ta)
Voi fi.............................. (la fel cu primul vers)

Scrieţi pe o altă foaie de hârtie cele două „poezii" încercând să completaţi versurile fără să reflectaţi prea mult asupra lucrurilor.

1. Care dintre completări credeţi că ar reprezenta probleme pentru voi? Aţi încercat ceva pentru a rezolva aceste probleme?
2. Există versuri pe care nu le-aţi completat? De ce?
3. Vă mulţumeşte „imaginea" pe care aţi obţinut-o prin cele două „poezii"? Justificaţi-vă răspunsul.

„Tipul de inteligență" (Peter Kline și Bernhard Saunders): acest chestionar permite o identificare a dezvoltării tipurilor de inteligență pentru propria persoană (chestionarul reprezintă o prelucrare a teoriei prezentate la pag. 72).

Acest chestionar nu este un test de inteligență, ci el permite identificarea relativă a tipurilor dominante de inteligență și strategiilor preferate de învățare, nepunându-se problema ierarhizării lor. Răspundeți cu *Da* sau *Nu* la cele 77 de enunțuri de mai jos, numărați pe fiecare categorie răspunsurile *Da* și precizați rezultatul obținut în tabelul următor.

Tipul de inteligență	Punctaj	Tipul de inteligență	Punctaj
Vizual-spațială		Muzical-ritmică	
Corporal-chinestezică		Verbal-lingvistică	
Umanistă		Logic-matematică	
Introvertit-filosofică			

Nr.	Enunțuri	Răspuns		Nr.	Enunțuri	Răspuns	
1	Gândești în imagini.	1		39	Ai un hobby (de exemplu colecționarea timbrelor).	4	
2	Înveți făcând.	2		40	Compui cântece pentru ocazii festive.	5	
3	Ești o persoană sigură pe tine.	3		41	Se spune că ești „isteț", „rapid" sau vorbăreț".	6	
4	Ești atent la emoții, vise, idei.	4		42	Reflectezi adesea la structuri, idei, concepte.	7	
5	Cânți la un instrument sau poate într-un cor.	5		43	Respecți cu minuțiozitate locul lucrurilor în casă.	1	
6	Scrii corect.	6		44	Preferi povestiri cu multă acțiune.	2	
7	Îți place calculatorul.	7		45	Îi înțelegi bine pe ceilalți.	3	
8	Înveți văzând și observând.	1		46	Ai o solidă încredere în tine despre care nu prea vorbești.	4	
9	Te pricepi la tricotat.	2					
10	Îți place să lucrezi în echipă.	3		47	Se spune că ești „muzical" sau „talentat".	5	
11	Ai încredere în propria intuiție.	4		48	Gândești în cuvinte.	6	
12	Colecționezi CD-uri, casete și discuri.	5		49	Înveți mai bine senzorial și examinând contextul.	7	
13	Îți plac jocurile de cuvinte.	6		50	Îți plac tehnica și mașinăriile.	1	
14	Îți plac lucrurile logice.	7		51	Când vorbești, emoționezi cu ușurință oamenii.	2	
15	Îți amintești ușor figurile.	1		52	Știi cu ce se ocupă colegii tăi în afara serviciului.	3	
16	Îți controlezi deplin motricitatea.	2		53	Se spune că ești o „personalitate", „bine informat".	4	
17	Simți ce gândesc, simt și cred ceilalți oameni.	3		54	Obișnuiești să fluieri sau să murmuri pentru tine.	5	
18	Trăiești în propria ta lume.	4		55	Înveți cel mai bine cu voce tare.	6	
19	Lucrezi ritmat, asociat cu muzica.	5		56	Ești permanent întrebător și sceptic.	7	
20	Îți place să dezlegi cuvinte încrucișate.	6		57	Citești ușor hărți și grafice.	1	
21	Memorezi bine teorii și principii.	7		58	Imiți bine.	2	
22	Ești priceput la rezolvarea de puzzle.	1		59	Se spune că ești un „bun ascultător", „suportiv".	3	
23	Comunici bine non-verbal.	2		60	Îți cunoști sentimentele.	4	
24	Ești un bun mediator de conflicte.	3		61	Îți place să dansezi sau să ieși să asculți muzică.	5	
25	Ai opinii puternice.	4		62	Îți place să scrii.	6	
26	Îți amintești mai bine faptele pe fond muzical.	5		63	Îți plac ghicitorile, exercițiile și puzzle-urile logice.	7	
27	Ai talent la spus povești și bancuri.	6		64	Adesea visezi cu ochi deschiși.	1	
28	Îți plac romanele SF.	7		65	Se spune că ești „bun dansator" sau atletic.	2	
29	În timpul liber confecționezi obiecte artizanale sau de artă plastică.	1		66	În timp ce vorbești, gândești.	3	
				67	Înveți cel mai bine independent de alții.	4	
30	Te amesteci în tot felul de lucruri, poate inconștient	2		68	Ai întotdeauna opinii despre muzică.	5	
31	Îți place să te joci, să participi la activități de grup.	3		69	Îți amintești ușor nume și detalii.	6	
32	Ai un stil propriu, original de a te îmbrăca și a te comporta.	4		70	Gândești bine abstract și teoretic.	7	
				71	Se spune despre tine că ești „creativ", „talentat".	1	
33	Dai drumul la muzică pentru că te ajută să-ți exprimi sentimentele.	5		72	Te simți bine când faci mișcare.	2	
				73	Înveți cel mai bine în grupuri de studiu.	3	
34	Ești un bun scriitor. Îți place să scrii.	6		74	Ai o personalitate foarte puternică, te simți independent.	4	
35	Se spune că ești „strălucitor", „deștept", „inteligent".	7					
36	Îți plac filmele, casetele video și să fotografiezi.	1		75	Te deranjează zgomotul din cameră.	5	
37	Îți plac activitățile fizice.	2		76	Îți place să citești cărți bune.	6	
38	Vorbești mult cu vecinii.	3		77	Ești bun la matematică.	7	

1. Comparați rezultatele obținute în urma realizării acestui chestionar cu autoevaluarea realizată la capitolul despre aptitudini. Ce concluzii puteți desprinde?
2. Încercați să identificați motivele pentru care unele dintre tipurile de inteligență sunt mai bine dezvoltate decât altele.
3. Ați dori ca unul dintre tipurile de inteligență la care ați obținut un scor mai mic să fie mai bine dezvoltat? Dacă răspunsul este afirmativ, credeți că puteți întreprinde ceva în acest sens?
4. Identificați și alte activități care credeți că ilustrează unul sau altul dintre tipurile de inteligență precizate.
5. În raport cu teoria inteligențelor multiple prezentată la pagina 72, chestionarul presupune mai multe diferențe. Identificați aceste diferențe și argumentați-vă acordul sau dezacordul.
6. Încercați să precizați pentru fiecare tip de inteligență profesii care credeți că ar fi recomandabile.

Chestionar temperamental: acest chestionar, construit pe teoria lui **G. Heymans** şi **E. D. Wiersma**, permite identificarea tipului de temperament (teoria este prezentată la pag. 68).

Răspundeţi cu *Da* (în măsura în care aveţi răspunsuri afirmative pentru întrebările precizate) sau *Nu* (în cazul răspunsurilor negative) în cazul fiecărui set de întrebări, dar numai un singur răspuns pentru fiecare din cei zece indici din fiecare categorie.

***Indici ai emotivităţii* (E) - *non-emotivităţii* (non-E)**	***Indici ai activismului* (A) - *non-activismului* (non-A)**	***Indici ai primarităţii* (P) - *secundarităţii* (S)**
Vă mâniaţi uşor? În situaţii dificile vă alarmaţi uşor? Intraţi în panică?	Aveţi tendinţa de a vă găsi tot timpul ocupaţii mai ales în timpul liber?	Vă consolaţi repede? Vă împăcaţi uşor? (Vă trece uşor supărarea?)
Sunteţi sensibil la mustrări, la critici, la încurajări?	Vă decideţi uşor? Treceţi imediat la acţiune?	Sunteţi în general indiferent faţă de recunoştinţa altora manifestată faţă de dv.?
Sunteţi timid în relaţiile cu alţii?	Sunteţi perseverent? Persistaţi în realizarea unei acţiuni?	Sunteţi schimbător în prieteniile dv.? Vă schimbaţi uşor părerile?
Vi se întâmplă să roşiţi uşor sau se instalează uşor paloarea în situaţii speciale?	Sunteţi constant în eforturile dv., în munca pe care o desfăşuraţi?	Sunteţi în general schimbător în ocupaţiile şi preocupările dv.?
Se poate spune că sunteţi certăreţ? Ridicaţi uşor vocea în discuţie? Folosiţi relativ uşor cuvinte tari?	În general sunteţi vioi, energic, vorbăreţ?	Sunteţi uşor de convins? Sunteţi uşor influenţabil?
Aveţi în genere o dispoziţie emoţională schimbătoare? (Treceţi relativ uşor de la veselie la melancolie sau invers ?)	Preferaţi activităţile dinamice?	În genere, acţionaţi mai ales în vederea unor rezultate imediate (sub ecoul consecinţelor imediate)?
În faţa unui eveniment necunoscut tresăriţi uşor?	Preferaţi mai curând să acţionaţi decât să priviţi acţiunea?	De obicei, sunteţi risipitor, cheltuitor?
Sunteţi puternic impresionabil? (Situaţiile mai deosebite vă impresionează puternic?)	Acceptaţi uşor să desfăşuraţi o activitate chiar dacă nu corespunde gusturilor dv.?	Vi se întâmplă să abandonaţi uşor promisiunile pe care le faceţi, hotărârile, deciziile luate?
Manifestaţi nelinişte (vă tulburaţi) când lucrurile nu merg aşa cum aţi dorit?	Sunteţi întreprinzător?	În genere, iubiţi noutatea, imprevizibilul?
Sunteţi în general agitat, nervos, instabil în trăirile emoţionale?	Sunteţi în general realist? Aveţi simţ practic? Sunteţi descurcăreţ?	Vă place întotdeauna să fiţi pregătit la ultimul strigăt al modei? (În pas cu moda?)
Număr de răspunsuri DA / NU	**Număr de răspunsuri** DA / NU	**Număr de răspunsuri** DA / NU
Simbolul corespondent	**Simbolul corespondent**	**Simbolul corespondent**

În funcţie de numărul răspunsurilor *Da* sau *Nu* trebuie decis după aceea asupra simbolului corespondent, astfel:
- emotivitate/non-emotivitate: mai mult de 5 de *Da*, **E**, altfel **non-E**;
- activism/non-activism: mai mult de 5 de *Da*, **A**, altfel **non-A**;
- primaritate/secundaritate: mai mult de 5 de *Da*, **P**, altfel **S**.

Cu simbolurile obţinute creaţi o formulă, această formulă fiind corespondentă unui tip de temperament (în cazul în care obţineţi o egalitate de răspunsuri, luaţi în calcul ambele simboluri şi creaţi două formule, respectiv patru în cazul a două egalităţi, temperamentul vostru neîncadrându-se strict în unul dintre tipurile precizate).

EAS (Pasionaţii) – activitatea sa este subordonată unui scop ambiţios, dominator, unic; împart oamenii în amici sau adversari; severi, dar amabili şi sociabili; îşi stăpânesc violenţa sentimentelor; putere de muncă, rezistă la obstacole, rapizi în execuţie; valoare dominantă: opera de realizat.

EAP (Colericii) – activitate intensă, variată; tendinţă spre exteriorizare; plini de viaţă, optimişti, deseori fără măsură şi gust; revoluţionari; generoşi; antrenează şi pe alţii în activitate; valoarea dominantă: acţiunea.

EnAS (Sentimentalii) – meditativi, interiorizaţi, nemulţumiţi, timizi, scrupuloşi, nesociabili, stângaci, individualişti; emotivitate puternică; chiar şi impresiile slabe îi zguduie puternic; analizează îndelung propriul trecut, pe care ar vrea să-l schimbe; valoarea dominantă: intimitatea.

EnAP (Nervoşii) – dispoziţie variabilă; muncesc neregulat numai în domeniul în care le place; au nevoie de emoţii puternice; vor să uimească; nu sunt constanţi afectiv; recurg uşor la minciună sau ficţiune; înclinaţie pentru bizar, macabru; valoarea dominantă: distracţia.

nEAS (Flegmaticii) - imapasibili, tenaci, civism accentuat, respectă legile şi principiile; punctuali, obiectivi, ponderaţi; le plac sistemele abstracte; au simţul umorului; egoişti, dar cu respect pentru ceilalţi; calmi, gravi; valoare dominantă: legea.

nEAP (Sangvinicii) – iubesc societatea, politicoşi, spirituali, ironici, sceptici; au iniţiative şi mare supleţe în spirit; oportunişti, cu spirit practic; sunt greu de tulburat şi simt nevoia să domine; valoarea dominantă: succesul.

nEnAS (Apaticii) – închişi, plini de secrete, fără o viaţă internă bogată; sumbri, taciturni, râd rar, persistenţi în duşmănii; indiferenţi la viaţa socială, dar cinstiţi; iubesc liniştea, singurătatea, foarte puţini emotivi; valoarea dominantă: liniştea.

nEnAP (Amorfii) – sunt lipsiţi de energie, fără iniţiative; concilianţi, toleranţi prin indiferenţă; încăpăţânaţi, neglijenţi, înclinaţi spre lenevie; nepunctuali, indiferenţi în raport cu trecutul şi viitorul; valoarea dominantă: plăcerea.

Ţinând cont de cele descoperite prin acest test şi de cele puse în evidenţă anterior scrieţi un eseu cu titlul „Eu despre eu".

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Allport G., *Structura şi dezvoltarea personalităţii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981

Badley A., *Memoria umană*, Editura Teora, Bucureşti, 1999

Băban A. (coord.), *Consiliere educaţională*, Cluj-Napoca, 2001

Birch A., *Psihologia dezvoltării*, Editura Tehnică, Bucureşti, 2000

Chelcea A., Chelcea S., *Cifrul vieţii psihice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978

Clegg B., Birch P., *Creativitatea – Curs rapid în 150 de tehnici şi exerciţii*, Editura Polirom, Iaşi, 2003

Cocoradă E., Niculescu R. M., *Psihologie generală pentru liceu*, Editura All, Bucureşti, 1999

Cosmovici A., *Psihologie generală*, Editura Polirom, Iaşi, 1996

Cosmovici A., Iacob L. (coord.), *Psihologie şcolară*, Editura Polirom, Iaşi, 1998

Cosmovici A. (coord.), *Psihologie. Compendiu pentru bacalaureat şi admitere la facultate*, Editura Polirom, Iaşi, 1998

Drăgan I., *Psihologia pentru toţi*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991

Druţă F., *Psihologie şi educaţie*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997

Dumitru I. Al., *Dezvoltarea gândirii critice şi învăţarea eficientă*, Editura de Vest, Timişoara, 2000

Fordham F., *Introducere în psihologia lui C. G. Jung*, Editura Trei, Bucureşti, 1998

Golu M., *Dinamica personalităţii*, Editura Geneza, Bucureşti, 1993

Iluţ P., *Valori, atitudini şi comportamente sociale*, Editura Polirom, Iaşi, 2004

LAROUSSE - Norbert Sillamy, *Dicţionar de psihologie*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2000

LAROUSSE - Roland Chemama, *Dicţionar de psihanaliză*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997

Miclea M., *Psihologie cognitivă*, Editura Gloria, Cluj-Napoca, 1994

Moisin A., *Caracterul la elevi*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucreşti, 1996

Neculau A. (coord.), *Manual de psihologie socială*, Editura Polirom, Iaşi, 2003

Oţet F., Liţoiu N., Spineanu-Dobrotă S., *Ghid de evaluare pentru ştiinţe socio-umane*, Editura proGnosis, Bucureşti, 2000

Platanov K. K., *Psihologie distractivă*, Editura Tineretului, Cluj, 1964

Piaget J., *Psihologia inteligenţei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1963

Radu I. (coord.), *Introducere în psihologia contemporană*, Editura Sincron, Cluj-Napoca, 1991

Radu I., *Psihologie şcolară*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974

Rădulescu Motru C., *Curs de psihologie*, Editura Esotera, Bucureşti, 1996

Ribot Th., *Memoria şi patologia ei*, Editura IRI, Bucureşti, 1998

coord. Stoica A., *Ghidul examinatorului*, Editura Aramis, Bucureşti, 2001

Thorndike E., *Învăţarea umană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983

Zapan Gh., *Cunoaşterea şi aprecierea obiectivă a personalităţii*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984

Zlate M., *Psihologia mecanismelor cognitive*, Editura Polirom, Bucureşti, 1999

Zlate M., *Introducere în psihologie*, Editura Polirom, Iaşi, 2002

Zlate M., *Eul şi personalitatea*, Editura Trei, Bucureşti, 2004

Zörgo B., *Ce este voinţa?*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969